

БОНКДОРӢ

Васоити таълими

БОНКДОРӢ

Васоити таълим барои
иштирокдорони лоиҳаи татбиқи
таълими дугонаи
мутахассисони бонкӣ

БОНКИ
МИЛЛИИ
ТОҶИКИСТОН

Finanzgruppe

Фонд сберегательных касс по
международному сотрудничеству

Ин китоб самараи ҳамкориҳои шариконаи Бонки миллии Тоҷикистон ва Фонди хазинаҳои амонатгузори Олмон буда, бо мақсади таълими дугонаи мутахассисони бонкӣ таълиф шудааст. Маводи китоб ба таври муштарак аз ҷониби омӯзгорони (тренерҳои) байналмилалӣ ва дохилӣ, ки ба гузаронидани дарсҳои омӯзишӣ машғуланд, таҳия гардида, барои такрори донишҳои, ки дар фаъолияти ояндаи мушовири бонкӣ заруранд, пешбинӣ шудааст. Маводи китоб инчунин барои омодагии мутахассисон ба имтиҳоноти касбӣ ҳамчун замина хидмат хоҳад кард.

Мундариҷаи китоб, то ҷое ки имкон дошт, ба амалия ва таҷрибаи пешқадам мувофиқ карда шуда, ҷанбаҳои назарии он барои такмили донишҳои заминавӣ мусоидат мекунад.

Аз дархосту пешниҳодоти Шумо, ки ба такмили беҳбудии нашрҳои оянда мусоидат хоҳад кард, хеле мамнуну сарфароз хоҳем буд.

Ба ҳамаи онҳое, ки дар таҳия ва таҳрири ин китоб иштирок ва ҳамкорӣ намуданд, самимона арзи сипос менамоём:

Бахши 1	Асосҳои макроиқтисодиёт	Ф. Штумпф, Долгоср. эксп. фонда сбер. касс О. Зайниддинзода, Заместитель начальника учебного центра, ТСБ
Бахши 2	Амалиёти амонатгузорӣ	Н. Мундигер, Начальник отдела маркетинга Н. Курбонбекова, Специалист по тренингам, Первый микрофинансовый банк А. Шодиев, Ведущий специалист департамента платежных систем
Бахши 3	Суратҳисоб ва амалиёти ҳисоббаробарӣ	К. Пантелеев, Долгоср. эксп. фонда сбер. касс Ш. Салоҳиддинов, Начальник отдела платежных систем НБТ
Бахши 4	Қарз	Ю. Штегеманн, Долгоср. эксп. фонда сбер. касс К. Самадов, Начальник отдела продаж и контроля обслуживания, Агроинвестбанк С. Рахимов, Ведущий менеджер отдела малого и среднего бизнеса
Бахши 5	Ҳисобдорӣ	М. Файзова, Ведущий экономист отдела бухгалтерской отчетности, ТСБ
Бахши 6	Муошират бо муштарӣ	Э. Хаусштедтлер, Независимый тренер по коммуникации К. Сайисмонова, Начальник отдела по обслуживанию клиентов
Бахши 7	Ҳуқуқ Ташкилкунадагон-ёварони лоиҳа ва тарҷумонҳо	К. Шамсуллозода, Начальник юр. отдела, БРТ Е. Тянь, Локальный эксперт фонда сберегательных касс М. Ходжаев, Ассистент проекта фонда сберегательных касс
Таҳрир Вироиш Ташкили техникаӣ		М. Норов, Переводчик, НБТ Ш. Ходжаев, С. Истамкулзода Д. Гадоев, Начальник управления персоналом, НБТ

Finanzgruppe

Фонд сберегательных касс по
международному сотрудничеству

Инна Мазур
Коршиноси дарозмуддат

Мундариҷа

Пешгуфтор	7
Баҳши 1. Асосҳои макроиқтисодиёт	9
1. Мавзӯ ва моделҳои хоҷагии халқ	9
1.1. Таҳлили ҳолат	9
1.2. Гардиши неъматҳо ва захираҳо, даромаду хароҷот дар иқтисодиёт	12
1.3. Иқтисоди бози таҳаввулпазир	15
1.4. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)	15
1.5. Даврҳои (сиклҳои) иқтисодӣ	17
1.6. Вазифаҳои пул	20
2. Бозор	22
3. Низоми молиявӣ ва бонкӣ	25
4. Нақши фаъолияти бонкӣ дар иқтисодиёт	34
Баҳши 2. Амалиёти амонатӣ	37
1. Сабабҳои ташаккули пасандозҳо	38
1.1. Аҳамияти пасандозҳо барои хоҷагии	38
1.2. Аз нуқтаи назари муассисаҳои қарзӣ	38
1.3. Аз нуқтаи назари муштарӣ	39
2. Квотаҳои амонатӣ	42
3. Сабабҳои ҳуқуқии ташаккули пасандозҳо	45
3.1. Расмиёти аудиторӣ ҳангоми кушодан ва пешбурди суратҳисоб	45
3.2. Пешбурди суратҳисоб ҳангоми ғавти соҳиби суратҳисоб	47
3.3. Бастани суратҳисоб	48
4. Шаклҳои амонат	48
4.1. Амонати дархостшаванда	50
4.2. Амонати муҳлатдор	51
4.3. Амонати пасандозӣ	54
Баҳши 3. Суратҳисоб ва амалиёти ҳисоббаробарӣ	61
1. Суратҳисоб	61
1.1. Вазифаҳои суратҳисоб	62

1.2. Муносибатҳои ҳуқуқии ҳисоббаробарӣ	64
1.3. Суратҳисоб дар Олмон, ки дар речаи “онлайн” хизматрасонӣ мешавад	
2. Амалиётҳои ҳисоббаробарӣ	72
2.1. Асоҳи ҳисоббаробарихи нақдӣ ва ғайринақдӣ дар дохили кишвар	74
2.2. Супоришномаи пардохт – интиқоли кредитӣ	82
2.3. Корти кредитӣ	87
2.4. Чек	92
2.5. Низомҳои пардохт дар соҳаи тиҷорати электронӣ, ки дар Аврупо истифода мешаванд	94
Бахши 4. Амалиёти қарздиҳӣ	95
1. Маълумоти умумӣ	95
1.1. Қарз	95
2. Навъҳои қарз	97
2.1. Қарзи диспозитсионӣ/Овердрафт/хатти қарзӣ	97
2.2. Қарзи сармоягузорӣ	97
3. Чузъҳои (унсурҳои) меъёри фоизи қарз	98
4. Хавфҳои ташкилоти қарзӣ, ки бо амалиёти қарздиҳӣ марбутанд	98
5. Санҷидани қобилияти адо кардани қарз	98
6. Қабули қарор дар бораи додани қарз ва раванди додани қарз	103
6.1. Раванди қабули қарор дар бораи ҷойгирсозии қарз	103
6.2. Раванди додани қарз	103
7. Далелҳо ба манфиати муштарӣ дар амалиёти қарздиҳӣ	108
7.1. Се арса барои фаъолияти менечмент	108
7.2. Масъалаҳои асосӣ	110
7.3. Қарзи варақавӣ	112
7.4. Қарзи дарозмуҳлат	112
7.5. Ҳадди бухронии қарз	115
7.6. Хатогӣ дар ҳисобу китоби маблағ	116
8. Таҳлили қарз	116
8.1. Таҳлили ҳисоботҳои молиявӣ	116
Бахши 5. Ҳисобдорӣ	131
1. Хусусиятҳои пешбурди ҳисобдорӣ дар соҳаи бонкӣ	131
2. Сохтори Нақшаи ҳисобҳои ҚТ	133
3. Сохтор ва муҳтавои тавозуни бонк	137
4. Ҳисобгирии музди кор	139
Бахши 6. Муошират бо муштарӣ	141
1. Мақсадҳо	141
2. Мушкilotи муошират	141
3. Асосҳо	144
4. Амал ва воқуниш дар муошират	147
5. Рамзгузорӣ ва рамзкушоии маълумот	147
6. Шахсияти фиристанда	149
7. Рамзкушӣ (декодирование) аз ҷониби гиранда	154

8. Сухбат дар боби фурӯш	158
9. Бо диққат гӯш кардани муштарӣ	166
10. Муоширати хаттӣ	171
11. Усули масъалагузорӣ	175
12. 4 тарафи як хабар	181
13. Таҳлили муомилаҳо (транзаксияҳо)	184
14. Услуби муошират тибқи усули Шултс фон Тун	187
Бахши 7. Ҳуқуқ	191
Фаъолияти соҳибкорӣ	193
Қобилияти ҳуқуқӣ (соҳибҳуқуқӣ) ва корӣ	194
Ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ	195
Таъсиси бонк	198
Мақомоти идории бонк	199
Назорат ва санҷиши бонкҳо	202
Сирри бонкӣ	204
Аҳд (шартнома)	205
Мерос	208
Ҳуқуқи оила	211
Ваколатнома	214
Тарзҳои таъмини иҷрои уҳдадориҳо	217
Амволи шахрвандоне, ки ҳуҷҷатҳои иҷро барои ситонидани онҳо татбиқ намегардад	218

**БОНКИ
МИЛЛИИ
ТОҶИКИСТОН**

Пешгуфтор

Хонандаи мухтарам,

Китобе, ки дар даст доред воситаи таълимӣ, ки “Бонқдорӣ” ном дорад, бо саъю кӯшиши мутахассисони Фонди хазинаҳои амонатгузорӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ (Олмон) дар ҳамкории наздик бо Бонки миллии Тоҷикистон омода шудааст. Китоби мазкур дар ин самт таҷрибаи нахустин буда, барои онҳое, ки асосҳои бонқдориро амиқ омӯхтан мехоҳанд, пешбинӣ шудааст. Мундариҷаи китоб аз барномаҳои таълими касби “Мутахассиси бонкӣ” дар заминаи низоми дугонаи омӯзиш иборат аст.

Бояд ба таври махсус қайд кард, ки дар ҷаҳони муосир ба таълими касбӣ аҳамияти зиёд дода мешавад. Чунин тарзи таълим, ки дар Олмон истифода мешавад, барои аксарияти кишварҳо намуна ба ҳисоб меравад. Вай дорои аҳамияти ғавқулода муҳим аст, зеро бо амалия саҳт алоқамандӣ дорад. Усули таълим дар заминаи омӯзиши бахшу (модулу) блокҳо ба роҳ монда шудааст. Таълим аз ҷониби коршиносони байналмилалӣ дар ҳамкории наздик бо мутахассисони маҳаллӣ амалӣ мегардад. Дар ин маврид ба инкишофи малака, ки барои татбиқи донишҳои бонкӣ ва ба муштариён пешниҳод кардани хизматҳои машваратии касбӣ муҳим мебошанд, таваҷҷуҳи хос зоҳир карда мешавад. Усули асосии таълим якҷо кардани таълими назариявӣ бо таълими амалӣ бевоқифа дар ҷойи кор аст. Дар ин маврид 2/3 ҳиссаи вақт ба таълими амалӣ рост меояд.

Барномаи таълимӣ бахшҳои асосии машғулиятҳои назариявӣ, аз ҷумла “Асосҳои макроиқтисодӣ”, “Ҳисобдорӣ”, “Амалиётҳои амонатӣ”, “Қарздиҳӣ”, “Муошират бо муштарӣ”, “Амалиёти ҳисоббаробарӣ” ва “Ҳуқуқ”-ро дар бар мегирад.

Қорӣ кардани чунин барнома ва дар робита ба он омода кардани мутахассисон ва омӯзгорони маҳаллӣ (дохилӣ) аз ҳисоби кормандони низоми бонкӣ, инчунин бозомӯзии кормандони роҳбарикунанда дар оянда имкон медиҳад, ки:

- дар бахши бонкӣ бо дарназардошти талаботу ниёзҳои маҳаллӣ сохтори устувори таълим ба вучуд оварда шавад;

- механизми такмили ихтисос ва идоракунии кормандон такмил дода шавад;
- сохтори ташкилӣ дар баҳши бонкӣ мувофиқ муносиб карда шавад;
- нақши Бонки миллии Тоҷикистон ба ҳайси бонки асосии кишвар дар низоми бонкӣ тақвият ёбад;
- имконоти фаъолияти бонкҳои алоҳида зиёд гардад.

Бовар дорам, ки ин китоб ба ҳамаи онҳое, ки мехоҳанд сатҳи дониши худро дар масъалаи бонкдорӣ боло бурда, дар ин самт воқеан мутахассиси касбии корозмуда шаванд, муфид хоҳад буд.

Раиси
Бонки миллии Тоҷикистон

Ч. Нурмахмадзода

Баҳши 1.

Асосҳои макроиқтисодӣ

1. Мавзӯ ва моделҳои хоҷагии халқ

1.1. Таҳлили шароит (ё вазъият)

Макроиқтисодиёт як фасли назарияи иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Макроиқтисодиёт илмест, ки ҳолати иқтисодиётро дар маҷмӯъ ё унсурҳои бузурги онро меомӯзад, дар ин маврид иқтисодиёт ҳамчун низоми ягонаи мураккаб, низоми бузурги зина ба зина ташкилшуда, маҷмӯи раванду падидаҳои иқтисодӣ ва нишондиҳандаҳои онҳо баррасӣ мегардад.

Макроиқтисодиёт сохтору ҳолати иқтисоди миллӣ, инчунин сиёсати пешгирифтаи ҳукуматро омӯхта, метавонад ба вазъи иқтисодиёт таъсир расонад. Объектҳои макроиқтисодиёт нишондиҳандаҳои ҷамъбастию маҷмӯӣ дар ҳамаи хоҷагиҳо дар миқёси давлат, аз қабili сарвати миллӣ, маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ва маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, даромади миллӣ, сармоягузориҳои маҷмӯии давлатӣ ва хусусӣ, нишондиҳандаҳои таваррум, миқдори умумии пул дар муомилот мебошанд. Ҳамзамон бо ин макроиқтисодиёт нишондиҳандаҳои иқтисодии миёнаро дар мамлакат, ба мисли даромади миёна, музди миёнаи кор, сатҳи таваррум, шуғл, маҳсулнокии меҳнат мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор медиҳад.

Мақсадҳои макроиқтисодиёт инҳо мебошанд:

- таъмини рушди усутувори иқтисодӣ;
- ноил гардидан ва нигоҳ доштани шуғли доимӣ;
- дастгирии даромадҳои аҳоли;
- боздоштани сатҳи таваррум;
- нигоҳдории қурби устувори пули миллӣ ва дигар мақсадҳо.

Азбаски макроиқтисодиёт иқтисодиёти мамлакатро ҳамчун ҷузъи тому яклухт баррасӣ менамояд, олимони дар ин соҳа фаъолияткунанда тафовути байни навъҳои алоҳидаи мол, ширкатҳо ё бозорҳоро инкор карда, ба мафҳумҳои ҷамъбасти, аз қабili истеъмолати маҷмӯӣ таваҷҷуҳ бештар зоҳир мекунад.

Таҳлили мусбати сиёсати иқтисодӣ дар заминаи асосу далелҳо пайомадҳои иқтисодии сиёсатро бидуни масъалагузорӣ дар бораи мақбул будан ё набудани ин пайомадҳо баррасӣ менамояд. Бо истифода аз таҳлили меъёрии (муътадили) сиёсат имкон дорад муайян карда шавад, ки истифодаи ягон сиёсати муайян зарурат дорад ё на. Ихтилофи назари иқтисоддонҳо вобаста ба фарқи хулосаҳои меъёрие, ки дар натиҷаи гуногунии нуқтаи назар ва мулоҳизоти шахсӣ, инчунин бинобар тафовут дар таҳлили асосноки сиёсати пешгирифти ба миён меоянд, метавонад боз шадидтар шавад.

Равиши классикӣ дар макроиқтисодиёт ба ин фарзияҳо асос ёфтааст, ки одамон ва ширкатҳо барои манфиати худ амал мекунанд; музди кор ва нархҳо зуд ба дигаргуншавии вазъи иқтисодӣ барои ноил шудани баробарӣ дар ҳамаи бозорҳо вокуниш нишон медиҳанд. Бо дарназардошти ин фарзияҳо, фишангҳои ноаёни иқтисоди озоди бозорӣ танҳо дар он ҳолат хуб кор мекунад, ки агар даҳлати давлат ба иқтисодиёт маҳдуд карда шавад.

Азбаски дар макроиқтисодиёт нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ баррасӣ мегарданд, дар доираи тарҳрезии агрегатсия ва пайдоиши мафҳумҳо аҳамияти махсус доранд. Робитаҳои таҳлили вазъӣ бо воқеияти иқтисодӣ бо иҷро кардани шумораи зиёди амалҳои гуногун мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Агар хоҷагии халқ ҳар рӯз ҳамчун навъу амалҳои гуногуни анҷомшаванда баррасӣ гардад, он гоҳ имкон дорад вай мавриди таҳлил қарор дода шавад.

Макроиқтисодиёт ин як бахш, як фасли илми иқтисодиёт буда, ҳодисаю равандҳои калонҳаҷми иқтисодиро, ки дар маҷмӯъ ба иқтисодиёти мамлакат ва хоҷагии он алоқаманд мебошанд, мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

Пеш аз он ки даврҳои алоҳидаи иқтисодиро дида бароем, мо бояд шартҳои пешакӣ ва қарорҳои мухтасар дарч намоем.

Замина ва шартҳои пешакӣ

Муносибати субъектҳои алоҳидаи хоҷагии халқ дар инҳо зоҳир мегардад:

- Ду бахш: хоҷагии хонаводагӣ ва корхонаҳо. Дар ин маврид корхонаҳои давлатӣ ва хориҷӣ вучуд надоранд.
- Маблағи умумии даромаде, ки ширкат гирифтааст, пурра аз буҷет барои хароҷоти истеъмоли сарф шудааст.
- Корхонаҳо танҳо молҳои истеъмоли ва воситаҳои истеҳсолотро, ки барои истифодаи дарозмуддат лозиманд, истеҳсол мекунанд.

Аз ҳуди заминаҳо фаҳмидан мумкин аст, ки чунин модел ба ҳақиқат рост намеояд. Барои ба воқеият наздик шудан мо заминаи сеюмро тағйир медиҳем.

Таъриф: Сармоягузориҳои рӯякӣ (механикӣ, сатҳӣ) муҳлати маҳдуди истифода дорад, яъне сармоягузорӣ барои ҷуброн кардани сармояи асосӣ бояд фаъол гардонида шавад.

Ҳолатҳои ҷудогонаи фаъолиятро шартҳо дар марҳилаи аввал тасдиқ мекунанд, ки ин дар иқтисоди сиёсӣ муомила (транзаксия) номида мешавад. Чунин транзаксияҳо бояд

бо нишондиҳандаҳои рушди хоҷагии халқ дар давраи муайяни вақт якҷо карда шаванд. Дар ин ҷо мо ҷараёни мол ва пулро (гардиши мол ва гардиши пулро) аз ҳам фарқ мекунем.

Мафҳумҳо

Транзаксия - амалиёти бонкие, ки дар натиҷаи он аз як ҳисоб ба ҳисоби дигар маблағи пулӣ интиқол мегардад. Даври (сикли) кӯтоҳмуддати таъсири мутақобили объектҳо, ки дархост, иҷрои супориш ва ҷавобро дар бар мегирад.

Нишондиҳандаҳои тараққиёти хоҷагии халқ дар давраи муайяни вақт: бо воҳидҳои монетарӣ (воҳиди пулӣ = ҷараёни пул) ё бо воҳиди физикии (маснуот, вақти корӣ ва ғ. = ҷараёни мол) дорои андозаи муайян.

Иқтисодиёти статсионарӣ: зеро ин мафҳум низомро дар назар дорем, ки дар он пасандоз ва сармоягузориҳои ҳолис вучуд надорад.

Хоҷагии инфиродӣ: ҳамаи хоҷагиҳои яксоҳа ва чандсоҳа, ки дар бозор ба сифати истеъмолкунандаи молу хизматрасонӣ ва таҳвилкунандаи қувваи корӣ баромад мекунанд. Ғайр аз ин, онҳо пасандозгузор ё саҳмиядор мебошанд. Ба ин рӯйхат инчунин ҳамаи шахсоне, ки ба тижорати (фаъолияти) худ машғуланд, фермерҳо, корхонаҳои хусусӣ, тоҷирон, соҳибони тарабхонаҳо/мехмонхонаҳо ва агентҳои мустақили суғурта (бима) шомил мешаванд.

Корхонаҳо

Корхонаҳои ғайримолиявӣ – ҳамаи ҷамъиятҳои саҳомӣ ва шароқат, хоҷагиҳои ҷангал, моҳидорӣ, истеҳсолот, савдо, нақлиёт, ассосиатсияҳои саноатӣ.

Корхонаҳои молиявӣ – ширкатҳои қарзӣ ва суғурта (бима), саноат ва дигар муассисаҳои молиявӣ.

Омилҳои истеҳсолот

- Меҳнат
- Замин/табиат
- Сармоя

Омилҳои даромад

- музди меҳнат/маош
- соҳибии замин/ба иҷора додани бўстонсаро
- фоиз/суди сармоя

Молҳои истеъмоли/хизматрасонӣ

Корхонаҳо бо ёрии омилҳои истеҳсолот молҳои истеъмоли ва хизматрасонӣ истеҳсол карда, ба аҳоли мефурушанд. Ин ҷо суҳан дар бораи гардиши мол меравад.

Омили даромад, яъне музди корро хоҷагиҳои хонаводагӣ барои харидории молҳои истеъмоли ва хизматрасонӣ истифода мебаранд ва хароҷоти истеъмоли анҷом медиҳанд. Ин ҷо суҳан дар бораи гардиши пул меравад.

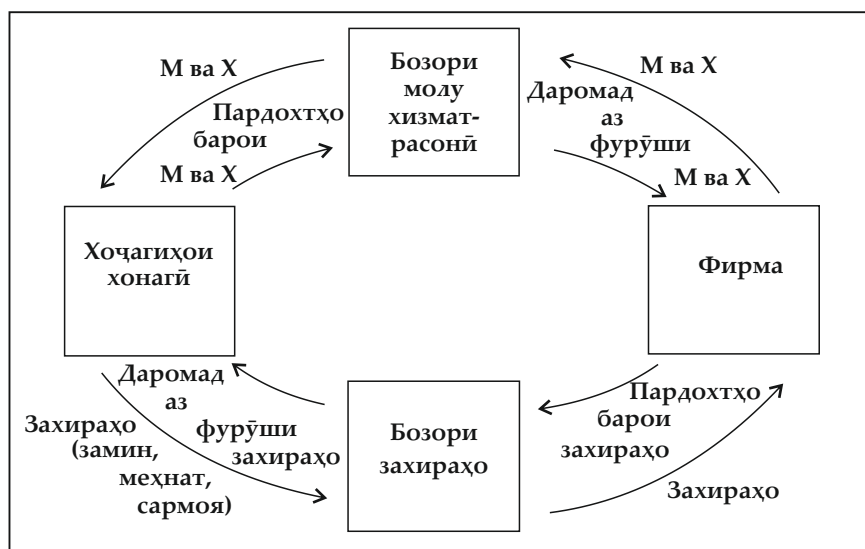
1.2. Гардиши неъматҳо ва захираҳо, даромаду хароҷот дар иқтисодиёт

1.2.1. Ҷараёни пул ва мол дар давраи одии статсионарии иқтисодӣ бе фаъолияти давлат

Дар давраи одии иқтисодӣ мо аз як тараф ширкатҳоеро мебинем, ки ҳамчун истеҳсолкунанда ё ҳамчун фурӯшанда амал мекунанд. Хоҷагӣҳои хонаводагӣ бо онҳо ба сифати харидор ё истеъмолкунанда рӯбарӯ мешаванд.

Онҳо молҳои истеъмолиро харида мегиранд. Ин гуна додугирифтӣ мол дар бозори мол (дурусттараш дар бозори молҳои истеъмолӣ) сураат мегирад. Мо ин ҷо гардиши молро дар назар дорем. Барои пардохти молу хизматрасонӣ хоҷагӣҳои хонаводагӣ аз маблағҳои пулӣ истифода мебаранд. Мо ин равандро гардиши пул меномем. Ҳамин тариқ, ҳамеша чанд гардиши мол ва гардишҳои пулӣ ҳамон андоза, вале ба самти муқобил вучуд доранд.

Гирдгардиши неъматҳо ва даромад: М ва Х - мол ва хизматрасонӣ

Ширкатҳо омилҳои истеҳсолии худро аз бозори омилҳои истеҳсолот ба даст меоранд. Ҳамин тарз, хоҷагӣҳои хонаводагӣ ба ивази кори иҷрокардаи худ, ки ба ширкатҳо дар бозори меҳнат пешниҳод мекунанд, пул мегиранд. Ба корхонаҳо низ пул барои мубодилаи мол байни онҳо ё барои пардохт кардани музди меҳнати кормандон зарур мебошад. Онҳо чунин пулро аз ҳисоби фурӯши мол ба даст меоранд.

Дар модели пешина танҳо он молҳои истеъмолии зарурбуда, ки мошинҳо барои истифодаи дарозмуддат истеҳсол кардаанд, ҷой дошт. Баъзан ин дар ҳақиқат воқеъ нест.

Дар иқтисодиёт баъзе истилоҳот (мафҳумҳо) бо аломатҳо ифода карда мешаванд. Барои даромадҳои истеҳсолот аломати Y ва барои хароҷоти истеъмоли аломати C истифода мешавад.

Аз ин баъд мо фарз мекунем, ки Y (ҷамъи ҳамаи даромадҳои омилӣ = Даромади миллӣ ва хароҷоти истеъмоли) ба C мувофиқ аст:

$$Y = C$$

Ин баробарӣ таркиби натиҷаҳои истеҳсолот ва фароҳамоварии омилҳои истеҳсолоти ба ихтиёри хоҷагиҳои хонаводагӣ додасавандаро, ки онҳо ҳамчун саҳм дар истеҳсолот гузоштаанд ва барои ин онҳо омилҳои даромад (музди меҳнат, киро ва иҷорапулӣ) гирифтаанд, нишон медиҳад.

Акнун ба мо лозим аст, ки заминаи дарозумрии таҷҳизоти истеҳсолиро тағйир диҳем, яъне бояд маблағи барои таҷҳизоти истеҳсоли сармоягузоришударо ҷуброн намоем. Ин гуна сармоягузори (хароҷоти) асосиро истеҳлок (амортизатсия) меноманд.

Хароҷоти истеҳлоки (амортизатсионӣ), ки ба талаботи фарсоиши истеҳсолот ва фарсоиши воситаҳои асосӣ бинобар камшавии арзиш ҷавобгӯ аст, аз сармояи асосӣ ба ҳисоб гирифта мешавад.

Бинобар фарсоиши иқтисодии воситаҳои асосӣ (таҷҳизот, мошинолот, воситаҳои нақлиёт) истеҳлок (амортизатсия) ба ҳисоб гирифта мешавад, ки он бо истеҳсол, фарсоиш ва аз даст додани арзиши сармоя вобаста мебошад. Ин ҷо сухан дар бораи сармоягузори барои навсозии фондҳои асосӣ меравад. Ин маънои онро дорад, ки сармоягузориҳои маҷмӯӣ ба истеҳлок (амортизатсия) мутобиқат доранд (сармоягузориҳои маҷмӯӣ = аз тавозун хориҷ кардани “истеҳлок”).

Барои модели даврӣ (гирдгардиш) ин маънои онро дорад, ки гардишҳо дар баҳши корпоративӣ сурат мегирад (байни гардиши пул ва мол).

Даври эволюсионӣ

Сармоягузори институционалӣ, масалан дар шакли бонкҳо, ба шакли васеи сикли иқтисодӣ дохил мешаванд. Ширкатҳо пулро дар шакли қарз аз бонкҳо мегиранд ва барои қарзи гирифта ба бонкҳо фоиз пардохт мекунанд. Бонкҳо дар навбати худ ин пулро аз хоҷагиҳои хусусии хонаводагӣ ба қарз гирифтаанд. Ҳамин тариқ, воридшавии фоизҳои қарз боз як манбаи даромад аз хоҷагиҳои хонаводагӣ мебошад.

Ҳамин тавр, даромади хоҷагии хонаводагии “ Y ” метавонад барои мақсадҳои истеъмолот “ C ” ва барои пасандоз “ S ” дода шавад, яъне:

$$Y = C + S$$

Ин маънои онро дорад, ки хоҷагиҳои хонаводагӣ танҳо як қисми даромади худро барои истеъмолот сарф мекунанд:

$$Y > C$$

Як қисми даромаде, ки барои истеъмолот сарф мешавад (барои мақсадҳои истеъмоли дода мешавад), ба корхонаҳои ғайримолиявие дахл дорад, ки молро барои истеъмоли умуми хоҷагиҳои хонаводагӣ мефурӯшанд. Дигар қисмати пасандозҳо (маблағҳои андӯхта) ба соҳаи ширкатҳои молиявӣ дахл дорад, ки дар ҳисобҳои онҳо хоҷагиҳои хонаводагӣ пулҳояшонро мегузоранд. Ин ба ширкатҳои молиявӣ имкон медиҳад, ки ба корхонаҳои ғайримолиявӣ қарз диҳанд, то онҳо дар навбати худ тавонанд, ки чунин сармоягузорию анҷом диҳанд. Сармоягузориҳои холис (маблағгузориҳои холис) бо ёрии пасандозҳо дар айни замон имконпазир мегардад. Ин гуна иқтисодиётро иқтисодиёти эволюсионӣ (тадриҷан тақомулшаванда) меноманд.

Таъриф: сармоягузориҳои холис = сармоягузориҳои маҷмӯӣ тарҳи сармоягузориҳои ивазкунанда (истеҳлок) ё сармоягузориҳои умумӣ = пасандозҳо.

Аз нуқтаи назари натиҷаҳои истеҳсоли баробарии (муодилаи) таъриф натиҷаҳои зеринро нишон медиҳад:

$$Y = C + I - \text{нетто}$$

(даромади миллий/арзиши холиси изофӣ = истеъмолот + сармоягузориҳои холис)

Ин муодила “баробарии ташкили (пайдоиши) даромад” ном дорад.

Соҳибони омили истеҳсолот аз истеҳсоли мол даромад ба даст меоранд. Ҳамин тариқ, даромади миллий ва арзиши изофӣ ба иқтисоди миллий мутобик меояд. Ин таърифи зеринро ба миён меорад:

$$Y = C + S$$

(даромади миллий = истеъмолот + пасандозҳо)

Ин муодила “баробарии истифодаи даромад” ном дорад.

Ҳангоме ки даромади миллий аз ҷониби хоҷагиҳои хонаводагӣ баррасӣ мегардад, метавон Y , молҳои истеъмоли- C бо ҳиссаи истифоданабудай Y -ро, ки S (пасандозҳо) аст, ба даст овард.

Аз тарафи корхонаҳо як қисми натиҷаи истеҳсоли умумии иқтисодӣ, ки хоҷагиҳои хонаводагӣ нагирифтаанд, “Сармоягузорӣ = I ” ба ҳисоб меравад.

1.3. Иқтисоди бози таҳаввулпазир (эволюсионӣ)

Вақте ки давлат ё кишвари дигар ба гирдгардиш шомил мешаванд, ин ба иқтисодиёти бози таҳаввулпазир (эволюсионӣ) тааллуқ дорад.

Ба ин корхонаҳои давлатие, ки асосан пулакӣ хизмат мерасонанд (қатораҳо, хизматҳои давлатии коммуналӣ ва ғ.) дохил намешаванд.

Андоzҳо, ҳақгузорӣ ва хирочҳо (пули ҳаққи хизмат)

Андоz ин пардохтпулии ҳатмӣ, инфиродии бебозгашт аст, ки мақомоти ҳокимияти давлатии сатҳҳои гуногун аз ташкилотҳо ва шахсони воқеӣ бо мақсади таъминоти молиявии фаъолияти давлат ва (ё) ташкилотҳои мунитсипалӣ меситонанд.

Хироч ва ҳақгузорӣ – ин ҷуброни маблағҳое, ки шаҳрвандон бояд барои хизматҳои таъиншудаи давлатӣ пардохт намоянд.

Сармоягузориҳои давлатӣ, пешгузашт аз вақт. Пардохтпулиҳои интиқоли/пардохтпулиҳои трансфертӣ. Омилҳои истеҳсолот, масалан заҳмати омӯзгор.

Кӯмаки нақдии ройгон (субвенсия)

Даромадҳое, ки аз фаъолияти самараноки омилҳои истеҳсолот вобастаанд (масалан, музди кор, ҳаққи қалам, фоизҳо ва ғ.).

Муносибату ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо миқдори молҳои дохилӣ (воридот + содирот), инчунин ҳаҷми пулро дар дохили мамлакат (пардохт кардани маблағи молҳои содирот ва воридотшаванда) тағйир медиҳад. Фарқият дар бақияи ба истилоҳ савдои хориҷӣ (салдои байни содирот ва воридоти молу хизматрасонӣ) дида мешавад, вай метавонад мусбат ё манфӣ бошад. Агар мусбат бошад, он гоҳ ин аз зиёдшавии сарват/амвол дар иқтисодиёт, агар баръакс манфӣ бошад, аз камшавии амвол дар иқтисодиёт гувоҳӣ медиҳад.

1.4. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)

Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (мухтасаран: ММД, бо англисӣ: GDP) арзиши умумии ҳамаи молу хизматрасониҳо нишон медиҳад, ки дар давоми як сол дар ҳудуди марзҳои иқтисоди миллӣ барои истеъмоли ниҳой истеҳсол шудаанд. ММД арзиши пулии ҳамаи молу хизматрасонӣ мебошад, ки дар мамлакат дар давраи муайян истеҳсол шудааст.

Молҳое, ки бевосита истифода нашуда, дар анбор нигоҳ дошта мешаванд, ҳангоми ҳисобу китоб ҳамчун тағйирёбии захираҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд. ММД чораи фаъолияти иқтисодии иқтисод дар давраи муайян дар хоҷагии халқ (дар бештари ҳолатҳо сол ё се моҳ) мебошад. Суръати тағйирёбии ММД-и ҳақиқӣ ҳамчун ни-

шондиҳандаи рушди иқтисодӣ хидмат карда, барои тавозуни хоҷагии халқ нисбатан муҳим мебошад.

Одатан, ММД ҳамчун нишондиҳандаи ҳисобу китоб ба сари аҳоли барои некуаҳволии аҳоли истифода мешавад.

Баъзан, ин ба сурати миқёси ягона ба кор намеравад, зеро боз дигар омилҳое мавҷуданд, ки (пеш аз ҳама омилҳои монетарӣ) ба некуаҳволии аҳоли таъсир мерасонанд.

Дар иқтисодиёт мафҳумҳои ММД-и номиналӣ ва воқеиро бояд аз ҳам фарқ кард. ММД-и номиналӣ ҷамъи арзишест, ки ба нархҳои ҷорӣ бозорӣ изофа шудааст. ММД-и номиналӣ бо дарназардошти таваррум ва нархҳои афзояндаи бозорӣ зиёд мешавад. Бо мақсади новобаста аз тағйирёбии нархҳо баррасӣ намудани ММД, ММД –и воқеӣ истифода мегардад, ки дар он ҳамаи молу хизматрасонӣ аз рӯи нархҳои як соли пойгоҳӣ (ММД аз рӯи нархҳои устувор) баҳо дода мешавад. Ҳамин тариқ, болоравии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ метавонад новобаста аз таваррум ҳамчун тағйироти миқдори молҳо андозагирӣ карда шавад. Дар амалия бошад дар асоси нишондиҳандаҳои гуногун, ба истиснои параметрҳои ММД-и воқеӣ баррасӣ мегардад.

ММД метавонад бо тарзҳои гуногун ҳисоб карда шавад, ки вобаста ба истехсол, истифода ва густариши маҳсулот баррасӣ карда мешавад.

Агар аз аввал ба мушоҳида гирем, он гоҳ метавон ба хулоса омад, ки дар кадом баҳши иқтисодиёт чунин молу хизматрасонӣ истехсол шудааст. Ин маблағ бояд мутобиқи масрафе, ки барои онҳо пешбинӣ шудааст, тасдиқ карда шавад. Ин ҷо чунин савол пайдо мешавад, ки кадом субъектҳои иқтисодии гирдгариши иқтисодӣ молро истеъмол кардаанд. Молҳое, ки дар хориҷи мамлакат аз ҷониби хоҷагиҳои хонаводагӣ истеъмол шуда, аз ҷониби ширкатҳо ё давлат дар хориҷ истифода шудаанд, бояд мувофиқан ба салдои савдои хориҷӣ гузаронида шаванд.

Агар дар дохили мамлакат молу хизматрасонӣ ба қадре истехсол карда шавад, ки аз миқдори истеъмолшавандаи он зиёд бошад, он гоҳ миқдори зиёдбуда бояд ба хориҷа содирот карда шавад. Арзиши ҳамаи молҳои истехсолшуда дар тамоми иқтисодиёт инчунин бояд ба даромади ҳамаи субъектҳои иқтисодӣ мувофиқат намояд (ҳисоби тақсим). Вай аз музди меҳнати кормандон ва ғойдаи корхона иборат аст. Ба ин пардохтпулиҳои ҳатмии ба давлат додашавандаро илова кардан лозим аст. Истехлок ҳамчун бузургии гузаранда, инчунин барои иваз кардани фарсоиши дороиҳо ва сармоягузориҳо дар оянда хидмат мекунад. Даромади умумии аҳоли инчунин даромадери дар бар мегирад, ки шаҳрвандон дар хориҷи кишвар кор карда ба даст меоранд. Азбаски онҳо аз истехсолоти дохилӣ ба вуҷуд наомадаанд, бояд аз ҳисобгирии тақсими даромади милли тарҳ карда шаванд, то ки миқдори даромади дохилӣ (ҳисоби тақсимот) ба миқдори истехсолоти дохилӣ (ҳисоби пайдоиш) мувофиқ ояд.

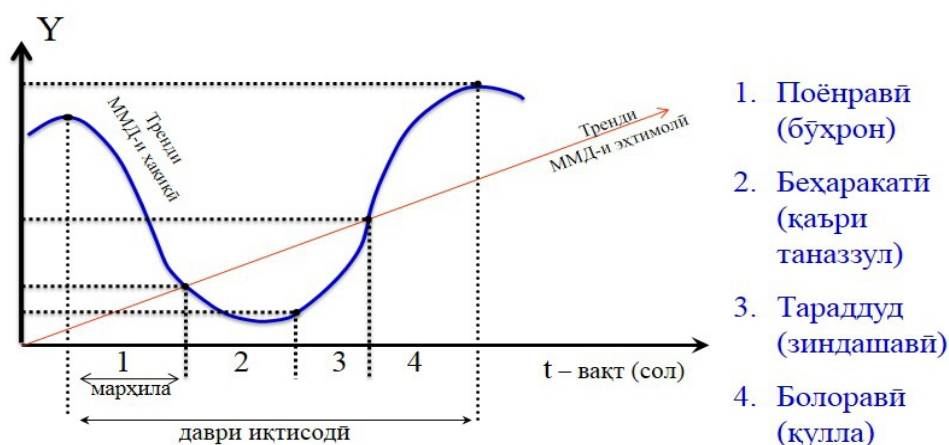
Ҳоло ба ҳамагон маълум аст, ки ҳар организм ба таври даврӣ фаъолият карда инкишоф меёбад: фаъолияти он гоҳ суст гардида, гоҳ тақвият меёбад. Азбаски иқтисодиёт шабеҳи организм аст, бинобар ин ба он хусусияти даврии инкишоф хос мебошад.

Даври (сикли) иқтисодӣ фосилаи вақт дар инкишофи иқтисоди бозорӣ аст, ки дар давоми он афзоиши ҳаҷми истеҳсоли молу хизматрасонӣ ва баъдан камшавии он, пастравӣ, таназзул (депрессия), эҳё ва ниҳоят боз аз сари нав рушди он ба амал меояд.

Даврҳо одатан хусусияти номунтазам доранд. Онҳо ҳамчун тағйирот ҳангоми та-
моюли дарозмуддати тараққиёти иқтисодӣ маънидод мешаванд.

Нуқтаи назари детерминистӣ дар бораи сабаби даврҳои иқтисодӣ аз омилҳои пешгӯишаванда ва қомилан муайян бармеояд, ки дар марҳилаи болоравӣ (омилҳои пастравӣ) ва пастравӣ (омилҳои болоравӣ) таҷаққул меёбанд. Нуқтаи назари ҳаёлий (стохастикӣ) аз он бармеояд, ки даврҳо аз ҷониби омилҳои табиатан тасодуфӣ ба вуҷуд омада, яқ навъ воқуниши низоми иқтисодӣ ба анғезаҳои дохили ва беруни мебошанд.

Марҳилаҳои даври иқтисодӣ

Бархе аз иқтисоддонон чунин мешуморанд, ки ба иқтисодиёти муосир тағйир-ёбиҳои макроиқтисодӣ (флуктуатсия) хос мебошад. Моҳият ва фарқияти ин даврҳо дар чист?

Пастравѣ (ретсессия, бухрон)

- истеҳсолот ва шуғл кам мешавад;
- бинобар камшавии талабот нархи молу хизматрасонӣ низ паст мешавад; зарфиятҳои истифоданашуда афзоиш меёбад;
- сармоягузориҳои нав сурат намегирад;
- аксарияти ширкатҳо зарар мебинанд ё муфлис мешаванд.

Таназзул (нуқтаи поёнии пастравӣ)

- Суръати пастравӣ сусттар шуда, устувор мешавад. Пастравии истеҳсолот ва сатҳи бекорӣ ба нуқтаи баландтарин мерасад. Нархҳо пастрарин (минималӣ) ҳастанд. Танҳо ширкатҳои аз ҳама боқувват боқӣ мемонанд. Барои тараққиёти оянда қувва ҷамъ мешавад – ҳангоми паст будани меъёрҳои фоизӣ ҳаҷми сармоягузорӣ рӯ ба афзоиш меорад.

Болоравӣ (эҳё)

- даромади миллӣ афзоиш меёбад;
- бекорӣ то сатҳи табиӣ коҳиш меёбад;
- сармоягузориҳо ва андозаи сармояи воқеӣ зиёд мегардад, вале афзоиш суст мешавад;
- талаботи истеъмоли ва сармоягузорӣ ва дар натиҷа нарх ва меъёри фоиз боло мераванд.

Нуқтаи оӣ (болоравии зуд - бум)

- шуғли аз меъёр зиёд ва зарфиятҳои пурра;
- сатҳи нархҳо, меъёри музди кор ва меъёри фоиз хеле баланданд;
- сармоягузориҳои иловагӣ ба истеҳсолот бинобар арзиши баланд доштани ҷалби захираҳо қариб ки сурат намегирад.

Тағйироти макроиқтисодӣ – тағйирёбии (нормултадили) ҷаҳволи кор – номунтазам аст, зеро онҳо ба омилҳои экзогенӣ (омилҳои берунии иқтисодӣ) вобастаанд, аз ин рӯ ин тағйирот қонунмандона ва пешгӯишаванда нестанд.

Мафҳуми “давр” эътироф кардани ҳислати қонунӣ (табиӣ) ва мувофиқан мунтазаму пешгӯишавандаи тағйироти макроиқтисодиро дар назар дорад ва ин шинохти асосии ҳислати эндогенӣ ин тағйироти даврӣ мебошад.

Омилҳои асосие, ки ба даври иқтисодӣ таъсир мерасонанд:

- берунӣ (экзогенӣ)
 - Омилҳои равонӣ (психологӣ);
 - Бухронҳои сиёсӣ;
 - Офатҳои табиӣ;
- дохилӣ (эндогенӣ)
 - Сиёсати пулиро қарзии бонки марказӣ;
 - Ҷаҳволи истеъмолот;
 - Инноватсия;
 - Навсозии давра ба давраи сармояи асосӣ.

Инкишофи даври иқтисодиёт тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ – даромади миллӣ, шуғл, таваррум ва ғайраро ба вучуд меорад. Ин тағйиротҳо пеш аз ҳама ба аҳолии мамлакат, ки нақши истеъмолкунанда, кормандони кироӣ ё соҳибкоронро бозӣ мекунад, таъсири манфӣ мерасонад. Бояд гуфт, ки барои он ки пайомадҳои манфӣ коҳиш дода шуда, тағйирёбии даври камтар гарданд, давлат сиёсати устуворсозиро (боздоранда) пеш мегирад. Моҳияти чунин сиёсат дар он аст, ки иқтисодиётро

дар марҳилаи болоравӣ боздорад, ба шиддатёбӣ роҳ надихад, инчунин иқтисодиётро дар марҳилаи пастравӣ дастгирӣ карда имкон надихад, ки он аз меъёр зиёд “паст равад”.

Сиёсати зиддидаврии давлат:

- Марҳилаи пастравӣ (ҳавасмандсозӣ)
 - паст кардани меъёрҳои андоз;
 - афзоиши хароҷоти давлатӣ;
 - имтиёзҳои андоз барои сармоягузориҳои нав;
 - поён бурдани меъёри бозтамвил;
 - кам кардани меъёри захираҳои ҳатмӣ;
 - харидории қоғазҳои қиматноки давлатӣ;
- Марҳилаи эҳё (боздорӣ)
 - баланд кардани меъёрҳои андоз;
 - кам кардани хароҷоти давлатӣ;
 - бекор кардани имтиёзҳои андозӣ;
 - боло бурдани меъёри бозтамвил;
 - боло бурдани меъёри захираҳои ҳатмӣ;
 - фуруши қоғазҳои қиматноки давлатӣ.
- Воситаҳои асосии барномаи устуворсозӣ инҳо хоҳанд буд:
 - сиёсати пулию қарзӣ (ё монетарӣ);
 - сиёсати буҷету андоз (ё фискалӣ).

Сиёсати пулӣ (монетарӣ)

Сиёсати пулӣ (монетарӣ) аз тағйир додани пешниҳоди пул бо мақсади муътадил сохтани ҳаҷми умумии истеҳсолот, шуғл ва сатҳи нархҳо иборат аст. Сиёсати пулӣ пеш аз ҳама ба талаботи маҷмӯӣ таъсир мерасонад, зеро вай ба тасмими одамон дар бораи истеъмолот ва пасандозгӯзорӣ ва тасмими ширкатҳо дар бораи сармоягузорӣ таъсиргузор аст. Тағйирёбии талаботи маҷмӯӣ боиси тағйир ёфтани ҳаҷми истеҳсолот ва сатҳи нархҳо мегардад. Афзоиши ҳаҷми пул даромади номиналии аҳолиро зиёд карда, талаботи маҷмӯиро ангишиш медиҳад ва метавонад ба таваррум оварда расонад ва баръакс, камшавии ҳаҷми пул талаботи маҷмӯӣ ва таварруму камтар мекунад.

Барои камтар кардани тағйироти даврӣ бояд ҳаҷми пул дар давраи болоравӣ (бо коҳиш додани талаботи маҷмӯӣ) коҳиш дода шавад ва ҳаҷми он дар давраи пастравӣ (бо ангишиш додани талаботи маҷмӯӣ) зиёд карда шавад.

Сиёсати пулӣ (монетарӣ)

Сиёсати буҷету андоз сиёсатест, ки хароҷоти давлатӣ ва андозҳоро тағйир дода, бо ин роҳ ба марҳилаи даври иқтисодӣ таъсир мерасонад. Тағйир додани хароҷоти давлатӣ ба тағйирёбии қачнамои талаботи маҷмӯӣ ва тағйирёбии андозҳо бошад ба пешниҳоди маҷмӯӣ таъсир мерасонад. Дар марҳилаи болоравӣ бояд сиёсати боздоранда амалӣ гардад, - хароҷоти давлатӣ камтар карда шуда, андозҳо зиёд шаванд, дар марҳилаи пастравӣ сиёсати ҳавасмандсозӣ амалӣ нагардад, - хароҷоти давлатӣ зиёд ва андозҳо паст карда шаванд.

Норасоии сиёсати буҷету андоз ва пулӣ он аст, ки амали онҳо на дар як лаҳза, балки баъди гузашти чанд муддати вақт, ки лаг ном дорад, ба вуҷуд меояд. Лаги замонӣ аз он сабаб ба миён меояд, ки барои амалӣ намудани сиёсати устуворсозӣ муайян кардани марҳилаи давр хеле муҳим мебошад, ки дар ин маврид на ҳамеша қабул кардани (дақиқ баён кардан ва тибқи қонунгузорӣ ба расмият даровардани) қарори дахлдор ва ёфтани маблағ барои татбиқи ҳалли он осон мебошад. Барои мисол, агар давлат дар хусуси паст кардани андоз тасмим бигирад, он гоҳ дар мақоми қонунгузор тасдиқ кардани меъёрҳои нави андоз ва ёфтани манбаи маблағҳои пулӣ, ки даромадҳои камшудаи давлатро бинобар коҳишдиҳии андозпулӣ мепӯшонанд, хеле муҳим мебошад.

Мавҷудияти лагҳо метавонад боиси он гардад, ки сиёсати устуворсозии давлат тағйиротро танҳо бештар мекунад. Масалан, агар ҳукумат барои амалӣ намудани сиёсати боздоранда, кам кардани хароҷоти давлатӣ, баланд бардоштани андозҳо ё кам кардани ҳаҷми пул тасмим бигирад, он гоҳ то иҷро шудани ин қарор вазъи иқтисодӣ метавонад тағйир ёбад ва чораҳои маҳдудкунанда ба марҳилаи пастравӣ рост омада, имкон дорад вазъиятро мураккабтар намояд.

То ба ҳол таҳти сиёсати устуворсозӣ чораҳои фаъоли давлат, ки ба истеҳсолоти милли таъсир мерасонанд, дар назар дошта мешуд, ки лагҳои замонино истисно мекард. Сиёсати нофаъоли (пассиви) иқтисодӣ аз ин гуна камбудӣҳо ҳолӣ мебошад.

Зери мафҳуми сиёсати нофаъол (пассив) мавҷудияти устуворсозҳои (тасбиттарони) дохилӣ дар иқтисодиёт фаҳмида мешавад. Бояд қайд кард, ки онҳо ба таври автоматӣ тағйир додани ягон унсуро ҳангоми тағйирёбии вазъи макроиқтисодӣ дар назар доранд. Ба онҳо андоз аз даромад ва андоз аз Ҷоид (дар марҳилаи болоравӣ воридоти андоз зиёд мешавад, ки ин рушдро бозмедорад, дар марҳилаи пастравӣ – кам мешавад), қўмакпулӣ барои бекорӣ ва дигар пардохтпулӣҳои иҷтимоӣ (дар марҳилаи пастравӣ зиёд мешаванд), мусоида (субсидия) ба соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт (низ дар марҳилаи пастравӣ зиёд мешаванд) тааллуқ доранд.

1.6. Вазифаҳои пул

Дар иқтисоди сиёсӣ навъҳои гуногуни манфиатҳоеро, ки ба воситаи пул ба даст меоранд, вазифаҳои пул меноманд. Вазифаҳои пул инҳоянд: воситаи пардохт, воситаи андӯхт ва ченаки арзиш. Агар ягон мол ҳар қадар бештар вазифаи пулро иҷро кунад, он ҳамон қадар тезтар ба сифати пул эътироф карда мешавад.

Вазифаи пул ҳамчун воситаи пардохт

Пул воситаи мубодила ва пардохти қарз мебошад. Илова бар ин, зери мафҳуми воситаи пардохт миёнарава фаҳмида мешавад, ки бо ёрии вай имкон дорад раванди мубодила (додугирифт) сурат гирад. Дар маҷмӯъ, ду шакли раванди мубодиларо аз ҳам фарқ мекунаанд:

- шакли мустақим: мол ба ивази мол (масалан: кор ба ивази нон, нон ба ивази либос ё истироҳат);
- шакли ғайримустақим: мол дар бадали пул, пул ба ивази мол (масалан: кор ба ивази пул, пул ба ивази нон, либос ва истироҳат).

Дар иқтисодиёт барои бобарор анҷом додани муомилаи (транзаксияи) байни ду субъекти иқтисодӣ бидуни воситаи пардохти аз тарафи умум эътирофшуда (пул) бояд розигӣ ва хоҳиши тарфайн мавҷуд бошад.

Мисол: деҳқон меҳоҳад, ки ғалла фурӯшад, зеро ба вай афзори корӣ лозим аст. Косиб бошад меҳоҳад, ки асбобро ба ғӯшт иваз намояд. Байни деҳқон ва косиб савдо шуда наметавонад, зеро хоҳишу хости деҳқон бо нияту хости косиб мувофиқат намекунад. Аз ин рӯ ба ҳардуи онҳо зарур аст, ки муддати дурудароз ҷустуҷӯ карда нафареро пайдо кунанд, ки бо вай молашонро мубодила намоянд. Бо баробари ба ин бозӣ ворид шудани пул, ин масъала то андозае роҳи ҳалли худро пайдо мекунад: деҳқон акнун метавонад ғаллаашро ба шахси сеюм фурӯхта, бо пули он аз косиб асбоб харад. Ва косиб аз пули бадастомада метавонад ғӯшт харад. Дар ин ҳолат кофист, ки онҳо хоҳишу хостҳои худро мувофиқа карда аз рӯи ягон нарх ба созиш оянд.

Вазифаи пул ҳамчун воситаи андӯхт ва пасандоз

Пул ҳамчунинин воситаи пасандоз кардан аст. Пул эквиваленти умумӣ барои дигар молу хизматрасониҳо мебошад, ки онро нигоҳ доштан ва истифода бурдан дар вақту ҷойи дигар имконпазир аст.

Пул ҳамчун воситаи андӯхт ва пасандоз бояд қобилияти нигоҳ доштани арзишро ақалан дар давраи муайян дошта бошад. Бинобар ин молҳои зуд вайроннашавандаро (масалан, тилло ё бриллиантро) қариб ҳама вақт ҳамчун “пул” метавон истифода намуд.

Вазифаи пул ҳамчун ченаки арзиш

Пул ҳамчун эквиваленти умумӣ арзиши ҳамаи молҳоро андоза мекунад. Аммо на пул, балки меҳнати зарурии ҷамъият, ки барои истеҳсоли мол сарф шудааст, барои андоза шудани он шароит фароҳам меорад. Ба миқдори пуле, ки инсон дар ихтиёр дорад, ҳиссаи истеҳсолоти маҳсулоти ҷамъиятӣ рост меояд, инсон метавонад онҳоро дар сурати сарф кардани пул харидорӣ намояд.

Арзиши воҳиди пул қобилияти харидории пул номида мешавад. Агар пул ҳамчун ченаки умумии арзиш бошад, ҳамаи нархҳои иқтисодиёт бо воҳидҳои пулӣ ифода карда мешаванд. Самаранокӣ ва афзалияти пулро метавон вобаста ба шумораи муносибатҳои мубодилавӣ қазоват намуд.

Дар иқтисодиёт бо 1 млн. нави мол қариб 500 млрд. нархҳои нисбӣ рост меоянд, ки дар таносуб бо мубодилаи мол байни ҳамдигар нишон дода мешаванд (масалан, 1 соати кор = 5 нон = 5 курта).

Ҳангоми “n” миқдор мол, $(n_2 - n_1)/2$ таносуби арзиш (нархҳои нисбӣ) ошкор мегардад. Зимни истифода бурдани пул ба сифати ченаки умумии арзиш бори дигар “n”-ро ба таносуби мубодила бурдан мумкин аст (масалан, 1 соати кор = 5 воҳиди пул = 5 нон), ки ин то андозае муқоисаи нархҳоро осонтар менамояд.

2. Бозор

Мафҳуми бозор (дар лотинӣ “маркет” аз калимаи mercatus – савдо, merx – мол) ба маънои маъмулиаш ҷойест, ки дар он мунтазам савдо ё хариду фурӯши мол сурат мегирад. Ба маънои имрӯзаи иқтисодӣ ин мафҳум муносибатҳои танзимшудаи талабот ва пешниҳоди молу хизматрасонӣ ва ҳуқуқро ифода мекунад.

Бозор – ҳар гуна институт ё механизм, ки харидорон (талабгорон) ва фурӯшандагони (таҳвилгарон, молрасонон) мол ё хизматрасонии мушаххасро якҷо ба ҳам меорад.

Бозор – низоми муносибатҳои додугирифта (мубодилаи) ихтиёри байни харидорон (истеъмолкунандагон) ва фурӯшандагон (истеҳсолкунандагон, соҳибкорон), ки ба истифодаи пул асос ёфта, ҳалли самараноки мушкилоти иқтисодиро таъмин менамояд.

Мафҳумҳои “бозор” ва “мол” бе яқдигар вучуд дошта наметавонанд. Бе мол бозор ва бе бозор мол имконнопазир аст.

“Бозор” на танҳо хусусиятҳои сифатӣ, балки хусусиятҳои миқдорӣ низ дорад.

Соҳибони мол, расонанандагони хизмат, соҳибони пул субъектҳои бозор мебошанд. Неъматҳои моддӣ, омилҳои истеҳсолот, захираҳо, молу хизматрасонӣ, ки ба воситаи онҳо субъектҳои бозор ворида муносибатҳои мутақобил (ҳамкории мутақобил), яъне муносибатҳои бозорӣ мешаванд, объектҳои бозор ба шумор мераванд.

Шаклҳои ташкили бозор инҳоянд: бозор, мағоза, музояда ва ғайра.

Низоми тараққиқардаи бозорӣ аз се унсур иборат аст: бозори молу хизматрасонӣ, бозори омилҳои истеҳсолот ва бозори молиявӣ.

Дар иқтисоди сиёсӣ 2 навъи бозорро аз ҳам фарқ мекунад: бозори мол ва бозори омилҳои истеҳсолот.

Бозори омилҳои истеҳсолот

• бозори меҳнат	савдои кори бо пул иҷрокарда
• бозори амволи ғайриманқул	савдои қитъаи замин ва биноҳо
• бозори пул ва сармоя	савдо ё миёнаравӣ ҳангоми додани қарзҳои дарозмуҳлат ва кӯтоҳмуҳлат

Объекти хариду фурӯш дар чунин бозор замин, қувваи корӣ ва воситаҳои истеҳсолот мебошад. Мувофиқан се баҳши (сегменти) ин бозорро фарқ кардан мумкин аст: бозори замин, бозори меҳнат ва бозори сармоя. Дар бозори замин таҳти мафҳуми замин на танҳо замин, балки инчунин молҳои хизматрасониҳои иловагӣ низ фаҳмида мешаванд, ки аз замин ба даст меоянд: ҳосил, ашёи хом, мавод, канданиҳои ғоиданок ва ғ. Бозори меҳнат дар шакли биржаи меҳнат ташкил меёбад, ки корфармоён ва коргарони кироҷаро, ки қувваи кори худро мефурӯшанд, ба ҳам муттаҳид мекунад. Дар бозори сармоя ба ташкили хариду фурӯши воситаҳои истеҳсолот, биноҳою иншоот, дастгоҳҳо

таҷҳизот машғул мешаванд.

Бозори мол

- молҳои истеъмолий савдои молҳои истеъмолий, масалан: бозори алоқаи мобилӣ, бозори автомобил
- воситаҳои истеҳсолот савдои таҷҳизот, масалан: бозори таҷҳизот, асбобу афзор

Таърихан нахуст бозори мол пайдо шуд. Дар натиҷаи инкишоф ёфтани муносибатҳои бозорӣ аз бозори молу хизматрасонӣ бозори омилҳои истеҳсолот ҷудо гардид. Объекти хариду фурӯш дар ин гуна бозор молҳои истеъмолий ва хизматрасонӣ мебошад.

Бозори молиявӣ – бозоре, ки дар он воситаҳои молиявӣ хариду фурӯш мешаванд: пул, вомбарг, саҳмия, вексел ва дигар қоғазҳои қиматнок. Дар ин бозор фоизи қарз, қурби асъор ва қоғазҳои қиматнок ташаккул меёбад. Дар инфрасохтори муносири бозорӣ бозори молиявӣ бозори аз ҳама мукамал, мизони (барометри) нисбатан дақиқи беҳбудии фаъолияти он ба ҳисоб меравад. Васиҳои асосии бозори молиявӣ фоизи қарз аст, ки бо доштани меъёрҳои умумии самаранокӣ сармоягузори ба ҳар гуна соҳаи истеҳсолот табдил меёбад.

Ҳар се унсури низоми бозорӣ (навъҳои бозор) ба ҳамдигар робитаи нугастанӣ дошта, ба ҳамдигар вобастаанд.

Бозори асъор ва бозори сармояи дарозмуҳлат

Дар аввал пул ва сармоя асосан ҳамчун амволи нейтрал доништа мешуданд. Инкишофи фаъолияти воқеии бонкҳо дар Аврупо аз қоҳиш ёфтани манъқориҳои калӣсо дар даврони Эҳё шурӯъ гардид.

Он вақт нафарони машғули ин навъи хизматрасонӣ одамони сарватманди табақаҳои болоии қома аз ҳисоби шахсони бонуфузи сиёсӣ ва тиҷорат буданд. Бо баробари индустриализатсия миқдори коргарони кироя, ки барои андӯхтани пул имконият ва зарурат доштанд, на танҳо рӯз ба рӯз, балки соат ба соат афзоиш меёфт. Дар ин асно бинабар интернационализатсия (байналмилалӣ шудан) муҳимияти бонкҳои марказӣ ва биржаҳои муташаккил зиёд гардид. Чунин воқеият пеш аз оғози Ҷанги якуми қаҳон ба авҷи аълои худ расид. Ин давра дар ИМА бо номи давраи Robber Barrons (баронҳои ғоратгар) маъруф буда, бо мавҷудияти ками танзими бозори сармоя тавсиф мегардад. Баъди мавҷи танзимгариходар солҳои 30-юми асри XX ва баъди Ҷанги дуҷуми қаҳон ин бозорҳо бозорҳои динамикӣ афзоишёбанда буда, ба таври либералӣ ташкил гардиданд. Чигунагии дараҷаи танзим бахше аз мувоҳисаҳои замони муосир мебошад.

Полиполия

Полиполия - ҳолате, ки дар бозор миқдори маҳдуди фурӯшандагонӣ калон фаъолият намоянд ҳам дар ин маврид қонунҳои рақобат пурра амал мекунанд.

Ҳукуқи умумии фурӯш, рақобати савдо баръакси монополия.

Дар қиёс бо монополия ва олигополия, ки ҳангоми мавҷудияти онҳо мувофиқан як таҳвилгари мол, хизматрасонӣ ё навъи фаъолият (монополия) дар баробари харидорони зиёд мавҷуд аст ё дар бозор миқдори на он қадар зиёди фурӯшандагон мавҷуданд (олигополия), ҳангоми полиполия бошад фурӯшандагони (таҳвилгарони) зиёд ва харидорони (истеъмолкунандагони) зиёд мавҷуданд.

Агар ҳиссаи бозори ҳар як таҳвилгар кам бошад, он гоҳ суҳан дар бораи сохтори парокандаи бозорӣ меравад. Бозорҳои полиполиявӣ низ ба мисли бозорҳои монополий пурра зери рақобат қарор доранд. Полиполия дар бозор дар канори шаклҳои нисбатан маъмул – олигополия (қисман) қарор дорад.

Полиполияи якҷинса (шабеҳ, монанд) (яъне полиполия дар бозори комил) –ро аз полиполияи чандҷинса (гетерогенӣ) дар рақобати монополистӣ аз ҳам фарқ кардан мумкин аст. Дар полиполияи гетерогенӣ шартҳои монандии бозори идеалӣ иҷро намешаванд, яъне маҳсулотҳои пешниҳодшаванда монандӣ доранд, вале айният надоранд. Илова бар ин, субъекти ягонаи хоҷагидорӣ вучуд надорад, дар ин ҳолат ба иштирокдори бозор барои муайян кардани нархи бозорӣ ё таъсири саҳт расонидан ба он имкон дода намешавад. Имконияти тағйир додани (сатҳи) нархҳои иштирокдори бозор метавонад ба нишондиҳандаҳои фурӯши рақобати бевосита ба таври мусбат таъсир расонад. Тағйир додани нарх аз ҷониби ягон фурӯшанда на дар байни фурӯшандагони дигар, балки танҳо дар байни харидорон воқуниши дахлдор ба миён меорад. Мисоли оддӣ барои навъҳои бозори полиполия инҳо буда метавонад: провайдерҳои хизматрасонӣ, бозорҳои ҳарҳафтаина, дуконҳои баққоли/супермаркетҳо. Ин ҷо суҳан асосан дар бораи бозорҳое меравад, ки дар он онҳо рақобати нарх вучуд дорад ва нархҳо наметавонанд танҳо аз тарафи фурӯшанда муайян карда шаванд.

Монополия (инҳисор)

Монополия дар иқтисодиёт сохтори бозориеро ифода мекунад, ки ҳангоми он дар бозор танҳо як фурӯшанда мавҷуд аст. Дар бораи монополияи табиӣ танҳо он вақт суҳан гуфтан мумкин аст, ки агар вазъияти яккахуқмронии монополист ё боиси соҳибшавии ҳукуқи мустасно ба баъзе захираҳо, ё ягон соҳаи иқтисодиёти калон дар миқёси истеҳсолот гардад, ки баъди дар бозор сокин шудани фирмаи мазкур дастрасии рақобаткунандагон имконнопазир мегардад.

Баъзан агар дар бозор танҳо як харидор бошад, он гоҳ чунин ҳолати бозориро монополия меноманд. Дар ин ҳолат дар бораи монополияи харид барои фарқгузорӣ аз монополияи дар боло зикршудаи фурӯшанда суҳан меравад, ки одатан барои ифодаи ин мафҳум “монопсония” истифода мешавад. Монопсония – ҳолати бозорӣ, ки зимни он фурӯшандагони бисёр дар баробари як харидор қарор доранд. Ҳолате, ки дар он як харидори моли муайян метавонад ба кам кардани нарх, ба таъхир андохтани пардохт ё муқаррар кардани стандарти худии сифати моли таҳвилшаванда водор намояд.

Олигополия

Олигополия – ҳолат дар бозор, ки дар он миқдори на он қадар зиёди фурӯшандагони маҳсулот (фирмаҳо) амал мекунанд. Махсусияти олигополия дар он аст, ки ин ҷо ҳар фирмаи рақобаткунанда қодир аст ба нархи маҳсулоти пешхӯдкардаи дигар фирмаҳо ва дар натиҷа ба сатҳи масрафоти онҳо таъсир расонад. Ҳамин тариқ ҳангоми олигополия фоидаи ҳар фирма на танҳо аз вокуниши истеъмолкунандагон, балки инчунин аз амалкарди рақобаткунандагон вобаста аст.

Олигополияи дорои ду фурӯшандаро “дуополия” меноманд. Дуополия – ҳолате, ки зимни он танҳо ду фурӯшандаи моли муайян вуҷуд доранд, вале онҳо бо ҳам бо созишномаи монополистӣ дар бораи нархҳо, бозори фурӯш, квотаҳо ва ғайра алоқаманд нестанд. Ҳар як дуополист функцияи талабот ба маҳсулотро баҳо дода, баъд миқдори ба фурӯш пешниҳодшавандаи молро бо таваҷҷуҳ ба бетағйир боқӣ мондани ҳаҷми барориши маҳсулоти рақиб муқаррар мекунад.

Олигополияи дучониба – ҳолат дар бозор, ки ҳангоми он ба миқдори маҳдуди фурӯшандагон миқдори ками харидорони калон рост меояд.

3. Низоми молиявӣ ва бонкӣ

Молия – маблағҳои пулӣ, коғазҳои қиматнок ва дигар уҳдадориҳои пулии давлат, бонкҳо, фирмаҳо, корхонаҳо ва оилаҳо дар бар мегирад.

Молия – маҷмӯи муносибатҳои пулӣ, ки дар ҷараёни онҳо ташаккул, истифодаи фондҳо, маблағҳои пулӣ барои амалӣ намудани вазифаҳои иқтисодӣ сурат мегирад.

Низоми молиявӣ – шакли ба роҳ мондани муносибатҳои пулӣ байни ҳамаи субъектҳои раванди тақдиреҳсол оид ба тақсим ва азнавтқасими маҷмӯи маҳсулоти ҷамъиятӣ мебошад.

Низоми молиявӣ маҷмӯи институтҳои молиявӣю иқтисодист, ки ҳар кадоми онҳо дар фонди маблағҳои пулӣ ҳалқаи пайваستкунанда ба ҳисоб мераванд.

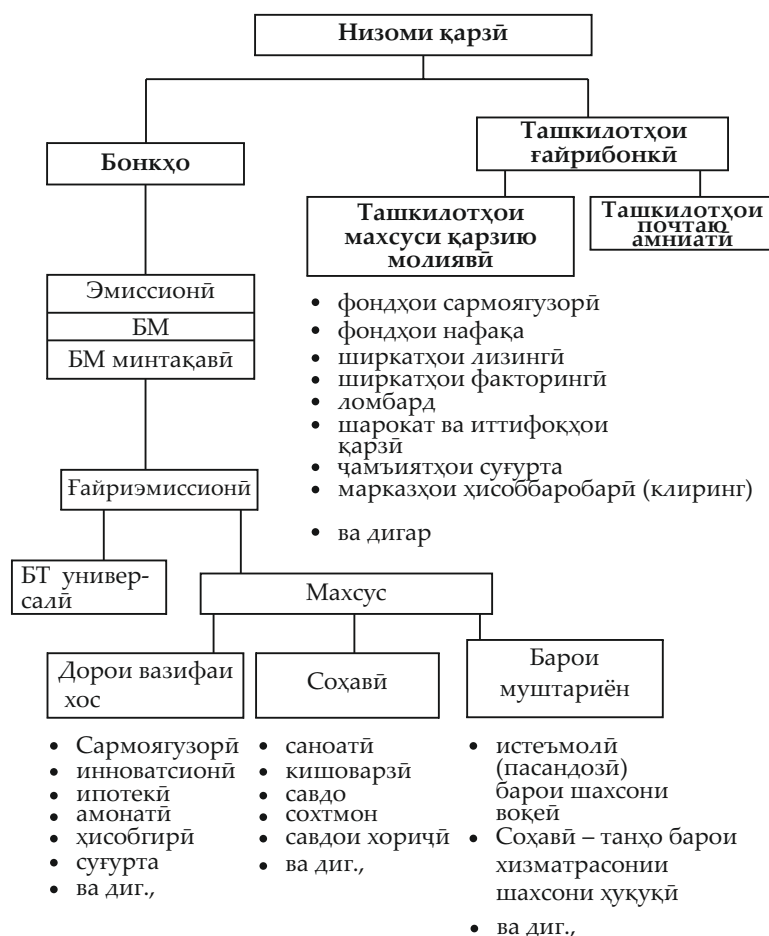

Низоми қарздиҳӣ (қарзӣ) – як қисми бозори молиявии дорои ҳамон нишонаҳое (функционалӣ ва институтсионалӣ), ки бевосита ба амалиёти қарздиҳӣ сарукор дошта, ё иҷрои онҳоро ба танзим медарорад. Қарз – гардиши маблағҳои пулӣ аз қарздиҳанда ба қарзгиранда бо шартӣ бозгардонӣ, муҳлатдорӣ ва музднокии қарз мебошад. Шартҳои асосии мавҷудияти қарз мавҷудияти талабот ва пешниҳодот ба захираҳои молиявист, ки дар мавҷудияти эҳтиёҷот ба захираҳои иловагии молиявӣ аз ҷониби як субъекти иқтисодӣ ва мавҷуд будани маблағҳои озод дар дигар субъект ифода мегардад.

Низоми қарзӣ (молияи низоми қарзӣ) – маҷмӯи муносибатҳои қарзӣ, шаклу усулҳои мавҷудаи қарздиҳӣ дар кишвар, бонкҳо ё дигар институтҳои қарзӣ, ки чунин навъи муносибатҳоро ба роҳ монда, амалӣ менамоянд.

Дар боло зикр шуд, ки муносибатҳои қарзӣ бо гардиши сармояи қарзӣ алоқаманд буда, шаклҳои гуногуни қарзро дар бар мегиранд. Низоми қарзӣ ҳамчун маҷмӯи институтҳои молиявӣ қарзӣ сармояи озоди пулӣ, даромад ва пасандозҳои табақаҳои гуногуни аҳолиро ҷамъоварӣ намуда, онҳоро ба ширкатҳо, ҳукумат ва шахсони инфиродӣ қарз медиҳад. Бояд таъкид кард, ки низоми қарзӣ бо низоми пулӣ саҳт алоқаманд аст, бинобар ин дар маҷмӯъ онро низоми пулиқ қарзӣ ном мебаранд.

Асоси низоми қарзӣ ташкилотҳои қарзӣ (институтҳои молиявӣ – қарзӣ), пеш аз ҳама бонкҳо мебошанд.

Се зинаи низоми қарзӣ вучуд дорад:

1. Институтҳои молиявӣ қарзии байнидавлатӣ.
2. Институтҳои парабонкӣ (ташкilotҳои молиявӣ ғайрибонкӣ).
3. Институтҳои бонкӣ

1. Институтҳои қарзӣ молиявӣ байналмилалӣ ташкilotҳои байналмилалӣ мебошанд, ки дар асоси созишномаҳои байналмилалӣ бо мақсади танзими муносибатҳои асъорӣ қарзӣ ва молиявӣ баҳри таъмини муътадили иқтисодиёти ҷаҳонӣ таъсис ёфтаанд.

Пайдоиши институтҳои молиявӣ қарзии байналмилалӣ асосан ба рушди раванди ҷаҳонишавӣ ҳоҷати ҷаҳонӣ ва афзудани ноустувории низоми пулии ҷаҳон ва бозорҳои молиявӣ ҷаҳонӣ вобаста аст. Онҳо асосан баъди Ҷанги Дуюми Ҷаҳон таъсис ёфта, айни замон дар рушди ҳамкориҳои кишварҳо дар соҳаи муносибатҳои асъорӣ қарзӣ ва молиявӣ ва дар танзими байнидавлатӣ ин муносибатҳо нақши муҳим бозӣ мекунанд.

Ба институтҳои молиявӣ қарзии байналмилалӣ Хазинаи Байналмилалӣ Асъор, Бонки Ҷаҳонӣ, Бонки Аврупоии Таҷдид ва Инкишоф, Бонки Ҳисоббаробариҳои Байналмилалӣ ва бонкҳои минтақавӣ рушди Осиё, Амрико, Африқо ва ғайра тааллуқ доранд.

2. Институтҳои молиявӣ низоми парабонкӣ - ташкilotҳои махсуси тиҷоратӣ, ки дар низоми молия ва қарз иштирок карда, амалиёти молиявӣ ва хизматрасонии молиявӣро барои навіи муайяни муштариён анҷом медиҳанд.

Низоми парабонкӣ – институтҳои махсуси қарздиҳӣ ва молиявӣ. Ин институтҳо одатан, барои иҷрои 1, 2 амалиёти бонкӣ ё амалиёт дар қисми муайяни бозор махсус гардонда шудаанд.

Масалан, ширкатҳои лизингӣ, ширкатҳои факторингӣ, ширкатҳои сармоягузорӣ, ломбард. Ҳамчунин имкон дорад: - бонқдорӣ умумӣ; - бонқдорӣ махсус (яъне вақте ки ба институтҳои махсуси қарздиҳӣ ва молиявӣ амалиёти классикӣ бонкӣ иҷозат дода нашудааст).

- Ширкатҳои лизингӣ, ки амволро бо шартҳои муайян ба иҷора медиҳанд.

- Ломбард – ба додани қарзи истеъмолий таҳти гавари амволи манқул ихтисос дода шудааст.

- Ширкатҳои сармоягузорӣ – маблағро бо роҳи барориши саҳмияҳои худӣ арзиши исмиашон на он қадар калон ҷалб мекунанд. Маблағҳои ҷамъшуда асосан ба коғазҳои қиматнок ва давлат сармоягузорӣ мешаванд, ки аз ҳисоби даромади аз онҳо гирифташуда дивиденди саҳмияҳои худӣ пардохт карда мешавад.

- Иттифокҳои қарзӣ – кооперативҳои қарзӣ, ки сармояи онҳо аз ҳисоби ҳақгузориҳои аз ӯи онҳо ташаққул меёбад, дороиҳои худро онҳо барои додани қарзҳои истеъмолий бо роҳи кушодани ҳисобҳои пасандозӣ истифода мебаранд.

- Ширкатҳои суғурта – маблағҳои пулии онҳо аз ҳисоби ҳақгузориҳои суғуртаи амвол, ҳаёт, пардохтпулиҳои суғуртаи тиббӣ ва ғ. ташаккул меёбанд. Онҳо маблағҳояшонро барои харидани коғазҳои қиматноки ҷамъиятӣ, давлатӣ ва ғайра истифода бурда, ба ин васила қарз медиҳанд.

- Ширкати факторинг – ба харидории қарзҳои шахсони ҳуқуқӣ бо шартҳои муайян машғул мебошад.

Ин институтҳо мавқеи бонкҳоро дар масъалаи андӯштани пасандозҳои аҳоли танг карда, ба таҳвилгарони муҳимми сармояи қарзӣ табдил ёфтаанд.

Ба нуфуз пайдо кардани ташкилотҳои махсуси ғайрибонкӣ асосан се чиз сабаб гардид: афзоиши даромадҳои аҳоли дар кишварҳои мутараққии сармоядорӣ; рушди фаъоли бозори коғазҳои қиматнок, хизматрасонии махсус аз ҷониби ин ташкилотҳо, ки бонкҳо онро пешниҳод карда наметавонанд. Ғайр аз ин, баъзе ташкилотҳои махсуси ғайрибонкӣ (ширкатҳои суғурта, фондҳои нафақа) дар қиёс бо бонкҳо метавонанд пасандозҳои пулиро ба муҳлати нисбатан дарозтар ҷалб намоянд ва мувофиқан сармоягузори дарозмуддат анҷом диҳанд.

Шаклҳои асосии фаъолияти ин ташкилотҳо дар бозори сармояи қарзӣ ба андӯштани пасандозҳои аҳоли, додани қарзҳо ба воситаи қарзҳои вомбаргӣ ба корпоратсияҳо ва давлат, сафарбарсозии сармоя тавассути ҳамаи навъи саҳмияҳо, додани қарзи ипотекаӣ ва истеъмоли, кӯмаки тарафайни қарзӣ ифода меёбад.

Институтҳои зикршуда ҳам барои ҷалби маблағҳо ва ҳам дар соҳаи амалиётҳои қарзӣ байни ҳам рақобати сахт менамоянд.

Ширкатҳои суғурта бо фондҳои нафақа барои ҷалби пасандозҳои нафақа ва барои саҳмия гузоштани онҳо рақобат мекунанд. Ассотсиатсияҳои қарзиро пасандозӣ бо ширкатҳои суғурта дар соҳаи қарзи ипотекаӣ ва маблағгузорӣ ба амволи ғайриманқул, инчунин дар соҳаи сармоягузорӣ ба коғазҳои қиматноки давлатӣ рақобат менамоянд. Ширкатҳои молиявӣ бо ширкатҳои суғурта дар соҳаи қарзи истеъмоли рақобатдоранд. Ширкатҳои сармоягузорӣ ва суғурта, фондҳои нафақа байни ҳам барои сармоягузорӣ ба саҳмияҳо рақобат мекунанд. Илова бар ин, ҳамаи ин навъи ташкилотҳо бо бонкҳои тижоратӣ ва амонатгузорӣ барои ҷалби пасандозҳои табақаҳои гуногуни аҳоли рақобат менамоянд. Ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки рақобат ҳам байни ташкилотҳои махсуси ғайрибонкӣ ва ҳам байни онҳо ва бонкҳо хусусияти ба истилоҳ ғайринархӣ дорад. Сабаби ин пеш аз ҳама дар хусусияти хоси амалиётҳои пасиви ҳар як намуди институтҳои қарзиро молиявӣ мебошад. Масалан, дар бонкдорӣ меъёри фоизи пасандозҳо (амонатҳо) ва қарзҳои додашаванда амал мекунанд, дар баҳши суғурта бошад – тарифи суғурта, ки андозаи мукофоти суғурта ва подоши суғуртаро муайян мекунанд, дар ширкатҳои сармоягузорӣ бошад – фарқияти қурби саҳмияҳое, ки онҳо мебароранд ва саҳмияҳое, ки харидорӣ мекунанд. Бинобар ин рақобати ғайринархӣ дар навбати аввал бо муқоисанашавандагии амалиётҳо ва нархи онҳо муайян карда мешавад. Муқоисанашавандагии танҳо ҳангоми сармоягузорӣ ба объектҳои якҷинса, табиатан шабеҳ имконпазир мебо-

шад. Дар ин ҳолат дар бораи муқоисашавандагӣ дар коғазҳои қиматноки давлатӣ ва баъзе навъҳои саҳмияҳо, инчунин дар қарзҳои ипотекаӣ ва истеъмоли суҳан рондан мумкин аст.

3. Асоси низоми қарзӣ низоми бонкӣ аст, ки бори асосии хизматрасонии қарзӣ молиявии ҳамаи гардиши умумихоҷагиро ба зимма дорад.

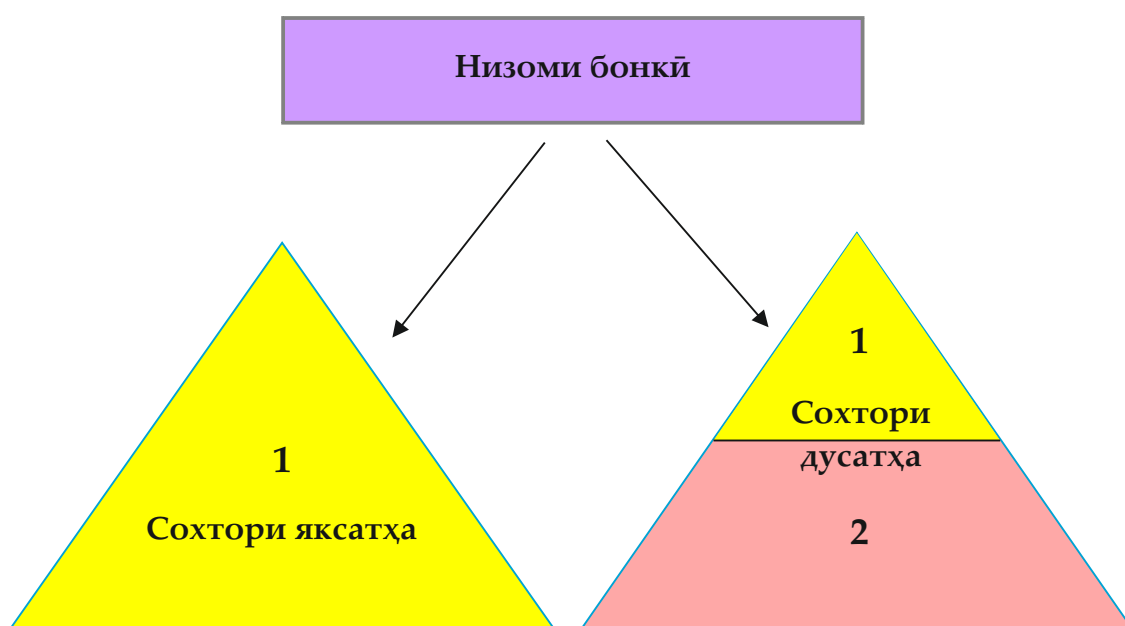
Бонкҳо – ташкилотҳои қарзӣ, ки аксарияти хизматрасониҳои қарзӣ молиявиро дар низоми бонкӣ адо мекунанд.

Низоми бонкӣ ташкилотҳои ғайрибонкии қарзӣ молиявиро дар бар намегирад. Ташкилотҳои мазкур ба низоми парабонкӣ таааллуқ дошта, як қисми категорияи нисбатан умумӣ- низоми қарзӣ маҳсуб мешаванд.

Низоми бонкӣ – маҷмӯи ташкилотҳои қарзӣ пулӣ, молиявӣ мебошад, ки тавассути онҳо дар иқтисодиёт гирдгардиши пул ва қарз сурат мегирад. Ташкилотҳои бонкӣ пасандозҳои субъектҳои иқтисодиро ҷалб карда, ҳисобҳои амонатӣ ташкил мекунанд, ки тавассути онҳо додани қарз имконпазир мегирдад. Мақоми асосии ҳар низоми бонкӣ – Бонки марказӣ мебошад, ки дар баъзе кишварҳо номи он дигартар аст, масалан дар ИМА онро Низоми захираҳои федералӣ ном мебаранд.

Низоми бонкӣ ба низоми яксатҳа, дусатҳа, сесатҳа ва чорсатҳа тақсим мешавад. Дар сатҳи аввал ҳатман Бонки марказии мамлакат қарор дорад. Дар сатҳи дуюм, одатан, бонкҳои тиҷоратӣ ва филиалҳои онҳо қарор доранд. Сатҳҳои минбаъда мувофиқ ба хусусиятҳои миллии молиявӣ кишвар ҷойгир мешаванд. Дар баъзе кишварҳо ин шабакаи бонкҳои махсус мебошад, ки аз тобеияти бонкҳои тиҷоратӣ берун ҳастанд.

Соҳтори низоми бонкӣ

Принсипҳои сохтори яксатҳа:

Низоми яксатҳаи бонкӣ он вақт амал мекунад, ки агар бонкҳои ба он шомил буда дар як зинаи табақотӣ қарор дошта бошанд.

Сохтори яксатҳаи низоми бонкӣ метавонад дар ҳолатҳои зер амал намояд:

- агар дар мамлакат бонки марказӣ набошад;
- агар дар мамлакат танҳо бонки марказӣ мавҷуд бошад;
- агар бонки марказӣ бо дигар бонкҳо рақобат карда, ҳамаи амалиётҳои бонкиро иҷро кунад.

Навъи яксатҳаи низоми бонкӣ дар иқтисоди нақшавии замони Иттиҳоди Шӯравӣ амал мекард, ки он вақт як бонки ягона вуҷуд дошт ва ин бонк ҳамаи вазифаҳоро ба таври монополистӣ адо мекард. Ҳоло бошад мавҷудияти низоми бонкӣ бе бонки марказӣ аз қоидаи умум истисно буда, дар Люксембург, Гонконг ва Миср амал мекунад. Дар Люксембург солҳои охир барои таъсис додани бонки марказӣ корҳо рафта истодааст, дар Гонконг бошад тибқи созишнома бо Британияи Кабир вазифаи бонки марказии ин кишварро Бонки Англия иҷро мекунад.

Усули сохтори дусатҳа бо роҳи тақсими дақиқи вазифаҳои бонки марказӣ ва дигар ҳамаи бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои махсуси қарзӣю молиявӣ амалӣ мегардад.

Дар кишварҳои дорои иқтисоди бозории тараққикарда низоми дусатҳаи бонкӣ амал мекунад. Сатҳи болоии низомро бонки марказӣ (эмиссионӣ) ташкил медиҳад. Дар сатҳи поёни бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣю молиявӣ қарор доранд.

Сохтори дустаҳаи низоми бонкӣ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи якуми низоми бонкӣ – Бонки миллии Тоҷикистон бонки марказии эмиссионӣ ва захиравии кишвар буда, дар назди палатаи поёнии Парламенти мамлакат ҳисоботдиҳанда аст, ки он раиси бонкро бо пешниҳоди Президенти Тоҷикистон таъин мекунад ва Бонки миллии Тоҷикистон аз мақомоти иҷроия ва амрқунандаи ҳокимияти давлатӣ вобаста набуда, мустақил мебошад.

Мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ дар давраи дарозмуддат мебошад.

Мақсадҳои иловагии Бонки миллии Тоҷикистон инҳо мебошанд:

- нигоҳ доштани устувории низоми бонкии давлат;
- мусоидат ба фаъолияти самаранок ва мунтазами низоми пардохт.

Гирифтани фоида мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон ба ҳисоб намеравад.

Вазифаҳои Бонки миллии Тоҷикистон инҳоянд:

- таҳия ва амалӣ намудани сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳлили иқтисодӣ ва пулӣ ва дар асоси он ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани таклифҳо, инчунин ба маълумоти ҷомеа расонидани натиҷаҳои таҳлил;
- додани иҷозатнома ба ташкилотҳои қарзӣ барои иҷрои амалиёти бонкӣ ва танзиму назорати фаъолияти онҳо;
- додани иҷозатнома барои фаъолияти Бюроҳои таърихи қарз ва танзиму назорати фаъолияти онҳо;
- ташкили низоми пардохт, клиринг, ҳисоббаробарӣ ва низоми хизматрасониҳои пулӣ, танзим ва назорати фаъолияти онҳо;
- ба таври монополӣ амалӣ намудани эмиссияи пули нақд, ба муомилот баровардан ва аз муомилот гирифтани пул;
- ниғаҳдорӣ ва идораи захираҳои байналмилалӣ;
- иҷрои амалиётҳои бонкӣ;
- аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба худ гирифтани уҳдадориҳо ва иҷрои амалиётҳое, ки аз иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти ташкилотҳои байналмилалии молиявӣ бармеоянд;
- таҳияи тавозуни пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Бонки миллии Тоҷикистон метавонад бо мақсади мубориза бар зидди қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм мутобиқи қонун чораҳои зарурӣ андешад ва вобаста ба он фаъолияти ташкилотҳои қарзиро танзим ва назорат намояд.

Бонки миллии Тоҷикистон:

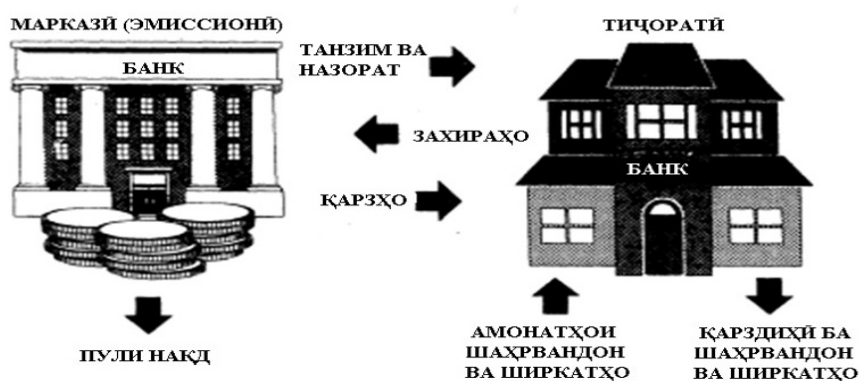
- ҳамчун сатҳи болоии низоми бонкӣ вазифаи танзими пулию қарзӣ, назорати бонкӣ ва идорасозии низоми пардохт ва ҳисоббаробариҳоро дар кишвар иҷро менамояд.

- ҳуқуқ надорад амалиёти бонкиро бо шахсони ҳуқуқие, ки ташкилотҳои қарзӣ нестанд ва инчунин бо шахсони воқеӣ анҷом диҳад. Наметавонад мустақиман ба бозори бонкӣ барояд, бевосита ба корхонаю ташкилотҳо қарз диҳад ва бо бонкҳои тиҷоратӣ рақобат намояд.

Робитаи мутақобили бонки марказӣ (эмиссионӣ) ва бонкҳои тиҷоратӣ

ЗИНАИ ЯКУМИ НИЗОМИ БОНКӢ

Алоқамандии бонки марказӣ бо бонкҳои тиҷоратӣ.

Бонки миллии Тоҷикистон барои иҷрои вазифаҳои худ дар соҳаи сиёсати пулию қарзӣ воситаю усулҳои зеринро истифода мебарад:

- меъёрҳои Ҷоизӣ аз рӯи амалиёти Бонки миллии Тоҷикистон;
- меъёри захираҳои ҳатмӣ;
- амалиёт дар бозори озод;
- қарздиҳӣ ба ташкилотҳои қарзӣ;
- танзими асъор ва амалиёти асъор;
- муқаррар кардани ҳудуди афзоиши ҳаҷми пул;
- маҳдудкунии миқдори бевосита.

Принципи анҷом додани танзим ва назорати бонкӣ аз ҷониби БМТ:

- Дар Тоҷикистон мақоми танзиму назорати бонкӣ Бонки миллии Тоҷикистон мебошад. Бо ин мақсад дар БМТ Департаменти назорати бонкӣ таъсис дода шудааст.
- Бонки миллии Тоҷикистон ба ҳайси мақоми танзимгар қоидаҳои гузаронидани амалиёти бонкӣ ва ҳисобдориро барои ташкилотҳои қарзӣ, андозаи ниҳони хавфҳо ва дигар меъёрҳои фаъолияти бонкиро муқаррар мекунад.
- БМТ риоя шудани меъёру қоидаҳоро назорат карда, санҷиши бозрасии бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкиро анҷом медиҳад.
- Бонки миллии Тоҷикистон мақомест, ки ба ташкилотҳои қарзӣ барои гузаронидани амалиёти бонкӣ иҷозатнома медиҳад ва иҷозатномаро бозхонд менамояд.

Сатҳи дуюми низоми бонкӣ бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзиро дар бар мегирад.

- Ин гуна бонку ташкилотҳо вазифаи миёнаравиро ҳангоми ҳисоббаробарӣ, қарздиҳӣ ва сармоягузорӣ адо мекунанд.
- Онҳо дар таҳия ва амалӣ намудани сиёсати пулию қарзӣ иштирок наменунанд, дар фаъолияти худ нишондиҳандаҳои муқарраркардаи БМТ -ро оид ба ҳаҷми пул, меъёри фоиз, сатҳи таваррум ва ғайра амалӣ мекунанд.

Ташкилотҳои молиявии сатҳи дуюми низоми бонкӣ инҳоянд:

- Бонкҳои тиҷоратӣ;
- Ҷамъиятҳои қарздиҳӣ;
- Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд;
- Ташкилотҳои қарзии хурд;
- Фондҳои қарзии хурд.

Сатҳи дуюми низоми пулию қарзӣ тавре қайд шуда буд, бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзиро молиявӣ мебошанд. Онҳо ба ҷамъоварии (андӯхти) захираҳои озоди пулӣ дар шакли амонат (пасандоз), пешбурди ҳисобҳои ҷорӣ ва дигар намуни ҳисоббаробарӣ байни субъектҳои дахлдори хоҷагидорӣ, ки муштариёни онҳоянд, машғул мебошанд. Дар поён принсипу ва вазифаҳои асосии бонкҳои тиҷоратиро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Принсипи якум ва асосии фаъолияти бонки тиҷоратӣ он аст, ки вай бояд мувофиқ ба ҳама захираҳои дар ихтиёр доштааш амал кунад. Ин маънои онро дорад, ки бонки тиҷоратӣ бояд на танҳо мутобикати миқдории байни захираҳои дар ихтиёрдошта ва маблағгузори қарзиро риоя кунад, балки хусусияти дороиҳои бонкиро ба хусусияти захираҳои сафарбаркардааш мутобик намояд. Ин пеш аз ҳама ба муҳлати истифодаи захираҳо ва маблағгузори қарзии бонки тиҷоратӣ дахл дорад.

Принсипи дуюми муҳимме, ки фаъолият дар заминаи он сурат мегирад, мустақилияти иқтисодии бонки тиҷоратӣ аст, ки ин масъулияти иқтисодиро барои натиҷаҳои фаъолият дар назар дорад. Мустақилияти иқтисодӣ озодона ихтиёрдорӣ кардани маблағҳои худии бонк ва маблағҳои ҷалбшуда, интихоби озодонаи муштариён ва пасандозгузoron, ихтиёрдории даромадҳои бонкро дар назар дорад. Аз рӯи уҳдадориҳои худ бонки тиҷоратӣ бо тамоми воситаю амволи дар ихтиёрдоштааш ҷавобгар мебошад. Ҳамаи хавфу зарар аз амалиётҳои бонки тиҷоратӣ ба зиммаи худ мегирад.

Принсипи сеюм дар хусусияти бозорӣ доштани муносибатҳои мутақобилаи бонки тиҷоратӣ бо муштариён ифода мегардад. Ҳангоми додани қарз бонки тиҷоратӣ пеш аз ҳама хавф, критерияҳои бозории ғайраи доварӣ ва пардохтпазирӣ ба инобат мегирад.

Принсипи чоруми кори бонки тиҷоратӣ аз танзими фаъолияти он тариқи усулҳои ғайримустақими иқтисодӣ (на маъмурий) иборат мебошад. Давлат танҳо “қоидаи бозӣ”-ро барои бонкҳои тиҷоратӣ муайян мекунанд ва ба онҳо фармон дода наметавонад.

4. Нақши фаъолияти бонкӣ дар иқтисодиёт

Низоми молиявии кишварҳои дорои иқтисоди бозории пешрафта институтҳои гуногуннавъро дар бар мегирад, ки сохтори ташкилии онро муайян мекунад. Унсурҳои асосии ин низом бешубҳа бонкҳои мебошанд, ки дар бозори хизматрасонии молиявӣ вазифаи миёнаравиро адо мекунанд. Ин вазифа аз ҷамъовари (андӯхтани) захираҳои пулии муваққатан озод ва ҷойгирсозии онҳо аз номи худ бо шартҳои бозгардонӣ, муҳлатдорӣ ва музднокӣ иборат мебошад.

Дар иқтисоди бозорӣ низоми бонкӣ ва молиявӣ дар ҷалби пасандозҳои аҳли ҷомеа ва тақсим кардани ин пасандозҳо бо истифодаи нисбатан объективонаю босамари даромадовар ва сармоягузорӣ нақши ҳалкунанда дорад. Ин раванд барои рушди иқтисодиёт ва баланд шудани сатҳи зиндагӣ замина мегузорад.

Қобилияти низоми бонкӣ барои сафарбар кардани маблағҳои пасандоз тариқи ҷалби амонатҳо – ин танҳо як қисми хурди ин раванд аст. Аз ҳама муҳим муваффақ истифода бурдан ва баргардонидани амонатҳо мебошад. Агар бонк бемасъулиятӣ қарз диҳад, ин боиси зарару талафот мешавад ва бонк наметавонад уҳдадорихояшро дар назди пасандозгузoron иҷро намояд. Агар қобилияти бонк барои иҷро кардани уҳдадорихояш зерӣ суол бошад, он гоҳ бонк ба хавфу хатари аз бонк воқеа гирифта шудани амонатҳо ё талаби баргардонидани онҳо дучор мегардад. Маҳз ҳамин хавфи асосӣ бонкҳоро водор месозад, ки қарзро оқилона, бошӯуруна ва беғаразона диҳанд.

Қарори оқилонаю қатъӣ дар бораи додани қарз дар оянда низ муҳим мебошад. Ҳатто дар бозорҳои ниҳоят тараққиқардаи сармоя тасмими низоми бонкӣ дар бораи додани қарз масъалаи нисбатан муҳимест, ки ҷойгирсозии пасандозҳои мардумро муайян мекунад. Тасмим дар бораи қарздиҳӣ муайян мекунад, ки ба кӣ бояд қарз дода шавад ва ба кӣ не. Агар низом дуруст кор кунад, онҳое, ки қарз мегиранд, нисбатан рақобатпазир буда аз он фоида мебинанд.

Дар натиҷа онҳо имконияти бештар пайдо мекунанд, ки молу хизматрасонӣ истеҳсол карда, рушди иқтисодиёт ва болоравии сатҳи зиндагиро таъмин намоянд.

Иҷрои гардиши пул (гардиши пардохт)

Бонкҳо (якҷо бо бонки марказӣ) таъмини пули нақдро ташкил мекунанд, то ки баърои мубодилаи мол дар бозор имконият фароҳам ояд.

Бонкҳо пардохтҳои ғайринақдиро аз рӯи ҳисоббаробарии ғайринақдӣ дар ҳисобҳо ташкил мекунанд. Ин хизматрасонии муҳим даври (сикли) хароҷотҳои калони иқтисодиро дар давоми муҳлати мубодила ва гардиши маблағҳои пулӣ сарфа менамояд.

Бонкҳо барои анҷом додани пардохтҳои байналмилалӣ ва кушодани қарзи буҷетӣ бо асбоби хориҷӣ хизмат пешниҳод мекунанд.

Хизматрасониҳои сармоягузорӣ

Нигоҳ доштани арзиш (сармоягузорӣ) дар шакли пули нақд тамоман бегаравона аст. Хавфи талаф ё дуздида шудан, беқурб шудани пул дар натиҷаи таваррум имконпазир аст. Пасандоз кардани пули нақд барои даври (сикли) иқтисодӣ мувофиқи мақсад нест.

Нигоҳ доштани арзиши маблағҳои пулӣ дар бонкҳо афзалиятҳои зерин дорад:

- аҳоли метавонад дар шакли фоиз даромад гирад;
- ин барои гирифтани даромади иловагӣ ва қобилияти харидорӣ имкон медиҳад;
- мутавозинии ҳолатҳои таваррумӣ таъмин мегардад;
- пул дар ҷойи бехатар беталаф нигоҳ дошта мешавад.

Хизматрасонӣ барои маблағгузорӣ

Бонкҳо метавонанд пули ҷалбшударо ба корхонаҳо, истеъмолкунандагон қарз диҳанд, то ки сармоягузорӣ имконпазир гардад. Ин дар навбати худ ба рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад. Бе ҷалби маблағҳои қарзӣ аз бонкҳо, пул бояд пеш аз сармоягузорӣ шуданаш нигоҳдорӣ шавад, ки ин раванд муддати тӯлониро талаб мекунад. Бонкҳо раванди маблағгузорию тезонида, иҷрои ин корро имконпазир мегардонанд.

Дигар хизматрасониҳои бонкӣ

Бонкҳо аксар вақт ба муштариён барои маблағгузорӣ хизмати иловагӣ пешниҳод мекунанд. Онҳо барои харидани коғазҳои қиматнок ва идорасозии амвол имконият медиҳанд. Ин дастрасии мустақим ба сармоя аст, ки дар натиҷа корхонаҳо имкон пайдо мекунанд ҳудро маблағгузорӣ кунанд. Бонкҳо суғурта ва ҳифз аз хавфҳоро пешниҳод мекунанд, ки ин барои аҳоли афзалияти калон аст. Онҳо бо ин роҳ барои муштариёни худ манфиати калон мерасонанд, зеро дар ин ҳолат хавфҳо барои анҷом додани амалиёт хатарнок нестанд.

Амалиёти бонкӣ аз ҳисоби муштарӣ

Ин ҷо мо амалиётҳоеро мефаҳмем, ки метавонанд бидуни бонкҳо анҷом дода шаванд. Ин амалиётҳо ҳамеша бо супориши муштарӣ иҷро гардида, асосан барои таъмини аҳоли равона шудаанд. Онҳо барои иқтисодиёт вазифаи муҳимро иҷро мекунанд.

Аҳд (муомила) аз номи худ ва аз ҳисоби худ

Бонкҳо инчунин бо амалиётҳое, ки танҳо барои худ (бе амри муштариён) анҷом медиҳанд, кор мебаранд. Ин амалиётҳо барои фаъолияти дурусти бахши молиявӣ аҳамияти калон доранд. Аҳд аз номи худ одатан амалиёт бо дигар бонкҳо ва бозорҳои сармоя (-и ҷаҳонӣ)-ро дар назар дорад. Ин амалиётҳо

маъмулан барои ҷалби сармоя ба хотири маблағгузорӣ кардани сармояи дохилӣ ё ғимоя аз хавфҳо хидмат мекунад.

Тағйирёбии озодонаи бузургҳо

Тағйирёбии озодонаи бузургҳо, яъне табдилёбии чандбораи маблағҳои ками пасандозгузoron, хусусан пасандозгузорони ҳазинаи амонатгузорӣ ба маблағҳои калонҳаҷме, ки барои қарзгирандагон зарур мебошанд. Бе иштироки бонкҳо додани (пешниҳоди) сармоя мушкил ё ғайриимкон мебошад.

Дигаршавии муҳлат

Ду навъи дигаршавии муҳлатро аз ҳам фарқ кардан зарур аст:

- Дигаршавии муҳлати танзими сармоя (дигаршавии муҳлати пардохтпазирӣ): муҳлати сармояи ба ихтиёр додашуда аз муҳлати сармояи гузошташаванда фарқ мекунад. Хавфи пардохтпазирӣ бинобар дигаршавии муҳлати пардохтпазирӣ ба вучуд меояд.
- Дигаршавии муҳлати танзими меъёрҳои фоизӣ: муҳлате, ки дар он фоизҳои сармояи ба ихтиёр додашуда аз муҳлати танзими меъёрҳои фоизии сармояи сармоягузоришаванда фарқ мекунад. Дар ин маврид хавфи тағйирёбии меъёри фоизӣ ба вучуд меояд.

Агар сармояи дарозмуҳлат бо маблағҳои кӯтоҳмуҳлат маблағгузорӣ шавад, онро дигаршавии мусбати муҳлат меноманд ва агар баръакс бошад, он гоҳ дигаршавии манфии муҳлат ном мебаранд. Ҳолати муътадил ин трансформатсияи мусбати муҳлат мебошад.

Тағйирёбии маконӣ (фазой)

Сармоягузoron ва қарзгирандагон аксар вақт аз ҳамдигар дур мебошанд ва дар ҷойҳои гуногун қарор доранд. Тавассути шабакаҳои филилаҳо бонк метавонад пасандозҳоро аз бисёр минтақаҳо гирифта, ба дигар минтақаҳо ба қарз диҳад. Ба ҳамин восита хароҷоти роҳ хеле сарфа мешавад.

Баҳши 2

Амалиётҳои амонатӣ

Мақсади омӯзиш ҳангоми фаро гирифтани баҳши мазкур иштирокдор метавонад дар фарҷоми он:

- мафҳуми “амалиёти пасив”-ро муайян намояд;
- имкониятҳои маблағгузори ташкилотҳои қарзӣ ва фарқиятҳои онҳоро номбар кунад;
- аҳамияти амонатҳо (пасандозхоро) ҳам аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва ҳам аз нуқтаи назари ташкилотҳои қарзӣ муштарӣ шарҳ диҳад;
- ба муштарӣ дар бораи муқаррароти ҳуқуқӣ ва созишномаи шартномаҳо маълумот диҳад;
- шарҳ диҳад, ки чӣ тавр санҷиши мушаххассозӣ ҳангоми кушодани ҳисоб гузаронида мешавад;
- фаҳмонад, ки ҳуқуқи ихтиёдорӣ қардани ҳисоб чӣ маъно дорад ва нисбат ба он кадом талаботҳо мавҷуданд;
- меъёрҳои гуногуни амонатхоро (пасандозхоро) муайян карда, маънои онҳоро шарҳ диҳад;
- шаклҳои гуногуни амонатхоро тавсиф карда, маънои онҳоро ҳам аз нуқтаи назари истеъмолкунанда ва ҳам аз нуқтаи назари бонк шарҳ диҳад;
- секунҷаи сеҳрокро шарҳ диҳад;
- фоизхоеро, ки аз рӯи амонатҳо (пасандозҳо) пардохт мешаванд ва фоизҳои ҷаримаиро (ки барои гирифтани маблағ аз амонати муҳлатдор пеш аз тамомшавии муҳлати муқарраршуда ҳисоб мешаванд) ҳисоб кунад;
- доир ба амонатҳои махсуси пасандозӣ мисолҳои мушаххас орад.

Амалиёт аз рӯи амонатҳои бонкҳо ин соҳаи фаъолиятест оид ба қабули маблағҳои муштарӣ. Он аз ҷумла, ҷалби маблағхоро барои амонати дархостӣ, муҳлатдор ва пасандозӣ дар бар гирифта, қисми асосии муҳими амалиётҳои пасив мебошад, ки ба онҳо инчунин барориши коғазҳои қиматнок, гирифтани қарз дар бозори сармоя ва маблағгузори тақрири (бозтамбили) бонкҳо дар бонки марказӣ тааллуқ доранд. Амалиёти пасиви ташкилотҳои қарзӣ ҳамаи амалиётҳо ва чораҳо оид ба харидани (ба даст овардани) воситаҳои маблағгузоришавандаро дар бар мегиранд, ки ҳамчун сармояи қарзӣ дар пасиви тавозуни бонк инъикос мегарданд. Пулҳои гузошташавандаи муштарӣ барои амалиётҳои қарзӣ муҳиманд, зеро маблағҳои ҷалбшудаи муштарӣро метавон дар шакли қарз ба муштарӣ дигар пешниҳод кард. Хадамоти машваратӣ дар бораи пул ва сармоягузори як қисми асосии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба ҳисоб меравад.

1. Сабабҳои ташаккули амонатҳо (пасандозҳо)

1.1. Аҳамияти амонатҳо (пасандозҳо) барои хоҷагии халқ

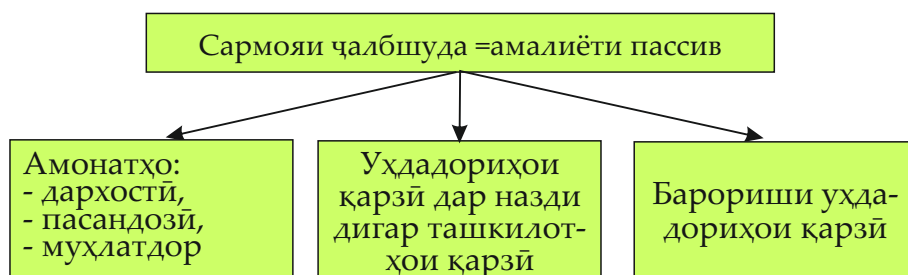
Барои рушду равнақи иқтисодиёт сармоягузорӣ зарур мебошад. Сармоягузориҳои дохилӣ метавонад аз ҳисоби танҳо пасандозҳои пулии мавҷудаи молиявии дохилӣ сурат гирад. Пасандозҳои умумии иқтисодӣ, хусусан пасандозҳои хусусӣ (даромади ҳолиси хоҷагиҳои хонагӣ тарҳи хароҷоти истеъмоли) илова ба пасандозҳои давлатӣ барои маблағгузориҳои дохилӣ асос мебошанд.

Низоми бонкии дохилӣ барои таъмини маблағгузориҳои сармояи дохилӣ вазифадор мебошад. Маблағҳои барои ин мақсадҳо зарурбуда бояд аз пасандозҳои умумии иқтисодӣ, бахусус аз пасандозҳои хусусӣ ҷалб карда шаванд. Дар ин маврид ба сифати асос инҳо ба ҳисоб мераванд: ҳар қадар пасандоз зиёд бошад, ҳамон қадар имконияти истифодаи ин маблағҳо барои сармоягузорӣ ва ба ин васила зиёд кардани рушди иқтисодиёти умумӣ мавҷуд аст.

Натиҷа: Аз нуқтаи назари хоҷагии халқ, пасандозҳо барои таъминии маблағгузориҳои сармоягузориҳои иқтисодиёт дар сатҳи миллий зарур мебошанд. Амонатҳои (пасандозҳои) давлатӣ ва хусусӣ барои боло бурдани рушди иқтисоди миллий заруранд.

1.2. Аз нуқтаи назари ташкилотҳои қарзӣ

Ҳангоми маблағгузориҳои корхонаҳо, инчунин ҳангоми ҳамчоя кардани маблағҳои озод аз пасандозҳои хусусӣ, ташкилотҳои қарзӣ вазифаи муҳимро иҷро мекунанд. Онҳо маблағҳоро дар шакли амонат: амонати дархостшаванда, амонати пасандозӣ ва амонати муҳлатдор (амалиёт аз рӯи амонатҳо) ҷалб мекунанд ва онҳоро дар шакли қарз барои сармоягузорӣ ба корхонаҳо ё давлат медиҳанд, инчунин барои эҳтиёҷоти хоҷагиҳои хусусии хонагӣ пешниҳод мекунанд. Амалиёт аз рӯи амонатҳо ҳамчун қисми амалиёти пасивӣ бонкӣ, барои ба даст овардани сармояи қарзӣ дар ташкилотҳои қарзӣ хидмат мекунад. Сармояи қарзӣ ба қарздиҳандагони бонк тааллуқ дошта, барои таъмини амалиёти қарзӣ, аз ҷумла додани қарз хидмат мекунад. Маблағгузорӣ аз ҳисоби маблағҳои ҷалбшуда (амалиёти пасивӣ) ё бо ташаббуси қарздиҳанда (пасандозҳои муштарӣ) ё бо ташаббуси ташкилотҳои қарзӣ (маблағҳои ҷалбшуда ё қарз аз дигар бонкҳо) сурат мегирад. Ғайр аз ин, имконияти зерин барои маблағгузориҳои берунӣ мавҷуд аст: барориши уҳдадориҳои қарзӣ.

Амонатҳои пулии бонкӣ аз ҳақгузориҳои муштарӣи инфиродӣ, мақомоти давлатӣ ва ширкатҳо иборат аст. Бонкҳо манфиатдоранд, ки ҳарчи бештар пасандозҳои хусусӣ ва давлатиро ба низоми бонкӣ ҷалб намоянд, зеро онҳо дар муқоиса бо дигар шаклҳои маблағгузориҳои берунӣ камхарчтар мебошанд.

Пасандозҳои хусусӣ – инҳо як қисми захираҳои пасандозии аҳоли буда, танҳо як қисми низоми бонкӣ мебошанд. Илова бар ин, онҳоро ба ҳайси захираи маблағҳои нақди аҳоли ном мебаранд ва онҳо метавонанд дар амалиётҳои (муомилоти) инфиродӣ (шахсӣ) истифода шаванд.

Натиҷа: Пасандозҳои муштарӣи манбаи ниҳоят муҳими маблағгузориҳои ташкилотҳои қарзӣ мебошанд. Ташкилотҳои қарзӣ маблағҳои молиявиро ҷалб карда, дар шакли қарз ҷойгир месозанд.

1.3. Аз нуқтаи назари муштарӣи

Ҳамаи муштарӣи, аз ҷумла муштарӣи инфиродӣ, давлатӣ ё корпоративӣ барои пасандозгузориҳои манфиатдор мебошанд. Ҳар кадоми ин гурӯҳ сабабу омилҳои шахсии худро доранд, то ки як қисми даромадро (музди кор, мукофотпулӣ, пули кисахарҷӣ) пасандоз карда, баъдан харҷ намоянд.

Муҳим нест, ки пасандоз чӣ тавр – бо роҳи гузаронидан ба ҳисоби амонатӣ дар бонк ё бо роҳи андӯштани маблағ дар хона сурат мегирад. Бо вучуди ин, якчанд сабаби муҳими зерин аст, ки пулҳои ҷамъоварда ба ихтиёри ташкилотҳои қарзӣ дода шаванд:

- маҳдуд будани муносибат бо пули нақд;
- имконияти иштирок кардан дар гардиши пул;
- гирифтани даромад аз ҳисоби фоизи пасандоз, зеро бонкҳо ба пасандозгузор барои муваққатан гузоштани маблағҳояш маблағи пулӣ, одатан дар шакли фоиз пардохт мекунад.

Ҳамзамон бо он ки бонкҳо кӯшиш мекунад, то сармояи қарзӣ ҷалб карда, амалиёти активиро (қарздиҳиро) амалӣ намоянд, пасандозгузoron маблағҳои озоди молиявӣ дар ихтиёр доранд, ки онҳоро бо сабабҳои гуногун ба муҳлати муваққат ба ихтиёри ташкилотҳои қарзӣ медиҳанд.

Дар ин ҳолат бояд фарқ кард, ки сухан дар бораи кадом сармоягузор меравад (муштарии инфиродӣ – пасандозгузори ҳазинаи амонатӣ, муштарии корпоративӣ, дигар ташкилотҳои қарзӣ ва буҷети давлатӣ), чӣ қадар вақт дар ихтиёр аст ва сатҳи болоии сармоягузори чӣ қадар аст ва кадом мақсадро сармоягузор пайгирӣ мекунад. Бинобар ин ташкилотҳои қарзӣ барои рафъи ҳар гуна эҳтиёҷот, маҳсулоти олии гуногуни сармоягузориҳо пешниҳод мекунад.

Барои иштирок дар гардиши ғайринақдӣ пул ва барои маблағгузориҳои маблағҳои муваққатан озоди пулӣ бо фоиз, муштарӣи корпоративӣ ва хоҷагиҳои давлатӣ ба пасандозҳо эҳтиёҷ доранд.

Муштарӣи инфиродӣ (хусусӣ) – гурӯҳи муҳимми муштарӣи дар амалиёти пасандозгузориҳои мебошанд.

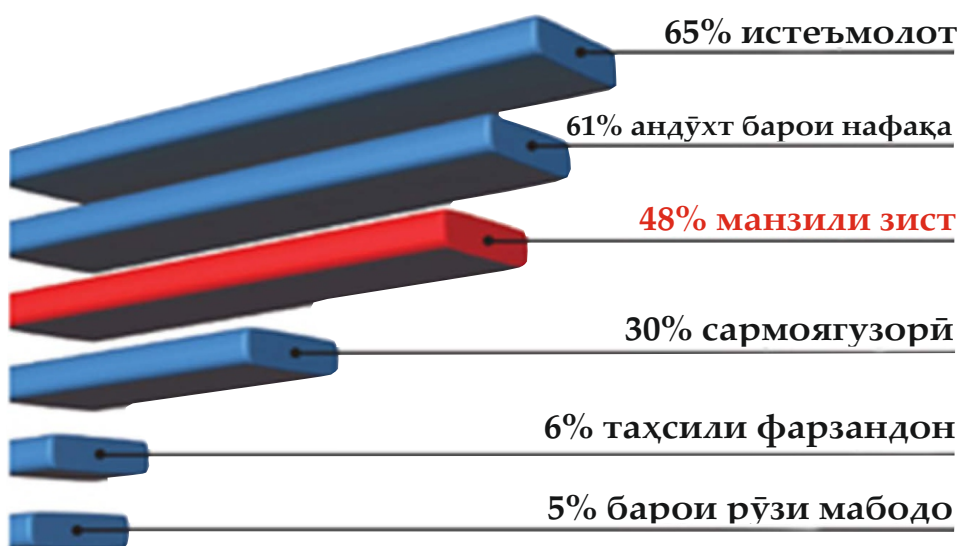
Одатан, шахсони воқеӣ даромади ҷорӣ доранд (аз ҷумла, музди кор ва мукофотпулӣ), бо сабабҳои гуногун онҳо пулашонро пурра харҷ намеkunанд ва аз истеъмоли даст мекашанд, яъне онҳоро пасандоз меkunанд. Пасандозҳо инчунин барои шахсони инфиродӣ низ аҳамият доранд. Барои пасандоз кардани маблағ сабабу ангеzaҳои зерин вуҷуд доранд:

- захираи маблағ барои ҳолатҳои фавқулода (беморӣ, бекорӣ, зарурати хароҷоти зиёди ногаҳонӣ) – пасандоз барои рӯзи мабодо;
- андӯшти мақсадноки пасандоз барои хариди ашёи гаронарзиш ва ғайра (мебел, сафару саёҳат дар вақти рухсатӣ, хариди автомобил);
- ба даст овардани моликият (сармоягузориҳои фоидаи маблағҳои пулии муваққатан ба пасандоз гузашташуда);
- андӯшти маблағ барои пиронсолӣ;
- таъмини ояндаи фарзандон (ҳаққи таҳсил, кӯмак дар бунёди оила);
- кушодани корхона.

Сабабҳои барои ташаккули пасандозҳои шахсони инфиродӣ дар Олмон дар соли 2015 дар тасвири поён нишон дода шудааст:

Ангеzaҳо барои пасандозгузориҳои шахрвандон

Баҳори соли 2015 гузаронида шудааст • Ба ҳисоби миёна бо %
Маблағи фоида бинобар ишораи чандинбораи онҳо аз 100 бештар аст

Ба муносибатҳои муштариёни инфиродӣ ба пасандоз кардани маблағҳо на танҳо сабаб (мотиватсия), балки синну сол, маълумот ва даромади дарихтиёрдошта таъсир мерасонад. Дар маҷмӯъ, муқаррар гардидааст, ки ҳар қадар сатҳи маълумот баланд ва даромад зиёд бошад, ҳамон қадар майлу хоҳиш барои пасандозгузорӣ зиёдтар мегардад.

Дигар нуқтаҳои назари муҳим, ки ба рафтори пасандозгузорӣ таъсир ме -

расонанд:

- **Боъэтимодии амонатҳои пасандозӣ:** агар пасандозгузор бовар дошта бошад, ки ӯ маблағи ба пасандоз гузоштаашро бо фоизҳояш баъди анҷоми муҳлати шартномаи басташуда воқас пурра мегирад, танҳо дар ин ҳолат вай тайёр аст давра ба давра ба ихтиёри ташкилоти қарзӣ захираҳои озодро пешниҳод кунад. Таъмини пасандозҳо – ин шартӣ асосии чораҳои қонунӣ ва ихтиёрӣ барои ҳимояи сармоягузорӣ (пасандози бонкӣ)-и муштариёни ташкилотҳои қарзӣ дар сурати надоштани қобилияти пардохт мебошад. Чораҳо барои таъмини пасандозҳо бояд дар сатҳҳои гуногун қабул карда шаванд:
 - вазъияти сармояи худӣ;
 - ҷавобгариҳои тарафайн дар дохили гурӯҳи бонкӣ;
 - таъмини қонунии боъэтимодии амонатҳо (пасандозҳо).
- **Таваррум ва даромади фоизӣ:** таваррум ё девалватсия (беқурбшавии пул) маънои онро дорад, ки ҳаҷми сармоягузорӣ дар бонк – агар меъёри фоизиро ба назар нагирем, - дар охири давраи сармоягузорӣ назар ба лаҳзаи пулгузорӣ (амонатгузорӣ) аҳамияти камтар дорад. Агар фоиз пардохт нашавад, он гоҳ маблағҳои ба амонат гузошта маъно нахоҳанд дошт. Бо вучуди ин, вақте ки меъёри фоизӣ аз сатҳи таваррум боло мешавад ё аз суръати таваррум мегузарад, - ин даромади мусбат бо фоиз номида мешавад ва ҳамин тарз сармоягузор (маблағгузор) метавонад ба зиёдшавии арзиши маблағи гузоштааш (сармоя) ноил шавад.
- **Чораҳои давлат барои ҳавасмандсозии пасандозҳо.** Мақсад аз ҳавасмандсозии маблағандӯзӣ (пул) пеш аз ҳама мақсади иҷтимоию сиёсӣ мебошад. Тақсими нобаробари амвол ва сарватҳо дар байни аҳоли бояд бо зиёд кардани пасандозҳои табақаҳои нисбатан камбизоати аҳоли муътадил карда шавад (аз нав тақсим). Аз ин сабаб, чораҳои ҳавасмандсозӣ барои пасандоз кардан, одатан ба маҳдуд (кам) кардани хароҷот вобастагӣ дорад. Ғайр аз ин, зиёд кардани ҳиссаи пасандозпулиҳо дар даромади пасандозпулиҳои хусусии хонагӣ ҳамчун мақсади умумиқтисодӣ муайян карда мешавад. Илова бар ин, давлат кӯшиш мекунад, ки бо роҳи ҳавасмандсозии пасандозҳо ба интиҳоби шаклҳои сармоягузорӣ ва истифодаи нисбатан дертари захираҳо таъсир расонад. Масалан, ба сармоягузорӣ дар амволи истехсолӣ (сахмияҳо) ё хонаи истиқомати худ мусоидат кардан лозим аст. Давлат метавонад ба раванди пасандозгузорӣ бо ёрии изофапулиҳо (иловапулии давлатӣ ба музди меҳнати коргарони кироия барои андӯштани пасандозҳои шахсӣ), мукофотпулӣ ва додани имтиёзҳои андоз мусоидат намояд.

Натиҷа: Пасандоз барои муштариёни инфиродӣ ва корпоративӣ хеле ғолибона аст. Ба иқдоми пасандозгузорӣ сатҳи даромад, мақсади пасандоз, таваррум ва муътадили қурби асъор, низоми амалкунандаи таъмини пасандозҳо ва чораҳои ҳавасмандсозии давлатӣ таъсири зиёд мерасонанд.

2. Ҳиссаҳои (квотаҳои) амонатӣ

Квотаҳои амонатӣ як ҳиссаи пасандозҳоро дар даромад ифода мекунам. Ва ҳамзамон ба инҳо тақсим мешаванд:

- квотаи амонатии хоҷагии халқ;
- квотаи миёнаи амонатӣ

Ҳиссаи (квотаи) амонатии хоҷагии халқ

Квотаи амонатии хоҷагии халқ (Q) муносибати пасандозҳои иқтисодӣ дар маҷмӯъ (пасандҳои аҳоли, корхонаҳо ва буҷет) нисбат ба маҷмӯи маҳсулоти миллии ифода мекунад.

$$\text{Ҳиссаи амонатии хоҷагии халқ} = \frac{\text{Ҳаҷми умумии амонатҳо}}{\text{Даромади умумии хоҷагии халқ}}$$

ё

$$Q = S / Y = (Y - C) / Y$$

Аз рӯи маълумоти маҷмӯи маҳсулоти миллии ва хароҷоти истеъмоли пасандозҳои умумии иқтисодиро, ки барои муайян кардани квотаи умумии иқтисодии амонатӣ замина мегузоранд, метавон ҳисоб кард.

Ҳаҷми умумии пасандозҳо (S)

$$S = Y - C$$

Зери мафҳуми пасандозҳои миллии ё умумии Иқтисодӣ (S) даромади умумии иқтисодиёт (маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ $= Y$), ки аз он хароҷот барои истеъмолот (S) тарҳ мегардад, дар назар дошта мешавад. Инро ҳамчунин дар мисоли пасандозҳои шахсӣ (пасандозҳои хоҷагиҳои хусусӣ $- S_p$), пасандозҳои давлатӣ (буҷети давлат $- S_g$) низ дидан мумкин аст.

$$S = S_p + S_g$$

Пасандозҳои шахсӣ (хусусӣ) барои рушди иқтисодиёт дар маҷмӯъ як қувваи бузурганд.

Истеъмолот (C) як қисми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ буда, аз инҳо иборатанд:

- Хароҷоти истеъмолии шахсӣ (истеъмолати шахсӣ S_p) - ҳамаи молу

хизматрасонӣ, хариди онҳоро барои эҳтиёҷоти хонавода (хоҷагии хонагии шахсии соҳибкорон, коргарон, нафақахӯрон, бекорон) ва навъҳои алоҳидаи фаъолият, ба мисли соҳибони тарабхонаҳо, одамони касби озод дар дохили мамлакатро дар бар мегирад.

- Хароҷоти истеъмолии давлатӣ (истеъмолати давлатӣ (C_g); аз истеъмолати шахсӣ фарқ дорад, яъне он барои маориф, тандурустӣ, таъминоти иҷтимоӣ, варзиш ва фароғат, фарҳанг, иқтисодиёт ва сиёсат, инчунин қисман додани манзил, коркарди партовҳои маишӣ ва дезинфексияи обҳои гандида, системаи нақлиёт ва ғ. Истифода мешаванд. Илова бар ин истеъмолати давлатӣ боз хароҷоти идорасозии давлатии истеъмолати коллективӣ: идорасозии ҷамъият, таъмини амният ва мудофия, нигоҳдории тартиботи ҷамъиятӣ ва қонунгузорӣ, нигоҳдории тандурустии ҷамъиятӣ, ҳифзи муҳити зист, таҳқиқотҳои илмӣ ва кашфиётҳо, инфраструктура ва ҳавасмандсозии рушди иқтисодиётро дар бар мегирад.

$$C = C_p + C_g$$

- Даромади умумии иқтисодиёт бо маҷмӯи маҳсулоти миллий андоза карда мешавад. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ маблағи умумии ҳамаи молро (молу хизматрасониро), ки дар давоми як сол дар дохили мамлакат истеҳсол шудаанд ва барои истеъмолати ниҳой хидмат мекунанд, нишон медиҳад.

Квотаи миёнаи амонатӣ

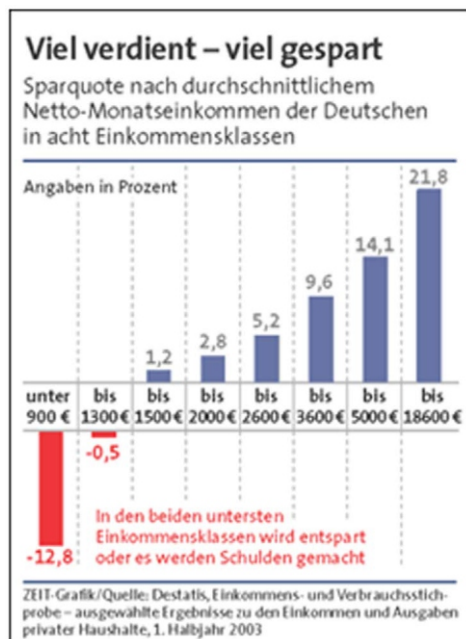
Ба ҳамин монанд ҳиссаи умумии иқтисодии амонатӣ ҳамчун квотаи миёнаи пасандозҳои шахсӣ (g) ва ҳиссаи пасандозҳои даромадҳои дарихтиёрдошта муайян карда мешавад.

$$\text{Ҳиссаи миёнаи амонатӣ} = \frac{\text{Даромади шахсии хонаводаҳо – истеъмолати хонаводаҳо}}{\text{Даромади шахсии хонаводаҳо}}$$

Даромади дарихтиёрдошта даромади ҳолиси хонаводаҳо, яъне даромадест, ки онро метавон бо тарҳи андозҳо ва маблағҷудокунӣҳои иҷтимоӣ (кӯмакпулӣ барои бекорӣ ва пардохтҳои нафақа) ба даст овард.

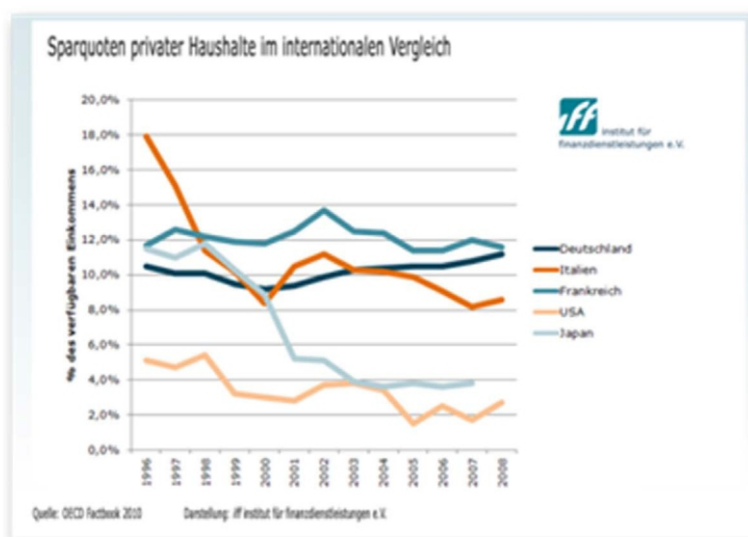
Он ҳиссаи даромаде, ки хоҷагиҳои хонагӣ масраф намекунанд, ба пасандозҳо (пасандозҳои шахсии ХХ) тааллуқ дорад. Андозаи даромади дарихтиёрдошта ба рафтори пасандозгузор таъсири назаррас мерасонад. Ҳар қадар даромади дарихтиёрдошта кам шавад, ҳамон қадар майлу хоҳиши аҳоли ба пасандоз кардани пул камтар мешавад ва ҳамон қадар ҳиссаи амонатҳо низ камтар мешавад.

Ҳиссаи амонатӣ вобаста ба даромади дарихтиёрдошта (Манбаъ: Zeit)

Ба рафтори пасандозгузори ва майлу хоҳиши пасандозандӯзӣ ҳамчунин хусусиятҳои миллӣ низ таъсиргузоранд. Ҳамин тариқ, квотаи пасандозҳо дар кишварҳои саноатии пешрафта метавонад новобаста ба иқтидори иқтисодӣ гуногун бошад.

Ҳиссаи амонатгузории кишварҳои саноатии интихобшуда (Манбаъ: OECD)

Натиҷа: Коэффитсиенти амонатгузори иштироки пасандозҳои шахсӣ ё умумиқтисодиро дар даромадҳои дарихтиёрдошта ё маҷмӯи маҳсулоти миллӣ нишон медиҳад. Ҳар қадар ҳиссаи амонатӣ зиёд бошад, ҳамон қадар кӯшиши пасандозгузории аҳоли ё хоҷагии халқ зиёдтар мешавад.

3. Сабабҳои ҳуқуқии ташаккули амонатҳо (пасандозҳо)

3.1. Расмиёти аудиторӣ ҳангоми кушодан ва пеш бурдани ҳисоб

Қариб ҳамаи амалиётҳои байни бонк ва муштариёни вай тавассути ҳисобҳои бонкӣ сурат мегирад. Бастани шартнома дар бораи ҳисоб, масалан, кушодани суратҳисоби пасандозӣ, дар ибтидои ҳар як муносибате, ки байни “Муштарӣ - Бонк” сурат мегирад, беш аз пеш иқдоми хуб арзёбӣ мешавад.

Барои бастани шартнома дар бораи суратҳисоб муштарӣ шартнома дар бораи кушодани суратҳисобро пур мекунад, ки онро ташкилоти қарзӣ пешниҳод кардааст.

Қисматҳои асосии шартнома дар бораи кушодани суратҳисоб инҳоянд:

1. Тавсифи суратҳисоб ва навъи суратҳисоб.
2. Маълумоти шахсӣ дар бораи соҳиби/соҳибони суратҳисоб.
3. Шахси ваколатдор (ки ҳуқуқи ихтиёрдорӣ дорад)
4. Имзо

1. Тавсифи суратҳисоб (рақами суратҳисоб) ва навъи суратҳисоб ду шакл дорад:

- Суратҳисоби алоҳида: соҳиби ҳисоб як нафар мебошад;
- Суратҳисоби умумӣ (муштарак): соҳиби суратҳисоб ду ё зиёда аз он шахсон мебошад. Ин ҷо сухан дар бораи шарикони тижоратӣ, инчунин зану шавҳар меравад. Маҳз доштани суратҳисоби муштарак барои зану шавҳар айни муддаост. Имкон дорад, ки бо мувофиқаи тарафайн ҳар кас дар алоҳидагӣ суратҳисобро ихтиёрдорӣ кунад (Oder – Konto) ё танҳо ҳар ду ё бештар аз ин соҳибон муштаракан суратҳисобро ихтиёрдорӣ намоянд.

2. Маълумоти шахсии соҳиби/соҳибони суратҳисоб:

- Ному насаб;
- Нишонӣ;
- Санаи таваллуд;
- Санҷиш барои мушаххас кардани соҳиби ҳисоб;
- Имзо.

Ташкилоти қарзӣ пеш аз кушодани суратҳисоб бояд дар бораи соҳиби ҳисоб, инчунин дар бораи шахси ваколатдори вай, ки ҳуқуқи ихтиёрдории суратҳисобро дорад (принсипи ҳақиқӣ будани суратҳисобҳо) маълумоти дуруст ба даст орад.

Кушодани суратҳисоби бонкӣ барои худ ва шахси сеюм бо номҳои нодуруст ва бофта (сохта), инчунин гузаронидани интиқолияти ҳисобдорӣ аз рӯи он манъ аст. Корманди бонк дар бораи шахс ва нишонии он маълумоти дахлдор гирифта, бояд онро сабт намояд.

Ҳамин тарз, пешбурди суратҳисоби бонкӣ бо номҳои сохта, ки имкон дорад, масалан, барои саркашӣ аз пардохти андоз истифода шавад, бояд пешгирӣ карда шавад. Маълумоти зарурӣ дар бораи шахс он вақт маълумоти пурра ҳисоб мешавад, ки агар номи пурра, санаи таваллуд, инчунин маҳалли истиқомати (зисти) соҳиби суратҳисоб маълум бошад. Бинобар ин, ҳангоми кушодани

суратҳисоб расман талаб кардани шаҳодатномаи шахсӣ ё шиноснома зарур ва ҳатмӣ мебошад. Шаҳодатномаи ронандагӣ ё билети донишҷӯӣ барои муайян ва шинохти шахсият кофӣ нест.

Барои дуруст муайян ва мушаххас кардани муштарӣ (идентификатсия) корманди бонк муайян мекунад, ки:

- оё шаҳодатномаи шахсӣ дуруст таҳия шудааст ва ҳақиқӣ аст;
- оё қиёфаи зоҳирии аризадиҳанда барои кушодани суратҳисоб дар ҳақиқат ба сурати дар шаҳодатномаи шахсӣ буда монандӣ дорад;
- оё маълумоти пешниҳодкардаи аризадиҳанда (ном, нишонӣ, санаи таваллуд) бо маълумоти дар шаҳодатнома буда мутобиқат мекунад;
- оё имзое, ки дар шартномаи кушодани суратҳисоб ҳаст, бо имзои дар шаҳодатнома буда мувофиқат дорад.

Ҳангоми кушодани суратҳисоб барои ноболиғон (кӯдакон), онҳоро намояндагони қонунии онҳо, - аксар вақт падару модарашон ҳамроҳӣ меkunанд. Кӯдакони соҳиби суратҳисоб ва падару модари онҳо низ бояд мушаххас карда шаванд.

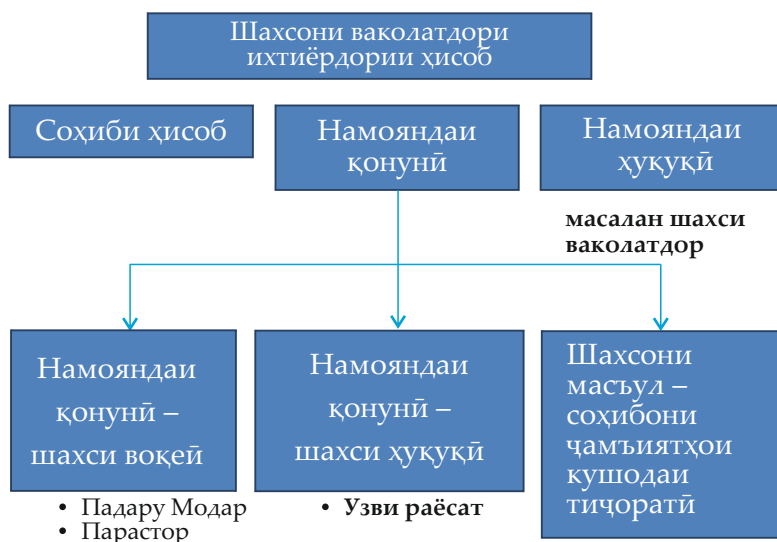
3. Шахси ваколатдор

Шахси ваколатдори соҳибӣ суратҳисоб - намояндаи қонунӣ ё намояндаи қонунии ваколатдор ба ҳисоб меравад.

Барои доштани ҳуқуқи пурра ихтиёрдорӣ кардани суратҳисоб, соҳиби он бояд шахси дорои қобилияти корӣ, яъне шахси болиғи бе маҳдудияти имкониятҳо бошад.

Барои шахсони дорои имкониятҳои маҳдуд розигии намояндагони қонунии онҳо, барои ноболиғон масалан ризоияти падару модари онҳо талаб карда мешавад.

Ба намояндаи қонунии соҳиби суратҳисоб барои суратҳисоби бонкӣ ваколатнома дода мешавад. Баъди ин шахси ваколатдор ҳуқуқ дорад ихтиёрдории суратҳисобро ба зимма гирад. Барои он ки бонк мунтазам имзои шахси ваколатдорро тафтиш кунад, намунаи имзои шахси/шахсони ваколатдор гирифта мешавад. Намояндагони қонунӣ ва ҳуқуқӣ ба мисли соҳиби суратҳисоб бояд мушаххас карда шаванд.

Доираи ваколатнома барои суратҳисоб:

Шахси ваколатдор метавонад:

- маблағҳои дар суратҳисоб бударо ихтиёрдорӣ намояд;
- дар бораи суратҳисоб маълумот дархост кунад.

Шахси ваколатдор наметавонад:

- минбаъд суратҳисоб кушояд
- шартномаи қарзӣ бандад;
- минбаъд ваколатҳояшро оид ба суратҳисоб ба каси дигар вогузор кунад;
- суратҳисобро бандад.

Ваколатнома барои суратҳисоб то замоне, ки соҳиби суратҳисоб онро бекор накунад, амал хоҳад кард. Ваколатнома баъди вафоти соҳиби суратҳисоб бекор карда намешавад.

3.2. Пешбурди суратҳисоб дар сурати фавти соҳиби суратҳисоб

Дар сурати вафот кардани соҳиби ҳисоб шартнома дар бораи ҳисоб ба охир нарасида, балки бо вориси ҳуқуқи вай мегузарад. Вориси ҳуқуқи метавонад робитаҳои кориро бо роҳи огоҳ кардан ба охир расонад.

Агар соҳиби суратҳисоб вафот кунад, он гоҳ ҳуқуқи уҳдадорихои вай якҷоя бо шартномаи қарзии бо ташкилоти қарзӣ имзокардааш ба ворисони вай мегузарад.

Аз ин чунин бармеояд, ки ташкилоти қарзӣ пас аз вафоти соҳиби суратҳисоб метавонад танҳо бо супориши меросхӯрон (ворисон) амал намояд. Маъмуллан ворисиро на як ворис, балки гурӯҳи ворисон ташкил менамояд. Агар онҳо, масалан суратҳисобро ба мерос гиранд, он гоҳ метавонанд онро якҷоя ихтиёрдорӣ кунанд. Дар асл ин боиси он мегардад, ки ҳисоби муштарак бояд ба Und-Konto табдил дода шавад. Вақте ки бонк аз вафот кардани соҳиби ҳисоб хабардор мешавад, бояд ҳисобро аз гузаронидани ҳама гуна амалиёт бо он банд карда, онро бо навиштаҷоти “Амволи мерос” ишора намояд.

Ҳуқуқи ихтиёрдории ҳисоб, ки соҳиби ҳисоб дар давоми зиндагиаш медиҳад, дар аксари ҳолатҳо ва дар сурати фавти соҳиби суратҳисоб амал мекунад. Ташкилоти қарзӣ дар ин ҳолат бе тафтиш кардани ҳуқуқи ворисият супоришҳои шахси ваколатдорро иҷро менамояд. Ҳамчунин дар сурати фавти соҳиби ҳисоб ворисони он метавонанд ҳуқуқи ихтиёрдории ҳисобро барои шахси ваколатдор бекор кунанд.

Ворисон (меросбарон) худро низ бо пешниҳоди шаҳодатномаи мерос ё нусхаи тасдиқшудаи кушодани парвандаи мерос бо протоколи он мушаххас мекунаанд.

Аз рӯи шаҳодатномаи ҳуқуқи ихтиёрдорӣ суд вобаста ба парвандаи мерос тасдиқ мекунад, ки ворис кӣ мебошад. Дар сурати мавҷуд будани чанд ворис (меросбар) муайян карда мешавад, ки аз мероси умумӣ чанд ҳиссааш ба кадом ворис мерасад.

Ҳангоми мавҷуд будани васиятнома имкон дорад, масалан, дар нотариус ё суди парвандаҳои мерос нигоҳ дошта шавад. Суд муҳтавои васиятномаро ба ворисон эълон мекунад. Васиятномаро иҷроқунандаи васиятнома ба иҷро мерасонад. Иҷроқунандаи васиятнома дар васиятнома ном бурда мешавад ё аз тарафи суди парвандаҳои мерос муайян карда мешавад. Танҳо вай метавонад ҳисоби васиятгар (васиятқунанда)-ро ихтиёрдорӣ кунад.

Ташкилоти қарзӣ уҳдадор аст дар бораи молу амволи шахси ғавтида ба идораи молиявӣ хабар диҳад. Доройҳои молӣ бояд вақте хабар дода шавад, ки агар қарзи боқимонда дар рӯзи ғавт аз маблағи умумии 5 000 евро зиёд бошад.

3.3. Бастани ҳисоб

Ҳолатҳои нисбатан маъмули бастани суратҳисоб – ин бекор кардани он аз тарафи соҳиби ҳисоб мебошад. Барои бастани ҳисоб инҳо сабаб шуда метавонанд:

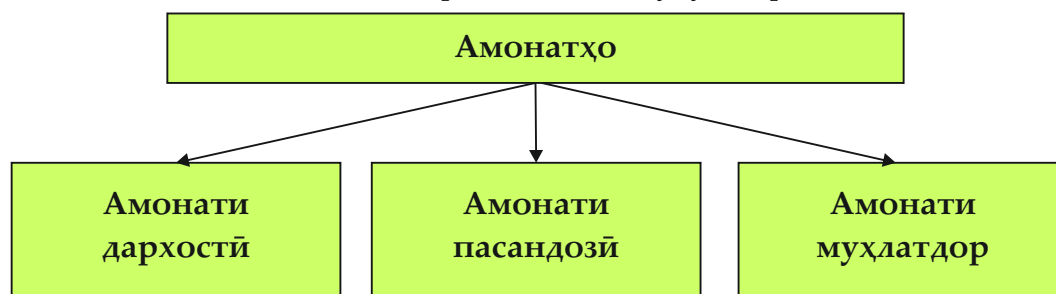
- бо қойи дигар кӯчида рафтани муштарӣ ва вобаста ба он дигар шудани мушаххасоти бонкӣ дар маҳалли нави зист;
- муттаҳид кардани суратҳисобҳо баъди издивоҷи соҳибони ҳисоб;
- иваз кардани ташкилоти қарзӣ: дар бештари ҳолатҳо муштарӣ ҳисобро аз он сабаб мебаданд, ки онҳо аз бонк, хизматрасонӣ ва шартҳои он дар маҷмӯъ қаноатманд нестанд. Ин ҳолатҳоро аз рӯи имкон бо роҳи хизматрасонии хуб пешгирӣ кардан имконпазир аст.

Барои баста шудани суратҳисоб дар баробари соҳибони суратҳисоб инчунин намояндагони қонунӣ низ ҳақ доранд.

4. Шаклҳои амонат

Дар ташкилотҳои қарзӣ барои ҷалби/ба қарз гирифтани маблағ бо мақсади додани қарз амалиётҳои амонатӣ мавҷуданд. Амонатҳо – маблағҳои ба қарз гирифта, ки бо ташаббуси амонатгузори ташкилоти қарзӣ дода мешаванд. Амонатгузори метавонад муштарӣ (шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ), инчунин дигар ташкилотҳои қарзӣ бошанд.

Навъҳои зерини амонат вучуд дорад:

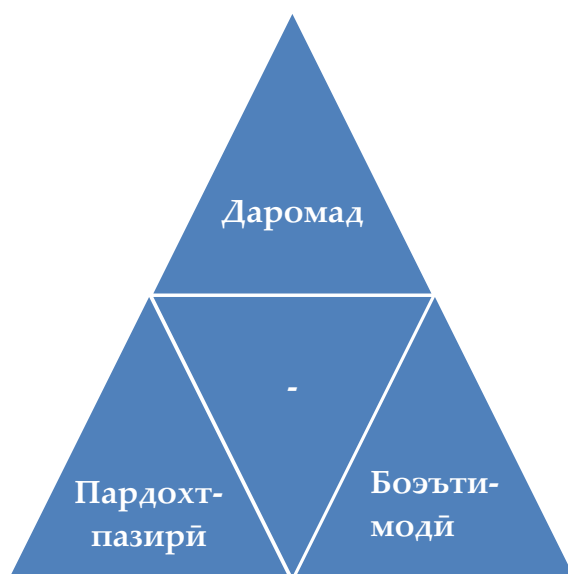
Амонатҳои дархостӣ ҳар вақт аз тарафи амонатгузор воқас гирифта мешаванд, вале ҳангоми талаб кардани бозгардони амонатҳои пасандозӣ ва муҳ -

латдор маҳдудиятҳо дар пардохти фоизи онҳо (подош) вучуд дорад, агар ин дар шартнома пешбинӣ шуда бошад.

Бояд мушовири масъалаҳои сармоягузори дар бонк донад, ки муштарӣ чӣ мақсад дорад вақте ки вай пулҳояшро барои ихтиёрдории муваққатӣ ба ташкилоти қарзӣ вогузор мекунад. Масалан, муштарӣ мехоҳад, ки бо ёрии пасандозгузори фоизи баланд гирад ё пулро танҳо бо мақсади ба муддати кӯтоҳ дар ҷойи боэътимод нигоҳ доштан ба бонк мегузорад?

Оё амонатгузор мехоҳад, ки ҳар вақт маблағи ба гарав гузоштаашро ихтиёрдори кунад ё вай танҳо дар фалон санаи муайян ба пул эҳтиёҷ дорад?

Секунҷаи сеҳрноки хусусиятҳои сармоягузори

Ҳамаи маблағҳои гузошташаванда ва соҳибшавии моликият метавонад аз рӯи критерияҳои даромаднокӣ, пардохтпазирӣ (дастрасӣ) ва боэътимодӣ баҳо дода шаванд. Табиист, ки сармоягузор маҳсулотро мехоҳад, ки ҳамаи 3 хусусияти мувофиқи табиӣ дилашро диҳад (набудани хавф, фоизи баланд, дастрасии ҳаррӯза). Бо вучуди ин якҷо кардани 3 хусусияти дар боло номбаршуда тибқи қонунҳои иқтисодӣ ғайриимкон аст. Мувофиқан, фоизи пасандоз бо баробари афзудани муҳлат ва /ё хавф зиёдтар ҳисоб карда мешавад. Ҳар се ин хусусият зиддияти диалектиро ба вучуд меоранд, ки бо он ягонагӣ ва муборизаи зидҳоро нишон медиҳад. Якбора ва бо натиҷаҳои якхела ноил шудани ҳар се хусусият ғайриимкон аст. Бинобар ин пасандозгузор бояд афзалиятнокиро ба назар гирифта, маҳсулотро мутобиқ ба он интихоб кунад. Дониستاني аҳамияти секунҷаи сеҳрнок яке аз донишҳои заминавӣ барои мушовирон ва пасандозгузoron мебошад. Танҳо дар сурати дониш ва дарк кардани муносибатҳои мавҷудаи байни сифатҳои маҳсулот, пасандозкунанда ва мушовир метавонанд онро баҳо дода, маҳсулоти нисбатан қобили қабули тарафҳоро интихоб кунанд.

Надониш ва инчунин риоя накардани ин омилҳо ногузир натиҷаҳои манфӣ ба бор оварда, боиси аз даст додани боварӣ ба ташкилотҳои қарзӣ мегардад.

4.1. Амонатҳои дархостӣ

Агар маблағҳои пасандозгузоштаи амонатгузор амонатҳои дархостӣ бошад, он гоҳ вай метавонад ҳар вақт маблағи пасандозгузоштаро воқас гирад. Ба ин навъи амонат фоиз дода намешавад ё аз он даромади ночизи фоизӣ гирифтани мумкин аст.

Муштариёни инфиродӣ бо сабабҳои зерин амонати дархостӣ мекушоянд:

- барои анҷом додани пардохтҳои ҷорӣ: гардиши ғайринақдӣ пул (интиқолҳои пулӣ, мблағчудокунӣ аз ҳисоби шахсӣ), гирифтани пул аз суратҳисоб.
- барои маҳдуд кардани истифодаи маблағҳои нақд: амонатҳои дархостӣ нисбат ба пули нақд, ки хатари гум ё дуздида шудан дорад, беҳатар мебошанд.

Ташкилотҳои қарзӣ амонатҳои дархостиро барои маблағгузори қарзҳои кӯтоҳмуддат ва таъмини пардохтпазирӣ истифода мебаранд. Дар ин маврид онҳо ба истилоҳ бақияро дар назар доранд, ки дар ихтиёр доранд, зеро ин ҳисобҳо аҳёнан ба сифр баробар мешаванд ё ҳеҷ гоҳ ба сифр баробар намешаванд. Бо вучуди ин, бонкҳо наметавонанд ҳамаи ин амонатҳоро барои маблағгузори амалиётҳои қарзӣ истифода баранд, зеро онҳо бояд ҳар вақт қудрат дошта бошанд, ки амонатҳоро зуд ва пурра баргардонанд. Бинобар ин Бонки марказӣ то 30 фоиз захираи ҳадди ақал муқаррар мекунад.

Қарзи якрӯзаи бонк (амонати дархостӣ) – ин шакли махсуси амонати дархостӣ аст. Сухан ин ҷо дар бораи сармоягузори бемуҳлат меравад. Меъёри фоизӣ тағйирёбанда аст ва одатан ҷор маротиба дар як сол сураат мегирад, ки дар натиҷаи он эффекти фоизи мураккаб ҳосил мешавад. Ҳақгузориҳо ва пардохтҳо ҳар вақт бе ягон муҳлат барои бекор кардани шартнома имконпазиранд. Дар муқоиса бо ҳисоби ҷорӣ дар гардиши пулӣ ҳамаи хизматрасониҳо бо ҳисоби якрӯза (масалан, пардохти ҳисобҳо) иҷозат дода мешаванд, муштарӣ ҳангоми ҳисоби ҷорӣ даромади фоизӣ намегирад.

Аҳамияти амонатҳои дархостӣ барои бонк ва муштарӣ

Амонатҳои дархостӣ маъмулан барои анҷом додани гардиши пулӣ хидмат мекунад. Нигоҳ доштани пул дар шакли амонати дархостӣ аз нуқтаи назари муштарӣ тарзи одии ҳимоя аз дуздӣ, талаф ва дигар хатарҳо мебошад. Амонатҳои дархостӣ барои амонатгузор дар ҳар вақт дастрасанд. Барои гирифтани фоиз амонатҳои дархостӣ дар қиёс бо амонатҳои муҳлатдор ҷолибияти камтар доранд. Ташкилотҳои қарзӣ асоси амонатҳои пеш аз муҳлатро ба сифати замина барои қарздиҳӣ истифода мебаранд. Илова бар ин, амонатҳои пеш аз муҳлат яке аз манбаъҳои асосии даромад бинобар хирочҳо, ки дар ҳисоби ҷорӣ ҳисоб карда мешаванд, ба ҳисоб мераванд.

Натиҷа: Амонатҳои дархостшаванда шакли камдаромади амонат буда, онҳо барои анҷом додани гардиши пулӣ, сармоягузори кӯтоҳмуҳлат ва маҳдуд кардани нигоҳдории пули нақд зарур мебошанд.

4.2. Амонатҳои муҳлатдор

Амонатҳои муҳлатдор – амонатҳое, ки ба ихтиёри ташкилоти қарзӣ ба давраи муайян дода мешаванд. Амонатгуздорон дар ин давра аз ҳуқуқи ихтиёрдории онҳо даст мекашанд. Меъёри фоизии амонатҳои муҳлатдор назар ба амонатҳои дархостӣ зиёдтар буда, он аз маблағи амонат ва/ё аз муҳлати қайдшудаи пардохт вобаста аст.

Амонати муҳлатдорро вақте тавсия додан лозим аст, ки муштарӣ пешакӣ медонад, ки вай эҳтимолан кай аз нав ба пул эҳтиёҷ дорад.

Амонатҳо аз рӯи шартҳо (шарти амонатгузорӣ) вобаста ба навъи пасандози муҳлатдор фарқ мекунанд. Тибқи баъзе шартҳо фоиз ҳар моҳ ва мувофиқи дигар шартҳо танҳо дар охири муҳлати ниғаҳдории пул ҳисоб карда мешавад.

Бо баробари расидани муҳлати муайян, бонк на танҳо маблағи асосии амонат, балки фоизҳои ба он ҳисобшударо бармегардонад.

Дар баъзе мавридҳо як қисми маблағро пеш аз расидани муҳлат бе аз даст додани фоизҳо ҳамроҳ бо қисми боқимондаи маблағ гирифтани мумкин аст, вале дар баъзе ҳолатҳои дигар ҳамаи фоизҳоро аз даст додан мумкин аст. Фоизҳои ҳисобшаванда метавонанд ҳар моҳ пардохта шаванд ё ба маблағи асосӣ зам гарданд (масалан, ҳар моҳ) ва ба ин маблағ боз фоиз ҳисоб мешавад, ки инро амонати муҳлатдор бо капитализатсияи фоизҳо (фоизҳои мураккаб) меноманд. Дар ҳолатҳои дигар фоизҳои ҳисобшуда дар охири муҳлат дода мешаванд.

Ҳисоби ҷорӣ/суратҳисоб ҳамчунин амонати дархостӣ буда, барои анҷом додани амалиёти ҳисоббаробарӣ пешбинӣ шудааст.

Амонатҳои муҳлатдор аз ҷониби муштариёни инфиродӣ ва корпоративӣ истифода мешаванд, то ки аз маблағҳои муваққатан бекорхобида фоида ба даст оваранд. Амонатҳои муҳлатдор бахусус барои муштариёни корпоративӣ, ки кай эҳтимолан ба пул эҳтиёҷ пайдо карданашонро аллакай медонанд, қолиб мебошанд. Ин ба муштариёни инфиродӣ низ дахл дорад.

Ташкилотҳои қарзӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣ ба мушатириёни худ аз амонатҳои муҳлатдор аксар вақт ба муҳлати кӯтоҳ (камтар аз 1 сол) пул пешниҳод мекунанд. Барои сармоягузориҳои нисбатан дарозмуҳлат бошад, аз ҷумла барои муштариёни инфиродӣ тасдиқномаҳои амонатӣ пешниҳод мегарданд (аз 1 то 10 сол). Тасдиқномаҳои (сертификатҳои) амонатӣ низ ба мисли амонатҳои муҳлатдор муҳлати муқаррар ва меъёри фоизи бетағйир дошта, ҳамчун вомбарги номӣ бароварда мешаванд.

Амалан онҳо байни амонати пасандозӣ ва коғазҳои қиматноки дорони фоизи бетағйир мавқеи мобайниро ишғол мекунанд.

Аҳамияти амонатҳои муҳлатдор барои бонк ва муштарӣ

1. Аҳамияти амонатҳои муҳлатдор барои амонатгузор:
 - фоизҳое, ки дар муҳлати кӯтоҳ ва дароз даромад меоранд;
 - сармоягузориҳои боэътимод, зеро меъёри фоизи амонатҳои муҳлатдор ва тасдиқномаи амонатӣ дар тамоми муҳлати амал аз аввал ҳисоб карда мешавад.
2. Аҳамияти амонатҳои муҳлатдор барои ташкилоти қарзӣ:
 - гирифтани маблағҳои кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат барои амалиёти қарздихӣ (додани қарз);
 - берун нарафтани нақдина бинобар дар муҳлат бозгаштани онҳо;
 - хароҷоти нақшавии фоизӣ, ба воситаи меъёрҳои бетағйири фоизи созишномаҳо.

Натиҷа: Амонатҳои муҳлатдор шакли фоидаовари амонат мебошанд, Унсурҳои муҳимми амонати муҳлатдор муҳлати дақиқ ё давраи огоҳсозӣ тибқи шартнома мебошад.

Ҳисоб кардани фоиз

Зери мафҳуми ҳисобкунии фоиз усули риёзии (математикии) ҳисоб кардани фоизҳое фаҳмида мешавад, ки барои маблағҳои пулӣ пардохт карда мешаванд.

Дар ин китоб усули тичоратии ҳисобкунии фоизҳо (30/360) истифода мешавад, ки моҳ 30 рӯз ва сол 360 рӯзро дар бар мегирад.

1. Тарзи ҳисоб кардани фоизҳои одӣ

Даромади фоизӣ дар охири давраи фоизӣ ҳангоми ҳисоб шудани меъёри одии фоизӣ аз ҳисоби сармоя ба вучуд намеояд. Даромади фоизӣ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$Z = \frac{k * t * p}{360 * 100}$$

ки дар ин ҷо:

Z- фоизҳои гирифташуда,

K – сармояи аввалия,

t- муҳлат (инҷо: рӯз),

p- меъёри фоиз мебошад.

Бо роҳи иваз кардани қиматҳои формула маблағи ибтидоӣ, меъёри фоизӣ

ё муҳлат (вақт)-ро ҳисоб кардан мумкин аст.

Сармоя

$$K = \frac{Z * 360 * 100}{t * p}$$

Муҳлати амонат

$$t = \frac{Z * 360 * 100}{k * p}$$

Меъёри фоизӣ

$$p = \frac{Z * 360 * 100}{k * t}$$

2. Тарзи ҳисоб кардани фоизи мураккаб

Дар ҳисоб кардани фоизи мураккаб ба маблағи пештар гузошташуда даромади фоизии андозаи ибтидоии он зам шуда, даромад дар соли дигар бо маблағи афзоишёфта одатан дар давоми сол ҳисоб карда мешавад. Фоизи мураккаб бо ёрии формулаи математикӣ ҳисоб карда мешавад, ки ба он ба ғайр аз маблағи сармоя боз фоиз, муҳлати амонат ва миқдори фоизҳои дар давоми сол афзоишёфта ҳамроҳ мешавад.

Сармояи ниҳой чуни ҳисоб карда мешавад:

$$K_{(n)} = K_{(0)} * \left(1 + \frac{p}{100} \right)^n$$

ки дар ин ҷо:

$K_{(0)}$ - сармояи ибтидоӣ (аввалия),

n - миқдор,

p - меъёри фоизӣ,

$K_{(n)}$ – сармояи ниҳой баъди n сол мебошад.

Дар натиҷаи иваз кардани қиматҳои формула сармояи ибтидоӣ, меъёри

фоизӣ ё муҳлати амонатро ҳисоб кардан мумкин аст:

Сармояи аввалия

$$K(0) \frac{K(n)}{q^n} \text{ с } q = 1 + \frac{p}{100}$$

Меъёри фоизӣ

$$p = 100 \times \left(\sqrt[n]{\frac{K(n)}{K(0)}} - 1 \right)$$

Муҳлат

$$n = \frac{\log \frac{K(n)}{K(0)}}{\log q}$$

Ҳангоми чанд маротиба ҳисоб кардани фоизҳои афзоянда дар давоми сол фоизи мураккаб ба даст меояд:

$$K_{(n)} = K(0) * q^{n-m} \text{ с } q = \left(1 + \frac{\frac{p}{m}}{100} \right)$$

ки дар ин ҷо:

$K(0)$ - сармояи ибтидоӣ,

n - миқдор,

m - миқдори фоизҳои мураккаб дар давоми сол,

p - меъёри фоизӣ,

$K(n)$ – сармояи ниҳой дар n – сол мебошад.

4.3. Амонатҳои пасандозӣ

Шакли дигари амонат – амонати пасандозӣ аст, ки ҳамчун қарзи амонатгузор дар ҳисобҳои ташкилоти қарзӣ ҳамчун пасандоз ба ҳисоб меравад. Номини амонат худ меғӯяд, ки он барои андӯхти амвол хидмат карда, барои муштариёни инфиродӣ афзалиятнок мебошад. Ин нави амонат наметавонад барои

анҷом додани ҳисоббаробариҳо оид ба фаъолияти соҳибкорӣ кушода шавад.

Дафтарчаи амонатӣ – яке аз шаклҳои таърихӣ баҳисобгирии гардиши маблағҳо дар суратҳисоб буда, ҳанӯз ҳам дар байни амонатгузорони ҳазинаи амонатгузорӣ маҳбубияти зиёд дорад.

Муштариёни инфиродӣ амонатҳои пасандозиро бо ин сабабҳо мекушоянд:

- барои иҷрои пардохтҳои зерин: гардиши ғайринақдӣ пул (интиқолҳои пулӣ, маблағгузаронӣ аз ҳисоби шахсӣ, пардохтҳо тариқи корт), гирифтани пул аз ҳисоб, инчунин пардохти уҳдадориҳо;
- амонатҳои пасандозӣ дар муқоиса бо нигоҳ доштани пули нақд, ки ба он хатари талаф ва дуддӣ таҳдид мекунад, бехатар мебошанд.

Тавсифи амонатҳои пасандозӣ:

- дар амонатҳои пасандозӣ ҳуҷҷати асосӣ ин дафтарчаи амонатӣ аст;
- амонатҳои пасандозӣ барои гардиши пул пешбинӣ нашудаанд;
- давраи огоҳсозӣ нисбат ба онҳо на кам аз 3 моҳ.

Амонатҳои пасандозӣ метавонанд танҳо аз тарафи шахсони воқеӣ ё корпоратсияҳо ё иттиҳодияҳо, ки ҳадафҳои муфиди ҷамъиятӣ, хайриявӣ ва динӣ доранд, гузошта шаванд.

Ба амонатҳои пасандозӣ пулро мунтазам ё ғайримунтазам дар шакли нақдӣ ё ғайринақдӣ бидуни маҳдудият гузоштан мумкин аст. Онҳо барои андӯхти дорой хидмат карда, маҳдудият надранд.

Ин маънои онро дорад, ки амонатҳои зерин ҳамчун амонати пасандозӣ ба ҳисоб гирифта намешаванд:

- маблағи пуле, ки барои иҷрои гардиши пулӣ (пардохтҳо) таъин шудааст;
- маблағҳои пулие, ки аз тарафи ширкатҳои саҳомӣ, кооперативҳо, ҷамъиятҳои кушодаи савдо ё иттиҳодияҳои иқтисодӣ гузошта мешаванд (истисно);
- маблағи пуле, ки аз аввал муҳлати маҳдуд дорад.

Ҳуҷҷат (шаҳодатнома)

Барои амонатҳои пасандозӣ бояд ҳуҷҷат дода шавад ва барои ин одатан дафтарчаи амонатиро интиҳоб мекунанд. Дар дафтарчаи амонатӣ ҳамаи маблағҳои гузошта ва гирифтани пул, инчунин ҳисобшавии фоиз бо тартиби хронологӣ қайд мегардад.

Дар дафтарчаи амонатӣ инҳо нишон дода мешаванд:

- номи бонк;
- номи амонатгузор;
- тавсифи амонати пасандозӣ;
- миқдори дороиҳои пасандозӣ;
- ҷой барои қайдҳои дар бораи гардишҳои пулӣ (пулгузорӣ ва пулгирӣ, қайд дар бораи ҳисобкунии фоизҳо).

Дафтарчаи амонатӣ ҳангоми бори нахуст ба амонат гузоштани пул дода мешавад ва нишон додани он ҳангоми ҳама гуна фармоишҳо зарур мебошад.

Дафтарчаи амонатӣ ҳуҷҷати дорандаи ҳисоб мебошад. Бонк ҳуқуқ дорад аз амонат танҳо ба соҳиби ҳисоб ҳангоми нишон додани дафтарчаи амонатӣ ва шиноснома пул диҳад.

Ҳисоб кардани фоизҳо

Меъёри фоизӣ тағйирпазир буда, вобаста ба ҳолати бозор тағйир меёбад.

- Фоизи амонат ҳар моҳ ҳисоб карда мешавад.
- Фоизҳои ҳисобшаванда ба амонатгузор ҳар моҳ пардохт карда мешаван ё ба маблағи асосии амонат зам мегарданд (эфекти фоизи мураккаб). Амалиётҳои иҷрошудаи давра дар дафтарчаи амонатӣ ҳар бор аз тарафи ташкилоти қарзӣ қайд карда мешаванд.
- Фоизҳо аз рӯзи ба бонк гузошта шудани маблағ то рӯзе, ки пеш аз ба амонатгузор баргардонидани амонатпулӣ меояд, ҳисоб карда мешаванд.
- Барои ҳисоб кардани фоизҳо миқдори рӯзҳо дар як моҳ шартан 30 рӯз ва дар як сол 360 рӯз қабул карда мешавад.

Фоизи амонатҳои пасандозӣ номунтазам ҳисоб карда мешавад, яъне дар ғолиқи муайяни вақт амонатҳои пасандозӣ вобаста ба вазъияти бозор аз нав дида баромада мешаванд. Фоизи амонат аз рӯи усули молиявӣ риёзӣ (математикӣ) ҳисоб карда мешавад, ки дар он қайдҳои алоҳидаи ҳисоб ба эътибор гирифта мешаванд.

Формулаи ҳисоб кардани фоиз:

$$\frac{\text{Сармоя} \times \text{рӯз} \times \text{меъёри фоизӣ} / 100 \times 360}{100 \times 360} = \text{фоиз}$$

Мувофиқи усули молиявӣ математикӣ адади фоиз (сармоя $\times$ рӯзҳо / 100) ҳисоб карда мешавад, то ки баъдан он ба меъёри фоизӣ зарб карда шавад (тақсимкунандаи доимии фоиз). Ҳамин тарз, маълумот дар бораи ҳисоб кардани фоизҳо метавонад барои ҳар як ҳисоби шахсӣ дар ҳазинаи амонатгузори ба таври сода ва инфиродӣ муқаррар карда шавад.

Ба ҳисоб гирифтани маблағҳо дар ҳазинаи амонатгузори бо меъёри фоизии 12%

Амалиёт	Таърихи амалиёт	Таърихи иҷро	Маблағ	Рӯзҳои боқимонда	Ададҳои фоизӣ	Фоиз
Ба дигар вақт гузаронидани бақияпулӣ	01.01.	01.01.	5.000,00	360	18.000	600,00
Гузоштани маблағ	15.06.	15.06.	1.800,00	196	3.528	117,60
			6.800,00			717,60
Гирифтани маблағ	11.08.	10.08.	-750,00	140	-1.050	-35,00
			6.050,00			682,60
Гузоштани маблағ	29.11.	29.11.	3.100,00	32	992	33,07
			9.150,00			715,67
Гузаронидани фоиз	31.12.	30.12.	715,67			
Маблағи боқимонда	31.12.	30.12.	9.865,67			

Баъди баргардонидани маблағҳои амонатгузор ҳисоб баста мешавад.

Мисол: Ҳисоб кардани фоизи ҷарима барои пеш аз муҳлат гирифтани 12-000 маблағ 16 сентябр соли 2013, бе пешаки огоҳ кардан.

- Ҳисоби амонатӣ бо давраи симоҳаи огоҳсозӣ
- 7.600 TMT (2000 EUR) – маблағе, ки озодона дар як моҳ онро ихтиёрдорӣ кардан мумкин аст.
- Меъёри фоиз – 12%
- Фоизи ҷарима: % -и меъёри фоизӣ ва дар мисоли мо – 3%.

Ҳисобкунӣ:

$$\frac{4.400 \text{ TMT} \times 90 \text{ рӯз} \times 3\%}{100 \times 360} = 33 \text{ TMT}$$

Натиҷа: Муштарӣ бояд 33 TMT фоизи ҷарима барои пеш аз муҳлат гирифтани пул аз амонати пасандозияш пардохт намояд.

Натиҷа: Амонатҳои пасандозӣ барои андӯхти маблағ хидмат карда, бояд ба мушаххасоти муайян мувофиқ бошанд. Онҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳар вақт гирифтани ҳар миқдор маблағро дар доираи уҳдадориҳои мувофиқашуда анҷом додан мумкин аст.

Аҳамияти амонатҳои пасандозӣ

Амонатҳои пасандозӣ дар шакли фоиз даромад меоранд, ҳарчанд меъёри фоизи онҳо назар ба меъёри фоизи амонатҳои муҳлатдор пасттар аст. Амонатҳои пасандозӣ бо салоҳиди амонатгузор метавонанд бо як бор гузоштани маблағ нопурра ё бо маблағгузориҳои доимӣ пурра бошанд. Ҳангоми зарураати бозгардони маблағ, амонатҳои пасандозӣ инчунин пардохтпазирии зиёд доранд.

Амонатҳои пасандозӣ барои ташкилотҳои қарзӣ манбаи муҳими маблағгузори ба ҳисоб мераванд (бозтамвил барои қарздиҳӣ).

Манбаи даромад: маржаи фоизӣ, яъне фарқияти байни фоизҳои гирифта шуда ва пардохтшуда

Метавон тавассути инҳо фуруши чандҷонибаро анҷом дод: имконияти гузаронидани маблағи калон аз ҳисобҳои амонатӣ ба шаклҳои дигари ҳисобҳои нисбатан ғайриҷиддатӣ ё нисбатан дарозмуддати амонат.

Пардохтҳои мунтазам

Барои амонатгузоре, ки мехоҳанд маблағҳои пулиашонро доимӣ ба амонат гузоранд, роҳҳои бисёр вучуд дорад:

- Амонати замшаванда бо расмӣ кардани супоришномаи дарозмуҳлат. Амонатгузор ба бонк супориш медиҳад, ки ҳар моҳ баъди ҳисоб кардани фоиз, маблағи муайян аз амонати пасандозии вай ба ҳисоби амонатӣ гузаронида шавад.
- Амонати замшаванда бо зам кардани маблағи иловагӣ ҳар моҳ. Амонатгузор ҳар моҳ ба амонати муҳлатдор барои капитализатсияи минбаъдаи бақияи маблағ маблағи иловагӣ мегузорад.

Шартнома дар бораи амонати замшаванда

Дар шартномаи пасандоз суҳан дар бораи шакли хоси пасандоз меравад. Дар бештари ҳолатҳо муҳлати амонати пасандозӣ маҳдуд нест.

Амонатҳои бурднок

Амонатҳои бурднок ба лотерея тааллуқ доранд. Ҳиссаи бештари меъёри фоизӣ на барои андӯхтани дорой, балки барои ҷоизапулии лотерея истифода мешавад.

Хулоса:

Ташкилотҳои қарзӣ ба имкониятҳои гуногуни маблағгузори муштарӣ

худ эҳтиёҷ доранд, то ки вобаста ба майлу хоҳиши муштарӣ маҳсулоти муво -
фиқ пешниҳод кунанд. Бо пешниҳоди номгӯи на он қадар зиёди маҳсулот хо -
ҳишу хости муштариро иҷро кардан имконпазир аст.

**Номгӯи маҳсулоте, ки ташкилоти қарзӣ пешниҳод мекунад, Барномаи
амонатгузорӣ**

Натиҷа: Навъҳои гуногуну сершумори амонатҳо вуҷуд доранд, ки аз рӯйи
навъи пулгузорӣ, ҳисоб кардани фоиз ва муҳлати пардохт аз ҳам фарқ меку -
нанд. Вазифаи корманди бонк он аст, ки саривақт навъи мувофиқи амонатро
мувофиқ ба таъбу хоҳиши муштарӣ тавсия диҳад.

Баҳши 3.

Суратҳисоб ва амалиёти ҳисоббаробарӣ

1. Суратҳисоб

Дар заминаи фаро гирифтани ин боб донишомӯз бояд:

- аҳамияти суратҳисобро барои муштарӣ ва бонк фаҳмонад;
- ба шахси воқеӣ ҳисоби ҷорӣ кушода ба пеш барад, онро бандад;
- ба муштарӣ меъёрҳои қонунгузорӣ ва шарту шароити шартномаҳоро, ки ба пешбурди суратҳисоб алоқаманданд, шарҳ диҳад;
- расмиёту тартиби санҷиши ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсияти аризадиҳандаро ҳангоми кушодани ҳисоб тавсиф намояд;
- фаҳмонида диҳад, ки ҳуқуқи ихтиёрдории маблағҳои суратҳисоб чист ва барои соҳиб шудан ба чунин ҳуқуқ кадом шартҳоро бояд иҷро кард;
- оқибатҳои ҳуқуқиеро, ки ҳангоми вафот кардани соҳиби ҳисоб пайдо мешаванд, шарҳ диҳад;
- тартиби пешбурди ҳисобро дар речаи “онлайн” фаҳмонад.

Дар бештари ҳолатҳо суратҳисоб (ҳисоби ҷорӣ) таҳкурсии муносибатҳои кории байни муштарӣ ва бонк ба шумор меравад. Бо ёрии суратҳисоб муштарӣ метавонад қариб ҳама гуна амалиёти бонкиро анҷом диҳад, вале вазифаи асосии суратҳисоб идора кардани маблағҳои бо шартӣ дархостӣ ҷойгиршаванда ва инчунин пасандозҳои муҳлатдор мебошад. Амонати бемуҳлат маънои онро дорад, ки муштарӣ ҳар вақт хоҳад метавонад пурра ё қисман пардохти (баргардонидани) маблағи дар суратҳисоб боқимондаро талаб кунад. Яъне, муштарӣ метавонад ин маблағҳоро бе пешакӣ огоҳ кардани бонк дар бораи гирифтани маблағ ё бекор кардани амонат ихтиёрдорӣ намояд. Дар муқоиса бо амонатҳои пасандозӣ ба маблағҳои дар суратҳисоб буда фоиз ҳисоб карда намешавад ё меъёри фоизи онҳо ниҳоят кам аст. Ба воситаи суратҳисоб муштарӣ ҳисоббаробарии ғайринақдиро низ анҷом медиҳад. Одатан, ташкилоти қарзӣ ба муштарӣ аз рӯи суратҳисоб овердрафт (изофабардошт) медиҳад. Лекин ин афзалияти суратҳисоб ба муштарӣ ноболиғ татбиқ намегардад, зеро бонкҳо уҳдадоранд, ки ба пайдоиши қарзи аз меъёр зиёди ҷавонон муқовимат намоянд.

Шахсони воқеӣ ҳисоби ҷориро асосан барои гирифтани музди кор истифода мебаранд. Ҳоло музди кор, ба истиснои аҳёнан ҳолатҳо, дар шакли ғайринақдӣ пардохта мешавад. Аз ин рӯ, ҳар гирандаи музди кор ҳамзамон дорандаи (соҳиби) ҳисоби ҷорӣ низ мебошад. Шахсони ҳуқуқӣ низ суратҳисоб доранд. Ба воситаи ин суратҳисоб онҳо музди кори кормандонашонро пардохт карда, ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ анҷом медиҳанд (ҳисобҳоро пардохт мекунанд ва маблағҳои пулии воридшударо мегузаронанд). Дар шароити муносири бозаргонӣ пешбурди кор бе суратҳисоб имконнопазир аст.

1.1. Вазифаи суратҳисоб

1.1.1. Вазифаи “фурӯши чандтарафа”

Муносибатҳои кории байни бонк ва муштарӣ одатан аз кушодани суратҳисоб сар мешавад. Аз ин рӯ суратҳисоб ба бонк имкониятҳои васеъ медиҳад, то ба муштариёни худ хизматҳои иловагии бонкӣ пешниҳод кунад. Ҳар қадар муштарӣ аз миқдори зиёди хизматрасонӣ дар бонки худ истифода барад, ҳамон қадар робитаю муносибати ӯ бо бонк қавитар хоҳад буд. Ҳар қадар бонк ба муштарӣ барвақттар маҳсулоту хизмати иловагӣ пешниҳод кунад, ҳамон қадар хавфи аз он рӯй гардонида ба дигар бонк муроҷиат кардани муштарӣ камтар мешавад. Аз ин лиҳоз, кормандони бонк бояд бештар ба “фурӯш” таваҷҷуҳ зоҳир кунанд, то ки муносибатро бо муштарӣ мустаҳкам карда, ба ҳарчӣ бештар идома ёфтани муносибати байни бонк ва муштарӣ мусоидат намојанд. Вазифаи корманди бонк – ин фаъолона ба муштариён кор бурда, бо онҳо бастанӣ аҳдҳои иловагӣ мебошад.

Аз тарафи дигар, ҳар маҳсулоти нави бонк, ки аз он муштарӣ истифода мебарад, даромади эҳтимолии бонкро дар натиҷаи пардохти ҳақи хизмат ё фоизҳо зиёд менамояд.

1.1.2. Вазифаи бозтамвил (маблағгузори тақрорӣ)

Ба воситаи бозтамвил бонк маблағҳои пулиро ҷалб намуда, баъдан онҳоро ба муштариёнаш қарз медиҳад.

Барои ин илова ба сармоји худӣ инчунин имкон дорад амонатҳои муштариён, масалан, амонатҳои дархостӣ, инчунин қарзҳои додаи Бонки марказӣ ё дигар бонкҳо истифода шаванд.

Бо вуҷуди он ки падохти маблағ аз рӯи амонатҳои дархостӣ метавонад ҳар рӯз сурат гирад, ташкилотҳои қарзӣ ба он умед мебаранд, ки як қисми маблағҳои ба онҳо бовар карда супурдашударо барои иҷрои дигар амлаиётҳо, масалан барои қарздиҳӣ истифода баранд.

Ин қисми маблағҳоро пойгоҳи амонатӣ меноманд, зеро онҳоро бонкҳо метавонанд муддати дурудароз ихтиёрдорӣ намојанд. Пойгоҳи амонатӣ – ин ҳиссаи миёнаи амонатҳо, аз ҷумла амонатҳои дархостист, ки муштариён якбора (зуд) ё дар давоми муҳлати шарту қайдшудаи дархостӣ талаб намекунанд. Маблағҳои дар суратҳисобҳо ҷойгиркардаи муштариён сармој ва пардохтпазирии бонкро зиёд менамояд.

Аз нуқтаи назари бозтамвил аз ҳама муҳим он аст, ки меъёри фоизи амонатҳои муштариён дар ҳама гуна ҳолат бояд аз меъёри фоизи қарзҳо пасттар бошад. Фарқияти байни фоизи амонатҳо ва фоизи қарз, ки ба истилоҳ маржаи фоизӣ ном дорад, яке аз манбаъҳои муҳимми даромади ташкилотҳои арзӣ ба ҳисоб меравад.

1.1.3. Суратҳисоб ҳамчун манбаи маълумот

Гардиши маблағҳо (муомилот) тариқи суратҳисоб барои корманди бонк манбаи хуби гирифтани маълумоти зерин дар бораи муштарӣ мебошад:

Мисол:

- ҳаҷми музди кор;
- ҳаққи иҷораи хона/манзили зист ё пардохти маблағи ипотека;
- ҳаҷми пасандозҳои ҳармоҳа;
- истифода аз хизматрасонии дигар бонкҳо.

Ҳамаи ин маълумот метавонад барои он истифода шавад, ки ба муштарӣ шахсан, тариқи телефон, дар шакли хаттӣ ё тариқи он-лайн бонкинг маҳсулоти муайяни мақсаднок дар рафти иқдомҳои маркетингӣ пешниҳод карда шавад.

Масалан, иқдоми ҳавасмандсозии фурӯш ва истифодаи нисбатан васеи қортҳои кредитӣ: ҳамаи соҳибони суратҳисоб, ки бо вучуди доштани даромади ҳадди ақалли муайяни моҳона қорти кредитӣ надоранд, иштирок меkunанд. Менечери бонк ба ин муштариён ба расмият даровардани (кушодани) қорти кредитиро пешниҳод мекунад. Дар рафти чунин иқдоми фурӯш, ки бо дарназардошти имкониятҳои дар асоси маълумоти шахсии муштарӣ муқарраршуда гузаронида мешаванд, имкон дорад ҳаҷми фурӯши чандтарафа зиёд карда шуда, ҳамзамон даромади бонк ҳам хеле зиёд гардад.

1.1.4. Суратҳисоб ҳамчун манбаи даромад

Суратҳисоб яке аз манбаъҳои асосии даромади ташкилоти қарзӣ ба ҳисоб меравад. Даромад асосан аз ин ҳисоб фароҳам меояд:

- пардохти ҳармоҳаи абонентӣ барои пешбурди суратҳисоб: барои пешбурди суратҳисоб, одатан, ҳар моҳ падохтпулии муайяни абонентӣ новобаста аз ҳаҷми амалиёте, ки аз рӯи ин ҳисоб гузаронида мешавад, ситонида мешавад. Ҳисобҳои ҷории бепул барои муштариёни ноболиғ ё донишҷӯён аз ин истисно мебошад;
- пардохти маблағ барои ҳар як интиқоли пулӣ, ҳаққи хизмат барои гирифтани пул ё пардохтпулии ҳармоҳаи умумӣ ва ғ.;
- ҳаққи хизмат барои пешниҳоди беруннависи суратҳисоб;
- даромад аз истифодаи қортҳои кредитӣ: ба ин комиссия барои истифодаи банкоматҳо, комиссияи мағозаҳо барои ҳисоббаробарӣ тариқи қортҳои кредитӣ ва даромад аз комиссияи байнибонкӣ вобаста ба муомилоти анҷомдода тариқи қорт (interchange);
- даромади фоизӣ аз пешниҳоди овердрафт (изофабардошт)/харҷи аз меъёр зиёди лимити овердрафт (изофабардошт).

1.2. Муносибатҳои ҳуқуқии ҳисоббаробарӣ

1.2.1. Баррасии ҳуҷҷатҳои муштарӣ ба ҳангоми кушодан ва пешбурди ҳисобҳо

Қариб ҳамаи амалиётҳои, ки байни бонк ва муштарӣ сурат мегиранд, ба воситаи ҳисобҳои бонкӣ ба расмӣ дароварда мешаванд. Аз ин рӯ бастанӣ шартнома дар бораи ҳисоби бонкӣ, масалан, шартномаи суратҳисоб, одатан оғоз шудани муносибати байни муштарӣ ва бонк ифода мекунад.

Барои бастанӣ шартнома дар бораи кушодани ҳисоб муштарӣ ариза навишта, онро барои тасдиқ ба ташкилоти қарзӣ ирсол мекунад.

Дар ариза барои кушодани суратҳисоб бояд инҳо нишон дода шаванд:

- номи ҳисоб ва нишон додани навъи он;
- маълумоти шахсӣ дар бораи соҳиби (соҳибони) ҳисоб, ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсияти аризадиҳандагон;
- маълумот дар бораи шахсоне, ки барои ихтиёрдории ҳисоб ваколатдор мебошанд;
- имзоҳо.

А) Номи ҳисоб (рақами ҳисоб) ва нишон додани навъи он

- Ҳисоби шахсӣ (инфироӣ): соҳиби ҳисоб як шахс мебошад.
- Ҳисоби муштарак: соҳибони ҳисоб ду ё зиёда шахсон мебошанд. Онҳо метавонанд шарикони тижоратӣ ё зану шавҳар бошанд. Доштани як ҳисоби умумиро хусусан аксари зану шавҳарҳо табиӣ мешуморанд. Шаклҳои гуногуни ихтиёрдории ҳисоб мавҷуд аст: Ҳар як соҳиби ҳисоб метавонад ҳисобро дар алоҳидагӣ ихтиёрдорӣ кунад (ба истилоҳ ҳисоби “ё – ё”), ё соҳибон ё гурӯҳи муайяни дорандагон метавонанд ҳисобро якҷо ихтиёрдорӣ кунанд (ба истилоҳ “ҳисоби муштарак”).

Б) Маълумоти шахсӣ дар бораи соҳиби/соҳибони ҳисоб:

- ному насаб.
- нишонӣ.
- таърихи таваллуд.
- ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият (шиноснома).
- имзо (имзоҳо).

Пеш аз он ки ҳисоб кушода шавад, ташкилоти қарзӣ уҳдадор аст дурустӣ саҳеҳии маълумоти шахсии аризадиҳанда ва агар ин пешбинӣ шуда бошад, маълумоти шахсии шахсони ваколатдори ихтиёрдории ҳисобро тафтиш намояд.

Ҳангоми кушодани ҳисоби бонкӣ ё гузаронидани амалиёти бонкӣ аз номи худ ё аз номи шахси сеюм истифода бурдани номи нодуруст ё сохта манъ мебошад. Муассисае, ки ҳисобро пеш мебарад (хизмат мерасонад) уҳдадор аст пешакӣ ба саҳеҳии маълумоти шахсии пешниҳодшуда ва нишонии аризадиҳанда боварӣ ҳосил карда, онҳоро дар шакли хаттӣ дар ҳуҷҷат сабт намояд.

Ин муқаррарот барои пешгирии пешбурди ҳисоб ба номи сохта, инчунин суиистифодаи ҳисобҳо, масалан, бо мақсади саркашӣ аз пардохти андоз, хидмат хоҳад кард. Дурустию саҳеҳии маълумоти шахсӣ одатан танҳо дар сурате таъмин мегардад, ки агар номи пурра (ному насаб), таърихи таваллуд ва маҳалли зисти соҳиби ҳисоб пурра маълум бошад. Бинобар ин, ҳангоми кушодани ҳисоб бонк уҳдадор аст аз аризадиҳанда (довталаб) нишон додани шаҳодатномаи шахсӣ (шиносномаи дохилӣ) ё шиносномаи хориҷиро талаб кунад. Нишон додани шаҳодатномаи ронандагӣ ё шаҳодатномаи мактабӣ, шаҳодатномаи таваллуд барои тасдиқ кардани шахсият кофӣ нест.

Корманди бонк дар доирҳангоми санҷиши ҳуҷҷатҳо ба ин ҷиҳатҳо бештар аҳамият медиҳад:

- дуруст ба расмият дароварда шудани шаҳодатномаи шахсият ва муҳлати амали он;
- монандии шакли зоҳирии аризадиҳанда бо сурати дар шиноснома буда;
- мутобиқат доштани имзои дар аризаи кушодани ҳисоб гузошта бо имзои дар шиноснома нишондода.

Дар мавриди кушодани ҳисоб барои ноболиғон ҳаминаро бояд қайд кард, ки манфиатҳои онҳоро дар ин ҳолат намояндагони қонунии онҳо, дар бештари ҳолатҳо - волидайнашон ба зимма доранд. Дар чунин ҳолатҳо шаҳодатномаи шахсии (шаҳодатномаи таваллуд) ҳам соҳиби ноболиғи ҳисоб ва ҳам волидаини вай зарур мебошад.

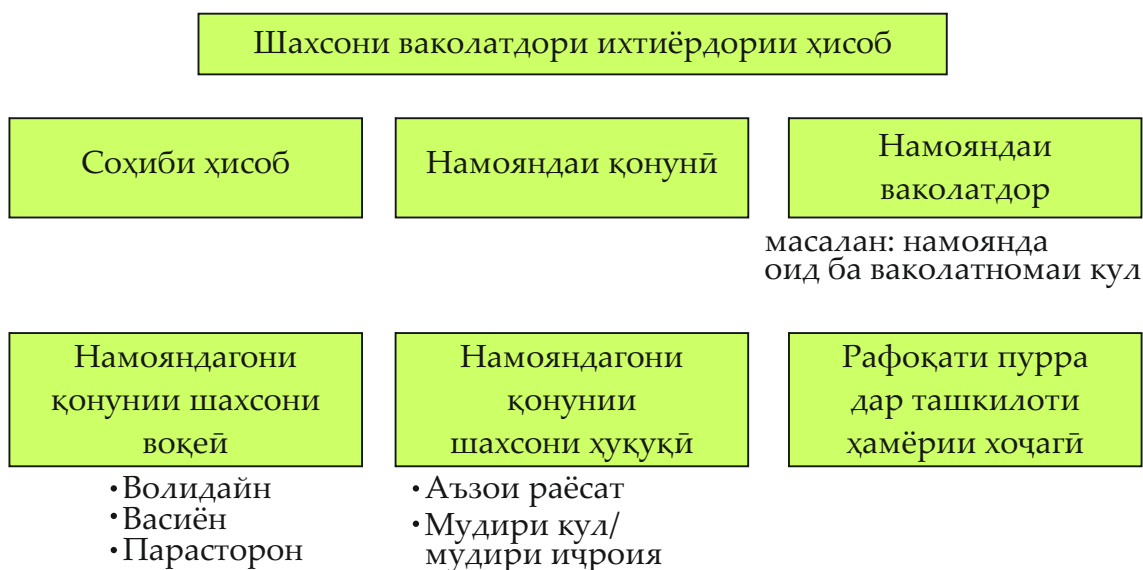
В) Шахсоне, ки барои ихтиёрдории ҳисоб ваколат доранд

Худи соҳиби ҳисоб ё намояндаи қонунӣ ё ваколатдори вай шахси ваколатдори ихтиёрдории ҳисоб мебошад.

Барои пурра ихтиёрдорӣ кардани ҳисоб соҳиби он бояд шахси пурра қобили қор бошад, яъне шахси болиғ буда, бемор набошад, ки беморӣ қобилияти қории ӯро маҳдуд созад.

Шахсони қобилияти қориашон маҳдуд метавонанд ҳисоби бонкиро танҳо бо иҷозати намояндагони қонунии худ ихтиёрдорӣ кунанд, барои ноболиғон бошад ин қорро волидайн ё шахсони ба онҳо баробарқардашуда иҷро меkunанд.

Шарти намояндагии манфиатҳои соҳиби ҳисоб ба сифати намояндаи ваколатдор ба расмият даровардани ваколатнома аст, ки он ҳуқуқҳои намояндаро дар муносибатҳои тарафайн бо бонк ба танзим медарорад. Барои он ки бонк ҳар вақт барои муқоиса кардани имзои шахси ваколатдор имконият дошта бошад, дар бонк корти намунаи имзоҳои шахси/шахсони ваколатдор нигоҳ дошта мешавад. Ҳамаи шахсони боваринок ва намояндагони қонунӣ ва ваколатдори соҳиби ҳисоб – бояд аз ҳамина гуна расмиёти тасдиқкунандаи шахсиятро ба мисли худи соҳиби ҳисоб гузаранд.

Доираи ваколатҳо аз рӯи ваколатномаи ихтиёрдории ҳисоб:

Шахси боваринок ҳуқуқ дорад:

- маблағҳои пулии дар ҳисоб бударо ихтиёрдорӣ кунад;
- аз хатти қарзии дар доираи суратҳисоб додашуда истифода барад;
- доир ба пешбурди ҳисоб иттилоот гирад.

Шахси боваринок ҳуқуқ надорад:

- ба номи соҳиби ҳисоб ҳисобҳои иловагӣ кушояд;
- аз рӯи ҳисоби мазкур шартномаҳои қарзӣ бандад;
- ҳуқуқи ихтиёрдории ҳисобро ба шахсони сеюм вогузор кунад;
- созишномаи иловагӣ бандад (барои онлайн - бонкинг, додани корти кредитӣ);
- ҳисобро бандад (ба истиснои ҳолати вафот кардани соҳиби ҳисоб).

Дар Олмон ваколатнома барои ихтиёрдории ҳисоб то замоне, ки онро соҳибаш бозхонд накунад, эътибор дорад. Ваколатнома дар лаҳзаи вафот кардани соҳиби ҳисоб қатъ намегардад.

1.2.2. Шартҳои хизматрасонии ҳисоб

Барои пешбурди суратҳисобҳо тарифи фоизҳои гуногун амал мекунанд:

А) Пардохти абонентии ҳармоҳа ва ҳаққи хизмати ҳар як амалиёте, ки аз рӯи ҳисоб гузаронида мешавад:

Барои хизматрасонии суратҳисобҳо тарифҳои бисёри гуногун мавҷуданд: аз ҳисоби ҷории ройгон сар карда то тарифи томпардохт, ки дар баробари ҳамаи амалиётҳои ба ҳисоб анҷомдодашаванда истифодаи кортҳои бонкӣ ва кредитӣ, инчунин имтиёзҳои иловагӣ ва хизматрасонӣ, масалан, тахфиф барои хизматрасонӣ/маҳсулот шарикони тижории бонкро дар бар мегирад.

Навъҳои гуногуни тарифҳо дар Олмон:

- Ҳисоби ҷории бепул (ройгон) (масалан, барои хонандагон). Барои хизматрасонии чунин ҳисобҳо бонк ҳаққи хизмат намегирад.
- Суратҳисоб бо пардохти абонентӣ барои пешбурди ҳисоб ва пардохти ҳар як амалиёте, ки аз рӯи ҳисоб анҷом дода мешавад. Ин гуна суратҳисоб барои муштарие лозим аст, ки аз ҳисоби худ аҳёнан истифода мебарад. Дар баробари ҳаққи хизмати кам барои пешбурди ҳисоб бонк барои ҳар як амалиёт маблағ меситонад.
- Суратҳисоб бо тарифи томпардохт. Қариб ҳамаи хизматрасониҳои бонкии ин навъи ҳисоб ба арзиши умумӣ (томпардохт) дохил карда шудаанд. Ҳаққи хизмати абонентии ҳармоҳа барои ин навъи ҳисоб аз ҳаққи хизмати суратҳисоби навъи дигар баландтар аст, вале дар ин ҳолат барои интиқолҳои пулӣ ва дигар амалиёт ҳаққи хизмат ситонида намешавад.
- Суратҳисоб бо ҳаққи хизмати камтарини бетағйир (собит).

Бонк ҳаққи хизмати камтарини ҳармоҳаро меситонад, ки пардохти абонентӣ ва миқдори муайяни амалиётро дар бар мегирад. Ҳамаи амалиётҳое, ки аз доираи ҳаҷми муқарраршуда берунанд, алоҳида аз рӯи тарифи иловагӣ пардохт карда мешавад. Аз ин навъи ҳисоб бештар шахсони ҳуқуқӣ истифода мебаранд.

Маълумоти мухтасар дар бораи тарифҳои Ҳазинаи амонатгузориҳои ш.

Берлин барои пешбурди суратҳисобҳо:

Мисол: Ҳазинаи амонатгузориҳои ш. Берлин	Суратҳисоби "стандартӣ"	Суратҳисоби "мусоид"
Пардохти абонентии ҳармоҳа	2,00 евро	4,0 евро
Хизматрасонии ҳисоб	ройгон	ройгон
Интиқоди маблағҳои пулӣ:		
- Тавассути каналҳои фосилаанҷоми хизматрасонӣ (Интернет ё телефон)	ройгон	ройгон
- Ройгон, таҷҳизоти худхизматрасон (терминали бонкии хизматрасонӣ)	0,6 евро	ройгон
- Дар шуъбаи бонк (бо додани расиди интиқоли пул)	1,90 евро	ройгон
Барасмиятдорӣ, тағйирдиҳӣ, бекор кардани супоришномаи дарозмуддат:		
- Тавассути каналҳои фосилаанҷоми хизматрасонӣ (Интернет ё телефон)	ройгон	ройгон
- Таҷҳизоти худхизматрасон (терминали бонкии хизматрасонӣ)	ройгон	ройгон
- Тавассути корманди амалиётҳои ҳазинаи бонк	1,90 евро	ройгон
Пешниҳоди корти дебетии бонкии чипдори ҳазинаи амонатгузорӣ	ройгон	ройгон
- Пешниҳоди корти чипдори иловагии бонкӣ	8,50 евро дар як сол	8,50 евро дар як сол
Истифодаи банкоматҳои гурӯҳи молиявии ҳазинаҳои амонатгузорӣ	ройгон	ройгон
Истифодаи терминалҳои гурӯҳи молиявии ҳазинаҳои амонатгузорӣ бо чопи беруннависи ҳисоби бонкӣ	ройгон	ройгон
Гузaronидани пули нақд ба ҳисоби худ/тирифтани пули нақд аз ҳисоби худ	ройгон	ройгон
Пайваستшавӣ ба низоми хизматрасонии фосилаанҷоми (тариқи Интернет ё телефон) "Муштарӣ - бонк"	ройгон	ройгон
Таҳияи овердрафт (ҳангоми мунтазам воридшавии маблағ)	ройгон	ройгон
"Тамоси фаврии" шабонарӯзӣ	ройгон	ройгон

Б) Ҳисобу китоби фоизи овердрафт (изофабардошт) ва фоизҳое, ки бонк дар ҳолати аз лимити овердрафт барзиёд ҳарч кардани маблағ меситонад

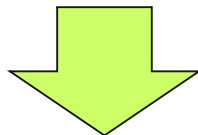
Ташкилотҳои қарзӣ барои пешниҳоди овердрафт (изофабардошт) дар су-

ратҳисоб фоиз ҳисоб мекунад. Меъёри фоизӣ тағйирёбанда буда, муштарӣ танҳо барои маблағи воқеан истифодабурдааш ва барои миқдори воқеии рӯзҳои истифода аз овердрафт фоиз пардохт мекунад. Агар муштарӣ хатти қарзии дар доираи овердрафт пешбинишударо аз меъёр зиёд харҷ кунад, он гоҳ барои харҷи аз меъёр зиёди маблағ фоизи иловагӣ ҳисоб карда мешавад.

Мисоли ҳисобу китоби фоизҳои овердрафт ва фоизҳое, ки бонк дар сурати аз меъёр зиёд харҷ шудани лимити овердрафт меситонад

Суратҳисоби “классикӣ”:

Маблағи боқимонда дар ҳисоб:	- 3. 000, 00 EUR
Овердрафт:	то -2.00,00 EUR
Мухлат:	01.01. – 30. 06. с. 2013
Меъёри фоизи овердрафт:	9,653%
Меъёри фоизӣ дар ҳолати аз лимити овердрафт зиёд харҷ шудани маблағ	+ 5,00%

Фоизи овердрафт: 96,53 EUR (9,653% аз 2000 EUR дар 180 рӯз)
 Фоизи изофахарҷ (перерасход): 73,27 EUR (14,653% аз 1000 EUR дар 180 рӯз)

Ҳамагӣ фоизҳо: 169,80 EUR (96,53 EUR + 73,27 EUR)

Эзоҳ: Мисол доир ба Олмон

Ҳисоб кардани фоизҳо аз рӯи бақияи маблағ дар суратҳисоб

Аҳёнан муштарӣ аз рӯи бақияи маблағ дар суратҳисоб фоиз мегирад. Аксарияти ҳазинаҳои амонатгузорӣ ба бақияи маблағ дар ҳисоби ҷорӣ будаи ҷавонон фоиз ҳисоб мекунад, вале аксар вақт фоизҳо танҳо барои маблағи муайяни ҳадди аксари бақия ҳисоб карда мешаванд.

1.2.3. Муносибаҳои ҳуқуқии ҳисоббаробарӣ дар ҳолати вафот кардани соҳиби ҳисоб

Дар ҳолати вафот кардани соҳиби ҳисоб муносибатҳои шартномавӣ оид ба пешбурди суратҳисоб қатъ нагардида, ба вориси ҳуқуқии он мегузаранд. Вориси ҳуқуқӣ метавонад шартномаро бо ташаббуси худ бекор намояд.

Дар ҳолати вафот кардани соҳиби ҳисоб ҳамаи ҳуқуқу уҳдадориҳо аз рӯи шартномаҳое, ки бо ташкилоти қарзӣ баста шудаанд, ба ворисони он мегузаранд.

Дар ҳолати расидани хабари вафоти соҳиби ҳисоб, бонк уҳдадор аст фавран ҳисобро банд карда, гузаронидани ҳар гуна амалиёт бо онро рад намояд. Ба ҳамаи ҳуҷҷатҳои ҳисобҳои соҳиби ғавтидаи ҳисоб навиштаҷоти “амволи мерос” сабт карда мешавад.

Ворисон (меросгирон) ба мерос ҳақ доштани худро тариқи пешниҳоди шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқ ба мерос ё нусхаи дар нотариус тасдиқшудаи васиятнома ва протоколи тасдиқкунандаи бозкушоии лифофаи васиятнома ба исбот мерасонанд.

1.2.4. Баста шудани суратҳисоб

Дар амал аксар вақт суратҳисоб бо ташаббуси соҳиби ҳисоб баста мешавад. Сабабҳои баста шудани ҳисоб метавонанд инҳо бошанд:

- ба ҷойи дигар кӯчидани муштарӣ ва вобаста ба ин ба дигар бонк муроҷиат кардани (гузаштани) ӯ дар маҳалли нави зист;
- ба расмӣ даровардани ҳисоби муштаракӣ бонкии зану шавҳар баъди издивоҷ;
- ба дигар бонк рӯ овардани муштарӣ: ҳолатҳое мешаванд, ки муштарӣ суратҳисоби худро аз он сабаб мебандад, ки ӯ аз бонк дар маҷмӯъ ё аз хизматрасонии он, ё ҳаққи хизмати он қаноатманд нест. Тавсия дода мешавад, ки ин гуна ҳолатҳо бо роҳи муоширати ғаъл ва пешниҳоди масалан хизматрасонии хуб, машварати хуб, инчунин тариқи фурӯши чандҷониба (дугарафа) пешгирӣ карда шавад, то нагузоранд, ки муштарӣ ба бонки дигар рӯ орад.

Агар дар шартномаи ҳисоби бонкӣ дар бораи бекор кардан ё муҳлати амали он ягон шарту қайди махсус набошад, он гоҳ муштарӣ метавонад шартномаи ҳисоби бонкиро ҳар вақт бидуни риояи ягон муҳлат бекор намояд.

Дар лаҳзаи баста шудани ҳисоб бақияи маблағҳои пулии дар ҳисоб буда бо-яд ҳатман баргардонида шавад. Ин маънои онро дорад, ки бонк уҳдадор сат бе-таъхир ба муштарӣ маблағи боқимондаашро пардохт намояд. Муштарӣ ҳам дар навбати худ уҳдадор аст, ки дар сурати аз бонк аз рӯи ин ҳисоб қарздор будан он-ро пардохт намояд.

1.3. Суратҳисоб дар Олмон, ки дар речаи “онлайн” хизматрасонӣ мешавад

Пешниҳоди хизматрасонии молиявӣ дар речаи “онлайн” (онлайн – банкинг) торафт аҳамияти зиёд пайдо карда истодааст. Аксари муштарӣҳои бонк ба Интернет дастрасӣ дошта, аз афзалиятҳои онлайн-банкӣ истифода мебаранд. Муштарӣ метавонад амалиёти бонкиро аз хона набаромада анҷом диҳад, ки ин хеле мувофиқ буда, вақт ва пулро сарфа менамояд. Муштарӣ дигар соатҳои қабули шӯбаҳои бонкро интизор нашуда, ба таври шаборӯзӣ имкон дорад ҳисоби худро идора намояд.

Илова бар ин, пардохти абонентии моҳона барои пешбурди суратҳисоб тариқи Интернет камтар аст ва гузаронидани аксарияти амалиётҳо дар речаи “онлайн” назар ба ҳисоби классикӣ осонтар мебошад. Ба расмӣ даровардани тран-

заксия тариқи Интернет барои бонк арзонтар буда, он назар ба амалиёте, ки тариқи анъанавӣ анҷом дода мешавад, зудтар гузаронида мешавад.

Онлайн – банкинг ба муштарӣ имкон медиҳад, ки дар бораи ҳисобҳояш, дар бораи маблағҳои дар ҳисоб, дар корти кредитӣ боқимонда, ё дар бораи гардиши маблағҳо дар ҳисобҳо маълумот гирад. Ғайр аз ин, дар доираи онлайн – банкинг муштарӣ метавонад супоришномаҳои гуногуни зеринро ба расмият дарорад:

- супоришномаи пардохт/ интиқоли пул;
- кушодан, тағйир додан, бозхонди супоришномаҳои дарозмуҳлат;
- ба амонат гузоштани маблағ/кушодани амонат;
- хариду фурӯши коғазҳои қиматнок;
- бекор кардани иҷозатнома барои дебет кардани ҳисоб;
- пешниҳоди дархост барои ба расмият даровардани корти кредитӣ.

Онлайн-банкӣ маъмулан бо ду роҳ анҷом дода мешавад:

- муштарӣ барои онлайн-банкӣ таъминоти барномавии махсусро (барномаи “бонк-муштарӣ”) дар онлайн – банкӣ бонк истифода мебарад, ки бо ёрии он ба Интернет пайваست нашуда, амалиётро омода мекунад, масалан варақаи супоришномаи пардохтро пур мекунад. Баъди анҷом додани ин амалиёт вай ба Интернет пайваст шуда, ҳамаи ҳуҷҷатҳои таҳияшударо якбора ирсол менамояд.
- гузаронидани амалиёт ба воситаи сомонаи бонк, ки ба он муштарӣ тариқи браузер дохил мешавад. Маъмулан, ҳифзи маълумот бо ёрии протоколи SSL таъмин карда мешавад.

1.3.1. Маҳдудият дар истифода бурдани онлайн-банкӣ

Барои таъмини бехатарии бештар ва пешгирии қаллобӣ/суиистифода дар онлайн-банкӣ, бонк бо муштарӣ дар бораи маблағи ҳадди аксари лимити ҳаррӯза аз суратҳисоб аҳду паймон мекунад. Дар бештари ҳолатҳо лимит 1 000 евро дар як рӯз мебошад. Агар барои муштарӣ интиқоли пул ба маблағи зиёда аз лимит зарур бошад, он гоҳ вай метавонад бо бонк дар бораи як рӯз ё зиёдтар аз он зиёд кардани лимит аҳду паймон намояд.

1.3.2. Онлайн-банкӣ ва амният

Барои пайваст шудани муштарӣ ба системаи онлайн-банкӣ бастанӣ шартномаи дахлдор байни бонк ва муштарӣ шарт мебошад. Муштарӣ Рақами мушаххаси инфиродӣ (PIN-код) мегирад, ки он ба вай ба иттилоот дар бораи ҳисобаш дар системаи хизматрасонии фосилаанҷом дастрасӣ медиҳад. Баъди ворид кардани рақами ҳисоби худ ё номи пешақӣ интиҳобкардаи сабт ва PIN –код вай ба онлайн-банкӣ дастрасӣ пайдо мекунад.

Ҳамагуна амалиёт ба воситаи онлайн – банкӣ ворид кардани калиди сеанс (гузарвожаи якдафъаина), яъне ба истилоҳ рамзи TAN – кодро талаб мекунад. Ворид кардани TAN-код як навъ имзои электронии муштарӣ ба ҳисоб меравад.

Се усули/расмиёти асосии истифодаи TAN-кодҳо вучуд дорад.

А) Технологияи iTAN (TAN-и рамздор)

Ҳангоми бастанӣ шартнома барои хизматрасонӣ дар системаи онлайн-банкинг, муштарӣ рӯйхати кодҳои iTAN-ро мегирад. Ҳар кодро ҳамагӣ як маротиба истифода бурдан мумкин аст. То анҷом ёфтани амалиёт истифодабаранда аз системае, ки коди мушаххасро аз рӯйхати рақамдор нишон медиҳад, маълумот гирифта, бояд онро ба система дохил кунад (масалан, коди рақами тартибияш 23). Вақте ки миқдори кодҳои истифоданашудаи iTAN –кодҳо ба охир мерасад, муштарӣ ба таври автоматӣ рӯйхати нави iTAN- кодҳо мегирад.

Барои ғимоя кардани муштарӣ аз қаллобӣ ҳангоми истифода аз онлайн –банкинг вай бояд қоидаҳои зерини бехатариро риоя намояд:

- PIN –кодҳо ва рӯйхати гузарвожаҳо аз рӯи рӯйхати TAN- кодҳо дар ҷойҳои гуногун нигоҳ дорад;
- PIN –кодҳо ва TAN- кодҳо дар диски саҳти компютер нигоҳ надорад;
- PIN –кодҳо ва TAN- кодҳо дар сомонаҳои (веб-сайти) дигар ширкатҳо истифода набарад;
- ба шахси бегона PIN –кодҳо ва TAN- кодҳо ифшо накунад;
- дар сурати гумонбар шудан ба он, ки PIN –код ба шахси сеюм маълум шудааст, фавран онро тағйир дода, ба бонк барои банд кардани TAN-кодҳо дар тамос шавад.

Б) Технологияи SMS-TAN:

Барои истифода аз усули SMS-TAN телефони мобилиеро, ки функцияи SMS-паёмк дорад, истифода бурдан мумкин аст. Коди SMS-TAN дар як лаҳзаи қўтоҳ ба рақами пештар нишондодаи телефони мобилӣ фиристода мешавад.

Дар SMS-паёмаки гирифтаи муштарӣ иловатан боз маълумот дар бораи ранзаксияи мушаххас мавҷуд аст, масалан, дар ҳолати интиқоли пул дар SMS рақами ҳисоби маблағгиранда ва маблағи пардохтшаванда нишон дода мешавад. Муштарӣ танҳо бояд ин маълумотҳоро бо маълумотҳои худаш аз рӯи амалиёт муқоиса кунад. Ҳамин тарз, маблағ аз рӯи таъинот интиқол дода мешавад. Усули SMS-TAN зуданҷомии корҳои муштариро таъмин менамояд, зеро вай доштани рӯйхати TAN-кодҳо ва SMS-генераторҳоро талаб намекунад.

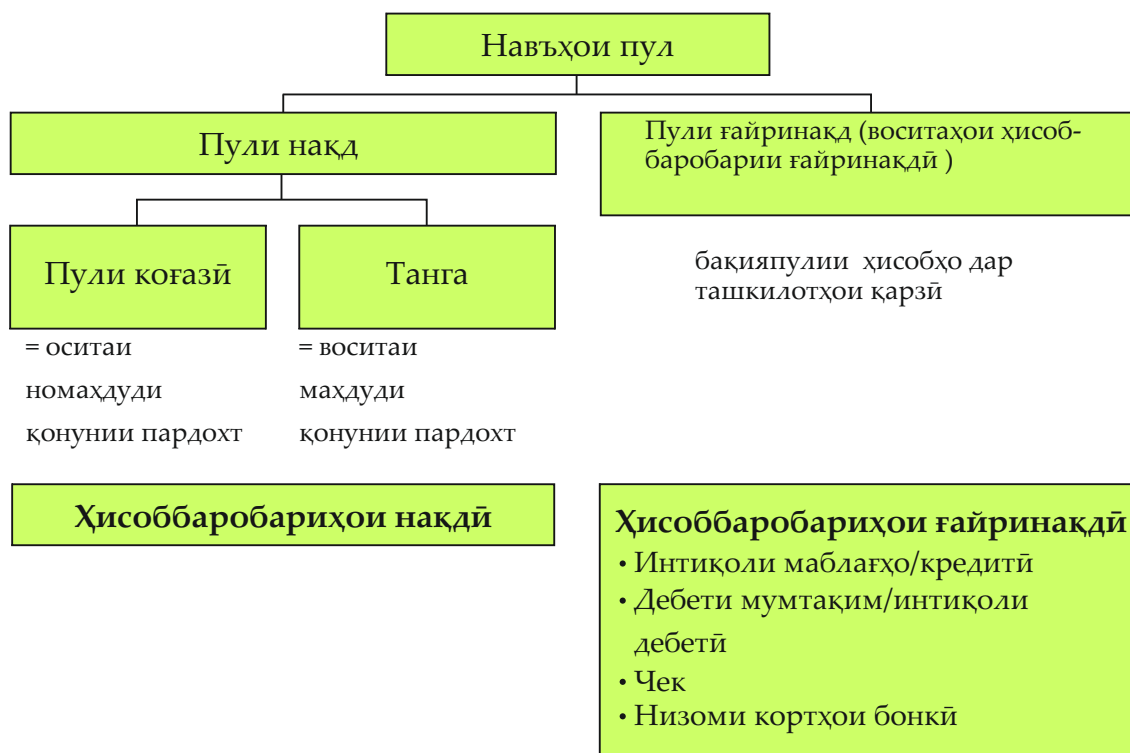
2. Амалиётҳои ҳисоббаробарӣ

Бо фаро гирифтани ин боб донишомӯз бояд:

- навъҳои гуногуни амалиёти ҳисоббаробариро шарҳ диҳад;
- амалиёти одии ҳазинавино номбар карда, фаҳмонад;
- ба муштариён дар интихоби навъи пардохт маслиҳат диҳад;
- тартиби коркарди супоришномаи пардохтро аз қабули ордери даро мади ҳазина то анҷомёбии амалиётҳои ҳисоббаробарӣ шарҳ диҳад;
- чӣ маъно доштани BIC ва IBAN-ро фаҳмонад;
- низоми ҳисоббаробариро барои шахси воқеӣ бо ёрии корти бонкӣ фарқ кунад ва ба муштарӣ дар бораи интихоб ва истифодаи корт маслиҳат диҳад;
- фарқи байни пули нақд ва ғайринақдро фаҳмонад.

Гузариши амалиётҳои пардохт – яке аз вазифаҳои асосии соҳаи бонкӣ ба ҳисоб меравад. Фаъолияти бонкӣ бо хизматрасониҳои ҳисоббаробариро ҳазинавӣ робитаи ногустастани дорад. Муштарӣ талаб мекунад, ки системаи коршоями ҳисоббаробариро ҳазинавӣ боэътимод ва самаранок бошад, то ки супоришҳои вай саривақт иҷро гарданд. Амалиётҳои пардохтӣ бо роҳи интиқол додани воситаҳои пардохт анҷом дода мешаванд.

Ба сифати воситаи пардохт пули нақд ва ғайринақд истифода мешавад.

Пули нақд:

Ҳангоми анҷом додани аксари аҳдҳои (муомилоти) ҳаррӯза, вақте сухан дар бораи асосан маблағи начандон калон меравад, ҳисоббаробарии нақдӣ чанд афзалият дорад:

- ҳисоббаробарии нақдӣ далели пул доданро тасдиқ карда, тарзи аз ҳама одии анҷом додани пардохт ба ҳисоб меравад;
- пули нақд дар шакли пули қоғазӣ ва танга воситаи қонунии пардохт ба ҳисоб меравад.

Ба сифати воситаи пардохт қабул кардани воситаҳои қонунии пардохт ҳатмӣ мебошад. Нисбат ба танга ин уҳдадорӣ танҳо дар шакли маҳдуд амал мекунад. Миқдори тангае, ки маблағгиранда бояд қабул кунад, метавонад маҳдуд бошад. Агар он аз маблағи муайян зиёд бошад, он гоҳ қабули он метавонад рад карда шавад.

Агар пардохт кардани маблағи калон зарур ояд, он гоҳ ҳисоббаробарии нақдӣ норасоӣҳои зиёд дорад. Ба ин масалан, хавфу хатари гумшавӣ ва дуздӣ, инчунин расмиёти ниҳоят серташвиши додани миқдори зиёди пул тааллуқ дорад. Дар ин гуна ҳолатҳо маблағдиҳанда ва маблағгиранда одатан дар бораи ҳисоббаробарии ғайринақдӣ аҳду паймон меkunанд.

Пули ғайринақд/воситаҳои ҳисоббаробарии ғайринақдӣ:

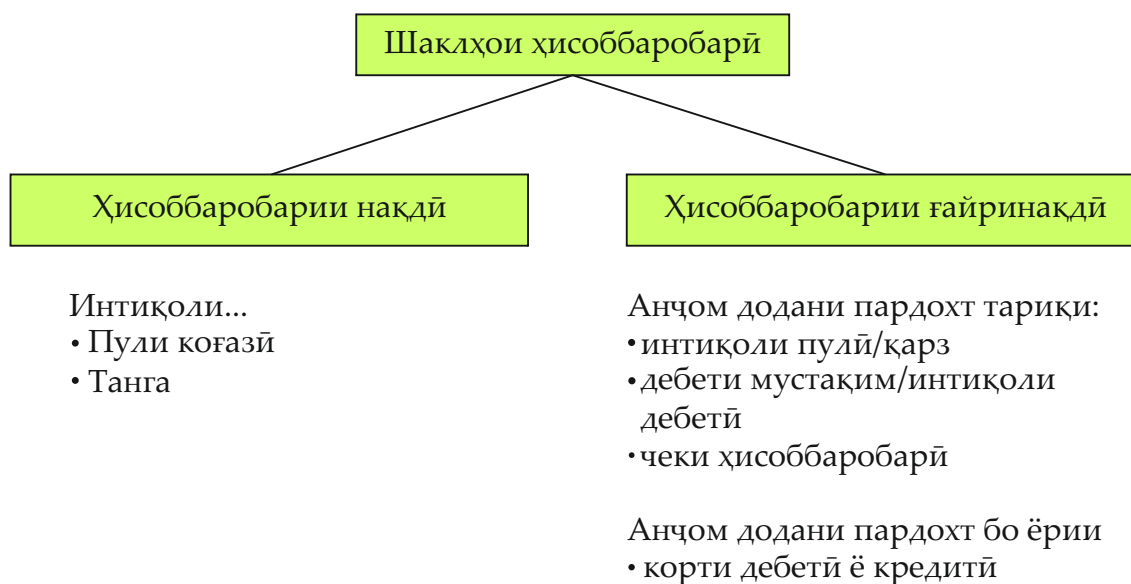
Пули ғайринақд маблағи пулӣ дар суратҳисоб аст, ки барои анҷом додани пардохт истифода мешавад. Ба пули ғайринақд амонатҳои дархостӣ тааллуқ доранд. Амонатҳои бемуҳлату муҳлатдори пасандозӣ пули ғайринақд ҳисоб намешаванд.

Дар шароити муносири иқтисодӣ пул асосан се вазифаро иҷро мекунад:

- воситаи умумии пардохт: пул ҳар вақт аз ҷониби ҳар маблағгиранда ба ивази мол ё хизматрасонӣ қабул карда мешавад;
- ченаки арзиш ва воҳиди ҳисоб: арзиши ҳар гуна мол метавонад бо пул ифода гардад. Ин имкон медиҳад, ки пул бо мол қиёс гардида, маблағи миқдори он ҷамъ карда шавад;
- василаи андӯхт ва пасандоз: пул ҳамеша боқӣ мемонад. Дар сурати муътадил (устувор) будани қобилияти харидорӣ, пул низ арзишашро нигоҳ медорад.

2.1. Асосҳои ҳисоббаробарии нақдӣ ва ғайринақдӣ дар дохили кишвар

Дар ташкилотҳои қарзӣ ҳисоббаробарии нақдӣ дар доираи амалиёти ҳазинавӣ анҷом дода мешавад. Зери мафҳуми амалиёти ҳазинавӣ қабули пули нақд ва гузоштани ин пулҳо ба ҳисоби худ ё бегона, инчунин додани пул, ки аз ҳисоби муайян хориҷ карда шуда дар шакли нақдӣ пардохт мегардад, фаҳмида мешавад.

Дар ҳазинаи ташкилоти қарзӣ қоидаҳои махсус оид ба риоя кардани тартибу тартиби кор, инчунин пешбурди ҳисобгирӣ ва оид ба бехатарӣ амал мекунад:

- пули коғазӣ ва танга аз рӯи номинал ба навъҳо ҷудо карда шуда нигоҳдорӣ мешавад;
- ҳамаи амалиёти ҳазинавӣ дар феҳрасти махсус қайд ва сабт мешавад. Усули ягонаи умумӣ амал мекунад: бе расмӣ кардан дар шакли ҳуҷҷат амалиёти ҳазинавӣ вуҷуд надорад;
- тартиби дурусти кори ҳазина ҳар рӯз аз рӯи усули ҷорчаши тариқи муқоиса кардани салдои нақшавӣ ва воқеӣ санҷида мешавад;
- дар ҳолати ошкор шудани номутобиқати байни пули нақди ҳазина ва маълумоти ҳисобгирӣ бояд фавран сабаби он муайян карда шавад.

А) Гузоштани пули нақд

Қабули пули нақд дар шакли гузоштани маблағ ба суратҳисобҳои худӣ ё бегона, ҳисобҳои амонатӣ ё қарзӣ сурат мегирад. Барои гузоштани маблағ ба ҳисоби худӣ шакли махсуси (содашудаи) ордери даромади ҳазина истифода мешавад. Ҳангоми гузоштани пули нақд ба ҳисоби бегона ордери даромади ҳазина истифода мешавад. -

Гузоштани пули нақд ба суратҳисоби худӣ

Корхонаҳое, ки мол ё хизматрасонии онҳо нақдан пардохт мешавад, масалан, тарабхонаҳо ё мағозаҳои савдои чакана даромадашонро ба бонк дар шакли нақдӣ месупоранд. Дар баробари ин шахсони воқеӣ низ маблағи нақдро ба ҳисобҳои ҷорӣ ё пасандозии худ мегузоранд. Кӯдакон низ қуттии пулғундории худро оварда, пули чамъкардашонро ба ҳисоби пасандозӣ мегузаронанд.

Амалиёти қабул кардани пули нақд ба шакли зерин гузаронида мешавад:

- корманди бонк пули нақдро қабул карда, онро аз нав ҳисоб мекунад, баъд аз он дар ҳузури муштарӣ аслияти онҳоро тафтиш мекунад;
- бо ёрии компютер маблағ ба ҳисоби муштарӣ гузаронида мешавад;
- муштарӣ дар бораи ба ҳисоб ворид кардани пули нақд расид (квитансия) мегирад;
- муштарӣ вақти ба ҳисоби пасандозӣ гузоштани пул дафтарчаи амонатиро пешниҳод мекунад. Ба ҳисоб ворид кардани пули нақд дар дафтарчаи амонатӣ қайд гардида, баъди ҳар як амалиёт бақияи нави маблағи амонат бароварда мешавад.

Гузоштани пули нақд ба ҳисоби бегона:

Ҳангоми гузоштани пули нақд ба ҳисоби бегона ордери даромади ҳазина истифода мешавад, ки он аз ду варақ иборат аст. Барои ба ҳисоби бегона гузош-

тани пули нақд маъмулан комиссия гирифта мешавад, ки он дар расиди ворид кардани маблағ дарҷ мегардад.

Пулҳои фарсуда

Муштарӣ метавонад пулҳои қоғазии фарсуда ё нуқсондорро ба бонки хизматрасони худ супорад, бонк дар навбати худ онҳоро барои иваз кардан ба Бонки марказӣ ирсол мекунад. Агар зиёда аз 50% сатҳи аввалии пул боқӣ монда бошад, Бонки марказӣ онро иваз мекунад. Агар 50 фоиз ё камтар аз он сатҳи пул боқӣ монда бошад, он гоҳ иваз намудани он танҳо дар сурати пешниҳоди далелу асос ва исбот кардани қисми набудаи пул сурат мегирад. -

Пулҳои қалбакӣ (сохта)

Ташкилотҳои қарзӣ ва пеш аз ҳама кормандони ҳазина барои ошкор кардан пулҳои қалбакӣ масъул мебошанд. Барои муайян кардани аломатҳои қалбакисозии пули қоғазӣ, ҳазинадорон доир ба нишонаҳои пул маълумоти махсус, инчунин таҷҳизоти техникӣ, масалан детектори фаробунафш мегиранд, ки онҳо барои ошкор кардани нишонаҳои махсус имкон медиҳанд.

Ҳамаи ташкилотҳои қарзӣ вазифадоранд, ки пулу тангаҳои қалбакӣ ё пулу тангаҳои аслияташон шубҳаварро аз муомилот хориҷ намоянд.

- Пулу тангаҳои пардохтнопазир (корношоям) ё аслияташон шубҳавар бояд ҳатман дар ташкилоти қарзӣ мусодира карда шаванд.
- Ба таври ҳатмӣ маълумоти шахсии муштарие, ки чунин пулу тангаҳоро месупорад, сабт карда мешавад. Ба муштарӣ дар бораи аз ӯ гирифтани чунин пулу тангаҳо маълумотнома дода мешавад.
- Пулу тангаҳое, ки аслияташон шубҳавар аст, барои гузаронидани экспертиза ба Бонки марказӣ супурда мешаванд.
- Агар Бонки марказӣ пулҳои супурдашударо коршоям эътироф кунад, он гоҳ маблағи онро ба муштарӣ баргардониди, бо санаи гузашта ба ҳисоби вай ворид мекунад.
- Агар Бонки марказӣ пулу тангаҳои барои экспертиза супурдашударо қалбакӣ эътироф кунад, он гоҳ онҳо ба полиция супурда мешаванд ва дар ин бора ташкилоти қарзӣ хабардор карда мешавад. Пулҳои қалбакӣ ягон арзише надоранд, аз ин рӯ ба ивази онҳо ба ҳисоби муштарӣ ягон маблағ гузаронида намешавад.

Б) Додани пули нақд

Пули нақд тариқи ҳазина ё банкомат дода мешавад. Барои гирифтани пул аз ҳисоб ба воситаи банкомат муштарӣ бояд корти бонкии дебетӣ ё кредитӣ ва рақами мушаххаси инфиродӣ (PIN) дошта бошад.

Пеш аз додани пули нақд ба муштарӣ бонк расмиёти санчишро анҷом медиҳад. Санчиш аз амалҳои зерин иборат аст:

- Санчиши имзое, ки доштани ваколатро барои ихтиёрдорӣ ҳисоб тасдиқ мекунад. Имзои дар расидхати ордери хароҷоти ҳазина мавҷудбуда бо намунаи имзои дар корт буда муқоиса карда мешавад, ё ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият санчида мешаванд.
- Санчиши бо маблағ таъмин будан, ки ҳангоми он мавҷуд будани бақия дар ҳисоб мувофиқ ба маблағи талабшаванда, ё мавҷуд будани ҳатти қарзии кофӣ санчида мешавад.

- Санҷиш дар бораи манъи эҳтимолии баъзе амалҳо, масалан, манъ кардани ихтиёрдории ҳисоб ё манъ кардани зиёднамоии лимити муайян.

Санҷиши бо маблағ таъмин будан ва санҷиши манъи эҳтимолии баъзе амалҳо, одатан тариқи низоми компютерӣ ба таври автоматӣ дар вақти гузаронидани амалиёт анҷом дода мешавад. Дар ҳолати нокифоя будани маблағ дар ҳисоб ё мавҷуд будани манъи эҳтимолии баъзе амалҳо, иҷрои амалиёт боздошта мешавад ва ҳазинадор аз система огоҳиномаи дахлдор мегирад. Бо баробари бобарор анҷом ёфтани амалиёти ҳисоббаробарӣ ҳазинадор ба муштари маблағи дархосткардари дар назди ӯ шумурда медиҳад.

2.1.2. Шаклҳои гуногуни ҳисоббаробарии ғайринақдӣ

Воситаҳои классикии ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ инҳо мебошанд:

- супоришномаи пардохт дар шакли интиқоли кредитӣ;
- дебет мустақим дар шакли интиқоли дебетӣ;
- Интиқоли дебетӣ воситаест барои гирифтани пардохтпулиҳои ғайринақдӣ, ки бо ёрии он гирандаи маблағ ба бонк барои дебет кардани ҳисоби пардохткунанда ба миқдори маблағи муайян ва гузаронидани он ба ҳисоби вай супориш медиҳад.

Ғайр аз ин, ҳисоббаробариҳои ғайринақдиро метавон бо ёрии

- корти дебетии бонкӣ,
- корти кредитӣ

2.1.3. Ҳисоббаробариҳои байнибонкӣ дар дохили мамлакат

Ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ одатан ба воситаи ташкилотҳои қарзӣ анҷом дода мешаванд. Пардохтпулиҳо дар ин шакли ҳисоббаробарӣ дар шакли қайдҳо дар ҳисобҳои ҷорӣ ё суратҳисобҳо бе ягон гардиши пули нақд сурат мегирад. Маблағи пардохтшаванда аз суратҳисоби пардохткунанда хориҷ карда шуда, ба ҳисоби гиранда гузаронида мешавад. Барои анҷом додани ин хизмат ташкилоти қарзӣ дар аксари ҳолатҳо комиссия мегирад, ки он ба ҳисоби бонк

гузаронида мешавад.

Барои анҷом додани ҳисоббаробарии ғайринақдӣ дар речаи автоматишуда инҳо асос мебошанд:

- низоми ягонаи додани кодҳои мушаххаскунанда ба ҳамаи ташкилотҳои қарзӣ (БИК – РМБ));
- варақаҳои расмии ягонаи ҳуҷҷатҳои пардохт, ки барои коркарди автоматӣ лозим аст;
- технологияи ягонаи кодгузори иттилоот.

Ҳангоми анҷом додани пардохт ҳатман иттилооти рамздор дода мешавад, ки дар он наъми рамздори пардохти маблағ, БИК – РМБ, маблағ ва рақами ҳисобҳои иштирокдорони пардохт дарҷ мегардад.

2.1.4. Ҳисоббаробариҳои байналмилалии байнибонкӣ

Ҳисоббаробариҳои байналмилалии байнибонкӣ барои ҳисоб кардани талаботу уҳдадорӣҳои тарафайни пулӣ, ки дар рафти савдои молу хизматрасонӣ ва сармоя бо кишварҳои хориҷӣ ба миён меоянд, хидмат мекунад. Бонкҳо ин гуна муомилотро бо супориш ва ба фоидаи баҳши ғайрибонкӣ, ҳамчунин ба манфиати баҳши бонкӣ анҷом медиҳанд.

Амалиёти зерини ҳисоббаробарӣ вучуд дорад:

- амалиёти ҳисоббаробарии беҳуҷҷат (транзаксияҳои бетаъмин);
- амалиёти ҳисоббаробарии ҳуҷҷатӣ (транзаксияҳои таъминдор).

Дар доираи ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ аксар вақт амалиёти савдои асъор низ гузаронида мешавад. Бонкҳо ҳангоми анҷом додани ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ аз сохторҳои байналмилалии байнибонкӣ ё хизматҳои бонкҳои шарик (бонкҳои муросил) истифода мебаранд.

Дар чунин ҳолатҳо ҳисоббаробарӣ ба воситаи ҳисобҳои муросилотӣ анҷом дода мешавад: ташкилотҳои қарзии хориҷӣ дар бонки ватанӣ барои гузаронидани амалиёт бо асъори мамлакат ҳисоб мекушоянд (ҳисоби лоро) ва бонкҳои ватанӣ бошанд дар бонки хориҷӣ барои гузаронидани амалиёт бо асъори кишвари дахлдор ҳисоб мекушоянд (ҳисоби “ностро”).

Обязательным условием для проведения платежей в межбанковской расчетной структуре является обмен так называемыми контрольными документами между отечественными и зарубежными банками.

Ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ метавонанд бо роҳи қорӣ кардани низоми ягонаи кодҳои мушаххаси бонкии шабеҳи БИК содатар карда шаванд. Илова бар ин, имкон дорад мубодилаи ҳуҷҷатҳои стандартишуда ва коркарди автоматии амалиёт (тариқи системаи СВИФТ – SWIFT) ба роҳ монда шавад. Яке аз масъалаҳои муҳим дар доираи ҳамгунсозии низоми пардохтҳои байналмилалӣ ин стандартизатсияи рақамҳои ҳисобҳои бонкӣ ба ҳисоб меравад.

Аз моҳи январи соли 2008 низоми ягонаи аврупоии фазои пардохт (Single Euro Payments Area – SEPA) амал мекунад, ки марзи байни ҳисоббаробариҳои дохили давлат ва дохили Аврупоро аз байн мебарад. Дар оянда ҳамаи пардохтҳо (ҳамчунин дар дохили кишвар низ) аз рӯи механизми ягонаи стандартӣ анҷом дода мешаванд.

2.1.4.1. Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN), ки дар кишварҳои Аврупо амал мекунад

Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) рақами стандартишудаи сураҷҳисоб аст, ки дар ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ истифода мешавад. Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) стандарти байналмилалӣ тасвири ягонаи коди мушаххаси бонк ва рақами ҳисоби бонкӣ мебошад. То ба ҳол мушаххас кардани (идентификатсия) гирандаи муайяни маблағ мушкilotи зиёд ба миён меовард, хусусан дар доираи интиқолҳои бонкии фаромарзӣ. Дар Олмон, масалан, бенефитсиарро бо ёрии БИК –и дохилиолмонӣ бонки дахлдор ва рақами ҳисоби муштарӣ ёфтан мумкин буд. Дар дигар кишварҳо мушаххас кардани муштарӣ бонк ба тарзи дигар сураҷ мегирифт. Дар кишварҳое, ба монанди Белгия, Норвегия ё Люксембург, ба бонкҳо умуман кодҳои махсуси мушаххассозӣ дода намешуд ва идентификатори бонк қисми таркибии рақами ҳисоб, ки он назар ба рақами ҳисоб дар Олмон дарозтар буд, ба ҳисоб мерафт.

Мақсад аз чорӣ кардани Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) сода кардани ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ аст, зеро бо ёрии он рақами бонк номи бонк ва кишвари гирандаи маблағро муайян кардан мумкин аст. Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) набояд аз 34 аломат зиёд бошад. Дар Олмон Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) аз 22 аломат иборат аст. Ҳар чор рамз ҳатман бо фосила ҷудо карда мешаванд, истифода бурдани ҳарфҳои хурд ё аломатҳои махсуси графикӣ иҷозат дода намешавад. Барои ҳар кишвар миқдори ҳатмии Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) муайян карда мешавад.

Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN) ҳамеша аз коди кишвари дахлдор (масалан, DE –барои Олмон) ва адади дурақамаи назоратӣ барои ҳамаи IBAN, ки ҳатман бо формулаи муайян ҳисоб карда шудааст, оғоз мегардад. Баъд аз ин дар IBAN-и Олмон коди 8-аломатаи бонк (БИК) ва на зиёда аз рақами 10-аломатаи ҳисоби бонкӣ меояд (агар рақами ҳисоб камтар аз 10 аломат дошта бошад, он гоҳ миқдори нарасидаи аломатҳо дар шакли сифр пеш аз оғози рақам гузошта мешавад).

Ҳамин тариқ, бо IBAN маълумотеро, ки барои мушаххас кардани гирандаи пардохт лозим аст, гирифта, пардохтро назар ба системаи пештара зуд ва хуб коркард кардан мумкин аст.

IBAN-еро, ки дар он чор аломати аввал, яъне коди кишвар ва адади назоратӣ мавҷуд нест, рақами пойгоҳии ҳисоб меноманд (Basic Bank Account Number – BBAN).

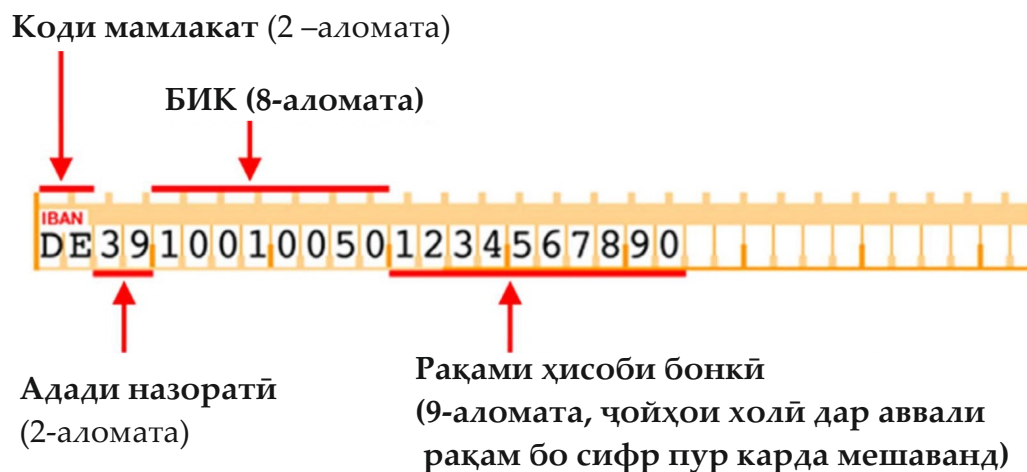
Сохтори IBAN:

- коди 2-аломатаи кишвар бо ҳарф мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ ИСО (LL);
- адади 2-аломатаи назоратӣ, ки бо ҳамаи рақамҳои IBAN-ро ифода мекунад;

- рақами пойгоҳии ҳисоб (Basic Bank Account Number – BBAN), ки аз на бештар аз 30 аломат иборат буда, рақами мушаххаси бонк ва рақами ҳисоби бонкиро дар бар мегирад.

Рақами байналмилалӣ ҳисоби бонкӣ (IBAN)

Нишон додани IBAN барои анҷом додани пардохт бо контрагентҳои хориҷӣ шартӣ ҳатмӣ мебошад.

Мисол: IBAN-и Бонки замини ш. Берлин/Ҳазинаи амонатгузори ш. Берлин

DE35100500001234667890

2.1.4.2. Низоми иттилоотии байнибонкӣ СВИФТ (SWIFT)

Ҳангоми ҳисоббаробариҳои байналмилалӣ байнибонкӣ ба ҷойи коди мушаххаси бонкӣ - БИК коди ба истилоҳ байналмилалӣ мушаххаси бонкӣ, бо забони англисӣ Bank Identifier Code (BIC) истифода мешавад. Вай инчунин коди СВИФТ (СВИФТ- код) номида мешавад.

Ихтисораи СВИФТ маънои “Ҷомеаи телекоммуникатсионии ҷаҳонии байнибонкии молиявӣ” (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) дорад. Вазифаи ин ҷомеа аз таъмини мубодилаи иттилоот байни бонкҳои иштирокдор тариқи шабакаи телекоммуникасионӣ, яъне шабакаи СВИФТ иборат мебошад. Қароргоҳи асосии ин шабака дар Белгия ҷойгир шудааст.

Калимаи “телекоммуникация” дар номи ҷомеа ба он ишора мекунад, ки вазифаи ягонаи низоми СВИФТ интиқоли иттилоот мебошад. Ин ҷо сухан на

дар бораи гардиши чараёни ҳақиқии пул, балки танҳо дар бораи мубодилаи иттилооти бонкӣ ва молиявӣ меравад. Худи интиқолҳои пулӣ бо тариқи классикӣ ба воситаи ҳисобҳои муросилотӣ дар бонкҳои муросил анҷом дода мешаванд. Тариқи низоми СВИФТ инчунин иттилоот дар бораи амалиёт бо коғазҳои қиматнок ва амалиёти асъорӣ интиқол дода мешавад.

Тавассути низоми СВИФТ интиқоли ахбори молиявии зиёда аз 8.000 ташкилотҳои бонкию молиявии беш аз 200 кишвари дунё сурат мегирад. Тибқи ҳисобҳои оморӣ СВИФТ-код ҳар рӯз 12 миллион маротиба дохил карда мешавад. СВИФТ-код стандартӣ буда дар тамоми дунё истифода мешавад, аз рӯи он ҳар гуна ташкилоти қарзиро мушаххас кардан мумкин аст.

СВИФТ – код аз ҳашт ё ёздаҳ ҳарф ва адад иборат буда, дорои сохтори зерин мебошад:

- коди 4-аломатаи бонк;
- коди 2-аломатаи мамлакат (country code);
- коди 2-аломатаи маҳалли ҷойгиршавӣ (location code);
- коди 3-аломатаи шӯба ё филиал (branch code).

Низоми иттилоотии байнибонкӣ СВИФТ (SWIFT)

Коди бонк (4-аломата, мисол: Бундесбанк)

Коди маҳалли ҷойгиршавӣ (2-аломата, мисол: ш. Франкфурт)

Коди шӯба ё филиал

(3-аломата; агар филиал набошад ё чунин маълумот набошад, он гоҳ хонача бо ҳарфҳои XXX то 11 аломат чун дар ин мисол пур карда мешавад)

Коди мамлакат (2-аломата, мисол: ҶФО)

Бо ёрии СВИФТ-код имкон дорад бо усули одӣ ҳар як ташкилоти қарзӣ дар ҳар кадом кишвари олам муайян карда шавад.

Мисол: СВИФТ: коди Бонки замини ш. Берлин – BELA DE BE XXX

Агар ташкилоти қарзӣ ба низоми СВИФТ мустақим пайваست набуда, иттилоотро ба низом тариқи офиси марказӣ интиқол диҳад, ин ҳолат бо коди сеаломатаи шӯба ё филиал ифода карда мешавад. Дар ин гуна ҳолатҳо аломати дуҷуми коди маҳалли ҷойгиршавӣ рақами 1 мебошад, ки он маънои коди ғайрифайзолиро дорад (NOB – SWIFT – BIC).

2.1.4.3. Низоми ягонаи аврупоии фазои пардохт (Single Euro Payments Area – SEPA)

Номи Низоми ягонаи аврупоии фазои пардохт (Single Euro Payments Area – SEPA) лоиҳаи таъсиси фазои ягонаи умумиаврупоии гузаронидани пардохтҳо бо евро ифода мекунад. Мақсади SEPA ҳадди аксар стандартизатсия кардани ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ байни кишварҳои иштирокдори лоиҳа мебошад, то барои муштариёни бонк дигар миёни транзаксияҳои байналмилалӣ ва амалиётҳои пардохтии дохили кишвар фарқ боқӣ намонад.

Хусусияти фарқкунандаи ин низом дар он аст, ки дар он пардохт пурра ба таври автоматӣ бидуни дахлати корманд анҷом дода мешавад. Аммо таҷрибаи нахустини истифодаи супоришномаи пардохти низоми SEPA нишон дод, ки муштариён ҳанӯз ба қоидаҳои нав одат накардаанд. Мушкилот, масалан дар вақти пур кардани сутуни “таъиноти пардохт”, инчунин дар ҳолати даст кашидани низом аз коркарди супоришнома бинобар дохил кардани маълумоти нодуруст ба миён меояд. Барои бартараф кардани ин мушкилот бояд кор идома дода шавад.

2.2. Супоришномаи пардохт – интиқоли кредитӣ

Супоришномаи пардохт ин фармоиши соҳиби ҳисоб (пардохткунанда) ба бонки хизматрасони вай барои дар шакли ғайринақдӣ гузаронидани маблағи муайяни пул ба ҳисоби гирандаи пардохт мебошад, ки он ҳисоб дар ин ё дигар бонк кушода шудааст.

Аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ пардохти маблағ тавассути супоришномаи пардохт ба мисли ҳамон пардохти нақдӣ аст, ҳарчанд супоришномаи пардохт воситаи қонунии маҳсуб мешавад. Уҳдадорӣи пардохт танҳо баъд аз он иҷрошуда ҳисоб мешавад, ки агар маблағ ба ҳисоби гирандаи он ворид шавад.

Тартиби ба расмӣ даровардани супоришномаи пардохт

1. Қоидаҳои ба расмӣ даровардани супоришномаи пардохт

Муштарӣ метавонад супоришномаро ё дар шакли ҳуҷҷат дар қоғаз (тариқи пур кардани варақаи супоришномаи пардохт), ё дар шакли ғайриҳуҷҷатӣ тариқи пур кардани варақа дар речаи онлайн ба расмӣ дарорад. Варақаи супоришномаи пардохт одатан аз ду варақ иборат аст. Варақи якум шартнома дар бораи гузаронидани пардохтпулӣ буда, аз ҷониби муштарӣ имзо карда мешавад, варақи дуюм бошад, нусхаи он буда, ба муштарӣ дода мешавад.

Мушаххасоти варақаи супоришномаи пардохт (барои анҷом додани пардохти якдафъаина):

- Рамзи мушаххаси бонкӣ (РМБ - БИК)-и бонки пардохткунанда
- Ному насаб ё номи ширкати гирандаи маблағ;
- Рамзи мушаххаси бонкии ташкилоти қарзие, ки ҳисоби гирандаи маблағро (бонки маблағгирандаро) пеш мебарад;
- номи ташкилоти қарзии (бонки) маблағгиранда;
- асёри пардохт;
- маблағи интиқолшаванда бо рақам;

- таъиноти пардохт, рақами муштарӣ ё дигар маълумот;
- ному насаб ё номи ширкати пардохткунанда*;
- рақами ҳисоби пардохткунанда*;
- рӯзи навишта шудани супоришномаи пардохт ва имзои пардохткунанда.

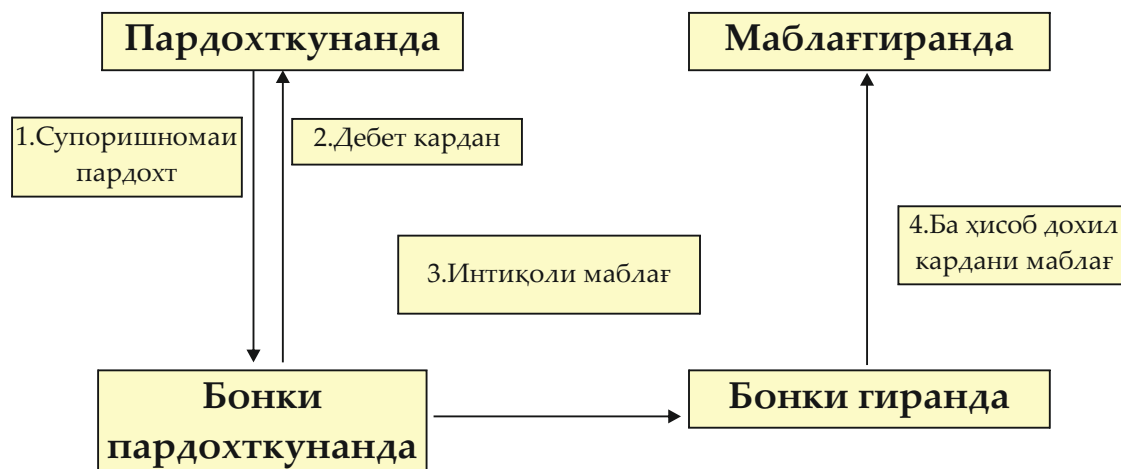
Соҳиби суратҳисоб варақаи супоришномаи пардохтро одатан аз бонк мегирад. Маълумоти бо (*) ишорашударо аксари бонкҳо аллакай дар варақаҳо чоп кардаанд, то тартиби пур кардани супоришномаи пардохт осон гашта, сустифода пешгирӣ карда шавад. Тавсия дода мешавад, ки варақа дар мошинкаи чоп ё агар варақа аз даст пур карда шавад, бо ҳарфҳои шаклашон чопӣ пур карда шавад, то ки он хоно буда, ҳангоми коркарди минбаъдаи маълумот ба хатогӣ роҳ дода нашавад.

Варақаҳои ба истилоҳ “нейтралӣ”-и супоришномаи пардохт низ ҳастанд. Дар онҳо на маълумот дар бораи пардохткунанда, балки маълумоти дар мошинка чопшуда дар бораи гирандаи пардохт, масалан, РМБ –и он ва иттилоот дар бораи таъинот ва/ё маблағи пардохт дарҷ мегардад. Ин гуна варақаҳо ба ҳисоб-фактураи корхонаҳо ва талабномаи пардохти муассисаҳои давлатӣ замима мегарданд. Ба воситаи ин гуна супоришнома пардохткунанда метавонад пардохтро тариқи ҳар гуна ташкилоти қарзӣ анҷом диҳад.

Нусхаи супоришномаи пардохт ин худ як навъ расиди гузаронидани пардохт ба ҳисоб меравад. Вақте ки бонк варақаи супоришномаи пардохтро қабул мекунад, гирифтани онро бо муҳр тасдиқ менамояд, нусха далели ба бонк ворид шудани супоришномаи пардохт ба ҳисоб меравад, вале тасдиқи пардохти анҷомдода ба ҳисоб намеравад.

Бо баробари ба бонк ворид шудани супоришномаи пардохт вай соҳиби эътибори ҳуқуқӣ мегардад. Ворид шудани супоришномаи пардохт ба бонк тавассути ба қуттии почтаи бонк гузоштани он, ба корманди бонк дар шуъбаи бонк додани он ё дар доираи онлайн-банкинг ба почтаи электроники бонк барои қабули супоришномаҳои пардохт ворид шудани он сурат мегирад. Агар рӯзи воридшавии супоришнома дар бонк рӯзи ғайрикорӣ бошад, он гоҳ супоришнома дар рӯзи дигари баъд аз рӯзи ғайрикорӣ ояндаи бонк қабулшуда ҳисобида мешавад.

Супоришномаи пардохт

2. Коркарди супоришномаи пардохт

Пеш аз коркарди супоришномаи пардохт, бонк расмиёти санҷишро анҷом медиҳад. Расмиёти санҷиш аз инҳо иборат аст:

- санҷиши расмӣ: ба супоришномаи пардохт ҳамаи мушаххасоти барои гузаронидани пардохт зарурӣ дохил карда шудаанд ё не?
- назорати кифоятии маблағҳои пулӣ: ин гуна санҷиш одатан бо рӯи автомати ҳангоми анҷом додани амалиёти ҳисоббаробарӣ ё аз ҷониби корманди бонк гузаронида мешавад. Дар баъзе ташкилотҳои қарзӣ лимит барои маблағҳо муқаррар шудааст, ки тибқи он маблағҳо метавонанд бе ягон санҷиш ё санҷиши қисмани кифоятии маблағ интиқол шаванд;
- санҷиши мутобиқат доштани имзои соҳиби ҳисоб ё шахси ваколатдор дар супоришномаи пардохт ба намунаи имзоҳо дар корти бонкӣ;
- санҷиши вучуд доштан ё надоштани манъи баъзе амалҳо, масалан, манъи ихтиёрдории ҳисоб ё манъ кардани аз лимити муайяншуда зиёдомати маблағ.

Бонк уҳдадор аст ба пардохткунанда дар бораи рад кардани иҷрои супоришномаи пардохт (масалан, дар ҳолати ошкор кардани хатогиҳои расмӣ ё норасоии маблағ дар ҳисоб) хабар диҳад. Интиқолҳои пулӣ ба унвони дигар ташкилотҳои қарзӣ дар шакли ғайриҳуҷҷатӣ анҷом дода мешаванд.

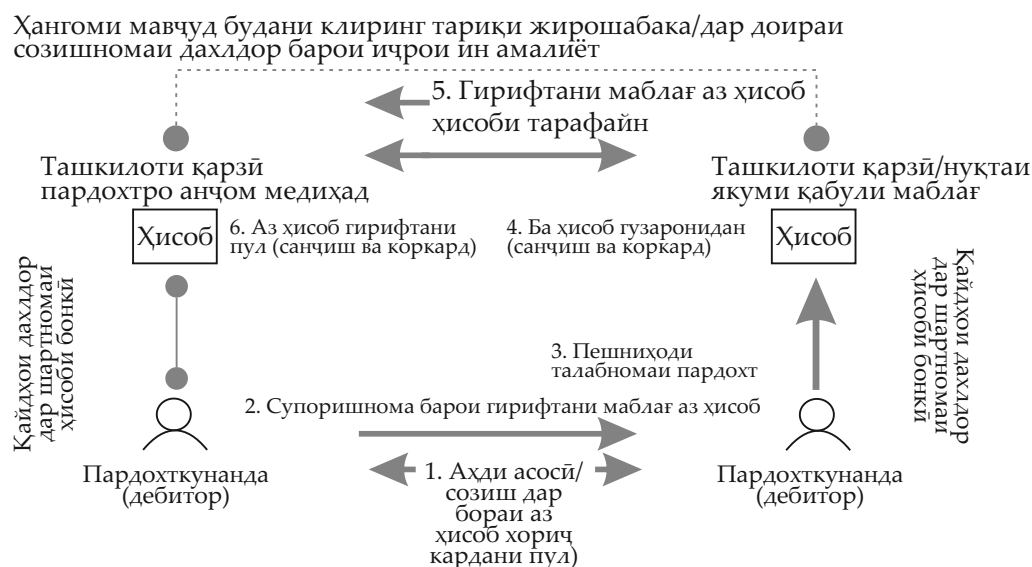
Супоришномаи дарозмуддати/мунтазами пардохт

Барои пардохтҳои, ки мунтазам ва дар давраҳои муайян анҷом дода мешаванд (масалан, пардохти ҳаққи манзил, гузаронидани маблағ ба ҳисоби пасандозӣ) муштарӣ метавонад супоришномаи дарозмуддати пардохтро ба расмият дарорад. Ташкилоти қарзӣ ба таври автомати супоришномаи пардохтро иҷро карда, маблағҳоро аз рӯи таъинот дар рӯзи анҷом додан пардохт ирсол мекунад. Ба муштарӣ дигар лозим нест, ки риоя шудани муҳлатро назорат кунад ва супоришномаи пардохти алоҳида пур наояд.

Дебети мустақим дар асоси аксепти (пазираи) пешакӣ

Ҳангоми чуноин интиқоли дебетӣ пардохткунанда дар шакли хаттӣ ба гирандаи маблағ иҷозат медиҳад, ки дар муҳлати пешакӣ мувофиқашуда аз ҳисоби вай гирифтани маблағ ва ба ҳисоби гиранда гузаронидани онро талаб кунад. Худи ташкилоти қарзӣ дар ин раванд танҳо супориши пардохткунандаро иҷро карда, асоснокии расмӣ ва моддии интиқоли дебетиро наметаснҷад.

Супоришномае, ки барои аз ҳисоб хориҷ кардани пул пардохткунанда ба гирандаи маблағ пешниҳод мекунад

Интиқолҳои дебетӣ, ки дар натиҷаи он маблағ бояд баргардонида шавад, қайди баръакс дар дебити ҳисоб ном дорад. Сабаби қайди баръакс инҳоянд:

- нокифоя будани маблағ дар ҳисоби пардохткунанда;
- набудан ё баста шудани ҳисоби бонкии дар супоришномаи инкассо нишондода;
- ҳисоби пасандозӣ будани ҳисобе, ки дар супоришномаи инкассо нишон дода шудааст;
- рақами ҳисоби бонкии пардохткунанда ба ному насаби дар супоришномаи инкассо нишондода мутобиқат надорад;
- пардохткунанда ба инкассатсия эътироз дорад.

Гирандаи пардохт одатан дар бораи сабабҳои қайди баръакс огоҳинома мегирад. Агар пардохткунанда бо иҷрои супоришномаи пардохт норозӣ бошад, он гоҳ ба гиранда хабари зерин фиристода мешавад: “Пешниҳод гардид, вале аз сабаби рад кардани пардохткунанда иҷро нашуд”.

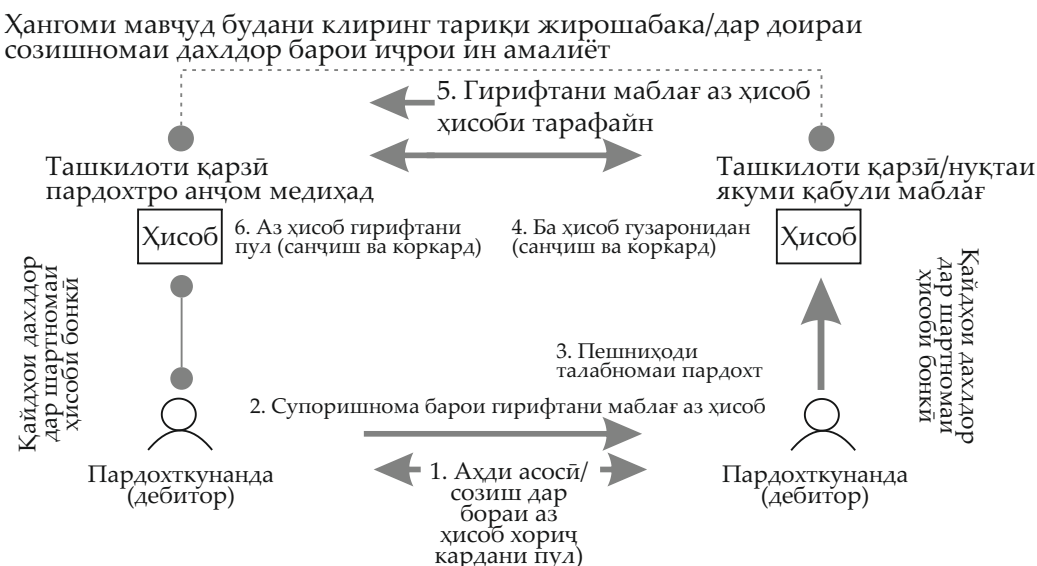
Эҳтимоли даст кашидани пардохткунанда аз хориҷ кардани маблағ аз ҳисоби худ ин ҳимояи охирӣ аз беасос дебет кардани ҳисоб мебошад. Эътирози

пардохткунанда барои бонки иҷрокунандаи пардохт эътибори ҳатмӣ дорад. Азбаски пардохткунандае, ки ба гирандаи маблағ аксепти пешакӣ барои хориҷсозии маблағ аз ҳисобаш пешниҳод кардааст, ба андозаи маблағ, ба муҳлати пардохт таъсир расонида наметавонад, ташкилоти қарзии хизматрасони ӯ ба вай барои эътироз бар зидди дебет кардани ҳисоб имкон медиҳад. Ташкилоте, ки пардохтро анҷом медиҳад, баъди изҳори норизоии пардохткунанда қайд дар дебети ҳисобро бо назардошти таърихи гузаронидани пул (бе ҳисоб кардани фоиз) бекор мекунад ва супоришномаи инкассоро ба нуқтаи якуми қабули пардохтҳо бармегардонад, ки ӯ дар навбати худ маблағи ба кредити ҳисоби гиранда ҳисобшударо аз ҳисоби вай хориҷ мекунад.

Супоришномае, ки барои аз ҳисоб хориҷ кардани маблағ пардохткунанда ба бонк пешниҳод мекунад (супоришномаи мустақими пардохт)

Дар ин навъи ҳисоббаробарӣ, ки дар Аврупо хеле васеъ паҳн шудааст, пардохткунанда ба бонки хизматрасони худ супориш медиҳад, ки супоришномаи пардохтро барои маблағи қаблан мувофиқашуда иҷро карда, маблағро дар муҳлати қаблан қайду шартшуда аз ҳисоби вай хориҷ карда ба ҳисоби гирандаи пардохт гузаронад. Дар ин ҳолат санҷиши ҳам моддӣ ва ҳам расмӣ асоснокии супоришномаи мустақими пардохтро бонки пардохткунанда анҷом медиҳад.

Супоришномае, ки барои аз ҳисоб хориҷ кардани пул пардохткунанда ба бонк пешниҳод мекунад

Интиқолҳои дебетӣ, ки дар натиҷаи он маблағ бояд баргардонида шавад, қайди баръакс дар дебети ҳисоб ном доранд. Мутобиқи расмиёти созишномаи интиқоҳои дебетӣ, ки байни бонкҳои тиҷоратии Олмон ва Бонки федералии Олмон баста шудааст, аз рӯи ин қайдҳои баръакс ҳисобу китоби тарафайн байни ташкилотҳои қарзии амалкунанда сурат мегирад. Маблағ тариқи ворид кардани сабт дар дебети ҳисоби гирандаи маблағ ва дар кредити ҳисоби пардохткунанда баргардонида мешавад. Сабабҳои қайди баръакс инҳо буда метавонанд:

- норасоии маблағ дар ҳисоби пардохткунанда;
- набудан ё баста шудани ҳисоби бонкӣ, ки дар супоришномаи мустақими пардохт нишон дода шудааст;
- ҳисоби пасандозӣ будани ҳисобе, ки дар супоришномаи мустақими пардохт нишон дода шудааст;
- мутобиқат набудани рақами ҳисоби бонкии пардохткунанда ба ному насаби дар супоришномаи мустақими пардохт нишондода;
- набудани супоришномаи пардохткунанда дар бораи хориҷ кардани маблағ.

Дар ин навъи ҳисоббаробарӣ соҳиби ҳисоб барои эътироз кардан бар зидди пардохт имкон надорад. Дар қиёс бо интиқоли дебетӣ бо ташаббуси гирандаи пардохт дар ин навъи ҳисоббаробарӣ пардохткунанда метавонад на ба унвони ташкилоти қарзӣ, балки танҳо ба унвони гирандаи пардохт эътироз баён кунад. Илова бар ин, вай ҳуқуқ дорад ҳар вақт супоришномаи минбаъдaro дар бораи хориҷ кардани пул бекор кунад.

2.3. Корти кредитӣ (қарзӣ)

Кортҳои кредитӣ бо мақсадҳои пешбинӣ шудаанд:

- барои ба таври ғайринақдӣ пардохт кардани арзиши молу хизматрасонӣ дар тамоми ҷаҳон дар ширкатҳои, ки бо ташкилоти қарзии кортбароварда шартнома бастаанд;
- гирифтани пули нақд дар банкоматҳо ва ташкилотҳои қарзӣ.

Ба соҳиби корт рақами мушаххаси инфиродӣ (PIN-код) дода мешавад, ки бо ёрии он метавонад кортро истифода барад.

Кортҳои кредитии аз ҷама маъмул:

- MasterCard
- VISA Card
- American Express
- Diners

Рӯйи корти кредитӣ (MasterCard)

Паси корти кредитӣ (MasterCard)

Навори магнитии сераха.
Дар навор 40 байт иттилоотро нигоҳ доштан мумкин аст.
Навор аз ҳамаи ҷойи корт мегузарад.

Magnetstreifen
Der Magnetstreifen besteht aus drei Spuren (ISO-Norm 7816). Das Datenvolumen beträgt 40 Byte. Der schwarze Streifen verläuft immer von Kartenrand zu Kartenrand.

Kartenprüfnummer
Diese wird zum Beispiel bei Online-Bestellungen oder Kaufen per Telefon abgefragt.

Unterschriftsfeld
Hier muss der Karteninhaber eigenhändig unterschreiben. Ohne Unterschrift ist die Karte nicht gültig.

Коди 3-аломатаи бехатарӣ, он масалан, ҳангоми харид дар речаи онлайн ё бо телефон дархост мешавад.

Имзои шахсии муштарӣ. Бе имзои муштарӣ корт беэтибор аст.

Ҳисоб кардани фоиз ба бақияи маблағҳои дар корти кредитӣ буда

Ҳисоб кардани фоиз ба бақияи маблағҳо/солона	
Бақияи умумии маблағҳо бо евро	аз 0,01
Меъёри фоизӣ бо % солона	0,50
Меъёри фоизӣ вобаста ба вазъи бозор метавонад тағйир ёбад. Маҷмӯи ба истилоҳ тиллоии хизматрасониҳо барои сайёҳон дар 6,00 евро барои як моҳ дода мешавад. Пардохти ҳармоҳаи абонентӣ барои ин маҷмӯи хизматҳо як маротиба дар як сол ситонида мешавад.	
Меҳроҳед ба ҳисоби кортии худ пул гузаронед? Барои ин мушаххасоти зерин зарур аст:	
Гиранда	
Рақами ҳисоб	6603197900
РМБ	10050000
Ташкилоти қарзӣ	Ҳазинаи амонатгузориҳои ш. Берлин
Таъинот	рақами нақшқубии корт, иборат аз 16 адад
Рақами IBAN	De83 1005 0000 6603 1979 00
BIC-/ SWIFT-код	BELADEBE

**Маҷмӯи хизматрасониҳое, ки тариқи кортҳои классикии кредитии
Бонки замини ш. Берлин / Ҳазинаи амонатгузориҳои
ш. Берлин пешниҳод мешавад**

	<i>Набор для путешественников</i> 	<i>Золтой Набор для путешественников</i>
Пардохти ғайринақдӣ молу хизматрасонӣ дар тамоми ҷаҳон	Visa Card	Visa Card Gold
Бепул хориҷ кардани пули нақд дар хориҷа	ройгон	ройгон
PIN- коди инфиродии бепул бо интиҳоби худ	ройгон	ройгон
Хизматрасониҳои брон кардани роҳхатҳо бо арзон кардани нархи роҳхат ба андозаи	3%	5%
Меъёри фоизӣ барои бақияи маблағ дар ҳисоб	0,50%	5%
Дар ҳолати гум кардани корт гирифтани корти нав дар давоми 24 соат	ройгон	ройгон
Ҳимояи иловагӣ ҳангоми харид тариқи Интернет (ширкути Visa санҷиш кардааст)	-	ройгон
Суғуртаи тиббии ба хориҷа равандагон	-	ройгон
Суғурта барои ҳолатҳои дасткашӣ аз сафар	-	ройгон
Суғурта аз ҳолатҳои нохуш дар вақти рухсатӣ	-	ройгон
Суғурта аз ҳолатҳои нохуш ҳангоми садамаи нақлиёт дар роҳ (ДТП)	-	ройгон
Дастгирии шабонарӯзӣ тариқи хатти фаврии тамос, суғурта аз ҳолатҳои ногаҳон қатъ шудани сафар	-	ройгон
Суғуртаи автомобил дар хориҷа		ройгон
Пардохти ҳармоҳаи абонентӣ	2,50 евро	6,00 евро

Љадвал Рӯйи корти дебетии бонкии ҳазинаи амонатгузори

Чипи дохилӣ бо низоми амалиёти SECCOS

Ному насаби соҳиби корт

Рақами суратҳисобе, ки аз рӯйи он корт дода шудааст

Рақами ягонаи корт

Логотип ва номи бонки эмитенти корт

Низоми пардохт барои истифодаи корт дар хориҷа, Maestro- сервиси кортҳои дебетии ширкати MasterCard

Муҳлати корт, Соли барориш + 4 сол, баъди гузаштани муҳлат соҳиби он ба таври автоматӣ корти нав мегирад

Паси корти дебетии бонкии ҳазинаи амонатгузори

Имзои шахсии муштарӣ, Муштарӣ дар корт дарҳол баъди гирифтани он имзо гузорад

Навори магнитии сираҳа, Дар навор маълумоти 40 байтро нигоҳ доштан мумкин, Навор аз ҳамаи ҷойи корт мегузарад

Рамзи низоми пардохт electronic cash (пули электронӣ) ва шабакаи банкоматҳо дар Олмон girocard ҳаминро ифода мекунад, ки соҳиби корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ метавонад бо истифода аз корт ва PIN-код бе ягон хавфу хатар пардохт анҷом диҳад.

Корти дорои чунин логотип барои анҷом додани пардохтҳои ғайринақдӣ бо корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ дар миллионҳо ширкатҳои шарикон дар тамоми ҷаҳон имкон медиҳад. Илова бар ин, бо ёрии он дар ҳар гуна банкомат дар саросари ҷаҳон, ки логотипи Maestro дорад, пул гирифтани мумкин аст.

Тариқи низоми ҳисоббаробарӣ EUFISERV бо корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ дар ҳамаи шабакаи банкоматҳои Аврупо транзаксия гузаронидани мумкин аст.

Логотипи electronic cash дар витринаҳо ва ҳазинаи мағозаҳо ҳамин маъноро дорад, ки он ҷо маблағи моли харидаро бо корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ ва рақами мушаххаси инфиродӣ дар шакли ғайринақдӣ ва бехатар пардохт кардан мумкин аст.

Ин рамз ба он маъност, ки корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ метавонад ба сифати ҳамёни электронӣ истифода шавад. Чипе, ки барои ба корт гузаронидани пул имкон медиҳад, дар рӯи корт қарор дорад.

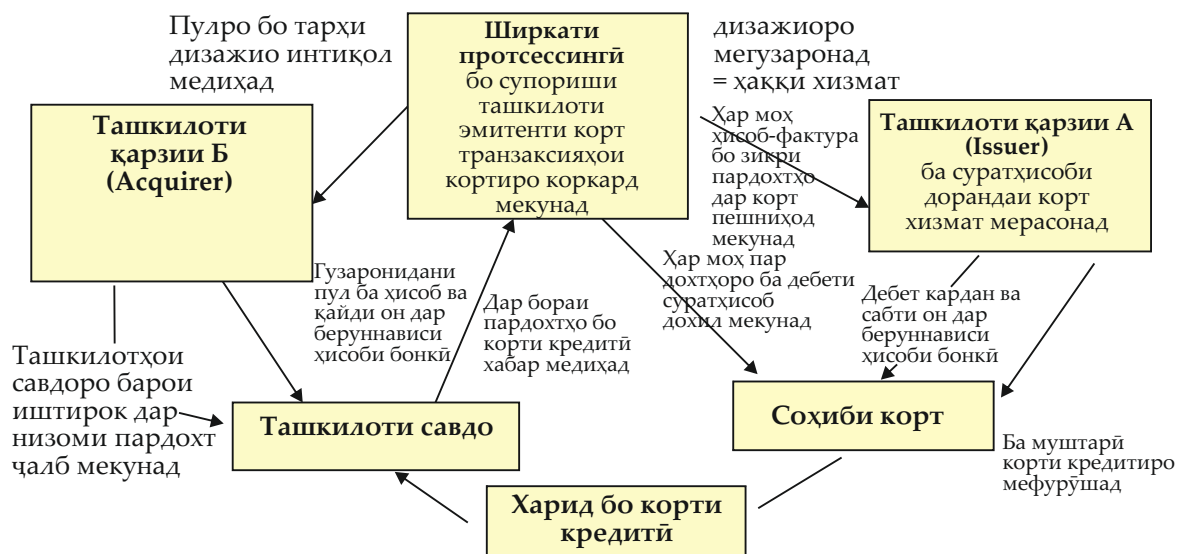
Логотипҳои “бетамос” ва girogo функсияи нави инноватсионии корти дебетии ҳазинаи амонатиро нишон медиҳанд. Дар мағозаҳо маблағи то 20 евро ро зуд ва беташвиш бо роҳи пардохти бетамос, бидуни ворид кардани PIN-код ва бе имзо пардохт кардан мумкин аст.

V PAY корти нави бонкӣ дар Аврупо аст, ки чип-технологияи замонавӣ дорад. Низоми пардохти V PAY ба санҷидани чипи дар дохил буда ва PIN-код асос ёфта, ба талаботи олии бехатарӣ ҷавобгӯ мебошад.

Лимити шабонарӯзӣ барои гирифтани пули нақд бо корти дебетии ҳазинаи амонатгузорӣ	
Маблағ	Ҷойи гирифтани пули нақд
то 10.000 евро	Яке аз 1200 терминали хизматрасони мо
то 2.000 евро	Ҳамаи ҳазина ва терминалҳо дар Аврупо, ки логотипи “electronic cash” доранд
то 2.000 евро	Яке аз 650 банкомати мо
то 500 евро	Банкомати дигар ҳазинаҳои амонатии Олмон ва дигар ташкилотҳои қарзӣ
то 500 евро	Банкоматҳои зиёд дар кишварҳои Аврупо (бо пули миллӣ)

Нақшаи гузаронидани ҳисоббаробариҳо бо кортҳои кредитӣ

2.4. Чек

Чек ин коғазии қиматнокест, ки ба талаботи мушаххас ҷавобгӯ мебошад. Чек ба бонки хизматрасони соҳиби ҳисоб имкон медиҳад, ки ба шахси сеюм маблағи муайян дода шавад. Чек ҳамчун воситаи пардохти ғайринақдӣ истифода мешавад. Чек аз гум шудан ё дуздии пул дар қиёс бо пули нақд ҳимоя мекунад, зеро Бонк масалан, ҳангоми додани пул имзои дар чек бударо бо имзои соҳиби ҳисоб муқоиса мекунад.

Анҷом додани пардохт бо чек:

- қарздор (дебитор) ба воситаи чек қарзашро дар назди кредитор пардохт мекунад;
- кредитор ба бонки хизматрасони худ супориш медиҳад, ки тариқи чек пардохт анҷом дода шавад ва маблағро ба ҳисоби вай гузаронад, яъне супориш медиҳад, ки маблағи дар чек нишондода ба фоидаи бонки хизматрасони вай ситонида шавад;
- бонки кредитор пешакӣ ба кредити ҳисоби кредитор маблағро гузаронида, бо бонки дебитор тариқи чек ҳисоббаробарӣ мекунад;
- бонки дебитор чекро қабул карда, маблағи дар он нишондодаро ба дебити ҳисоби дебитор мегузаронад;
- бо баробари гирифтани маблағи дар чек нишондода, бонки кредитор маблағро пурра ба кредити ҳисоби кредитор мегузаронад.

Мушаххасоти ҳатмии чек, ки қонун муқаррар кардааст:

- Номи чекдиҳанда (пардохткунанда аз рӯи чек);
- Ҷойи анҷом додани пардохт;
- Номи “чек”;
- Супориш барои пардохти маблағи мушаххас;
- Ҷой ва таърихи навиштани чек;
- Имзои чекдиҳанда.

Тавассути ин чек пардохт намоед
(маблағ бо ҳарф)
(номи гирандаи пул)...ё ба пешниҳодкунанда
Чой ва таърихи додани чек имзои чекдиҳанда.

Musterbank GmbH DE

Zahlen Sie gegen diesen Scheck EUR

Betrag in Buchstaben

noch Betrag in Buchstaben

an oder Überbringer

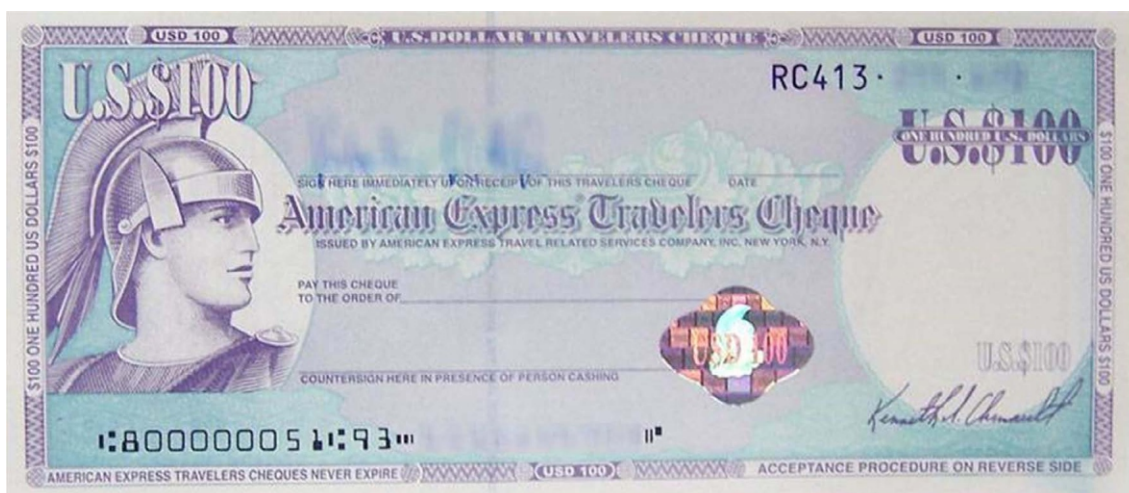
Ausstellungsort, Datum Unterschrift des Ausstellers

Der vorgeschriebene Scheckstempel darf nicht geändert oder gestrichen werden. Die Angabe einer Zahlungsart auf dem Scheck gilt als nicht geschrieben. nur

Scheck-Nr. Konto-Nr. Betrag Bankleitzahl 01h

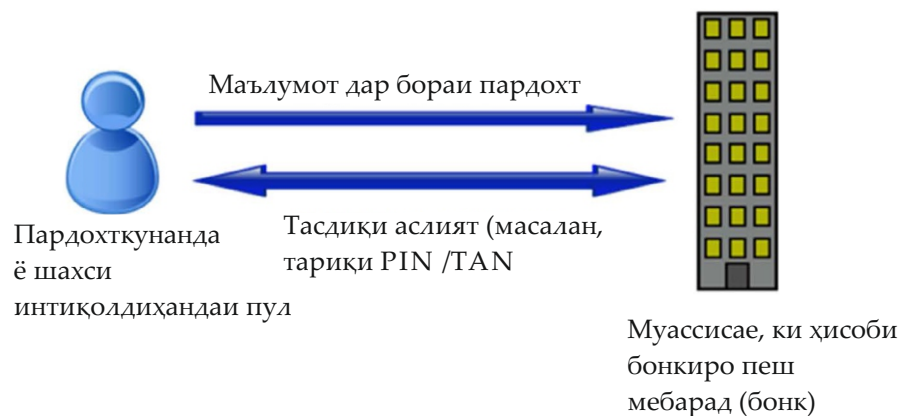
Bitte dieses Feld nicht beschriften und nicht bestempeln

Чекҳои сафар

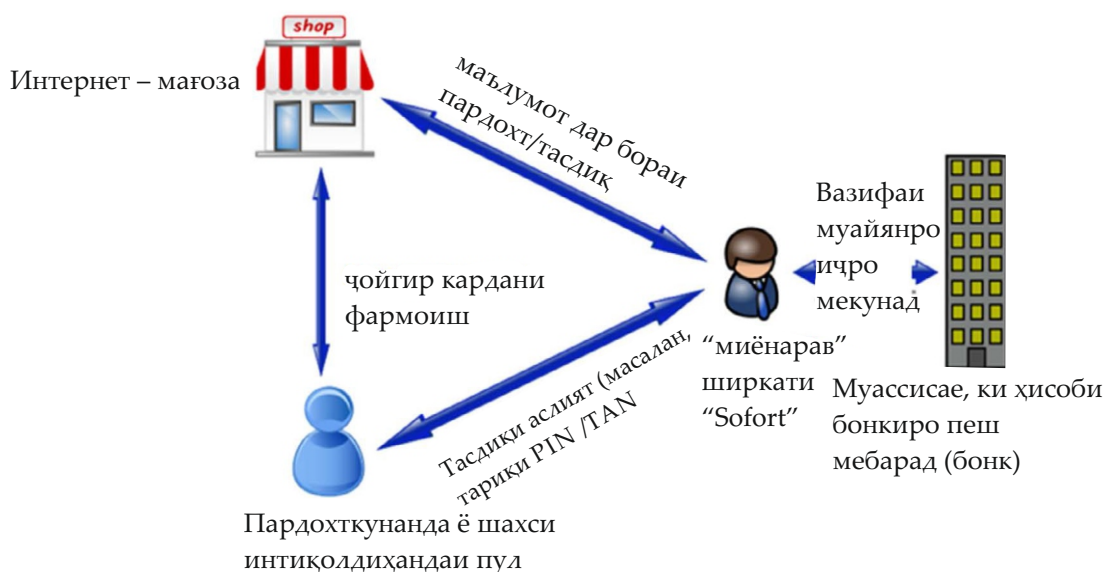

2.5. Низомҳои пардохт дар соҳаи тиҷорати электронӣ, ки дар Аврупо истифода мешаванд

Онлайн-бонкинг классикӣ

Низоми пардохти Sofort-banking

Баҳши 4.

Кредит (қарз)

1. Маълумоти умумӣ

1.1. Қарз

Калимаи “кредит” аз калимаи латинии “credere (ба маънои эътимод, боварӣ, бовар кардан) ба вуҷуд омадааст ва асоси муносибатҳои қарзиро ташкил медиҳад.

Кредит (қарз) – қарз додани пул аст, яъне ташкилотҳои қарзӣ дар бадали музди муайян пули худро ба муҳлати муайян ба муштариён қарз медиҳанд.

Бо роҳи боварӣ додани пул ба он хотир аст, ки қарзгир бо ёрии ин пулҳо ягон мушкilotро ҳал карда, кори аз нигоҳи иқтисодӣ манфиатовареро ба таври “оқилона” анҷом медиҳад ва барои баргардонидани (пардохти) он қодир мебошад.

Амалиёти қарздихӣ ин амалиёти пешпардохт кардани маблағ аст, яъне ташкилоти қарзӣ дар замони муосир маблағҳои пулӣ/молиявиро пешниҳод мекунад ва баргардонидани маблағ бо ҳаққи истифодаи он (пардохти маблағи асосӣ ва фоизи он) аз тарафи қарзгиранда дар замони оянда сурат мегирад.

Ба қарзгиранда ҳуқуқ дода мешавад, ки маблағи муайяни пулии аз қарздох гирифтaro истифода барад. Қарзгиранда бояд уҳдадор шавад, ки маблағи пулиро бармегардонад. Барои пешниҳод ва истифода бурдани сармоя, яъне қарз подошпулӣ пардохт мегардад, ки меёри фоизӣ ном дорад.

- Маблағгузори ба воситаҳои гардон ё воситаҳои асосӣ;
- Ташкили захираи пули нақд дар шакли маблағҳои қарзӣ;
- Муносибати эҳтиёткорона ба захираҳои нақдӣ;
- Афзоиш додани даромаднокии сармояи худӣ аз ҳисоби ҷалби маблағҳои пулӣ (қарзҳо);
- Меёри фоизи сармояи қарзӣ аз даромаднокии фурӯш камтар аст;
- андозаи маблағҳо аз воситаҳои молиявӣ ва ё хатҳои озоди қарзӣ зиёд-

тар аст.

Асоси гирифтани қарз барои шахсони воқеӣ:

Зарурати пардохти маблағҳое ба миён меояд, ки онҳоро аз ҳисоби да-

- ромадҳои ҳаррӯза ё маблағҳои андӯхта (захираҳои пули нақд) адо карда ғайриимкон аст;
- Дах сабаби асосӣ барои қарзхое, ки шахсони инфиродии воқеӣ мегиранд:
 - Барои хона ва боғ;
 - Барои мошин ва мотосикл;
 - Барои пардохтпазирӣ (нақдшавандагӣ);
 - Барои ҳифзи саломатӣ ва тарзи зиндагӣ;
 - Барои чашну маърака;
 - Барои конверсияи қарзҳо;
 - Барои оила;
 - Барои ҳаққи таҳсил, тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ;
 - Барои гузаронидани рухсатӣ/саёҳат;
 - Барои хариди электроникаи /техникаи дилхушӣ.

Қарзхое, ки ташкилотҳои қарзӣ медиҳанд, аз рӯи критерияҳои зерин аз ҳам фарқ мекунанд:

Гирандаи маблағ	Таъинот	Муҳлат	Шакли пардохт
Қарз ба шахсони ҳуқуқӣ	Қарзи инвеститсионӣ	Қарзи қўтоҳмуҳлат	Қарзи аннуитет (даврий)
Қарз ба шахсони воқеӣ	Қарзи ипотекаӣ	Қарзи миёнамуҳлат	Қарзи муҳлат ба муҳлат пардохтшаванда
	Қарзи истеъмолий	Қарзи дарозмуҳлат	Қарзи дорои муҳлати ниҳонии пардохт

Қарзҳо боз аз рӯи критерияҳои зерини иловагӣ аз ҳам фарқ мекунанд:

- навъи таъминоти қарз (қарзи таъминшуда, бетаъмин, қисман таъминшуда);
- бо кадом асъор дода шудани қарз (манати Туркманистон, долари ИМА, евро);
- ҳисоб кардани фоиз (фоизи тағйирнаёбанда/тағйирёбанда);
- имконияти истифодаи қарз (маблағи тағйирёбанда/бетағйир);
- шаклҳои ташкилии ташкилотҳои қарзии сершумор (масалан, ташкилоти қарзии алоҳида, қарзҳои умумӣ);
- мавҷудияти хавфҳо (қарзҳои ғайримушкилситон, қарзҳои дорои хавфи муътадил, қарзи мушкилситон, қарзи шубҳанок – одатан тасҳеҳшуда, қарзҳои барҳамхӯранда- ликвидатсионие).

Чузъҳои таркибии муносибатҳои қарзӣ

Дар шароити муътадил асоси муносибатҳои қарзиро шартнома, ҳамчунин чузъҳои таркибии зерин ташкил медиҳад:

- навъи қарз;
- маблағ;
- муҳлати қарз;

- пардохт;
- меъёри фоизӣ (тағйирёбанда/бетағйир);
- гарав;
- лаҳзае, ки аз он қарзгиранда метавонад аз қарз истифода кунад;
- тартиби истифодаи қарз;
- таъиноти қарз.

2. Навъи қарзҳо

2.1. Қарзи диспозитсионӣ/Овердрафт (изофабардошт)/хатти қарзӣ

Навъ	• Хатти қарзӣ дар ҳисоби ҷорӣ барои рафъи эҳтиёҷоти кӯтоҳмуҳлат • Имконияти истифода ва пардохт
Маблағи қарз	• Маъмулан то андозаи се маоши моҳона
Фоизи қарз	• Фоизи қарз бо дарназардошти маблағи воқеан гирифтаи қарз ҳисоб карда мешавад
Муҳлати қарз	• Маъмулан бе муҳлат
Таъмини қарз	• Не (надорад), сарватмандӣ шартӣ он мебошад
Таъинот	• Номуайян
Замина	• Пешбурди муносиби ҳисоб, синни балоғат
Ташаббус	• Ташкилоти қарзӣ ба сифати муштарӣ

2.2. Қарзи инвеститсионӣ

Навъ	• Қарзи аннуитет (даврӣ) бо ҳақгузориҳои баробар • Қарзи пардохтшаванда бо ҳақгузориҳои камшаванда
Маблағи қарз	• Вобаста ба объекти сармоягузорӣ
Фоизи қарз	• Фоизи солана дар тамоми муҳлати қарз бетағйир • Фоизи тағйирёбанда
Муҳлати қарз ва боздории меъёри фоиз	• Вобаста ба муҳлати истифодаи объекти сармоягузорӣ
Таъмини қарз	• Таъминшуда ё бетаъмин
Таъинот	• Қарз мақсаднок аст

3. Ҷузъҳои меъёри фоизи қарз

Андозаи меъёри фоизи қарз асосан ба ҷузъҳои зерин вобаста аст:

- **Хароҷот барои маблағгузорӣ (бозтамвил):** хароҷоти банк барои пардохти фоизҳо аз рӯи бозтамвили қарз. Омилҳои асосии хароҷоти бозтамвил ин сохтори меъёри фоиз дар бозори пул ва сармоя ва муҳлати қарз мебошад.
- **Хароҷоти баррасии маълумот ва коркарди он:** Омилҳои асосӣ ин маблағи қарз ва муҳлати қарз, инчунин хароҷоти марбут ба санҷидани қобилияти қарзпардозии муштарӣ, таҳти назорат гирифтани қарз, хароҷоти иҷораи ҷой ва коркарди электронии маълумот ва хароҷот барои амалӣ намудани раванди қарздиҳӣ ва мудирият мебошад.
- **Хароҷоти марбут ба хавфи стандартӣ:** Ин хароҷотҳо зарари чашмдоштро мепӯшонанд. Омилҳои асосӣ ин ҷо қобилияти қарзпардозии муштарӣ (эҳтимолияти дефолт) ва андозаи зарар дар ҳолати муфлисшавӣ мебошад.
- **Хароҷоти марбут ба сармояи худӣ:** Ин ҷо омилҳои асосӣ зарари ғайричашмдошт ва миқдори хароҷот барои сармояи худӣ мебошад (дараҷаи фоизи сармояи худӣ).

4. Хавфҳои ташкилоти қарзӣ вобаста ба амалиёти қарздиҳӣ

Ташкилотҳои қарзӣ ҳангоми амалиёти қарздиҳӣ ба хавфу хатарҳои зерин дучор мешаванд:

- **Хавфи муфлисшавӣ:** Хавфи нодуруст баҳо додани қобилияти қарзпардозии қарзгиранда ва омода будани вай барои пардохти маблағи истифодаи қарз (= хавфи пурра ё қисман пардохт накардани қарз ва фоизи он) дар ҳоли ҳозир ва оянда. Хавфи муфлисшавӣ дар рафти санҷиши қобилияти қарзпардозии муштарӣ баҳо дода мешавад;
- **Хавфи таъмини қарз:** хавфи пурра ё қисман беқурб шудани гарави пешниҳодкардаи қарзгир;
- **Хавфи пардохтпазирӣ:** Хавфи муваққатан ба таъхир гузоштани пардохти истифодаи қарз;
- **Хавфи беқурбшавӣ:** хавфи қисман беқурб шудани қарзи номиналии дебитории қарз (фоизи қарз ва пардохт) дар натиҷаи таваррум.

5. Санҷиши қобилияти адои қарз

5.1. Маълумоти умумӣ

- Қарздиҳандагон умедворанд, ки қарзи додаи онҳо (маблағи асосӣ ва фоизҳо) баргардонида мешавад.
- Шахси ба қарз эҳтиёҷдошта бояд сазовори боварии қарздиҳандагон бошад ва онҳо қарзгирандари шахси дорои қобилияти адои қарз ҳисоб кунанд.

- Қобилияти адои қарз маънои доштани қудрату имконияти пардохти қарзи гирифта ва омода будан ба пардохти қарзро дорад.
- Доштани қобилияти адои қарз ва омода будан барои пардохти қарз – дар ҳоли ҳозир ва дар оянда сарватмандӣ номида мешавад.
- Сарватмандӣ аз рӯи омилҳои моддӣ/молумулкӣ (масалан, доштани ягон манбаи даромад ва молу мулк) ва омилҳои шахсӣ (масалан, бенуқсонӣ) муайян карда мешавад.
- Қарздиҳанда ҳанӯз пеш аз розӣ шудан ба додани қарз/ (санҷиши қобилияти адои қарз), инчунин дар давоми муҳлати амали қарз (назорату пайгирии қарз) имконият ва сарватмандии муштариоро месанҷад.
- Имконият ва сарватмандӣ бештар ба нархи (арзиши) маблағи қарз ва фоизи он таъсир мерасонад.

Санҷиши қобилияти адои қарз аз ҷониби бонк ин раванди муайян кардани қобилияти қарзпардозии қарзгир аз нигоҳи ҳуқуқӣ ва аз рӯи шартнома мебошад.

Қобилияти адои қарз аз нигоҳи ҳуқуқӣ ин қобилияти ҳуқуқӣ барои гирифтани қарз мебошад.

Қобилияти адои қарз аз рӯи шартнома – маънои имконият ва қудрат доштани қарзгир, имконияти баргардонидани қарз мутобиқи шартномаро дорад.

Санҷиши қобилияти адои қарз:

- Санҷиши қобилияти адои қарз аз нигоҳи ҳуқуқӣ;
- Санҷиши қобилияти аджои қарз аз рӯи шартнома.

Ҳангоми омӯзиши қобилияти адои қарз аз нигоҳи ҳуқуқӣ қобилияти иҷро кардани уҳдадорию ваколатҳои ба зимма гирифта аз ҷониби намоёндаи тарафи мувофиқанамуда муқаррар карда мешавад.

Омӯзиши қобилияти адои қарз аз нигоҳи иқтисодӣ ин фаъолиятест барои омӯхтан, баррасӣ ва баҳо додани маълумот, ки мавзӯи он баҳо додани дороиҳо ва даромадҳо аз як тараф ва даромаду хароҷоти корхонаи қарзгиранда дар ҳоли ҳозир ва оянда аз тарафи дигар мебошад, ки мақсади он аз муайян кардани тарзи аз нигоҳи иқтисодӣ қаноатбахши пардохти қарзи дархостшуда иборат аст.

Бонк қарзгирандаро дар он ҳолат дорои қобилияти пардохт медонад, ки агар баъди гузаронидани таҳлили ҳуҷҷатҳои қарз ба бозгаштани маблағи қарз дар оянда мутобиқи шартнома умед бастан мумкин бошад.

Дар амал бошад санҷиши қобилияти адои қарз аз назорату пайгирии қарз фарқ мекунад, ҳарчанд санҷиши қобилияти адои қарз ва пайгирии қарз аз рӯи вазифаю манбаҳои маълумот ва техникаи баҳодихӣ асосан ба ҳам мутобиқатдоранд.

Қобилияти адои қарз пеш аз додани ризоияти додани қарз санҷида мешавад ва пайгирии қарз дар тамоми муҳлати амали қарз сурат мегирад.

Чораҳои сиёсӣ дар соҳаи хавфҳо дар амалиёти қарздиҳӣ

	Чораҳо оид ба амалиёти алоҳида	Чораҳо оид ба ҳамаи амалиёт
Чораҳо оид ба сабаб	Воситаҳои таҳлилий барои гирифтани баҳои миқдории хавфи қарзӣ	Чораҳо дар бобати ба расмият даровардани амалиёти қарздиҳӣ дар сатҳи ташкилӣ, иттилоотӣ ва кадрӣ
	Санҷиши қобилияти адои қарз	Ташкили сохторҳои ташкилии нисбат ба хавф нейтралӣ
Чораҳо оид ба тафтишот	Воситаҳои фаъл барои коҳиш додани зарар, масалан ба дигар кас вогузор кардани хавф ё маҳдуд кардани хавф	Воситаҳои фаъл барои коҳиш додани зарар аз идорасозии портфел
	Воситаҳои нофаъл барои пешгирии хавфҳо, масалан, меъёрҳои фоизи қарз, ки бо хавф андоза шудаанд	Воситаҳои нофаъл барои пешгирии хавфҳо, масалан, барои ниғаҳдорӣ супурдани захираҳои пардохтпазирӣ (нақдшаванда) ва сармояи худӣ

5.2.1. Қобилияти шахсии қарзпардозӣ

Қарзгиранда дар ҳолати доштани сифатҳои зерин сазовори боварӣ мебошад:

- бенуқсонӣ;
- ҷиддӣ ва муътабарӣ;
- покӣ;
- боэътимодӣ;
- дурусткорӣ;
- ботамкинӣ;
- боварибахшӣ.

Қобилияти қарзпардозии шахсӣ шартӣ ҳатмӣ барои додани қарз мебошад.

Омӯхтани қобилияти қарзпардозии шахсӣ ба воситаи:

- доштани маълумот дар бораи бонк (масалан, дар бораи маблағи аз пеш бурди ҳисоб, пасандоз гирифташаванда, таҷрибае, ки дар доираи амалиёти қарзии пешина гирифта шудааст);
- фаъолияти молиявии қарзгиранда;
- маълумоти шахсии қарзгиранда;
- шарҳи ҳоли қарзгиранда;
- таассуроте, ки дар вақти суҳбат бо қарзталаб ҳосил мешавад, аз ҷумла:
 - муфассалӣ;

- боварбахшӣ ва моҳияти гуфтушунид ва иттилоот;
- тавсияҳо;
- хулосаҳо.

5.2.2. Қобилияти моддии/молумулкии қарзпардозӣ

Ҳарчанд хислатҳои шахсӣ барои додани қарз аҳамияти калон доранд, вале онҳо ҳангоми тасмим гирифтани барои додани қарз аз ҷониби ташкилоти қарзӣ ҳамаҷуз нокифоя мебошанд. Ин ҷо боз хислатҳои дигари дар баробари хислатҳои шахсӣ нақши муҳим мебошанд, ки ба қобилияти моддии қарзпардозӣ дахл доранд.

Мақсад: ҷавоб ба саволи зерин: оё қарзи додашаванда асоснокӣ дорад ё не, шарту уҳдадорӣҳои он кадомҳоянд?

Ҳангоми санҷиши қобилияти қарзпардозӣ се ҷанба дар маркази диққат қарор доранд:

- Санҷиши хислатҳои шахсӣ;
- Санҷиши табиноти қарз;
- Санҷиши вазъи иқтисодӣ.

Омӯзиши хислатҳои шахсӣ (тахассуси менеҷмент):

- Донистани соҳаи фаъолияти муштарӣ;
- Дуруст баҳо додани бозоре, ки муштарӣ аз он ашёи хом меҳарад, инчунин бозори фурӯши маҳсулоти вай;
- Дуруст баҳо додани ҳолати рақобатпазирии муштарӣ;
- Қобилияти дарки муштарӣ ба ошкор кардани шанси муваффақият дар бозор ва дарки хавфҳои бозорӣ;
- Дарки ба кучо масраф кардани маблағи қарз;
- Рафтори молиявӣ иқтисодии муштарӣ;
- Мулоҳизакорӣ ва ташаббуснокӣ дар бобати банақшагирӣ;
- Қобилияти тасмимгирӣ ва мутобиқшавӣ;
- Истеъдоди ташкилотчигӣ;
- Майлу иштиёқ ба корҳои ширкат;
- Боғайратӣ дар масъалаи ҳифзи манфиатҳои ширкат;
- Қобилияти ҳамроҳангсозӣ ва ҳавасмандсозии кормандон ва мутахассисон;
- Қобилияти ба одамон роҳбарӣ кардан;
- Омода будан барои гирифтани иттилоот.

Ҳамчунин боздид аз корхонаи шахси қарзгиранда низ метавонад барои ташкилоти қарзӣ бо мақсади ба даст овардани иттилоот дар бораи қарзгиранда аз манфиат ҳолӣ набошад. Ин хусусан дар мавриди корхонаҳои коркарди маҳсулот/истеҳсолӣ ва корхонаҳои савдо зарур мебошад.

Дар маҷмӯъ ҳангоми додани қарз дар назари доштани инҳо аз манфиат ҳолӣ нест:

- Андозаи маҳсулот, маҳалли ҷойгиршавӣ, таҷҳизот, амволи ғайриманқули истеҳсолӣ, аз ҷумла биноҳои сохтмонӣ нотаҷвӣ;
- Муҷаҳҳаз будани корхона бо воситаҳои техникӣ (бо техникаи муосир, сатҳи истифодаи зарфиятҳои иқтисодӣ ва сатҳи ихтисос (ба соҳаҳо таҷсимшавӣ));

- Мавҷудияти анборҳо (навъи молҳо, андоза ва муҳлати фондҳо, техникаи ҷобачогузорӣ дар анбор, аз ҷумла ҳисобгирии маводи анбор, истифодаи коркарди электроники маълумот).

Санҷиши таъиноти қарз

Яке аз шарту талаботи муҳимме, ки барои аз ҷониби ташкилоти қарзӣ қабул гардидани қарори қарздиҳӣ асос мебошад, ин таъиноти қарз аст, яъне ин ҷо масъалаи асосӣ он аст, ки:

Тавассути қарз чӣ маблағгузорӣ карда мешавад?

Қоидаи аз ҳама олии ҳангоми санҷиши таъиноти қарз ин эътимодноки аст.

Як усули муҳим мавҷуд аст: тарафи пул бояд ба тарафи истеҳсол ва фурӯши мол комилан мутобиқат намояд.

Омӯзиши вазъи иқтисодии қарзгир

Номгӯи саволҳои санҷишӣ оид ба ҳуҷҷатҳои қобилияти қарзпардозӣ/рейтинг:

- Тавсифи корхона (маълумоти асосӣ дар бораи корхона);
- Шартномаи муассисон/оиннома;
- Ҳисоботи солона (тавозун, ҳисобот дар бораи зарару фоида, замима) ва Ҳисобот дар бораи ҳолати корҳо ҳангоми зарурат барои се соли охир;
- Ҳисобот дар бораи системаи пешакӣ ошкор кардани хавфҳо (дар сураати мавҷуд будан);
- Ҳуҷҷатҳо дар бораи самти стратегии корхона;
- Ҳуҷҷатҳои соҳаҳои алоҳидаи фаъолияти корхона бо тақсимот ба соҳаҳо, маҳсулот ва минтақаҳо;
- Ҳуҷҷатҳо оид ба сохтори ташкилии корхона (сохтор ва ташкили равандҳои истеҳсолот);
- Таҳлили амиқи истеҳсолӣ;
- Банақшагирии молиявӣ ва банақшагирии пардохтпазирӣ;
- Ҳисобу китоби банақшагирӣ барои соли ҷорӣ ва оянда аз як то се сол (масалан, тавазунӣ нақшавӣ, ҳисоботи нақшавӣ дар бораи зарар ва фоида, ҳисобу китоби нақшавии гардиши молу маблағ, хароҷот, даромад);
- Номгӯи фармоишҳо, портфели қарзи дебиторӣ, захираи дороиҳои молию моддӣ;
- Шарҳи уҳдадориҳо;
- Банақшагирии сармоягузорӣ бо шарҳи лоиҳа ва нақшаи эҳтиёҷот ба сармоя.

6. Қабули қарор дар бораи додани қарз ва раванди қарздиҳӣ

6.1. Раванди қабули қарор дар бораи додани қарз

Баҳо додани қобилияти қарзпардозӣ як раванди инфиродӣ аст, ки воқеан бояд ба саволи зерин низ ҷавоб диҳад:

Оё қарз асоснок аст?

Ё дар кадом ҳолат ва/ё бо кадом шартҳо дода мешавад?

Ба ин раванд омилҳои зиёд таъсир мерасонанд, ки

- аз соҳибкор ва корхона вобастаанд;
- ба соҳибкор ё корхона аз берун таъсир мерасонанд, масалан, ҳолати дар соҳа баамаломада, вазъи бозор ва ҳуди бозор.

Қарор дар бораи додани қарз дар ниҳояти кор маҷмӯи талаботи гуногун аст, ки ба оянда самтгирӣ шуда, асосан аз инҳо иборат аст:

- Даромаднокӣ, пардохтпазирӣ ва амволи корхона;
- Таъсири бозор;
- Сифати маҳсулот;
- Обрӯю эътибори шахсони амалкунанда;
- Таъмини қарз.

6.2. Раванди додани қарз

6.2.1. Дархост барои қарз

Бонк мақоми пешниҳодкунандаи хизматрасонӣ буда, амалҳоро зеринро татбиқ мекунад:

- Қарор дар бораи додани маблағ барои лоиҳаҳои сармоягузорию корхонаҳо;
- Қарор дар бораи маблағгузорӣ барои хостаҳои шахсони воқеӣ.

Додани қарз низ яке аз ҳамин гуна қарор дар бораи маблағгузорӣ аст. Барои ин байни қарзгиранда ва мутахассиси мушовир гуфтушунид бурда мешавад.

Вазифаҳо ва аҳамияти гуфтушунид дар бораи қарз

Асоси ҳар гуна қарор дар бораи додани қарз гуфтушунид дар бораи қарз аст. Гуфтушунид барои ташаккули концепсияи қарз замина фароҳам оварда, барои муқаррар кардани қобилияти қарзпардозии шахсӣ ва моддӣ асос мегардад.

I. Мутахассис – мушовир эҳтиёҷотеро, ки муштарӣ ба қарз дорад, таҳлил мекунад:

- Ба муштарӣ чӣ қадар маблағ лозим аст?
- Қарз барои кадом мақсадҳо истифода мешавад?
- Муштарӣ барои пардохти қарз чӣ гуна имкониятҳо дорад?
- Лоиҳаи маблағгузорӣ ба таври мушаххас чӣ гуна аст?
- Мухлати қарз, пардохт ва навъи қарз ба лоиҳаи маблағгузорӣ мутобиқат дорад дорад ё не?

Пардохти қарз бояд ба сохтори гардиши маблағҳои пулии лоиҳаи сармоягузорӣ мутобиқ бошад.

II. Шартҳои гузаронидани гуфтушунид дар бораи қарз/Мутахассис- мушовир бояд:

- ба гуфтушунид комилан омода бошад;
- вақти баргузорию гуфтушунидро мувофиқа кунад;
- ҳангоми гуфтушунид ҷиҳатҳои асосии гуфтушунидро ба қайд гирад;
- муҳити муносибу боварибахшро барои гуфтушунид фароҳам орад (бо-варӣ, сирри бонкӣ);
- вақти кофӣ ҷудо намояд ва ба муштарӣ барои пешниҳоди лоиҳаи маблағгузорӣ вақти кофӣ диҳад;
- ба муштарӣ концепсияи маблағгузорию (қарздихиро) фаҳмонад;
- дар бораи натиҷаҳои бадастомада протоколи мухтасари хаттӣ тартиб диҳад (қайдҳо дар бораи шанс/хавф).

• Ба таври умум пардохтпазирии муштарӣ баҳо дода мешавад. • Дар вақти вохӯрӣ интихоби пешакӣ сурат мегирад. • Дархост танҳо дар сурати мавҷуд будани шанси ҳақиқӣ барои гирифтани қарз пешниҳод карда мешавад.

Муҳтавои дархост барои қарз:

- Номи мушаххаси қарзгир (номи ширкат, нишонӣ);
- Андозаи қарз;
- Меъёри фоиз ва фоизи пардохт;
- Таъиноти қарз;
- Пешниҳоди таъмини қарз;
- Тавсифи дақиқи лоиҳаи маблағгузорӣ;
- Маълумоти дақиқ дар бораи вазъи ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ;
- Баёноти мушаххас дар бораи пардохтпазирӣ ва имконияти пардохти Истифодаи қарз;
- Созишномаю шартҳои махсус.

Ҳуҷҷатҳои зерин (пурра ё қисман) тафтиш карда мешаванд:

- Тавсифи корхона;
- Нусхаи рӯйхати савдо, шартномаи муассисон, оиннома;
- Ҳисоботи солона (тавозун, ҳисобот дар бораи зарар ва фоида, замима) ва ҳисобот дар бораи ҳолати корҳо дар баъзе ҳолатҳо барои се соли охир;
- Ҳисобот дар бораи санҷиши системаи пешакӣ ошкор кардани хавфҳо;
- Ҳуҷҷатҳо оид ба самти стратегии корхона;
- Ҳуҷҷатҳои ташкилии корхона;
- Таҳлили амиқи истеҳсолӣ;
- Банақшагирии молиявӣ ва банақшагирии пардохтпазирӣ.

Ҳуҷҷатҳои зерин низ (пурра ё қисман) тафтиш карда мешаванд:

- Ҳисобу китоби банақшагирӣ барои соли ҷорӣ ва оянда аз як то се сол (масалан, тавазунӣ нақшавӣ, ҳисоботи нақшавӣ дар бораи зарар ва фоида, банақшагирии гардиши молу маблағ, хароҷот ва даромад);
- Номгӯи фармоишҳо, портфели қарзи дебиторӣ, захираҳои дороиҳои молию моддӣ;
- Шарҳи уҳдадорихо (дар сатҳи қарз);
- Банақшагирии сармоягузорӣ бо шарҳи лоиҳа ва нақшаи эҳтиёҷот ба сармоя (қарз);
- Иттилоот дар бораи қобилияти идорасозӣ.

6.2.3. Қарор дар бораи қарз

Дар асоси дархости қарзӣ бэк-офиси қарзӣ дар бораи додани қарз қарор мебарорад, ки дар он маълумот дар бораи дархости қарзӣ дарҷ мегардад.

Дар қарори додани қарз бояд ҳамаи маълумоти ба қарз дахлдошта оварда шавад.

Қарори додани қарз бояд фаҳмо бошад, яъне дар асоси он бояд қабули қарор дар бораи додани қарз бидуни муроҷиат ба ҳуҷҷатҳои иловагӣ имконпазир гардад.

6.2.4. Кумитаи қарзӣ

Кумитаи қарзии ташкилоти қарзӣ сохторест, ки мустақилона ё бо иштироки мутахассис-мушовир ҳамеша мутобиқи усули чорчашма – дар бораи додан ё рад кардани додани қарз қарор қабул мекунад.

Асос барои қабули қарор қарори додани қарз аст, ки ҳуҷҷатӣ кардани қарори қарзӣ ба ҳисоб меравад.

6.2.5. Шартнома дар бораи додани қарз

Воҳиди қарздиҳӣ:

- ҳуҷҷатҳоро муфассал омӯхта мебарояд;
- шартнома дар бораи додани қарз ва шартнома дар бораи таъмини қарзро тартиб медиҳад;
- парвандаи қарзӣ мекушояд;
- пеш аз додани қарз (таърихи иҷро) месанҷад, ки ҳамаи ҳуҷҷатҳои барои пардохти маблағ зарурӣ мавҷуданд ё на.

6.2.6. Имзо кардани шартнома ва додани қарз

Мутахассис-мушовир ба қарзгир ҳамаи шартномаҳои имзокардаи бонкро дар бораи додани қарз ва шартномаи таъмини қарз пешниҳод карда, муқаррароти ин шартномаҳоро шарҳу эзоҳ медиҳад.

Баъд аз ин муштарӣ ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсиятро нишон дода, ба бонк нусхаи имзошудаи ҳар як шартномаро бармегардонад.

Воҳиди бек-офиси қарзӣ то таърихи иҷро омӯхта мебарояд, ки ҳамаи ҳуҷҷатҳои барои додани қарз зарурӣ мавҷуданд ё на. Баъди ин маблағи қарз ба муштарӣ дода мешавад.

6.2.7. Парвандаи қарзӣ

Воҳиди қарздиҳӣ (бек-офис) доир ба ҳар қарзгиранда парвандаи қарзӣ боз мекунад.

Дар парвандаи қарзӣ ҳуҷҷатҳои зерин гузошта мешаванд:

- Қарорҳо, дархости қарз;
- Мукотибот (мактубҳо);
- Шартномаҳо дар бораи додани қарз ва шартнома дар бораи таъмини қарз;
- Ҳуҷҷатҳо дар бораи корхона, вазъи ҳуқуқӣ ва иқтисодии он;
- Рейтинг (ҳуҷҷатҳои рейтингӣ);
- Ҳуҷҷатҳои коркардшуда (баррасишуда).

6.2.8. Пайгирии қарз

Дарҳол баъди додани қарз бонк ба пайгирии қарз шуруъ мекунад, зеро вай меҳодад донанд, ки муштарӣ ба мисли пештара қобилияти қарзпардозӣ дорад ё на.

Бонк ҷиҳатҳои зеринро зери назорат мегирад:

- Дигаргунӣ дар вазъи иқтисодӣ;
- Тағйирот дар кафолатҳои қарз;
- Тағйирот дар бораи вазъияти шахсӣ;
- Тағйирот дар вазъи ҳуқуқӣ;
- Тағйирот дар соҳаи фаъолият.

Баъд аз ин бонк инҳоро зери назорат мегирад:

- оё қарз мутобиқ ба таъиноти изҳоршуда истифода мегардад?
- оё муштарӣ шартҳои шартномаро риоя мекунад;
- дастуру фармонҳо дар доираи хатҳои қарзии мувофиқашуда ҳастанд ё не?
- **предоставляет ли клиент банку оговоренную информацию;**
- оё муштарӣ ҳамеша дар муҳлати таъиншуда қарзро (қарз ва фоизҳои онро) пардохт мекунад?

Ҳар қарзгиранда ё ҳар гуна фаъолияти қарзгириро ба ин ё он гурӯҳи хавф мансуб медонанд, ки дар он эҳтимолияти дефолти қарзӣ муайян карда мешавад. Ба ин ё он гурӯҳи хавф мансуб донишманди қарзгириро бо ёрии тартиби рейтинггузорӣ муайян мекунанд.

Ба воситаи категорияи хавфҳо идораи хавфҳои портфели қарзии бонкро идора мекунад.

Ҳадаф аз ин ба муддати дурудароз ноил шудани фоизи ками дефолти қарзӣ ё нигоҳ доштани ин нишондиҳанда мебошад.

6.2.9. Идора кардани қарзҳои мушкилситон

Мушкилот аз як тараф дар набудани иттилооти кофӣ дар бораи вазъи иқтисодӣ ва пешрафти иқтисодии қарзгиранда мебошад.

Сабабҳои муфлисшавӣ бино бар таҷрибаи мудирони озмунӣ
Се категорияи сабабҳо вучуд доранд:

Идорасозӣ	Маблағгузорӣ	Талабот/бозор	Дигар
Хароҷот барои кормандон	Маблағҳои тамо- Ман ками худӣ	Содироти торафт камшаванда	Таъсири муфлис- шавии дигар ширкатҳо
Норасоӣ дар идора- созӣ	Афзудани меъёри фоизӣ	Коҳиши талабот дар бозори дохилӣ	
Норасоӣ дар ReWe/ нақшагирии молиявӣ/ ҳисоб кардани хароҷот	Норасоии маблағ- ҳои қарзӣ	Интизоми пар- дохти муштарӣ	
Хато ба нақша гирифтани сармоягузорӣ	Маблағгузориҳои хато	Рақобати хориҷӣ арзонтар аст	
Ситонидани қарзи дебиторӣ бо таъхир			
Зиёд будани кормандон			
Зиёд будани иқтидори истеҳсоли			
Истифодаи васеи Захираҳо			
Аз нақша гаронтар будани сармоягузориҳо			

7. Далелҳо ба манфиати муштарӣ дар амалиёти қарздиҳӣ

7.1. Се арса барои фаъолияти менеҷмент

- 1) Идорасозии пардохтпазирӣ – идорасозии молиявӣ;
- 2) Идорасозии натиҷаҳои фаъолият – идорасозии амалиёт;
- 3) фароҳам овардан ва нигоҳ доштани имконоти ноил гардидани натиҷаҳои фаъолият – идорасозии стратегӣ.

Нигоҳ доштани қобилияти адои қарз барои роҳбарият вазифаи аввалинда-рача аст. Аз рӯи вазъи молиявӣ метавон дар бораи ҳолати пардохтпазирӣ хуло-са кард. Вазъи молиявиро ба таври зерин маълум кардан мумкин аст:

- вазъи молиявии ҳаррӯза;
- вазъи молиявии ҳармоҳа;
- вазъи молиявии солона.

Мавқеъ	соли гузашта	рӯзи ҳисоботӣ
Хатти қарзии ваъдашуда	200 000	250 000
+ воридшавии пул	15 000	18 000
Салдо = пардохтпа-зирии умумӣ	215 000	268 000
истифодаи маблағҳои хатти қарзӣ	140 000	160 000
+ пардохт	12 000	16 000
Салдо = бурунрафти пардохтпазирӣ	152 000	176 000
пардохтпазирӣ умумӣ	63 000	92 000

Мисоли нақшаи молиявии солона ва нақшаи пардохтпазирӣ

рӯзи эҳтимолии воридшавии маблағ (даромади маблағ)	
аз гардиши маблағ	5 300 000
аз қарзи дебиторӣ	300 000
аз ҳиссаи иштирок	20 000
аз ҳисоби фоиз	35 000
дигар даромадҳо	150 000
аз ҳисоби пасандозҳо	100 000
= маблағи даромад	5 905 000

Хароҷоти эҳтимолӣ	
барои хариди мол	2 400 000
барои хароҷоти кормандон ва хароҷоти моддӣ	2 172 000
барои додани фоиз	136 000
барои додани андоз	123 000
барои пардохти қарз	320 000
барои сармоягузорӣ	100 000
= маблағи хароҷот	5 251 000

Маблағи даромад	5 905 000
маблағи хароҷот	5 251 000
= бақияи пардохтпазирӣ	654 000

7.2. Саволҳои асосӣ

Панҷ саволи зерин ба миён гузошта мешавад

1. Кӣ бояд қарзгиранда бошад?
2. Андозаи қарзи ба Шумо зарурбуда чӣ қадар аст?
3. Ба кадом мақсад ба Шумо қарз зарур аст?
4. Барои таъмини қарз чиро метавонед пешниҳод кунед?
5. Қарзро чӣ тавр ва кай метавонед пардохт намоед?

Маълумоти асосӣ дар бораи қарори додани қарз

Доир ба саволи 1: Кӣ бояд қарзгиранда бошад?

- Барои қарз кӣ масъулият ба зимма дорад?
- Масъулият то кадом андоза аст?
- Ин ҷо аллакай баҳо додани қобилияти қарзпардозӣ сар мешавад.

Доир ба саволи 2: Андозаи қарзи ба Шумо зарурбуда чӣ қадар аст?

- ҳисоб кардани эҳтиёҷот ба қарз барои воситаҳои асосӣ ва гардони истеҳсолот.

Доир ба саволи 3: Ба кадом мақсад ба Шумо қарз зарур аст?

- Оё қарз барои маблағгузориҳои лоиҳаи аз нигоҳи иқтисодӣ муфид ва даромадовар истифода хоҳад шуд?
- Исбот кардани даромадоварӣ ба воситаи ҳисобу китоби пешакӣ.

Доир ба саволи 5: Қарзро чӣ тавр ва кай метавонед пардохт намоед?

- Бо ҳисобу китоб исбот кардани қобилияти баргардонидани қарзи истифодашаванда.

Фоида	150 000
+ Истеҳлок	50 000
+ Фоизҳо	60 000
= Ворид шудани маблағҳои пулӣ	260 000
- Фоизҳо	60 000
- Пардохт	50 000
= Воридшавии пардохтпазирӣ	150 000
= ҷамъи хароҷот	5 251 000

- Бо ҳисобу китоб исбот кардани қобилияти баргардонидани қарзи истифодашаванда
- Бонк бояд дарк намояд, ки фоидаи холиси бадастомада барои пардохти қарзи истифодашаванда (пардохти қарз ва фоизи он) кофӣ аст.
- Бастанӣ созишномаи комил
- Қарз дар кадом шакл пардохт карда мешавад?
 - Дар шакли аннуитет (даврий) бо ҳақгузориҳои баробар ва ҳангоми камшавии ҳиссаи фоизҳо.
 - Дар шакли қарзе, ки бо ҳиссаҳои баробар пардохт карда мешавад.
 - Дар шакли қарзи “шилликпардохт”, дар як вақт бо як маблағи яклухт пардохт карда мешавад;
 - Дар шакли қарзи доройи миқдори муайяни солҳо, ки аз пардохт озод аст.

Бояд ҳамон варианте интихоб гардад, ки бештар барои пардохтпазирӣ корхона мувофиқтар аст. Муҳлати қарз бояд ба муҳлати иқтисодии истифодаи объектҳои маблағгузоришаванда нигаронида шавад.

7.3. Қарзи варақавӣ

Заминаҳо барои қарзи варақавӣ

Бояд нисбат ба пардохтпазирии муштарӣ заминаҳои дахлдор вучуд дошта бошанд:

- Пойгоҳи муътамади сармояи худӣ;
- Тасдиқи он, ки муштарӣ барои пардохти қарзи истифодашаванда дар ҳоли ҳозир ва дар оянда имконият дорад;
- Вазъи муътадили молиявӣ;
- Таъмини пардохтпазирӣ;
- Ҳолати хуби гардиши маблағҳо ва сатҳи хуби даромад;
- Имконияти пешниҳоди таъмини қарз.

Қарзи варақавӣ дар доираи имконоти иқтисодии корхона дода мешавад.

7.4. Қарзҳои дарозмуҳлат

Вариантҳои пардохти ҳармоҳаи қарзи дарозмуҳлат инҳоянд: пардохти аннуитетӣ (даврӣ) ва тафриқадор.

Шакли аннуитетии пардохт аз шакли тафриқадор бо он фарқ мекунад, ки дар ибтидои давраи қарзӣ фоизҳо қисми зиёдтари пардохтро ташкил медиҳанд. Бо ин роҳ маблағи қарзи асосӣ оҳиста-оҳиста кам шуда, мутаносибан пардохти барзиёди фоизҳо тибқи ин варианти пардохти қарз зиёдтар мегардад.

7.4.1. Пардохти тафриқадор

Пардохти тафриқадор – шакли пардохти ҳармоҳаи қарз аст, ки ҳангоми он андозаи пардохти моҳонаи қарз то охири давраи қарздиҳӣ тадриҷан кам мешавад.

Ҳангоми шакли тафриқадори пардохти қарз пардохти ҳармоҳа аз ду қисм иборат аст. Қисми якум пардохти асосӣ ном дорад, ки андозаи он дар тамоми муҳлати қарз тағйир намеёбад. Пардохти асосӣ барои пардохти қарзи асосии қарз пешбинӣ шудааст. Қисми дуюм – пардохти камшаванда аст, ки то охири муҳлати қарз камтар шудан мегирад. Ин қисмати пардохт барои пардохти фоизи қарз равона мешавад.

Дар шакли тафриқадор пардохти моҳонаи қарз ҳамчун маблағи пардохти асосӣ ва фоизҳои ба андозаи боқимондаи қарз ҳисобшаванда ҳисоб карда мешавад. Табиист, ки андозаи боқимондаи қарз то охири муҳлати қарз камтар мешавад ва мувофиқан андозаи пардохти ҳармоҳа низ камтар мегардад.

Мисол оид ба пардохти тафриқадори қарз:

$$\text{Пардохт} = \frac{\text{Бақияи қарзи асосӣ}}{\text{Миқдор бо \% - х давра}} + \frac{\text{Бақияи қарзи асосӣ} * \text{меъёри фоиз}}{100 * 12}$$

Бақияи қарзи асосӣ аз санаи пардохт гирифта мешавад.

Миқдори давраҳои фоизӣ – муҳлат (бо моҳ) то тамомшавии қарз.

Меъёри фоизӣ – меъёри фоизи солони қарз.

Барои ба фоиз баргардонидан ва ҳисоб кардани фоизҳои як давраи ҳисоб (моҳ) онҳо ба 100 ва 12 тақсим карда мешаванд.

Инро дар мисоли мушаххас дида мебароем:

Пардохти қарзи андозааш 100 000 доллари ИМА-ро меёбем, ки барои 12 моҳ бо 22% солони гирифта шудааст. Пардохти якум аз рӯи қарз:

$$\text{Пардохт} = \frac{100000}{12} + \frac{100000 * 22}{100 * 12} + 8333,33 + 1833,33 = 10166,66$$

Ба ҳамин монанд пардохтҳои минбаъда сурат мегиранд. Дар поён ҷадвали пурраи пардохтҳо оварда шудааст:

№ п/п	Пардохти умумӣ	Фоизҳо	Қарзи асосӣ	Бақияи қарз то пардохт	Бақияи қарз баъди пардохт
1	10166,67	1833,33	8333,33	100000,00	91666,67
2	10013,89	1680,56	8333,33	91666,67	83333,33
3	9861,11	1527,78	8333,33	83333,33	75000,00
4	9708,33	1375,00	8333,33	75000,00	66666,67
5	9555,56	1222,22	8333,33	66666,67	58333,33
6	9402,78	1069,44	8333,33	58333,33	50000,00
7	9250,00	916,67	8333,33	50000,00	41666,67
8	9097,22	763,89	8333,33	41666,67	33333,33
9	8944,44	611,11	8333,33	33333,33	25000,00
10	8791,67	458,33	8333,33	25000,00	16666,67
11	8638,89	305,56	8333,33	16666,67	8333,33
12	8486,11	152,78	8333,33	8333,33	0

Пардохти тафриқадор бо интиҳоби ин навъи пардохт сурат мегирад:

- Пардохти тафриқадори номунтазам;
- Пардохт аз рӯи интиҳоб (муҳлати пардохт, андозаи пардохт);
- Пардохт дар охири муҳлат.

7.4.2. Аннуитет

Аннуитет – ин пардохтҳои ҳармоҳаи баробарандоза мебошад. Яъне ҳангоми пардохти аннуитетӣ қарзгир ҳар моҳ маблағи якхеларо (қарз + фоизи он) новобаста аз маблағи боқимондаи қарз пардохт мекунад.

Барои бонкҳо аз ҳама хубу муфид истифодаи пардохти аннуитетӣ аст, зеро дар ин ҳолат онҳо аз ҳисоби фоиз ғайриқонуна ба даст меоранд. Ба қарзгирандагон пардохтҳои аннуитетӣ аз он хотир муфид аст, ки ҳар моҳ ҳамон як маблағи баробарро пардохт кардан назар ба ҳар бор бор пардохт кардани маблағҳои гуногунандоза ва муайян кардани он, ки дар моҳи оянда бояд чӣ қадар маблағ супоранд, мусоидтару осонтар аст.

Формулаи пардохти аннуитетӣ, ҳисоб кардани пардохт

Мувофиқи формулаи пардохти аннуитетӣ андозаи пардохтҳои даврӣ (моҳона) ба ин миқдор хоҳад буд:

$$A = K * S$$

ки дар ин ҷо A – пардохти аннуитети моҳона,
 K – коэффитсиенти аннуитет,
 S – маблағи қарз мебошад.

Коэффитсиенти аннуитет аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K = \frac{i * (1 + i)^n}{(1 + i)^n - 1}$$

ки дар ин ҷо i – меёри фоизи моҳонаи қарз (= меёри солона/12),
 n – миқдори давраҳо, ки дар давоми онҳо қарз пардохт мегардад, мебошад.

Азбаски давра ба давра пардохт шудани қарз ҳар моҳ аст, он гоҳ меёри фоизи қарз (i) моҳона гирифта мешавад. Агар меёри фоиз 12 фоизи солона бошад, он гоҳ меёри моҳона чунин аст
 $i = 12\%/12$ моҳ = 1%.

Бо ёрии формулаи дар боло овардашудаи пардохти аннуитетӣ қарзгир метавонад маблағи моҳонаро, ки барои қарз пардохт кардан лозим аст, доништа гирад.

Ҳисоб кардани пардохти аннуитет

Мисол: Фарз кардем Шумо аз бонк ба маблағи 30 000 доллари ИМА бо 18 фоизи солона ба муҳлати 3 сол қарз гирифтаед. Маълумоти ибтидоӣ:

$S = 30\,000$ долл. ИМА

$i = 1,5\%$ ($18\%/12$ моҳ) $= 0,015$

$n = 36$ (3 сол $\times$ 12 моҳ)

Ин қиматҳоро ба формула гузошта коэффитсиенти аннуитетро муайян менамоем:

$$K = \frac{0,015 \cdot (1+0,015)^{36}}{(1+0,015)^{36} - 1} = 0,03615$$

Андозаи пардохтҳои ҳармоҳа:

$$A = K \cdot S = 0,03615 \cdot 30000 = 1084,57 \text{ Долл. ИМА}$$

7.5. Ҳадди бухронии қарз

Бонкҳо ҳадди гуногуни бухронии қарзро муайян кардаанд, аз ҷумла барои:

- қарзҳои контокорентӣ (ҷорӣ);
- қарзҳои овердрафт (изофабардошт);
- қарз барои пурра кардани воситаҳои гардон;
- истифодаи қарз тибқи лимити қарз;
- қарзҳои варақавӣ;
- сармояи умумии қарзӣ;
- анҷом додани пардохт барои истифодаи сармоя (пардохти қарз ва фоидаи қарз).

Дар таҷрибаи ҳаррӯзи қарзии худ бонкҳо қисман аз рӯи қоидаҳои эмпирикӣ амал мекунанд. Дар он қоидаҳои зерин муқаррар шудааст, ки таносуби қарзи истифодашуда чигуна бошад:

- нисбат ба гардиши солонаи маблағҳои корхона;
- нисбат ба ҳатти қарзии ваъдашуда;
- гардиш аз рӯи қарзи бонк;
- нисбат ба сармояи корӣ;
- нисбат ба сармояи худӣ ва гардиши маблағҳои пулӣ.

Агар қарзи варақавӣ аз:

- 50% сармояи худӣ,
- 15% гардиши маблағҳо,
- 30% сармояи корӣ

зиёд бошад, он гоҳ ин аз ҷониби бонк ба таври махсус назорат карда мешавад.

Бонкҳо одатан интизор мешаванд, ки сармояи қарзии ҷалбшударо дар давоми 6-7 сол аз ҳисоби воридшавии пардохтпазирӣ (кэш – флоу) пардохт кардан мумкин аст.

Сармояи қарзӣ = ҷамъбасти тавозун – сармояи худӣ

Воридшавии маблағ ба ҳазина (кэш – флоу) = фоида маблағчудокунии истеҳлокии нақшавӣ аз воситаҳои асосии истеҳсолот + маблағчудокунии дарозмуддат ба фондҳои захиравӣ (эҳтиётӣ).

Муҳлати аз қарз озодшавӣ бо солҳо = сармояи қарзӣ: кэш – флоу ё пардохти ҳадди аксари имконпазир дар як сол.

Барои бонкҳо ҳангоми додани қарз критерияи нисбатан муҳим инҳоянд:

- Оё қарзгиранда метавонад ба андозаи маблағҳое, ки барои пӯшонидани қарз (пардохти қарз ва фоизҳо) кофиянд, пул кор кунад?
- Ҳадди буҳронӣ 80% воридоти пардохтпазиро ташкил медиҳад.

7.6. Хатогӣ дар ҳисобкунии маблағгузорӣ

Хатогӣ дар ҳисобу китоби маблағгузорӣ метавонад қарзгирандаро дар ҳолати нугувор гузорад ва дар натиҷа баъзан пардохти қарзро аз рӯи шартнома зери таҳдид қарор диҳад.

Хатогиҳои асосӣ ҳангоми ҳисобу китоби маблағгузорӣ (қарздиҳӣ) дар ҳолатҳои зерин рӯй медиҳанд:

- Маблағи қарзи дархостшуда ниҳоят кам аст;
- Муҳлати қарз ниҳоят кӯтоҳ аст;
- Захираҳои пардохтпазирӣ мавҷуд нестанд;
- Дар захира ғарави озои қарз вучуд надорад (шояд ғарави қарз озад);
- Дар ояндаи наздик ниҳоят зиёд қарз дода шудааст;
- Сармояи худӣ ниҳоят кам аст;
- Қарзҳои камхароҷот истифода намешаванд.

8. Таҳлили қарз

8.1. Таҳлили ҳисоботҳои молиявӣ

Ҳисоботи солона бояд ба иштирокдорони корхона дар бораи вазъи иқтисодии корхона маълумот диҳад.

Чӣ тавр аз маводи омории фаровон метавон дар бораи вазъи иқтисодии корхона маълумот гирифт?

Вазъу ҳолати қобилияти қарзпардозӣ (сарватмандӣ) чӣ гуна аст?

Оё ғардиши маблағҳое, ки аз анҷом додани фаъолияти хоҷагӣ ворид мешаванд, барои иҷрои уҳдадориҳои молиявӣ дар оянда кофӣ мебошанд?

Барои ба ин саволҳо ҷавоб додан бояд маълумоти ҳисоботи солона дар доираи таҳлили ҳисоботи солона арзёбӣ ва ҷамъбаст карда шавад. Дар навбати аввал ба қарздиҳандагон масалан маълумоте зарур аст, ки оё қарзгиранда метавонад уҳдадориҳои оид ба пардохти қарз ва фоизҳои он (пардохт барои истифодаи қарз) иҷро намояд ё на.

Барои гирифтани маълумот ду самти асосӣ мавҷуд аст:

- Маълумот дар бораи устувории молиявӣ дар ҳоли ҳозир ва дар оянда;
- Маълумот дар бораи даромаднокӣ (ҳолати фоидагирӣ) дар ҳоли ҳозир;
- Маълумот дар бораи рушди хоҷагӣ дар оянда.

Ҳисоботҳои солонаи солҳои молиявии пешин чӣ аҳамият доранд?

- Онҳо барои гирифтани маълумот дар бораи модели фаъолияти корхонаи таҳлилшаванда зарур мебошанд;
- Барои пешгӯӣ кардани рушди ояндаи фаъолият асос мебошанд.

Пешгӯиҳои дар ҳисоботҳои солона зикршуда барои сценарияҳои гуногун ва баҳо додани хавфҳо асос ба ҳисоб мераванд. Бо ёрии нишондиҳандаҳои ҳисоботҳои солона қарздиҳандагон метавонанд дар бораи қобилияти қарзпардозии қарзгиранда маълумоту тасаввуроти нахустин ҳосил кунанд.

Қисматҳои таркибии ҳисоботи солона

Ҳар гуна ҳисоботи солона аз тавозун, инчунин аз ҳисобот дар бораи фоида ва зарар иборат аст.

Дар ҳисоботи солонаи ҷамъиятҳое, ки бо ҷалби сармоя фаъолият мекунанд, инчунин замима ва ҳисобот дар бораи вазъи корҳо илова мегардад.

Ҷамъиятҳои бо сармояи ҷалбшуда фаъолияткунанда, ки дар бозори озод бо роҳи барориши коғазҳои қиматнокии қарзии худ маблағ ҷалб мекунанд, иловатан бояд ҳисобот дар бораи тағйироти сармоя ва ҳисоботи бахшҳоро таҳия намоянд.

Тавозун дар бораи амволи корхона маълумот дода, нишон медиҳад, ки чӣ тавр ин амвол маблағгузори карда мешавад.

Дороиҳои дар санаи ҳисоботӣ мавҷудбуда (масалан дар таърихи 31. 12. с. 2013) ва мутобиқи принципҳои муайяни ба гурӯҳҳо муттаҳидшуда бо моддаҳои сармояи худӣ ва сармояи қарзӣ (пассив) муқоиса карда мешаванд.

Воситаҳои асосӣ (масалан, бино, таҷҳизот, патент, ҳисса) ба корхона муддати зиёд хизмат мекунанд. Воситаҳои гардон дороиҳои кӯтоҳмуҳлатро (масалан, захираҳои моддию истехсолӣ, қарзи дебиторӣ, воситаҳои нақдинашаванда) дар бар мегиранд. Тақсими пассивҳо мутобиқи мақоми ҳуқуқи қарздиҳандагон ба сармояи худӣ ва қарзӣ сурат мегирад.

Ҳисобот дар бораи фоида ва зарар дар бораи ҳолати корхона ва вазъи даромадҳои он маълумот медиҳад. Дар он хароҷоту даромад муқоиса карда мешавад, то дар ниҳояти кор натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ барои соли гузашта муайян карда шавад (фоидаи солона ё зарари солона).

Ҳамин тариқ, ҳисоботи солона дар ин бора маълумот медиҳад:

- ҳолати молу мулкӣ (корхона кадом дороиҳоро дар ихтиёр дорад?);
- вазъи молиявӣ (пайдоиши пули сармоягузоришуда);
- вазъи даромадҳо (бо ёрии чӣ корхона пул ба даст меорад?).

Тавозун: инъикоси ҳолати молу мулкӣ ва молиявӣ

Дар тарафи рост (= тарафми пасив, тарафи маблағгузорӣ, манбаи маблағҳо, уҳдадориҳо) манбаи (пайдоиши) пул нишон дода мешавад, ки бо ёрии он дороиҳои дар тарафи чапи тавозун нишондода харида мешаванд (= тарафи актив, тарафи амвол, истифодаи маблағҳо).

Сохтори тавозун:

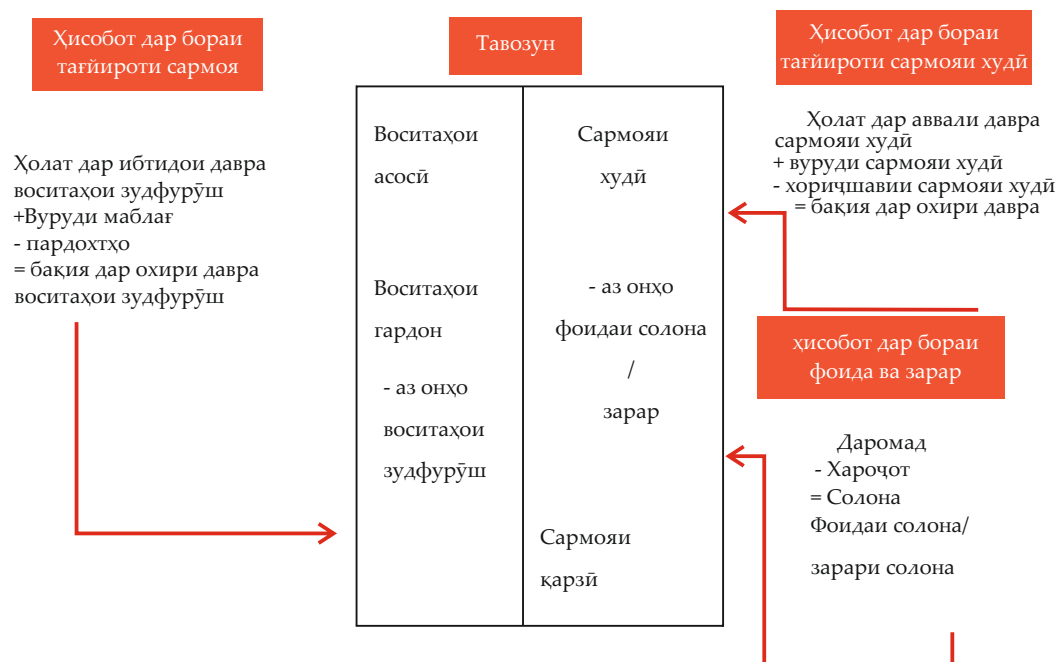
Актив	Пассив
Воситаҳои асосии истеҳсолот	Сармояи худӣ
1. Дороиҳои ғайримоддӣ	1. Сармояи оинномавӣ
2. Дороиҳои моддӣ	2. Захираи сармоя
3. Дороиҳои молиявӣ	3. Маблағчудокунӣ аз фоида
Воситаҳои гардон	4. Фоида/зарар
1. Захираҳои моддию истеҳсолӣ	5. Фоидаи солана/зарари солана
2. Қарзи дебиторӣ ва дигар дороиҳо	Маблағчудокунӣ ба фондҳои захиравӣ
3. Қоғазҳои қиматнок	Уҳдадориҳо
4. воситаҳои зудфурӯш	

Моҳияти тавозун дар он аст, ки ҳар ду тарафи он бояд як хел бошанд, яъне суммаи қиматҳои ҳар ду тараф бояд мувофиқат кунанд.

Ҳисобот дар бораи фоида ва зарар:

Дахл аз гардиши маблағу мол
- Харочот барои мавод
= Даромади умумӣ
- Харочот барои кормандон
- Маблағчудокунии истеҳлоқӣ
- Дигар хароҷоти истеҳсоли
+ Дигар даромади истеҳсоли
= Натиҷаи фаъолияти хоҷагӣ (EBIT)
+/- Натиҷаи молиявӣ
+/- Натиҷаи нейтралӣ
- Андоз аз даромад
= Натиҷаи фаъолияти иқтис. соли гузашта

Қисматҳои таркибии ҳисоботи солона

Таҳлил аз нуқтаи назари қарздиҳанда (аз ҷумла бонкҳо)

Қарздиҳандагон асосан ба он манфиатдоранд, ки қарзи додаи онҳо (= пардохти қарз ва фоизҳо) баргардонида шавад. Бинобар ин онҳо кӯшиш мекунанд, ки ҳолати пардохтпазирии қарзгирро пеш аз додани қарз баҳо диҳанд (омӯзанд).

Қарори бонкҳо дар бораи додани қарз дар навбати аввал ба натиҷаи таҳлили ҳисоботи солона таъя мекунад. Тартиби нишондиҳандаҳое, ки бонкҳо ҳангоми таҳлили ҳисоботи солона истифода мебаранд, аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Зери мафҳуми таҳлили ҳисоботи солона азназаргуззариҳои ҳамаи маълумот дар бораи корхона (ки аз тарафи аудит санҷида шуда нашр гардидааст) бо мақсади нисбатан муфасссал омӯхтани ҳолати корхона фаҳмида мешавад, ки дар навбати аввал инро аз ҳисоботи солона маълум кардан мумкин аст.

Барои баҳо додани хавфҳои қарзӣ (хавфи муфлисшавӣ) таҳлили ҳисоботи солона воқеан ҳам манбаи ягона набошад ҳам, вале воситаи муҳим ба шумор меравад. Бо вуҷуди норасоии маълум (гузаштани муддат зиёд - ретроспектива ва синну соли ҳуҷҷати ададӣ) ҳисоботи солона дар маҷмӯъ худро ба сифати барометр нишон дода, аз хусуси дефолт дар соҳаи қарздиҳӣ пешакӣ огоҳ мекунад.

Ҳангоми таҳлили асосноку амиқ, қарздиҳанда одатан метавонад пешакӣ ҷойҳои “нозуки” корхона- қарзгирро, ки метавонанд ба муфлисшавӣ оварда расонанд, ошкор кунад.

Барои боқӣ мондани корхона, ҳолати молиявӣ ва даромадноки соҳаҳои ҳа-

ҳаётан муҳим ба ҳисоб мераванд. Таҳлилгари берунӣ барои баҳо додани онҳо пеш аз ҳама – таҳлили гардиши маблағҳои пулӣ ва ҳисобот дар бораи тағйироти сармояро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Дар ин ҳолат муттаҳид кардани ин ду воситаи баҳодиҳӣ махсусан барои омӯзиши амиқи устувории молиявӣ ва пешбурди фаъолияти молиявии қарзгиранда муносиб меафтад.

- Воситаҳои молиявии амалкунананда дар натиҷа пешбурди фаъолияти муқаррарии хоҷагидорӣ ва ҳамин тариқ имконияти маблағгузори корхона аз ҳисоби маблағҳои худӣ мебошад.
- Гардиши (воридшавии) маблағҳои пулӣ натиҷаи фаъолияти “молиявии” корхона буда.
- Барои баҳо додани корхона чараёни пул нишонди-ҳандаи таркибии дорои аҳамияти асосӣ мебошад.
- Қисми ҳатмию таркибии таҳлили ҳисоботи солона мебошад.

Тарафҳое, ки ба ҳисобот дар бораи гардиши маблағҳои пулӣ ва ҳисобот дар бораи тағйироти сармоя манфиатдор мебошанд:

- Иштирокдорон;
- Ташкилотҳои қарзӣ;
- Матбуоти марбут ба иқтисодиёт;
- Аудиторҳо;
- Худи корхонаҳо.

Методҳои ҳисоб кардани кэш-флоу (гардиши пули нақд, чараёни пул)

Барои муайян кардани кэш-флоу дар асоси ҳисоботи солона асосан ду усул мавҷуд аст:

1. Ҳисобу китоби мустақим, ки аз даромад (даҳл) аз гардиш бармеояд ва аз натиҷаи бадастомадаи хароҷоти сарфшуда тарҳ карда мешавад;
2. Ҳисобу китоби ғайримустақим, ки аз фоида бармеояд ва онро ба андозаи масрафоти дар хароҷот инъикоснашуда зиёд карда, онро ба андозаи даромади (даҳли) дар даромад инъикоснашуда кам менамояд.

Тасвири ҳисобу китоб дар шакли формула:

1. Даромад-хароҷот = кэш-флоу (ҳисобу китоби мустақим)
2. Фоида + масраф, ки дар хароҷот нишон дода нашудааст- даромад (даҳл), ки дар даромад нишон дода намешавад = кэш-флоу (методи ғайримустақим)

Мисол: Ҳисоботи мухтасар дар бораи фоида ва зарар

Гардиш	1000
Хароҷот барои мавод	- 400
Хароҷот барои музди кор	- 300
Маблағчудокунии истехлоқӣ	- 200
<u>Анзнавбаҳодиҳии арзиши тавозунӣ</u>	<u>+100</u>
Фоида	200

Кэш-флоу ба тарзи зайл ҳисоб карда мешавад:

1. Таърифи мустақим

Даромад (гардиш)	1000
- хароҷот (мавод ва музди кор)	700
Кэш-флоу	300

2. Таърифи ғайримустақим

Фоида	200
Масрафе, ки дар хароҷот нишон дода намешавад (истеҳлок)	200
- Даромад (дахл), ки дар даромад нишон дода намешавад (азнавбаҳодиҳии арзиши тавозунӣ)	100
Кэш-флоу	300

Ахбордиҳии кэш-флоу

Имкониятҳои молиявии корхона:

- Имкониятҳои сармоягузорӣ;
- Имконияти пардохти қарз;
- Имконияти пардохти фоида.

Даромаднокии корхона

- қобилияти маблағгузорӣ кардан аз ҳисоби маблағҳои худӣ

Баҳодиҳии имкониятҳои пардохти қарз

Зери мафҳуми имконияти пардохти қарз қобилияти дар муҳлат пардохт кардани маблағи истифодаи сармоя аз қарзи гирифта фаҳмида мешавад.

Барои ташкилотҳои қарзӣ масъалаи ҳалқунанда он аст, ки оё корхонаи барои гирифтани қарз дархост пешниҳодкарда қарзро баргардонида метавонад ё не. Яъне ҷараёни маблағҳо барои пардохти қарз кофӣ мебошад? Барои ба ин савол ҷавоб гуфтан маблағҳои пулии мавҷуда ҳисоб карда мешаванд.

Маблағҳои пулии мавҷудбуда:

Маблағҳои пулӣ то пардохти андозҳо
 -Андозҳо/гирифтани маблағ барои мақсадҳои шахсӣ
 -Тақсими фоида
 -Сармоягузориҳо (барои иваз кардани воситаҳои асосӣ)
 -Пардохти қарзи мавҷудбуда
 = Маблағҳои пулии мавҷудбуда

Ҳисоб кардани имкониятҳои пардохти қарзи корхона:

Маблағҳои пулӣ то пардохти андозҳо	12 800
– Андозҳо	3 100
– Тақсимои фоида	1 500
– Сармоягузориҳо	6 000
– Пардохти қарзҳои мавҷудбуда	800
= Маблағҳои пулии мавҷудбуда	1 400

Маблағҳои пулии мавҷудбуда, мисол:

Ҳисобу китоби имкониятҳои пардохти қарзи корхона.

Дархости қарзӣ:

Андозаи қарз зиёда аз 4000

Пардохти қарз бо 10 ҳиссаи баробар, яъне 400 дар як сол.

Ҷоиҳои аҳтимолии пардохти қарз (дар як сол):

(маблағҳои мавҷудбуда: қарзи дархостшуда) $\times$ 100

$(1\,400:4000) \times 100 = 35\%$

Ҷоиҳои пардохти қарз аз ҷиҳати назариявӣ 35 ҷоиҳои ташкил медиҳад ва ҳамин тарз аз сатҳи пардохти воқеӣ ба андозаи 10% зиёд мебошад. Дар баробари ин, боз маржаи кафолатноки зиёд боқӣ мемонад.

Ҳангоми ҳисоб кардани маблағҳои мавҷудбудаи нақд ҷоиҳои (-и сармояи қарзӣ), ки бояд пардохта шаванд, ба сифати моддаи хароҷот ба ҳисоб гирифта намешаванд. Ҷоиҳои то ба ҳол мавҷудбуда аллакай ба сифати хароҷот дар натиҷаи ҷаъолияти асосӣ, ки ҳангоми ҳисоби маблағҳои пулӣ ба онҳо ворид мешавад, ба ҳисоб гирифта шудаанд.

Ҳисобот дар бораи тағйироти сармоя

Ҳисобот дар бораи тағйироти сармоя низоми маҳдуду сарбастаи ҷараёни маблағҳои пулӣ мебошад. Вазифа аз он иборат аст, ки:

- манбаи пайдоиши пардохтпазирӣ (нақдина) ошкор карда шавад;
- муайян гардад, ки ин маблағҳои пулӣ чӣ тавр истифода бурда шудаанд;
- нишондиҳандаҳои дахлдор ба сифати бузургии танзимкунанда истифода гарданд.

Соҳтори ҳадди ақалли ҳисобот дар бораи гардиши сармоя:

Дар шакли зина ба зина дар се сатҳ қарор дорад:

1. Омад/рафти маблағ аз ҷаъолияти ҷорӣ;

2. Омад/рафти маблағ аз фаъолияти сармоягузорӣ;
 3. Омад/рафти маблағ аз фаъолияти молиявӣ
1. Омад/рафти маблағ аз фаъолияти ҷорӣ:
 - Ҷараёни маблағҳои пулӣ аз фаъолияти амалиётӣ бояд мусбат бошад;
 - Аз ҷумла маблағҳои пулие, ки аз муштариён аз ҳисоби фурӯши молу маҳсулот ва хизматрасонӣ ворид мешаванд, инчунин пардохти маблағ ба молрасонҳо ва кормандон.
 2. Омад/рафти маблағ аз фаъолияти сармоягузорӣ:
 - Ҷараёни пул аз фаъолияти сармоягузорӣ дар бештари ҳолатҳо манфӣ аст, зеро сармоягузориҳои нав сурат мегирад;
 - Аз ҷумла воридшавии маблағ аз ҳисоби хориҷшавии воситаҳои асосӣ ва пардохт барои сармоягузорӣ.
 3. Омад/рафти маблағ аз фаъолияти молиявӣ:
 - Воридшавии маблағ аз фаъолияти молиявӣ аз 0 зиёдтар аст, вақте ки ҷараёни амалиёти маблағҳои пулӣ барои пардохти сармоягузорӣ нокофӣ аст. Агар вай аз 0 паस्तтар бошад, он гоҳ қарздиҳандагон маблағро гардонда воқас мегиранд;
 - Аз ҷумла маблағҳои пулии аз ҳисоби афзоиши сармоя ва дотатсияи иштирокдорон воридшаванда, пардохт ба иштирокдорон (дивиденд), маблағҳои пулии аз ҳисоби барориши вомбаргҳо ва гирифтани қарз воридшаванда, инчунин пардохт барои пардохти вомбаргҳо ва қарзҳо.

Нуқтаи оғоз барои таҳлили ҳисобот дар бораи тағйироти сармоя

Баҳодиҳии/андозагирии потенциали маблағгузорӣ аз ҳисоби маблағҳои худӣ: ҷараёни маблағҳои пулӣ аз фаъолияти амалиётӣ: истифодаи маблағҳо барои фаъолияти сармоягузорӣ.

Дараҷаи динамикии қарздорӣ (муҳлати озодшавӣ аз қарздорӣ бо солҳо).

Қарздории ҳолиси молиявӣ: ҷараёни маблағҳои пулӣ аз фаъолияти амалиётӣ.

Ҳудуди истифодаи сармоя

Ҳисоб кардани қобилияти пардохт барои истифодаи сармоя аксар вақт ҳудуди истифодаи сармоя номида мешавад.

Коэффитсиенти истифода:

$$\frac{\text{Пардохтҳо (пардохти қарз ва фоизҳо)} * 100}{\text{кэш-флоу аз фаъолияти амалиётӣ}}$$

Агар коэффитсиенти истифода 80% бошад, он гоҳ вай барои таъмини да -

дараҷаи беҳатарӣ ҳангоми камшавии гардиш ё зиёдшавии хароҷот ҳудуди бо-
лой доништа мешавад.

Таҳлили ҳисоботи солона

- Мақсад: баҳо додани ҳисобот;
- Имрӯзҳо асосан беҳтар шуморида мешавад, ки ҳисобот бо роҳи муқоисаи нишондиҳандаҳои ҳамгуни давраҳои гуногуни вақт баррасӣ карда шавад (методи динамикии баррасӣ);
- Натиҷагирии мувофиқ аз ҳисоби якҷо кардани маълумоти гуногун ба-
рои баҳодиҳии умумӣ;
- Нишондиҳандаҳо барои баҳо додан мусоидат карда, имкон медиҳанд,
ки нишондиҳандаҳои ҳамгуни давраҳои гуногун, нишондиҳандаҳои со-
ҳа ва нишондиҳандаҳои ҳақиқӣ бо нишондиҳандаҳои минбаъда муқоиса
карда шаванд;
- Ҳисоботи нахустин ба тавозуни сохторӣ мутобиқи ҷанбаҳои таҳлил (тақ-
симбандӣ аз рӯи хавф ва муҳлат) аз нав ба расмият дароварда мешавад.

Нишондиҳандаҳо – таҳлили ҳисоботи корхона

Ташкилотҳои қарзӣ баъзан нишондиҳандаҳои гуногунро истифода мебаранд.

Хусусан он нишондиҳандаҳои аҳамияти хос доранд, ки ташкилотҳои қарзӣ
дар раванди рейтинггузорӣ истифода мебаранд.

Формулаҳо барои муайян кардани нишондиҳандаҳои ҳамгун нестанд. Аммо,
одатан ин ҳолат танҳо ба тобишҳои гуногун оварда мерасонад. Муҳтавои асо-
сии ин ё он нишондиҳанда одатан дуруст мебарояд.

Истифодаи нишондиҳандаҳои танҳо он вақт ба мақсад мувофиқ аст, ки агар
муқоисаи нишондиҳандаҳои ҳамгун дар давоми муддати дароз имконпазир
бошад.

Танҳо дар асоси ҳисобгирии марбут ба вақт динамикаи рушди корхонаро
маълум кардан мумкин аст.

Нишондиҳандаҳо аз рӯи сатҳи даромадҳо – нишондиҳандаҳои даро- мадноқӣ

Нишондиҳандаҳои нисбатан муҳим барои баҳо додани натиҷамандии фаъ-
олияти корхона.

Таносуби андозаи фоида дар таносуб бо сармояи маблағгузоришуда ё гар-
диши маблағҳои ба вучудода муқаррар карда мешавад.

Таърифи ягонаи нишондиҳандаҳои даромадноқӣ вучуд надорад.

Даромаднокии сармояи умумӣ

Яке аз параметрҳои асосии мақсадноки молиявӣ иқтисодии корхона дар

баробари муқоисаи нишондиҳандаҳои корхонаҳои соҳа ба сифати критерияи баҳодихӣ инчунин фоизи бозори сармоя аз рӯи сармоягузори дарозмуддати боэътимод (масалан, қарзҳои давлатӣ бо рейтинги беҳтарин, яъне ААА, ба сифати нишондиҳандаи ҳадди ақалли мақсаднок) ё даромадҳои миёнаи фоизӣ дар бозори фондӣ мебошад.

Даромаднокии сармояи умумӣ бо фоиз (%)

Формула:

$$\frac{(\text{Натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ} + \text{масраф барои фоиз}) * 100}{\text{Сармояи умумӣ (ҷамъбасти тавозун)}}$$

Аҳамияти даромаднокии сармояи умумӣ

Нишондиҳанда инҳоро маълум мекунад:

- даромаднокии корхонаро новобаста ба таркиби сохтори сармоя;
- даромади фоизии дар маҷмӯъ гирифташуда;
- вуруди баръакси маблағҳои (бе пардохт) қарздиҳанда алоҳида аз шакли мушаххаси маблағгузорӣ;
- қобилияти менеҷмент барои ба таври мувофиқ аз нигоҳи иқтисодӣ истифода бурдани молу амволи сармоягузоришуда.

Нишондиҳанда критерияи баҳодихии натиҷаҳои иқтисодии фаъолияти корхона дар давоми соли хоҷагӣ мебошад.

Вай муайян мекунад, ки оё корхона метавонад аз нуқтаи назари иқтисодӣ истеҳсолӣ (дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои соҳа) хуб фаъолият карда, худро нигоҳ дорад.

Даромаднокии гардиш (аз муомилот) бо %

Формула:

$$\frac{\text{Натиҷаи фаъолияти муқаррарии хоҷагӣ} * 100}{\text{сармояи умумӣ (ҷамъбасти тавозун)}}$$

• Даромаднокии (фоидаоварии) гардиш дар ин бора маълумот медиҳад, ки то пардохти андозҳо ва фоизҳо кадом фоида бо доллари ИМА ба воситаи ин гардиш (муомилот) ба даст дароварда шудааст.

- Вай ҳамчун маржаи фоида маънидод карда мешавад.

Нишондиҳанда ба саволи андозаи даромадҳои фоизӣ барои молик ва оё сатҳи фоизҳои сармоя мувофиқ ба сатҳи фоизҳои сармоягузорӣ дар бозори дарозмуддати сармоя баробар шудааст, ҷавоб медиҳад.

Даромаднокии сармояи худӣ бо %

Формула:

$$\frac{\text{Фоида} * 100}{\text{Сармояи худӣ}}$$

Даромаднокии сармояи худӣ ҳамеша бояд ба сатҳе расад, ки он аз сатҳи меъёри миёнаи фоизӣ дар бозори сармояи дарозмуддат зиёд бошад. Ба ибораи дигар, аз як тараф қарздиҳанда беҳтараш пулҳои худро дар бозори сармоя сармоягузорӣ мекард, аз тарафи дигар даромади фоизии нисбатан баландтарро талаб мекард, зеро вай ҳамеша худро ба хавфи муфлисшавии корхона дучор мегардонад.

Нишондиҳандаҳои ҳолати молиявӣ

Ҳиссаи сармояи худӣ ҳаминро мефаҳмонад, ки соҳибкор дар маблағгузори корхонаи худ чӣ қадар саҳм дорад ва устувории молиявии корхона дар кадом ҳолат аст.

- Нишондиҳандаи асосӣ барои баҳо додани устувории иқтисодии корхона;
- Омили асосии нархгузорӣ барои додани қарз;
- Андозаи сармояи худӣ бояд ба хавфе, ки ба корхона таҳдид мекунад, самтгирӣ шавад.

Формула:

$$\frac{\text{Андозаи сармояи худӣ} \cdot 100}{\text{Ҷамъбасти тавозун (сармояи умумӣ)}}$$

Сармояи худӣ ба ихтиёри корхона одатан ба муҳлати дурудароз дода мешавад. Ҳиссаи зиёди сармояи худӣ мустақилияти молиявиро таъмин месозад.

Гардиши маблағҳои нақд

Дар натиҷаи даромад аз муомилот ба корхона ҳамеша маблағҳои нақд ворид мегардад, ки аз ҳисоби онҳо хароҷоти пардохтшаванда пӯшонида мешавад.

Аҳамияти ин нишондиҳанда:

Гардиши пули нақд қобилияти пардохт, даромаднокии корхона, инчунин имконияти маблағгузорӣ аз ҳисоби маблағҳои худӣ ва дар муқоиса бо соли гузашта ва дар муқоиса бо корхонаҳои соҳа тамоюли рушди корхонаро нишон медиҳад.

Андозаи фоида:

$$\begin{aligned} &+ \text{маблағҷудокунииҳои истеҳлокии нақшавӣ} \\ &(\text{барои дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ}) \\ &+/- \text{тағйирот дар маблағҷудокунӣ ба фондҳои дарозмуҳлати захиравӣ} \\ &= \text{ҷараёни пули нақд (гардиши пули нақд) то пардохти андозҳо} \end{aligned}$$

Дараҷаи динамикии қарздорӣ (муҳлати озодшавӣ аз қарздорӣ)

Баробарандозагии қарздорӣ хусусан бо дараҷаи динамикии қарздорӣ тав-

тавсиф карда мешавад. Вай ба таъсири ягон амали дар тавозун рухдода, тавре ин дар мавриди ҳиссаи сармояи худӣ рӯй медиҳад, дучор мегардад.

Ин нишондиҳанда барои муайян кардани вазъи молиявии корхона яке аз нишондиҳандаҳои муҳим ба ҳисоб меравад.

Ҳамаи ташкилотҳои қарзӣ ва гурӯҳҳои бонкӣ ин нишондиҳандаро истифода мебаранд.

Аҳамияти ин нишондиҳанда

Дараҷаи динамикии қарздорию ифода мекунад:

- муҳлати сохтаи пардохти қарз (бо солҳо), яъне чанд сол ба корхона лозим меояд ҳангоми чунин воридшавии маблағҳо қарзи умумиро пардохт намояд;
- то кадом андоза имкониятҳои молиявии корхона зиёданд, ба ибораи дигар то кадом сатҳ сармояи қарзии ҷалбшуда аллакай истифода шудааст;
- маблағгузорию корхона, зеро вай қарздорӣ (статикӣ)-ро барои қобилияти маблағгузорӣ аз ҳисоби маблағҳои худӣ андозагирӣ мекунад.

Формула:

Дараҷаи динамикии қарздорӣ = сармояи худӣ/ҷараёни маблағи нақд

Нишондиҳандаи пӯшонидани фоизҳо

Нишондиҳандаи пӯшонидани фоизҳо нишон медиҳад, ки то кадом андоза даромаднокии корхона барои пардохти фоизҳо кифояткунанда аст.

Формула:

Нишондиҳандаи пӯшонидани фоизҳо = кэш-флоу/хароҷоти фоизӣ

Таҳлил: Ҳар қадар нишондиҳанда паст бошад, ҳамон қадар уҳдадориҳо барои пардохти фоиз гаронтар аст.

Коэффитсиенти маблағгузорӣ (гиринг)

Коэффитсиенти маблағгузорӣ робитаи мутақобили байни сармояи ба ихтиёри корхона ба муҳлати дурудароз додашуда ва уҳдадориҳои онро муқаррар мекунад.

Формула:

Коэффитсиенти маблағгузорӣ = уҳдадориҳо: сармояи худӣ

Таҳлил: Ҳар қадар қарз дар муқоиса бо сармояи ба муҳлати дурудароз ба

ихтиёр додашуда кам бошад, ҳамон қадар пардохтпазирии корхона зиёдтар аст. Ҳар қадар нишондиҳанда пасттар бошад, ҳамон қадар корхона хубтар ва зиёдтар маблағгузори карда мешавад. Дар маҷмӯи ин нишондиҳанда ҳамон хусусиятеро дорад, ки онро нишондиҳандаи ҳиссаи сармояи худӣ дорад.

Нишондиҳандаи таҳлили сармоягузорӣ

Бо ёрии таҳлили сармоягузорӣ таркиби амволро (сохтори амволро) ва муҳлатнокии амволро нисбатан муфассал муайян кардан мумкин аст.

Мулоҳиза:

- Муҳлатнокӣ ба устувории иқтисодии корхона таъсир мерасонад (бо баробари камшавии муҳлат дороиҳо нисбатан нарм ба воситаҳои пардохтпазир (зудфурӯш) табдил меёбанд).
- Ҳиссаи ками воситаҳои асосӣ метавонад аз хуби истифода шудани зарфиятҳои истеҳсоли шаходат диҳад.

Зарфияти фондҳо

Нишондиҳандаҳои интенсивият ба андозаи назаррас аз соҳа вобастагӣ до ранд. Зарфияти ками фондҳо:

- Оё корхона бо ҳамон дороиҳои моддии пешина (кухнашуда) (қариб пурра истеҳлоқшуда) кор мекунад?
- Оё корхона бо ҳиссаи бештари дороиҳои моддии кирояшуда (лизинг) кор мекунад?

Формула:

$$\text{Зарфияти фондҳо} = \frac{\text{воситаҳои асосӣ} \cdot 100}{\text{амволи умумӣ}}$$

$$\text{Коэффитсиенти гардишпазирӣ}$$

Коэффитсиенти гардишпазирӣ

Бо ёрии коэффитсиентҳои гардишпазирӣ имкон дорад ба таври муфассал таҳлил карда шавад, ки то кадом андоза тағйирёбии интенсивияти динамика сабаби фаъолияти иқтисодии болораванда ва поёнраванда мегардад.

$$\text{Гардишпазирии воситаҳои асосӣ} = \frac{\text{дахл аз гардиш (муомилот): воситаҳои гардон}}{\text{амволи умумӣ}}$$

$$\text{Гардишпазирии амволи умумӣ} = \frac{\text{дахл аз гардиш (муомилот): амволи умумӣ}}{\text{амволи умумӣ}}$$

Таҳлили пардохтпазирии фондҳо

Барои санҷидани ҳолати пардохтпазирӣ имкон дорад нишондиҳандаҳои иловагӣ ҳисоб карда шаванд, ки маблағгузори муҳлаташ мувофиқояндаро тавсиф мекунанд.

Принсип: Амволи муҳлати истифодааш тӯлонӣ бо ёрии сармояи дарозмуддат маблағгузорӣ карда мешавад.

Қоидаи тиллоии тавозун: Амволи муҳлати истифодааш тӯлонӣ бояд бо ёрии сармояе, ки ба муддати дурудароз дода мешавад, маблағгузорӣ карда шавад.

Формула:

$$\begin{aligned} & \text{Таносуби воситаҳои асосӣ ба сармояи худӣ} = \\ & = (\text{сармояи худӣ} + \text{сармояи қарзии дарозмуҳлат}) * 100 / \text{воситаҳои асосӣ} \end{aligned}$$

Таҳлил: Нишондиҳандаи мазкур ба таври умум дар бораи сохтори маблағгузорӣ маълумот медиҳад.

Баҳодиҳии умумии пардохтпазирӣ

Барои баҳо додани қобилияти қарзпардозӣ (пардохтпазирӣ) –и корхона тасвири умумие, ки дар натиҷаи муқаррар кардани ҳамаи нишондиҳандаҳои ба ҳам алоқаманд ба миён меояд, ҳалқунанда мебошад.

Барои он ки корхона дар асоси нишондиҳандаҳои ҳисоботи солона баҳо дода шавад, критерияҳои муқоиса лозим аст, зеро нишондиҳандаҳо худ аз худ он қадар маълумоти зиёд дода наметавонанд.

Ба сифати критерияҳои муқоиса нишондиҳандаҳои давраҳои гузашта (муқоиса кардани нишондиҳандаҳои якхелаи давраҳои гуногун), нишондиҳандаҳои дигар корхонаҳо (муқоиса кардани нишондиҳандаҳои дигар корхонаҳо ё нишондиҳандаҳои соҳа) ё меъёрҳои додашуда муқоисаи нишондиҳандаҳои ҳақиқӣ бо нишондиҳандаҳои пешбинияшаванда) баррасӣ мегарданд. Инчунин нишондиҳандаҳоро бо нишондиҳандаҳои пешсафи соҳа (бенчмаркинг) муқоиса кардан мумкин аст.

Таъмини қарз

Таъмини қарз ба маънои маҳдуд ва таъмини қарз ба маънои васеъ аз ҳам фарқ мекунад.

Таъмини қарз ба маънои маҳдуд таъмини иҷрои уҳдадориҳои қарзӣ мебошад.

Сухан дар бораи ҳимояи қарздиҳанда (бонк) аз зараре, ки имкон дорад аз қарздиҳӣ расад, меравад, ки ҳангоми он ба бонк ашёи қиматноки моддӣ ё ҳуқуқи ихтиёрдорӣ ба ин ашёи қиматноки моддӣ дода мешавад.

Бонке, ки қарз медиҳад, дар ин ҳолат ҳуқуқи дар навбати аввал қонеъ намулдани талаботи қарзиро аз ҳисоби амволи қарзгир ё шахси сеюм, ки барои пардохти қарз дар сурати пардохтнопазирӣ пурра ё маҳдуди қарзгир кафил мешавад, ба даст меорад.

Таъминоти қарз дар шакли тарзи фардии таъмини иҷрои уҳдадорӣ ва тарзи молу мулкӣ таъмини уҳдадорӣ вучуд дорад.

Тарзи шахсии таъмини иҷрои уҳдадориҳо иддаоро (претензию) ба шахси сеюм оид ба иҷрои уҳдадориҳои қарзгиранда (кафолат, кафил, интиқоли қарз) мефаҳмонад.

Тарзи молу мулкӣ таъмини иҷрои уҳдадорӣ ҳуқуқи таъминӣ ба амвол ё ҳуқуқест, ки бо тартиби қонёгардонии талабот аз рӯи уҳдадорӣ бояд пардохти қарзро таъмин намояд.

Аз ин ду тарзи таъмин дар амали бештар тарзи молу мулкӣ таъмини иҷрои уҳдадорӣ роиҷтар аст, зеро он ҳатто ҳангоми муфлисшавии қарзгир ва кафил ҳам имкон медиҳад, ки дар навбати аввал талаботи қарздиханда (бонки қарздиханда) қонё гардонида шавад.

Таъминоти қарз ба маънии васеъ чораҳои қарздихандаро дар бар мегирад, ки мақсади онҳо коҳиш додани хавфи қисман ё пурра барнагардонидани қарзи алоҳидаи дебиторӣ аз рӯи қарз мебошад.

Воситаҳо:

- Санҷидани қобилияти қарзпардозӣ;
- Маҳдудсозии қарз барои қарзгирони алоҳида;
- Тақсими хавф ба воситаи қарзҳои синдикатӣ;
- Пайгирии қарз;
- Таъмини қарз (таъмини қарз ба маънии маҳдуд).

Баҳши 5

Ҳисобдорӣ

1. Хусусиятҳои пешбурди ҳисобдорӣ дар соҳаи бонкӣ

Ҳисобдорӣ дар ташкилотҳои қарзӣ соҳаи махсусест, ки бинобар хусусиятҳои хоси фаъолияти бонкӣ ва дигар хусусиятҳои низоми танзими он аз хусусиятҳои дигар соҳаҳо фарқ мекунад. Омӯзиши соҳаи ҳисобдорӣ бонкҳо дар ҳамаи кишварҳо соҳаи мураккаб мебошад. Объектҳои асосии ҳисобдорӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ дороиҳои молиявӣ ва уҳдадорӣҳои молиявӣ мебошанд, ки методологияи ҳисобдорӣ онҳо чандон осон нест ва илова бар ин то ба охир такмил нашоудааст. Қоидаҳои пешбурди ҳисобдорӣ дар ташкилотҳои қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон тасдиқ гардидаанд, ки иҷрои онҳо барои ҳамаи бонкҳои тиҷоратӣ ҳатмӣ мебошад.

Танзими меъёрҳои ҳисобдорӣ

Сатҳи якумро дар соҳаи ҳисобдорӣ қонунҳо ва дигар санадҳои қонунгузорӣ (фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) ташкил медиҳанд, ки бевосита ё бавосита тартиби ҳисобдориро дар ташкилотҳо ба танзим мебароранд. Дар ин сатҳ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи ҳисобдорӣ (дар таҳрири Қонуни ҚТ аз 21. 11. с. 2006, № 212) мавқеи намоёнро ишғол мекунад. Ин ҳуҷҷат асосҳои ҳуқуқӣ ва методологияи ба роҳ мондан ва пешбурди ҳисобдориро муқаррар мекунад. Дар ин сатҳ ҳамчунин Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мақоми намоёнро ишғол мекунанд.

Барои ба танзим даровардани низоми ҳисобдорӣ бояд ҳуҷҷатҳои кории ташкилот, ки сиёсати ҳисобдорӣ онро аз назари методӣ, техникаӣ ва ташкилӣ ба роҳ мемонанд, мавқеи асосиро ишғол кунанд.

Танзими меъёрҳои ҳисобдорӣ бояд ташаккули маълумоти пурра ва дурустро дар бораи фаъолияти иқтисодию молиявӣи ташкилот таъмин намояд.

Мақсади ҳисобдорӣ дар бонк ин таҳияи намуҷаи маълумоти муфид барои истифодабарандагони берунӣ ва дохилӣ мебошад. Истифодабарандагони манфиатдор шахсони дорои донишу малакаи кофӣ мебошанд, ки барои гирифтани маълумот дар бораи ташкилоти қарзӣ эҳтиёҷ доранд. Онҳо ин маълумотро таҳлил карда, баҳо медиҳанд ва истифода мебаранд, инчунин шахсонеанд, ки меҳоягузори он маълумотро омӯзанд.

Вазифаҳои асосии ҳисобдорӣ инҳоянд: таҳияи маълумоти муфассалу дуруст ва пурмазмун дар бораи фаъолияти ташкилоти қарзӣ ва вазъи молу мулкӣ он, ки ба истифодабарандагони дохилӣ – роҳбарон, муассисон, иштирокдорони ташкилот, инчунин истифодабарандагони берунии ҳисобдорӣ – сармоягузори, қарзидҳандагон ва ғайра лозим мебошад.

2. Сохтори Нақшаи ҳисобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳисоб – ин тарзи гурӯҳбандӣ ва инъикоси ҷорӣ тағйиротҳост, ки дар амвол ва уҳдадорӣҳои ташкилот ба амал меоянд.

Ҳар як ҳисоб ҷадвали дутарафа мебошад. Тарафи чапи ҳисоб дебет (аз калимаи лотинии “қарздор”) ва тарафи ростӣ он – кредит (аз калимаи лотинии “бӯвар қардан”) ном дорад.

Ҳисобҳо ҳамчунин вобаста ба он, ки дар онҳо чӣ сабт мегардад, тақсим мешаванд ба:

- **Актив**

Д	Ҳисоби актив	К
1. Бақия дар аввали давра (салдои дебет),		
2. Амалиёте, ки афзоишро нишон медиҳад (+)		3. Амалиёте, ки камшавиро нишон медиҳад (-)
4. Бақия дар охири давра (1+2-3)		

Дар ҳисобҳои актив гардиши молу амвол ва уҳдадорӣҳои ташкилот сабт мегардад ва ҳамеша салдои дебетӣ ҳам дар ворида ва содира доранд.

- **Пассив**

Д	Пассив
ҳисоб	К
	1. Бақия дар аввали давра (салдои кредит)
3. Амалиёте, ки камшавиро нишон медиҳад (-)	2. Амалиёте, ки афзоишро нишон медиҳад (+)
	4. Бақия дар охири давра (1+2-3)

Дар ҳисобҳои пасив манбаи пайдоиши амвол ва уҳдадориҳои ташкилот сабт мегардад. Ҳисобҳои пасив ҳамеша салдои кредитӣ доранд.

- Ҳисобҳои актив – пасив

Д	Ҳисоби “ҳисоббаробарӣ бо дебиторҳо ва кредиторҳои гуногун”	К
1. Салдо – қарздорӣ дебиторҳо	2. Салдо – қарздорӣ ба кредиторҳо	
3. Пардохти қарз ба кредиторҳо, афзоиши қарзи дебиторҳо	4. Афзоиши қарз ба қарздиҳандагон, камшавии қарздорӣ дебиторҳо	
Салдо – қарздорӣ дебиторҳо (агар $3 > 2+4$ бошад); қарздорӣ дебиторҳо (агар $4 < 1+3$ бошад)	Салдо – қарздорӣ ба қарздиҳандагон (агар $2 + 4 > 3$ бошад); қарздорӣ ба дебиторҳо (агар $4 > 1+3$ бошад)	

Вобаста ба амалиёт ҳисобҳои актив-пасив метавонанд ҳам салдои дебетӣ ва ҳам салдои кредитӣ дошта бошанд.

Барои осону фаҳмо кардани пешбурди ҳисобдорӣ ҳамаи бонкҳои тиҷоратӣ аз нақшаи ҳисобҳо истифода мекунанд. Нақшаи ҳисобҳо – ин номгуӣ ҳисобҳои ҳисобгирии синтетикӣ (таркибӣ) аст, ки барои сабт намудани ҳолати воситаҳои худӣ ва қарзии бонк ва ҷойгирсозии онҳо истифода бурда мешавад. Нақшаи ҳисобҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон, № 181 аз 30 июни соли 2010 тасдиқ шудааст.

Рақами ҳисобҳо	Номи ҳисобҳо вобаста ба қисматҳо
10000-19999	Ҳисобҳои актив
20000-29999	Ҳисобҳои пасив
30000-39999	Ҳисобҳои сармоя
40000-49999	Ҳисобҳои даромад
50000-59999	Ҳисобҳои хароҷот
90000-99999	Ҳисобҳои ғайритавазунӣ

Расми 1.2. Сохтори Нақшаи ҳисобҳо

Ҳамаи ҳисобҳо ба ҳисобҳои тавозунӣ ва ғайритавазунӣ тақсим мешаванд. Дар ҳисобҳои тавозунӣ маблағҳои пулии нақдӣ ва ғайринақдӣ, маблағҳои ҷалбшуда, даромаду хароҷот, фоида ва зарар сабт мегардад. Дар ҳисобҳои ғайритавазунӣ бошад воситаҳо ва дороиҳои ба бонк тааллуқнадошта, ки ба вай барои ниғадорӣ бомасъулиятон ва идорасозӣ дода шудаанд, нишон дода мешавад.

Барои ба роҳ мондани ҳисобгирии аналитикӣ (таҳлилӣ) дар бонкҳо ҳисобҳои шахсӣ (ҳисобномаҳо) кушода мешаванд, ки коди дувоздаҳаломата доранд.

Мисоли 1.

Кушодани ҳисоби шахсӣ барои ба ҳисоб гирифтани қарзе, ки бо асъори хориҷӣ ба соҳибкори инфиродӣ дода шудааст:

Ҳисоби тавозунӣ – 10914 (разряди 1-5)

Коди асъор (долари ИМА) – 840 (разряди 6-8)

Калиди ҳифозат – К (разряди 9)

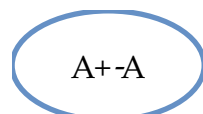
Рақами филиал (шӯба) – 421 (разряди 10-13)

Рақами тартибии ҳисоби шахсӣ – 1025 (разряди 14-20)

Рақами ҳисоби шахсӣ: **10914840K04210001025**

Хулоса (натиҷа): 8 адади аввали ҳисоби шахси ро тағйир додан мумкин нест, 12 адади боқимондари бонк бо салоҳиди худ истифода мебарад.

Бо мақсади камтар содир шудани хатогӣ ҳангоми тартиб додани ҳисобҳои муросилотӣ ҳамаи амалиётҳоеро, ки гузаронида мешаванд, нисбат ба тавозун ба чор шакл (навъ) ҷудо мекунанд. Навъи якум танҳо дар активи тавозун тағйиротро ба амал меорад: як моддаи (ҳисоби) он зиёд ва дигараш баробар ба маблағи амалиёти хоҷагӣ кам мешавад ва натиҷаи тавозун тағйир намеёбад.

Д 17501

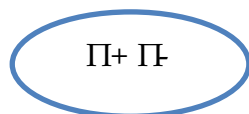
К 10101

Мисоли 2.

Дар асоси ордери хароҷоти ҳазина 500 сомонӣ барои харидани молҳои дафтардорӣ дода шудааст. Дар тавозун (дар қисми актив) моддаи “Маблағҳои пулӣ барои эҳтиёҷоти майда -чуйда” (ҳисоби 17501) зиёд гардида, моддаи “Ҳазина” (ҳисоби 10101) кам мешавад.

Навъи дуюм танҳо дар пасиви тавозун тағйиротро ба амал меорад: як моддаи он зиёд, дигараш бошад баробар ба маблағи амалиёт кам мешавад. Натиҷаи тавозун тағйир намеёбад.

Плюс пасив ва минус пасив ба маблағи баробар

Д 20218

К 20216

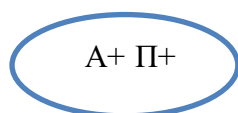
Мисоли 3.

Ба ҳисоби муштарӣ дар корти пардохтии ӯ гузаронидани 500 сомонӣ аз корти пардохтии ӯ бо асъори хориҷӣ. Дар тавозун ҳисоби 20216, Корти пардохт (КП) о пули миллӣ зиёд ва Корти пардохт бо асъори хориҷӣ кам мешавад. Натиҷаи тавозун тағйир намеёбад.

Навъи сеюми амалиётҳои хоҷагӣ дар қисмати актив ва пасиви тавозун якбора тағйироти афзояндаи моддаҳои онҳоро ба миён меорад. Натиҷаи тавозун баробар ба маблағи амалиёт зиёд мешавад, вале баробарии натиҷа боқӣ монд.

Мисоли 4.

Плюс актив ва плюс пасив ба маблағи якхела. А+А+

Д 10101

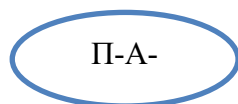
К 20216

Муштарӣ ба Корти пардохти худ ба воситаи ҳазина 1000 сомонӣ маблағ мегузаронад. Дар қисмати активи тавозун ҳисоби “Ҳазина” ва дар қисмати пасиви тавозун ҳисоби “Амонатҳои пасандозии резидентҳо” зиёд мешавад.

Навъи чорум дар қисмати актив ва пасиви тавозун якбора камшавии моддаҳои онҳоро ба вуҷуд меорад. Натиҷаи тавозун баробар ба маблағи амалиёт кам мешавад, вале баробарии натиҷаҳо боқӣ мемонад.

Мисоли 5.

Минус актив ва минус пасив ба маблағи якхела П-А-

Д 20216

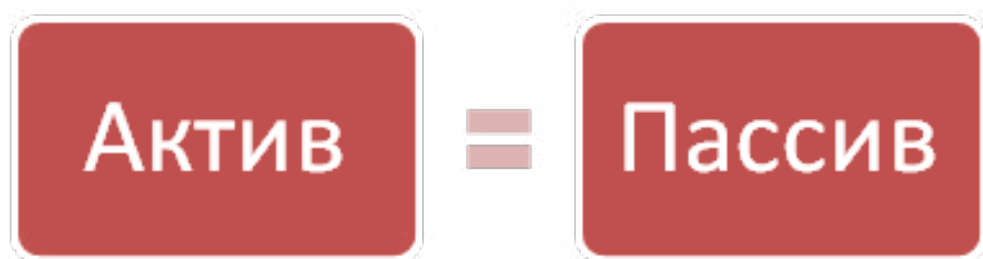
К 10101

3. Сохтор ва мазмуни тавозуни бонк

Вазифаҳои асосии хадамоти ҳисобдорӣ бонки тиҷоратӣ таҳия намудани тавозун мебошад. Тавозун аз ду қисм иборат аст: актив (қисмати чап) ва пасив (қисмати рост). Дар актив объектҳои ҳисобгирӣ (воситаҳои хоҷагӣ) ва дар пасив бошад – манбаи харид ё пайдоиши онҳо сабт мегардад. Натиҷаи актив ба натиҷаи пасив баробар мешавад. Бузургии (величина, қимати) ин натиҷаҳо аъсои тавозун номида мешавад.

Дар қиёс бо корхонаҳо, ки тавозуни моҳона, семоҳа ва солона тартиб медиҳанд, бонкҳои тиҷоратӣ боз тавозуни ҳаррӯза тартиб медиҳанд, ки он ҳуҷҷати дохилибонкӣ мебошад. Таҳияи ин гуна тавозун барои назорати оперативӣ, идо расозӣ ва таҳлил намудани фаъолияти бонк зарур мебошад.

Тавозуни ҳисобдорӣ – тарзи ҷамъбандӣ ва гурӯҳбандӣ кардани дороиҳои субъекти хоҷагидорӣ ва манбаи пайдоиши онҳо дар санаи муайян бо ифодаи пулӣ мебошад.

Натиҷаи актив ба натиҷаи пасив баробар мешавад. Бузургии (қимати) ин натиҷаҳо аъсои тавозун ном дорад.

Активҳо – ин чизе, ки корхона соҳиби он аст.

АКТИВ = УҲДАДОРӢ + САРМОЯ

Пассивҳо нишон медиҳанд, ки ташкилот чӣ қадар пул гирифтааст ва актив нишон медиҳад, ки ташкилот маблағҳои гирифтааро чӣ тавр истифода бурдааст ва ба қучо маблағгузорӣ кардааст.

Сармояи худӣ арзиши маблағҳоеро, ки соҳибони онҳо ба ташкилот гузаштаанд, нишон медиҳад.

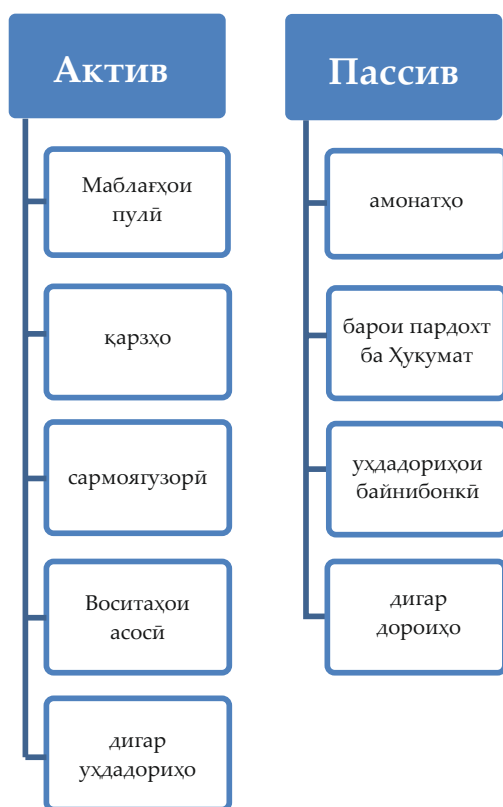
Сармояи худӣ = Актив - Уҳдадорӣ

Дар нақшаи поён сохтори тавозуни корхона нишон дода шудааст, ки таркиби он аз тавозуни бонк фарқ мекунад. Дар корхона актив аз 2 қисм иборат аст. Пассив бошад аз 3 қисм иборат аст, ҳол он ки дар тавозуни бонк Актив аз рӯи дараҷаи пардохтпазирӣ ва Пассив бошад аз рӯи дараҷаи муҳлатнокии иҷрои уҳдадорӣ сохта мешавад.

Сохтори тавозуни корхона

Сохтори тавозуни бонк

Бояд қайд кард, ки қарзу амонатҳо дар тавозун чун оина инъикос мегарданд ва қарзи пешниҳодкардаи бонк ба корхона барои бонк актив ва барои корхона пассив (уҳдадорӣ) ба ҳисоб меравад.

Амволи ташкилот ва уҳдадориҳои вай бевосита дар соҳаи истеҳсолот иш -

тирок мекунад. Барои муайян кардани андозаи ҳамаи молу амвол ва уҳдадорӣҳо ва додани баҳои иқтисодӣ дар давраи ҳисоботӣ, инчунин роҳбарӣ кардани ташкилот, идора кардани фаъолияти молиявӣ хоҷагӣ, зарур аст, ки дар бораи молу амвол ва уҳдадорӣҳои он маълумоти ҷамъбасти дар ихтиёр дошта бошем. Ин гуна маълумоти ҷамъбасти дар рафти таҳияи тавозуни ҳисобдорӣ ба даст меояд. Бо ёрии тавозун метавон ҳолати молиявӣ бонкро таҳлил карда, ҳар гуна ҳисобу китоб карда, коэффитсиентҳои заруриро ҳисоб кард, аз қабилӣ:

- коэффитсиенти мустақилият;
- пардохтпазирӣ;
- кифоятии сармоя;
- даромаднокӣ;
- таҳлили сандуқи қарзӣ;
- таҳлили амонатҳо;
- ва ғайра.

4. Ба ҳисоб гирифтани музди меҳнат

Музди меҳнати кормандони бонк мутобиқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳуҷҷатҳои меъёрии дохилии бонк ҳисоб карда мешавад. Маош тибқи ҷадвали вазифаҳо, ки дар шартномаи меҳнатӣ қайд шудааст, муқаррар карда мешавад.

Асос барои ҳисоб карда гузаронидани музди меҳнат:

- ҷадвали вазифаҳо;
- созишномаи меҳнатӣ;
- фармонҳо;
- варақаи ҳисобгирии вақти кор.

Музди меҳнат дар як моҳ ду маротиба тибқи табели ҷорӣ ҳисоб карда гузаронида мешавад. Бонк санаи 15-16-и моҳ музди меҳнатро барои нимаи аввали моҳ ва дар охири моҳ бошад нимаи дувуми онро тибқи варақаи ҳисобгирии вақти кор пардохт мекунад.

Мисол:

Бояд маоши корманд барои моҳи апрел ҳисоб карда шавад. Тибқи ҷадвали вазифаҳо корманд дар як моҳ 1000 сомонӣ кор мекунад ва боз илова бар ин 200 сомонӣ изофапулӣ мегирад. Дар моҳи апрел ӯ 3 рӯз бемор шуда, дар рухсатии беморӣ қарор дошт.

Музди меҳнат = $((1000+200)/22)*19= 1036,36$ дирам

Аз ин маблағ (1036,36) ҳамаи пардохтҳои нигоҳдоришаванда тарҳ карда мешаванд.

Интиқолияи якум:

Дт 53501 – Музди меҳнатро аввал ба ҳисоби хароҷот мебарем.

Кт 26202 ФММ

Дт 26202 Фонди музди меҳнат (ФММ) баъд аз ин аз ҳисоби пасив ҳамаи маблағҳои нигоҳдоришавандаро аз музди меҳнат тарҳ мекунем.

Дебет

Кредит

26202 ФОТ

26230 13% андоз аз даромад

26210 1% ФСЗН

24408 15 ҳаққи узвият ба итифоқи касаба
xxxxxx дигар ниғаҳдориҳои маблағ дар давоми моҳ
20216 КП –и ҳар корманд. Баъди нигоҳ доштани маблағҳо аз музди меҳнат
музди меҳнати ҳолисро ба КП кормандон мегузаронем.

Агар корманд ҳанӯз корт нагирифта бошад, он гоҳ музди меҳнати ӯ ба таври автоматӣ ҳамчун амонат дар ҳисоби 26202 – депонент нигоҳ дошта мешавад.

Баъд аз ин варақаи музди меҳнат чоп карда мешавад, ки дар он инҳо дарҷ мегарданд:

- Рақами варақа;
- Ному насаб;
- Ҳисоби КП;
- Маблағи ба корманд пардохтшаванда.

Варақаи музди меҳнат аз тарафи иҷрокунанда, сармуҳосиб ва раиси бонк имзо карда мешавад.

Маблағ аз рӯи варақаи беморӣ ва корношоямӣ, ҳомиладорӣ ва таваллуд, маблағи рухсатии солона тибқи қонунгузории амалкунанда пардохт карда мешавад.

Баҳши 6.

Муошират (иртибот) бо муштариён

1. Мақсадҳо

Баъди мутолиаи ин мавод дар бораи муошират Шумо дар бобати чигунагии муошират ва навъҳои он маълумоти кофӣ ба даст меоред. Бо истифода аз ин мавод Шумо метавонед фикру андешаи худро равшану возеҳ ва ҳадафмандона ифода карда, масъалаҳои байнишахсиро дар заминаи моделҳои дар ин ҷо нишондода ҳал намоед.

Минбаъд Шумо бояд аз худ қаноатманд бошед, зеро Шумо акнун танҳо дар бораи муносибатҳои хуб фикр карда, худро идора карда метавонед ва метавонед қадру манзалати худро баланд бардоред. Инҳо ҳама талаботу эҳтиёҷоти асосии инсон ба шумор мераванд, ки нисбат ба худ ва дигарон онҳоро бояд риоя кард ва ба онҳо эҳтиром гузошт.

2. Мушкилоти муошират (иртибот)

Надоштани таҷриба дар фаҳмидани касе ё аз ҷониби шахси дигар дуруст нафаҳмидани Шумо – ҷузъи муҳиму таркибии амалияи муоширати мо ба ҳисоб меравад: мо ҳамдигарро нафаҳмидем/дуруст нафаҳмидем; мо ба мувофиқа нарасидем ё гапмон напухт; муошират ҳеҷ чиз надод, яъне бебарор буд/ он тарзе ки мехостем, нашуд/қатъ гардид; фаҳмидан мушкил буд/ва ғайра – чунин аст тасвири шифоҳии ин таҷриба. Ҳатто вақте ки аксаран таассуроте ҳосил мешавад, ки муошират “мавҷуд аст” ва “аз дастамон меояд” ва мо метавонем “ба мувофиқа расем”, ҳолатҳое пеш меоянд, ки муошират натиҷа намедихад ё самари дилхоҳ ба бор намеорад.

Ин ҷо маълум мегардад, ки “муошират муяссар шуд” ё “нашуд” дар ҳолати муқаррарӣ тақсим ба “ҳама” ё “ҳеҷ” нест, ва ин ҷо аз як тараф сухан дар бораи миқёси дараҷабандии “бештар” ё “камтар” аз рӯи қадвал меравад, ки нишондиҳандаҳои ниҳони он созиш (нисбат ба мақсадҳои ҳамкории мутақобил) ё нокомии пурраи муошират мебошад.

Ҳарчанд муошират ҳадафи аслии худ - одатан фаҳмидани ҳамдигарро дорад, вале кафолат дода намешавад, ки вай ба даст меояд: муошират хусусияти экспериментро дорад ва ҳамеша хавфу хатари он вучуд дорад, ки бо сабабҳои гуногун ин эксперимент метавонад бебарор анҷом ёбад. Аз ин рӯ ҳама вақт бояд назорат кард, ки ҳамдигарфаҳмӣ ба дараҷаи лозимӣ барои ҳадафҳои иштирокдорони он ба даст меояд ё на, ва ҳамеша кӯшиш ва корҳои коммуникативӣ анҷом дода шавад, то натиҷаҳои муошират беҳтар шаванд.

Чунин назорат ва фаъолият ҳатмӣ мебошад, зеро шахс ҳаргиз бетафовут буда наметавонад, ки ҳамдигарфаҳмӣ ба даст меояд ё на. Муошират худ аз худ сурат намегирад, баръакс мо кӯшиш мекунем, ки дар ҳалли ягон масъала ба мувофиқа расем ва барои амалӣ намудани ҳадафҳои муайян имкон диҳем. Ҳамин тариқ, мо манфиатдор ва вазифадорем, ки гуфтугузор то вақте идома ёбад, ки натиҷаи он ба амалӣ гаштани ҳадафҳоямон мусоидат кунад, яъне то замони ба ҳадаф ноил гардидан бояд гуфтугузorro идома диҳем. Муошират бояд ҳадди ақал то дараҷаи муайян бобарор бошад.

Агар мо ба мушкилоти идрок ва муоширати ҳалалёфта диққат диҳем, нигоҳамон ба муошират дигар мешавад, ки дар мадди аввал ҷанбаҳои муайяногузошта, ҷанбаҳои дигарро дар мадди дуюм қарор медиҳад; дар ҳоле ки аксарияти нуқтаи назарҳо дар бораи муошират идрокро шартӣ ҳатмӣ мешуморанд ё фаҳмиши бадастомадаро дар истифодаи рафтори яқдилона – созиш мебинанд. Моҳияти концепсияи идрок он аст, ки ҳамеша ба вай хатари вайрон шудан таҳдид мекунад ва муошират аз ин сабаб ба мушоҳидаи амиқ ва фаъолияти созандаи иштирокдорон ниёз дорад, то ба ҳадди кофӣ мувофиқаю созиш ҳосил шавад. Ин концепсияро ба формулаи зайл ифода кардан мумкин аст: “Муошират кӯшиши (зарурии) тарафҳо барои муоширати ҳамешагӣ аст, ки метавонад таҳти хатар қарор дошта бошад”.

Ба ин нуқтаи назар, ки муошират вобаста ба талошҳо метавонад бештар ё камтар муяссар шавад, баъдан тасаввурот дар бораи беҳсозӣ ва омӯзиши сифатҳои идрок асос меёбад, ки дар вақти додани маслиҳат ва тренинг доир ба муошират аз як тараф ва инчунин дидактикаи забонӣ аз дигар тараф дар амал татбиқ мегардад.

Мушкилот оид ба идрок ва мушкилот дар муошират – падидаи ғайримуқаррарии интерактивӣ буда, дар вақти суҳбат ба миён меояд. Сабаби пайдоиши онҳо дар ин маврид – аз иштирокдорони суҳбат ё бегонагон – асосан метавонанд ба гӯянда (ман/вай натавонист фикрашро возеҳ баён кунад) ё ба шунаванда (ман/вай ҳамин хел фаҳмида наметавонист) нисбат дода шаванд. Мушкилот ва монеаҳо низ метавонанд ҳамчун маҳсули таъсири мутақобил фаҳмида шаванд, ки дар рафти суҳбат “рӯй медиҳад” ё ба миён меояд. Мафҳуми “мушкилоти идрок” ва “мушкилот дар муошират” дар ин маврид категорияҳоеанд, ки ба воситаи онҳо иштирокдорон ё шахсони бегона бо санаи гузашта қисматҳои муайян ё ҷанбаҳои муайяни суҳбатро дар шакли хулоса ё абстрактӣ тадриҷан дар рафти ҳамкорӣ соҳиб мегарданд.

Мушкилоти идрок ва мушкилоти муоширатро иштирокдорони суҳбат ва мушоҳидон метавонанд таъкид намоянд. Ҳолате, ки танҳо мушоҳид мушкиларо муайян мекунад ва аммо он аз ҷониби иштирокдорон дарк намешавад, ҷолиб нест. Ҳодисаи намоён: вақте ки худ иштирокдорон мушоҳида мекунанд, ки чунин мушкилот ва мутаносибан чунин монеа дар муоширати онҳо ба миён омад, онҳо онро мавриди баҳс қарор дода, ба қадри имкон баррасӣ мекунанд. Идрок аз як тараф метавонад дар вақти суҳбат ба миён ояд, аз тарафи дигар танҳо баъди хотима ёфтани суҳбат фаҳмида мешавад, ки эҳтимолан дар идрок мушкилот ба миён омад. Дар вақти суҳбат идрок метавонад дар наздикии нисбӣ бо монеа ё дар фосилаи нисбатан тӯлонии вақт ба миён ояд (Друммонд ва Ҳоппер 1991, 305).

Заминаи идрок он аст, ки иштирокдорон на танҳо муошират мекунанд, балки метавонанд рафти муоширатро дар шакли мониторинги мушоҳидавӣ назорат намоянд. Ҳангоми мониторинг – фаъолияти доимии равонӣ – атроф, шахсият ва дар навбати аввал ҳодисаи интерактивӣ аз рӯи он санҷида мешавад, ки оё он чӣ рӯй медиҳад ба хосту чашмдошт ҷавобгӯ аст ва мувофиқан дар доираи он чизест, ки чашмдораш будем. Чашмдошт аз як тараф ба он дахл дорад, ки ба амалҳои (рафтори) шарик ба таври умум таваҷҷуҳ ва аҳамият диҳем ва баръакс, бубинем, ки шарик ба амалҳои мо чи гуна бо ягон рафтори муайян ва амалҳо вокуниш нишон медиҳад. Мушкилот ва мувофиқан монеа он вақт сар мезананд, ки агар рафти муошират ва идрок аз нуқтаи назари муайян аз он чӣ чашмдор будем, фарқ кунанд ва ҳамчунин вақте ки ин гуна фарқият эҳтимол нисбат ба пайдоиши идрок ба таври манфӣ баҳо дода шавад. Асоси мушкилот ё монеа ро нигарониҳои муайян ва тасаввуроти меъерӣ дар бораи он ки суҳбат бояд чӣ тавр чараён мегирифт ё агар ба таври умум гӯем: муошират бояд чӣ тавр бошад, ташкил медиҳад. Агар масалан, дар суҳбат таассуроте ҳосил шавад, ки саҳми шарик ба саҳми худӣ ягон муносибат надорад, ин ҳолат аз таҷрибаи муқаррарӣ фарқ карда, ба хосту чашмдоштҳои меъерӣ муҳолифат мекунад. Таассуроти охирӣ номбаршуда то замоне ки амалҳои ҳамдигарпурсӣ барои чизи фаҳмидашуда баҳо дода нашаванд, дурудароз боқӣ мемонад.

Агар мушкилот ё монеа ба мушоҳида расад – тематизатсия (мавзӯбандӣ) иқдоми муҳимтарин барои ҳалли онҳост. Шумо сарфаҳм нарафтатанро мавриди баҳс қарор медиҳед ва/ё фаҳмидаи худро ба гуфтаҳои шарик бо мақсади санҷидани он мефаҳмонед: А: Фикр мекунам, шуморо дуруст нафаҳмидам. Шумо воқеан чунин мешуморед, ки дар ин банд мо хато кардем? Мақсади тематизатсия метавонад инчунин таҳлили гуногунмаъноӣ ё шубҳаҳо бошад. Дар натиҷаи мавзӯбандӣ ва таҳлил суҳбат мустақил ва дар сурати мусоид будани шароит раванди метакоммуникативиро соҳиб мегардад.

Бо дониستاني хавфу хатари пайдоиши монеаҳои муошират иштирокдорон бо мақсади пешгирӣ аз онҳо барои фаҳмонидани масъала усулҳои гуногуни рафторро ба кор мебаранд (бо баёнҳои возеҳ, парафразаҳо (нақли муфассал) ва ғ.). Онҳо кӯшиш мекунанд роҳи ҳалли мушкилоти эҳтимолӣ ва рафъи монеаҳо ро пешақӣ пайдо карда, бо ин рафторашон аз он халос шаванд.

Рафтору воситаҳои гуногуне, ки иштирокдорон барои фаҳмидани моҳияти масъала бо мақсади тематизатсия ва ҳалли мушкилоти фаҳмидан истифода мекунанд, соҳаи муҳими фаъолияти тадқиқи таҳлилгарони суҳбат дар соҳаи муошират ба ҳисоб меравад.

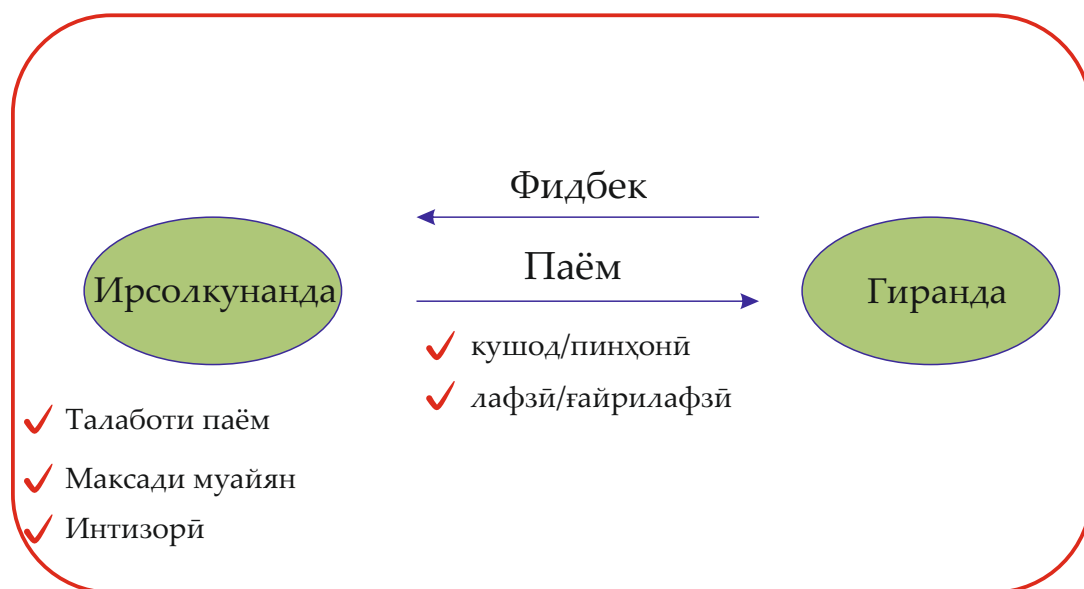
3. Асосҳо

Муоширати байни одамон – яке аз эҳтиёҷоти асосии инсоният ба шумор меравад.

Сохторҳои асосии муоширати байни одамон ба воситаи модели Фиристанда – Гиранда тавсиф карда мешавад (ниг. Расми 1). Фиристанда ахбори ирсолшавандаро рамзгузори карда, интиқол медиҳад ва Гиранда онро тибқи қоида ва таҷрибааш рамзкушоӣ карда, маънидод менамояд.

Бар хилофи интиқоли техникий ахбор, муоширати байнишахсӣ нисбатан мураккаб ва гуногунҷабҳа аст, дар ин маврид қисматҳои шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ (хаттӣ) муайян карда мешаванд.

Муоширати шифоҳӣ мазмуни калимаҳои талаффуз ё навишташударо фаро мегирад. Барои аз ҷониби тарафҳо фаҳмида шудан Фиристанда ва Гиранда бояд ба мазмуни кори иттилоотӣ хабар сарфаҳм равад. Аллакай дар ин ҷо нишонаҳои нахустини нафаҳмидани иттилоот пайдо мешаванд, зеро калимаҳои истифодашаванда барои шахсони иштирокдор маъноҳои гуногун доранд. Масалан, имкон дорад байни фанҳои ба ҳам наздик, аз қабيلي табиатшиносӣ ва муҳандисӣ баҳс сарзанад, зеро иттилооти тижоратӣ дар робита ба матн шарҳу тафсир карда мешавад.

Расми 1. Модели Фиристанда- Гиранда

Душвории муошират боз аз ҳама бештар дар муоширати байни миллатҳо возеҳтар дида мешавад. Агар ягон забон ба қадри кофӣ аз худ нашуда бошад,

он гоҳ мо дар ихтиёри худ танҳо имкониятҳои маҳдуди баёни шифоҳӣ бо ин забонро дорем, то мазмуни асосии хостаамонро баён намоем. Аз сабаби имкониятҳои маҳдуд Фиристанда ва Гиранда оид ба ҳолати воқеӣ танҳо таассуроти нодуруст ҳосил мекунамд.

Ҳангоми муоширати шифоҳӣ дар маркази таваҷҷуҳ суханони гуфташуда қарор доранд. Бо ёрии вариантҳои мухталиф, аз ҷумла баландии садо, суръати суханронӣ ва лаҳну оҳанги сухан хабари интиқолшаванда ба нақша гирифта шуда, ирсол мегардад. Мазмуни яқрани суханони ирсолшаванда мумкин ду - руст бошад; вобаста ба яқрангӣ ва тобиши овозии онҳо аммо шунавандаро дилтанг карда, ба ӯ таъсири дилхоҳ намерасонанд.

Муоширати ғайришифоҳӣ (хаттӣ) амалҳои (таъсири мутақобили) муштираки иҷтимоиро ба танзим медарорад. Масалан, гуфтугӯи сардор ва корманди тобеи ӯ ҳамеша бо роҳи ғайришифоҳӣ (хаттӣ) сурат мегирад. Ба воситаи онҳо таъсири мутақобили иҷтимоӣ ба самти муайян равона гардида, муносибатҳои онҳо ҷолибтару хубтар мешавад. Дар баробари мазмуни шифоҳӣ сигналҳои ғайришифоҳӣ низ барои муаррифии шахсӣ истифода мешаванд. Муоширати ғайришифоҳӣ дар чор шакл зоҳир мешавад:

- Мимика (қиефабозӣ);
- Имову ишора;
- Тамоси дидорӣ;
- Афту андом.

Мимика (қиефабозӣ, қиефасозӣ), мутаносибан тарҳи рӯй – барои Фирис - танда канали ниҳоят муҳими муошират аст, ки бо ёрии он ба атрофиён эҳсосоту ҳаяҷон хабар дода мешавад. Тарҳи рӯй нақши зиёд дорад, зеро ҳангоми муошират аксар вақт дар маркази диққат қарор мегирад. Ба воситаи тарҳи рӯй ҳафт эҳсосоти асосӣ ифода карда мешавад:

- тарс;
- нафрат;
- хурсандӣ;
- шавқу рағбат;
- андух;
- тааҷҷуб;
- ғазаб.

Имову ишора одатан бо ёрии ҳаракати дастон сурат мегирад. Имову ишора асосан барои тақвияти сухани гуфтаи шифоҳӣ истифода шуда, бояд оҳанги маънидорона дошта чизеро фаҳмонад. Имову ишораро метавон ба осонӣ аз худ кард ва он бо осонӣ ҳамчун василаи манипулятсия истифода мешавад. Мисолҳои классикии имову ишора инҳоянд: ҷунбонидани сар, бо сар ишора кардан, китф дар ҳам кашидан, ишора бо ангуштон. Мимика, имову ишора ва афту андом аксар вақт тағйир меёбанд. Дар нигоҳи ҷашмон бошад ботини инсонро метавон эҳсос кард. Аз як тараф тамоси дидорӣ агар одамон ба он одат накарда бошанд метавонад ба нобоварӣ оварда расонад, зеро одамон худро дар баробари тамоси дидорӣ ноҳинҷор ҳис мекунамд.

Тамоси бодикқати дидорӣ (зеҳн монда чашм дӯхтан) аксар вақт ҳамчун даъват ё ситезаҷӯӣ (агрессия) фаҳмида мешавад. Ҳар қадар одамон бо ҳамдигар бовар карда амал кунанд, ҳамон қадар тамоси дидорӣ бештар сурат мегирад. Агар мавзӯҳои мушкилу ҷанҷолӣ ё маҳрамона муҳокима шаванд, он гоҳ ҳатто байни шахсони бо ҳам боварии зиёд дошта тамоси дидорӣ камтар мешавад. Дар суҳбати байни сардор ва корманди тобеи ӯ рафтори дидорӣ ба шаклҳои элементарии ғайришифоҳии иртибот тааллуқ дорад. Танҳо бо ёрии тамоси хуби дидорӣ мо метавонем муайян кунем, ки то кадом андоза ҳамсуҳбати мо худро роҳат ҳис мекунад ва риштаи суҳбатро ба тарафи мақсаду амал тоб медиҳад.

Дар шакли чоруми муошират – афту андом бисёр чизҳо фаҳмида мешавад. Шумо дастони салибвор рӯи ҳам гузошта, пойҳои болои ҳам гузошта ё ҳолати хамидаи танро чӣ гуна шарҳ медиҳед? Ҳамсуҳбат суҳанони шуморо рад мекунад ё ин танҳо рафтори озодона аст? Ин ҷо нисбат ба мазмуну маънии суҳанон хеле ботаҳаммул будан лозим аст. Агар хабари шифоҳӣ то андозаи муайян бе ягон шарҳу тафсир фаҳмида шавад, он гоҳ ин нисбат ба хабари ғайришифоҳӣ мутлақо рост намеояд. Рамзгузорӣ ва рамзкушоии ғайришифоҳии хабар (гуфтор) ҳанӯз паҳлуҳои норавшани бисёр дорад. Он чӣ ки барои Фиристанда муҳим ва зарурист, метавонад барои Гиранда дар асоси таҷрибааш суҳани ғачу бемаза бошад. Фиристанда ва Гиранда, рамзгузорӣ ё рамзкушоии хабар байни ҳам дар ҳамбастагии ногустанӣ қарор доранд. Иртиботи ошкоро бо боваринок дониш, малака ва эҳсосоти ҳамсуҳбатро ба инобат мегирад. Муносибати Фиристанда – Гиранда ҳамчун рафтори мутақобили шахсӣ ба доираи танзимшаванда дохил аст. Гиранда дар рафтори худ ба Фиристанда ва Фиристанда дар рафтори худ ба ҷавоби Гиранда таъя мекунад. Ошкорбаёнӣ ба пайдо шудани боварӣ имкон медиҳад; пӯшидабаёнӣ бошад дар навбати худ нобоварино ба вучуд меорад. Ба миён гузоштани саволҳо ва рефлексияи даркшудаи рафтори шахсӣ – қадамҳои нахустин барои рафтори беҳтарини иртибот мебошанд. Ошкоро савол додан фикру андешаҳои аввала ва диди ҳамсуҳбатро дигаргун карда, воқунишу ҷавоби (фидбеки) хубро имконпазир мегардонад. Аксар вақт “таассуроти бардоштаи аввала” дар лавҳи хотир боқӣ мемонад; бисёр вақт он метавонад фиребанда бошад. Бинобар ин, дар суҳбати байни сардор ва корманди вай, ба сардор лозим аст таассуроти шахсиятро дар асоси далелҳо санҷад. Дар акси ҳол имкон дорад аз баҳои якуми пешакӣ таассуроти нодуруст ҳосил шавад.

Дар иртиботи байнишахсӣ Фиристанда ва Гиранда ҳар ду ба рафтор таъсир мерасонанд. Ин ҷо суҳан на танҳо дар бораи калимаҳои талаффузшуда (иртиботи шифоҳӣ), балки дар бораи оҳанги гуфтор, суръати талаффуз, ист, мимика, имову ишора ва забони бадан (иртиботи ғайришифоҳӣ) дар маҷмӯъ суҳан меравад. Суҳбат, муҳокима ва гуфтушунид аксар вақт аз он сабаб бебароранҷом меёбанд, ки ҳамсуҳбатон дар бораи ҷанбаҳои асосии иртибот тасаввуроти аниқ надоранд. Равоншинос Ватславик дар ин бора чанд “аксиома” баён кардааст.

А. Муошират (иртибот) накардан имконнопазир аст

Рафтор ҳатман чизеро нишон медиҳад. Чунки хоҳ - нохоҳ рафтореро бояд анҷом дод ва ҳолати рафтори байни шахсиятҳо бо муошират алоқаманд аст.

Ин амал аз дарк кардани ҳамсухбат сар мешавад. Фиристанда барои чӣ тавр бошууруна ё бешууруна муошират ба роҳ мондан тасмим мегирад (ба таври шифохӣ ё ғайришифохӣ). Гиранда ҳамеша ба сигналҳои Фиристанда вокуниш нишон медиҳад ё ҷавоб медиҳад, хомӯш меистад ё ба забони бадани худ “имкони” сухан гуфтан медиҳад. Гиранда ғайриихтиёро (маҷбуран) бо роҳи додани ҷавоб иртибот карда, худ фиристанда мешавад. Фиристанда ва Гиранда бо ин роҳ ба якдигар таъсир расонида, пайваста нақши ҳамдиарро иваз мекунад.

Б. Ҳар як муошират (иртибот) мазмун ва муносибатро дар бар мегирад

Ҳар гуна муошират (иртибот) байни Фиристанда ва Гиранда аз ду қисм иборат аст. Якум, он ҷанбаи мазмунӣ дорад, ки маълумоти кориро/ моддиро бо сухан ё аз ягон ҳуҷҷат интиқол медиҳад. Аз тарафи дигар, ин хабар ҷанбаи муносибатро дорост. Вай ҳаминро мефаҳмонад, ки хабар чӣ тавр аз нигоҳи Фиристанда ва чӣ тавр аз тарафи Гиранда дар асл фаҳмида мешавад. Ҷанбаи муносибат масалан, дар оҳанги баён, забони бадан ё дар шакли баёния ифода мегардад. Вай чизеро дар бораи он, ки муносибати байни Фиристанда ва Гиранда чӣ гуна аст, масалан, онҳо дар бораи ҳамдигар чӣ фикр доранд, ё умуман дар бораи муносибати байниҳамдигарӣ маълумот медиҳад. Ҷанбаи муносибат сатҳи муносибатҳои шахсии байни Фиристанда ва Гирандаро тавсиф мекунад. Вай он муоширате (иртиботе) нест, ки танҳо ба мазмун дахл дошта бошад. Вақте ки ҷанбаи мазмун ва муносибат ба ҳамдигар мувофиқ меоянд ва инро Гиранда дуруст мефаҳмад, муошират (иртибот) муяссар мешавад ё сурат мегирад. Вақте ки ҷанбаҳои мазмун ва муносибат, ки Фиристанда муайян кардааст, ба ҳамдигар созгор нестанд ё аз тарафи Гиранда нодуруст фаҳмида мешаванд, муошират (иртибот) муяссар намешавад ё сурат намегирад. Маҳз вақте ки нигоҳи Фиристанда ва Гиранда ба ҷанбаи муносибат якхела аст, он вақт имконияти дуруст фаҳмидани мазмун ва имконияти бобарор анҷом ёфтани муошират (иртибот) бештар мегардад.

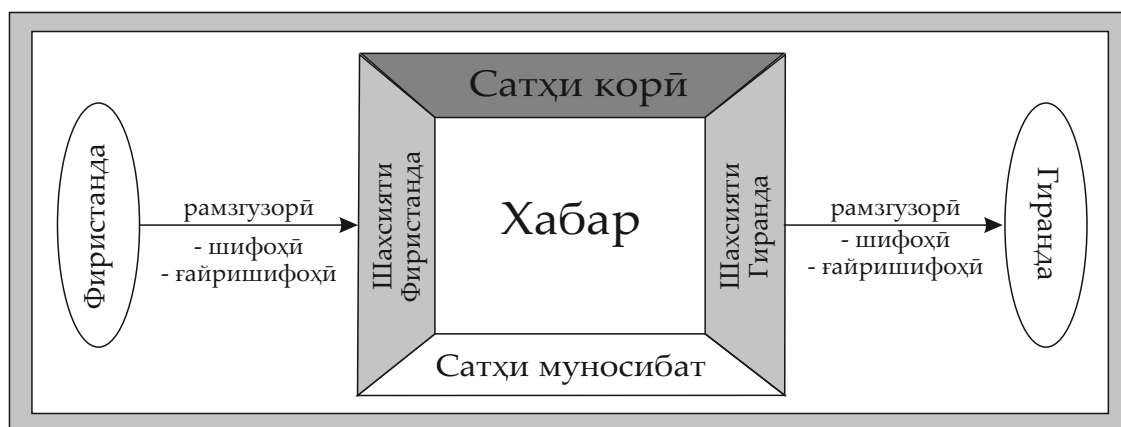
4. Амал ва вокуниш дар муошират (иртибот)

Байни Фиристанда ва Гиранда дар рафти муошират (иртибот) силсилаи муттасили амалҳо ва вокунишҳои дигаргуншаванда мавҷуд аст. Иштирокдорон ба ҳамдигар таъсир мерасонанд. Рафтори онҳо на танҳо вокуниш ба рафтори ҳамсухбат аст. Ин метавонад ҳамзамон сабаби ин гуна рафтор бошад. Чунин таъсири тағйирпазирро аксар вақт иштирокдорон ҳис намекунанд. Муоширати (иртиботи) бобарор танҳо он вақт сурат мегирад, ки агар ҳамсухбатон дарк кунанд, ки ҳар яки онҳо ба якдигар аҳамият дода, бо ин роҳ ба ҳам таъсир мерасонанд.

5. Рамзгузорӣ ва рамзкушоии хабар

Дар маҷмӯъ, муошират (иртибот) байни Фиристанда ва Гиранда бо ёрии чор савол муайян мешавад:

- Кору фаъолият: Дар бораи чӣ хабар дода мешавад?
- Шахсияти Фиристанда: Ҳамсухбат дар бораи худ чӣ мегӯяд?
- Шахсияти Гиранда: Гиранда чиро бояд ба даст орад?
- Рафтор – муносибат: Фиристанда ва Гиранда ба ҳам чӣ гуна муносибат мекунанд?

Расми 2. Муносибати байни Фиристанда ва Гиранда ва 4 самти хабар

Сатҳи кори/моддии(ҳақиқии) хабар

Моддияти (воқеияти) хабар ҳамеша вақте ошкор мешавад, ки агар мубодилаи маълумот ё далелҳо оид ба мақсадҳои кор, инчунин фикр карда баромадан ва тасмим гирифтани берун аз эҳсосоти инсонӣ қарор дошта бошад. Рафтори иртиботӣ дар сатҳи моддӣ/корӣ бо суханҳо (гуфтаҳо) ва далелҳои шайъӣ, факту рақамҳо тавсиф мегардад. Азбаски барои одамон пурра аз эҳсосот ори шудан мушкил аст, гоҳ-гоҳ сухан аз боби “ғайримоддӣ” будани хабар меравад. Ҳам - суҳбатон “ҳангоми банд набудан ба коре/чизе” ба паҳлуҳои дигари хабар машғуланд. Муоширати тамоман кори беҳиссиёт ғайриимкон аст. Моддияти хабар вақте ҳосил мешавад, ки се самти дигари боқимонда сабаби пайдоиши монеаҳо нагарданд.

Тарафи моддии хабар имкон медиҳад, ки фаҳмидашавандагии он нигоҳ дошта шавад. Чӣ фоида аз хабаре, ки агар он бинобар “забони мушкили корӣ” нофаҳмо бошад? Барои фаҳмо будани хабар бояд он тарзе баён гардад, ки мазмуни моддияш бо осонӣ рамзкушоӣ шуда фаҳмо бошад. Масалан, шояд ҳама ҳамин ҳодисаи ғайримуқаррариро медонанд, ки як нафар метавонад моҳияти кореро нофаҳмо ва нафари дигар бо осонӣ фаҳмо баён кунад. Ба ин мисол шуда метавонад овони таҳсил дар донишгоҳ ва мактаб. Ин ҷо сухан на танҳо дар бораи мазмуни предметӣ, балки дар бораи методика ва дидактикаи фаҳмо будани интиқоли донишҳо меравад. Чӣ тавр метавон мазмуни иттилоотии хабарро дақиқ ва фаҳмо баён кард? Ин:

- Равшан ва фаҳмо будани баён;
- Сохтор ва тартиби иттилоот;
- Риторика ва забони бадан.

Барои баёни сухан ба қадри имкон бояд танҳо калимаҳои ба ҳама маълум, ки равшану фаҳмо мебошанд, истифода шаванд. Ҳангоми суҳбати корӣ ҳаминро бояд ба назар гирифт, ки ҳамсуҳбат маъноӣ ибораҳои касбии истифодашавандаро медонад. Ҳангоми суҳбат бо хешу табор ин шартӣ ҳатмӣ нест. Муқобили баёни осон баёни мураккаб меистад, ки он дар истифодаи бештари истилоҳот ифода мегардад. Баёни мураккаб аксар вақт аз он хотир истифода мегардад, ки бо ёрии суханҳои мураккаб аз гуфтаҳои осон дурӣ ҷӯем. Сохтор ва тартиби иттилоот ба тақсими айнани матн ё хабар дахл доранд. Сохтори хуб ба дурусту дақиқ чудо кардани матн ё маъруза ифода мегардад, дар ин маврид сархатҳо ва таъкидҳо бояд сохтори ягона дошта бошанд. Ғояи асосӣ мантиқи дохилиро медиҳад. Мазмуни иттилоотии хабар ба таври кӯтоҳ ва фаҳмо дода мешавад. Муқобили тартиб ва сохтор – саргумӣ қарор дорад. Баъзе раҳнагиҳо ва пассажҳои (ҳодисаҳои ногаҳонӣ) алоҳида ҳастанд, ки бо ҳам алоқамандӣ надоранд. Маълумоти муҳим маҳфӣ боқӣ мемонад.

Ҷанбаи сеюми фаҳмоӣ – риторика ва забони бадан аст. Ин ҷо ҳамаи воситаҳои услубӣ иштирок доранд, то ки ба мусоҳиб ба таври ақлонӣ ва эҳсосотӣ муроҷиат карда шавад. Барои ин истинод ба таҷрибаи вай, тақвият додани мазмуни моддии хабар бо ёрии расмҳо ва тасвирҳо, муқоиса, саволҳои риторикӣ ва ғайра мисол шуда метавонанд.

6. Шахсияти Фиристанда

Дар вақти ҳар гуна суҳбате, ки мекунем, мо дар бораи шахсияти худ чизе ро ифшо мекунем. Гуфта додани ин чизҳо бо хатар/нобоварӣ –дудилагӣ алоқаманд аст. Масалан, дар вақти маъруза хондан ё дар маҷлис сухан гуфтани Шумо набзатон саҳт зада, гоҳе ҳолати стресс ба мушоҳида мерасад. Фиристанда (гӯянда) дар ин ҳолат пайваста таҳти фишор қарор дорад, зеро Гиранда (шунаванда) кӯшиш мекунад ахбори шунидашударо рамзкушоӣ кунад. Дар ниҳояти кор мо худро дар аввали муоширати шахсиямон таҳти мушоҳидаю назорати дигарон ҳис мекунаем ва кӯшиш мекунем худро хуб нишон диҳем. Пайдоиши ин гуна рафтор аз кӯдакиа мон ибтидо мегирад. Дар ин вақт бархӯрди озодии кӯдакони бо меъёрҳои ҷамъиятӣ ва натиҷаҳои интизорӣ ба амал меояд, ки ба мо - бачагон аз волидонамон, муаллимонамон ва дигар шахсони бонуфуз мегузаранд. Мо зуд ёд мегирем, ки “хуб” чисту “бад” чист.

Дар вақти ҳар гуна суҳбате, ки мекунем, мо дар бораи шахсияти худ чизе ро ифшо мекунем. Гуфта додани ин чизҳо бо хатар/нобоварӣ –дудилагӣ алоқаманд аст. Масалан, дар вақти маъруза хондан ё дар маҷлис сухан гуфтани Шумо набзатон саҳт зада, гоҳе ҳолати стресс ба мушоҳида мерасад. Фиристанда (гӯянда) дар ин ҳолат пайваста таҳти фишор қарор дорад, зеро Гиранда (шунаванда) кӯшиш мекунад ахбори шунидашударо рамзкушоӣ кунад. Дар ниҳояти кор мо худро дар аввали муоширати шахсиямон таҳти мушоҳидаю назорати дигарон ҳис мекунаем ва кӯшиш мекунем худро хуб нишон диҳем. Пайдоиши ин гуна рафтор аз кӯдакиа мон ибтидо мегирад. Дар ин вақт бархӯрди озодии

кӯдакона бо меъёрҳои ҷамъиятӣ ва натиҷаҳои интизорӣ ба амал меояд, ки ба мо - бачагон аз волидонамон, муаллимонамон ва дигар шахсони бонуфуз мегузаранд. Мо зуд ёд мегирем, ки “хуб” чисту “бад” чист.

Агар ба мо муаяссар шавад, ки суҳбати “осон” гузаронем, мо ба худ дар суҳбатҳои нисбатан мураккаб боварӣ пайдо мекунем. Мо баробар бо вазифаҳо ва таҷрибаи худ калон мешавем. Аз сабабҳои номбаршуда табиист чунин бармеояд, ки инсон кӯшиш мекунад, ки худро бо ҳар роҳу восита нишон диҳад. Имкониятҳо барои ин:

- Техникаи писанд омадан (писандой, хуш омадан ба дигарон);
- Техникаи худнамоӣ
- Худпинҳонкунӣ
- Худтахқирӣ.

Ҳангоми усули писандой Фиристанда кӯшиш мекунад худро аз ҳар ҷиҳат хуб нишон диҳад. Вале ба ӯ ин навъи худмуаррифи ро машқ кардан зарур аст, то ҳамсуҳбати вай суҳанҳои ӯро бинобар беҳад ситоиш кардани афзалиятҳои рад накунад. Касе, ки худро беҳад зиёд нишон дода, бозӣ мекунад, корти бад дар даст дорад. Фиристанда бояд эҳсос наояд, ки то кадом андоза аз ҳад мегузарад. Вай бояд кӯшиш кунад, ки паёмҳои ғайришифоҳиашро дар рафти суҳбат ба таври ноамоён ҳамроҳ наояд. Варианти дигари техникаи писандой – кӯшиши баланд бардоштани қадру қимати худ аст.

Фиристанда ҳаддалимкон аз ҳаёти худ қисса ва амалҳоро ба таври позитивӣ баён мекунад. Масалан, вай дар лаҳзаи бухронӣ ширкатро наҷот дод, вагарна бе ӯ ширкат кайҳо муфлис мешуд. Ҳангоми техникаи худнамоӣ Фиристанда қисматҳои манфӣ ё паҳлуҳои манфии шахсияташро пинҳон мекунад. Қадами нахустин дар ин самт – рӯ овардан ба хусусиятҳои шахсӣ ва пардапӯшӣ мебошад. Техникаи худпинҳонкунӣ ба усули хунамоӣ наздикӣ дорад. Ҳангоми худпинҳонкунӣ Фиристанда кӯшиш мекунад аз гуфтаҳои худ канорагирӣ кунад. Вай воситаҳои забони ифодаро ба кор мебарад, то ба хабари худ оҳанги моддӣ ва ғайришахсӣ диҳад. Илова бар ин воситаҳои ғайришифоҳии ифода имову ишора, мимика, ва оҳанги гуфтор кам истифода мешаванд. Ҳангоми суҳбат бо кормандон аксар вақт хавфи он вучуд дорад, ки роҳбар техникаи худпинҳонкуниро истифода мебарад, то аз қисматҳои нохуши суҳбат канораҷӯӣ кунад. Муоширати (иртиботи) худпинҳонкунӣ пеш аз ҳама худро дар шакли “Ман” зоҳир мекунад. Ба ҷойи ин аксар вақт воситаҳои ифодаи “сиғаи номуайяни”, “ин” ё “мо” истифода мешаванд. Ҳангоми худтахқирӣ Фиристанда дар шакли мавҷудоти очизу заиф муаррифӣ мешавад. Вай кӯшиш мекунад ҳамдардии Гирандаро ба худ бедор карда, ба ин васила ба манфиати кораш аз вай бурд кунад.

Агар Гиранда ин масъаларо қабул кунад, он гоҳ ду масъала ба миён меояд. Якум, акнун Гиранда бояд масъаларо акнун ҳал кунад. Дуюм, Фиристанда дар образи худтахқирӣ боқӣ мемонад. Вай мутеи иродаи нек ва имконияти Гиранда мебошад ва наметавонад бо қувваи худаш инкишоф ёфта, пеш равад.

Усулҳои худмуаррифӣ, ки дар боло номбар шуданд, Фиристанда ва Гирандаро аз ҳам дар масофа нигоҳ медоранд. Онҳо дар ин сатҳ чунон ба рамзгузорӣ ва рамзкушоӣ машғуланд, ки мазмуни моддӣ ва хоҳиши хабар додан аз байн меравад. Дар чунин шароит бисёр ҷанбаҳои муҳимми суҳбат гум мешаванд. Муомилаи осон бо худмуаррифӣ ва худифшоӣ бо роҳи аутентикаи шахсӣ ба даст меояд. Вай дарки бошууруна ва қабули шахсияти худии шахс аст. Бо доштани боварӣ ба худ он гоҳ мо метавонем дар суҳбат озодона ягон паҳлуи фаъолият-амонро ифшо намоем.

Барои беҳтар бо худ шинос шудан ду равшанос – Фритс Риманн ва Кристоф Томанн модели тавсифи шахсиятро коркард карданд.

Модели Риманн – Томанн образҳои намунавии рафтор ва таъсири фардро бо дарназардошти ҳадафҳои муайяни асосӣ тавсиф менамояд. Мафҳуми ҳадафи асосиро метавон минбаъд ба таври осон чунин баён кард: ҳолати умумӣ, ки ҳангоми он ҳисси форами гуворо барои инсон муқаррар карда шуда, мувофиқан кӯшиш карда мешавад, ки ба ин ҳолати ҳисси форами гуворо даст ёфта шавад.

Модели Риманн-Томанн: хоҳишҳои асосии инсон

Дар модели Риманн-Томанн чор ҳадафи асосии инсонро мушоҳида кардан мумкин аст. Ҳар чор ҳадаф дар ҳар инсон дар намудҳои гуногун дида мешаванд. Вале бештар ду ё баъзан яке аз онҳо барои рафтори ҳақиқӣ ва дарк ченак мебошанд. Ин хоҳишҳои асосӣ ба рафтори коммуникативӣ ва муносибатҳо таъсири мустақим мерасонад. Дар ниҳояти кор ин ҳадафҳо дар маданияти рафтор зоҳир мегарданд.

Самтгирӣ – наздикичӯӣ

Ашӯ ва ҳиссиёти зерин барои инсоне, ки дар вай самтгирӣ – наздикичӯӣ барҷаста ифода шудааст, аҳамият доранд: ҷустани наздикӣ ба дигар одамон, ихлосу дилбастагӣ, рағбат, боварӣ, хусни тавачҷух, одамгарӣ, пуштибонӣ, меҳрубонӣ ва ҳамоҳангӣ. Онҳо ба меҳрубонӣю нармӣ эҳтиёҷ доранд, фидокор буда, аз манфиатҳои шахсӣ даст мекашанд, манфиатҳои иҷтимоӣ доранд, метавонанд бо осонӣ бо дигарон айният дода, худро фаромӯш кунанд. Чунин одамон унс меҷӯянд, барои фаъолияти дастаҷамъона омодаанд, ботаҳаммул ва бафаҳм ҳастанд.

Вале дар баробари ин онҳо ба тобеият майл доранд, зеро танҳо буданро он қадар дӯст намедоранд. Онҳо дорои менталитети қурбон кардани худ буда, аз ҳар гуна зӯрварӣ худдорӣ мекунанд.

Самтгирӣ – дурӣ ҷустан

Одамони дорои ин хислат он чизро меҳақанд ва эҳтиёҷ доранд, ки ҳилофи хислати одамони дорои наздикичӯӣ мебошад: канорагирӣ, худро одами хос ҳис-

соб кардан, озода, фардгарой (шахсияти фарқкунанда будан), мустақилият, тафаккур ва амалҳои ратсионалӣ (“аз ҳар гуна ҳиссиёт маҳрум”). Онҳо намехоҳанд зери таъсиру нуфузи касе қарор дошта бошанд. Онҳо дурӣ мечӯянд ва дар аввал чунин менамоянд, ки гӯё ба касе эҳтиёҷ надоранд. Онҳо аксар вақт сард ва ҷавобаландона рафтор мекунанд. Интеллект барои онҳо хеле муҳим ҳисобида мешавад.

Вале агар ба онҳо озодаи комил ва имконияти ақибнишинӣ дода шавад, онҳо ба ҳиссиёт ва наздикичӯӣ майл мекунанд. Чунин одамон намехоҳанд аз касе вобаста бошанд, аз касе кӯмак гиранд ва аксар вақт чунин вонамуд мекунанд, ки аз дилбастагии барзиёд метарсанд ва/ё истиҳола мекунанд.

Самтгирӣ – садоқат

Барои одамони дорои хислати садоқатмандӣ ин чизҳо арзиши зиёд доранд: боэътимодӣ, дақиқкорӣ, сарфакорӣ, ирода, масъулият, банақшагирӣ, эҳтиёткорӣ, назорат, ҳадафмандӣ, вафодорӣ, вобастагӣ, садоқат, риояи қоидаҳо, таҳлил, устуворӣ, уҳдадорӣ (ваъдахилофӣ накардан), давомият, оқибатандешӣ.

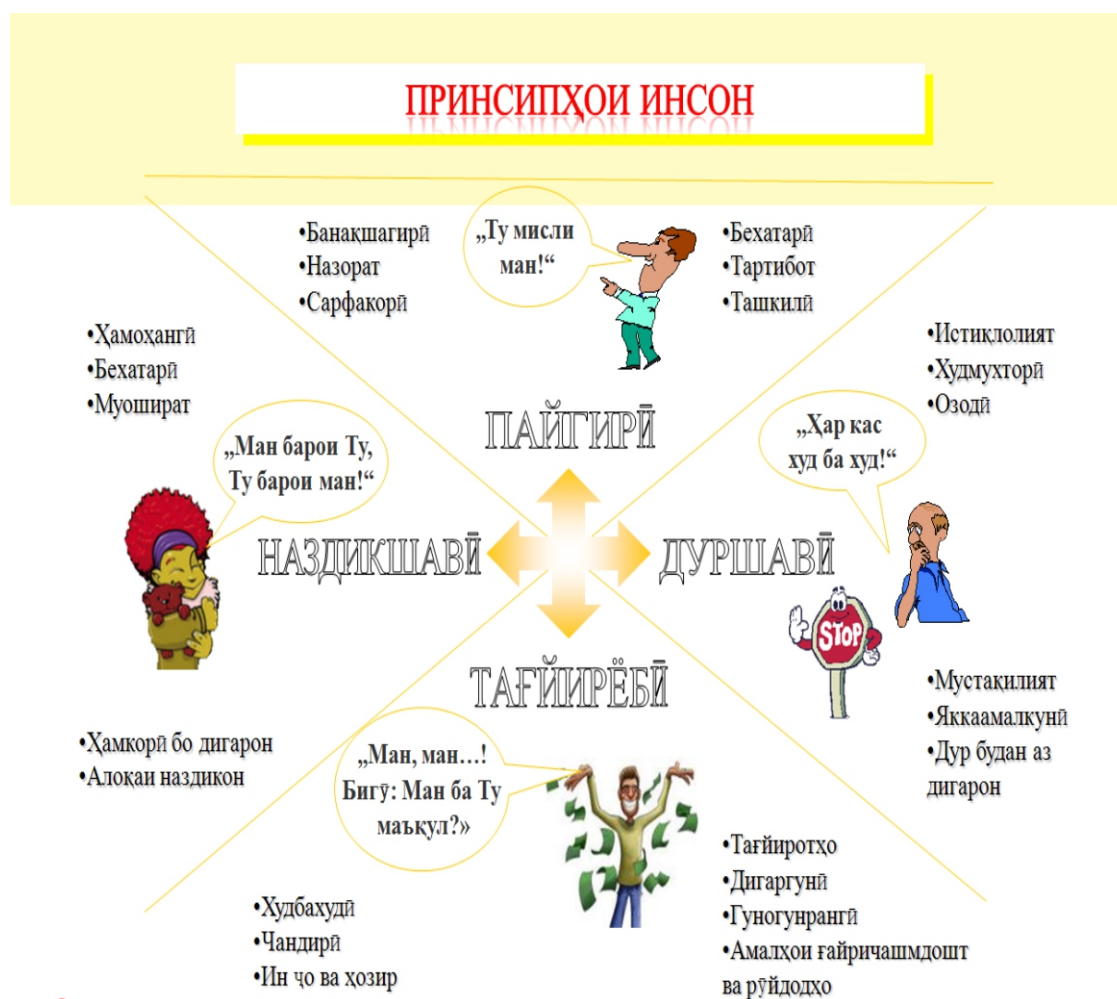
“Одамони садоқатманд” нафарони хеле боэътимод, ботартиб, пухтакор, бовиҷдон буда, истеъдоди созмондиҳӣ доранд ва ниҳоят ҷиддӣ мебошанд. Онҳо ҳамчунин ба он майл доранд, ки баъзан дилтанг, хурдагир ва якрав бошанд.

Самтгирӣ – тағйирпазирӣ

Барои одамони дорои ин хислат дар навбати аввал ҳама чизҳои нав ва дигаргуншаванда меистад. Онҳо хилофи одамони ба истилоҳ садоқатманд ҳастанд. Ҳамаи он чизе, ки бо шавқу ғайрат, ҳаяҷон, таҳайюл ва фантазия сарукор дорад, барои онҳо муҳим мебошад. Онҳо ҷӯи лаззат, дилрабӣ (шарм), эҷодкорӣ (креатив), боҳимматӣ, ғайрат, талқин, худ ба худ будан, риск, идеяҳои нав, драма ва ғирс мебошанд. Ин турфа одамон кунҷков, хоҳишманди ҳар чиз буда, доимо дар ҷустуҷӯи чизе ҳастанд ва меомӯзанд ва бо майли том зиндагӣ мекунанд. Онҳо эҷодкор, ихтироъкор, худҷӯ ва хушмуомила ҳастанд. Дар баробари ин онҳо метавонанд беэътимод, ниҳоят худпараст, сергап ва дар андеша ноустувор бошанд.

Хислатҳои асосӣ дар системаи координат гузошта мешаванд. Дар ин маврид тири фазо ва тири вақт мавҷуд аст. Тири вақт – вертикал: дар канораҳои садоқат ва дигаргунӣ. Тири фазо – горизонтал: бо канораҳои дурӣ ва наздикичӯӣ. Ҳамин тариқ фазо ва вақт критерияҳои ҳастанд, ки дар онҳо муоширати одамон аз ҳам фарқ мекунад.

Ҳар инсон на танҳо як хислати барҷастаро соҳиб аст, балки маҷмӯи хислатҳои дигарро низ дорост, вале ӯ дорои вижагиҳост. Масалан, таркиби хислатҳои вай метавонад 70 фоиз аз наздикичӯӣ ва 30 фоиз дуричӯӣ иборат бошад. Дар тири вақт хислатҳои садоқат ва дигаргунӣ шояд 50 фоизӣ бошанд. Аз рӯи ин “минтақаи шахсии” тақрибӣ тартиб дода мешавад.

Расми 3. Тасвири таълимот дар бораи навъҳо

Чор самти асосӣ дар ҳолати корӣ / вазъияти корӣ

Чор самти асосӣ на танҳо дар соҳаи шахсият, балки дар ҳолати корӣ амал мекунанд, масалан, ҳангоми суҳбат кардан дар бораи фуруши ягон чиз. Мувофиқ ба майлу хислатҳои асосии худ ҳар шахс боз услуби муоширати (иртиботи) ба онҳо мувофиқро дорад.

Дар кор арзишҳои расмии корхона аксар вақт дар соҳаи садоқат- канорагирӣ дида мешавад: боэътимодӣ, дақиқкорӣ, риоя кардани фосилаи байниҳамдигарӣ, беҳатарӣ ва тартиб, саҳеҳӣ ва ҷиддият ва ҳамаашон ба таври расмӣ тақозо мешаванд. Ин бештар ба баҳо додани кормандон ва роҳбарон низ дахл дорад.

Типология

Равиши шинохта гирифтани одамони дорои хулқу хислати гуногун нисбат ба гурӯҳҳои гуногуни типологӣ ҳанӯз аз аҳди қадим сарчашма мегирад. Масалан, ҳанӯз галлҳо ва Паратселс (тахаллуси Филипп Ауреол Теофраст Бомбаст фон Гогенгейм, пизишки даврони Эҳё) кӯшиш намуданд паҳлуҳои ноаёни

шахсияти инсонро дар таълимоти ба истилоҳ дар бораи темпераментҳо муайян кунанд. Дар ҳазорсолаи гузашта таълимот дар бораи типҳо аз нав бозбинӣ шуда, ба таври нав инкишоф ёфт. Масалан, Гёте, Шиллер ва Нитсше ба густириши он саҳм гузоштаанд. Пешоҳанги модели замони нав равоншиноси машҳур Карл Густав Юнг буд.

Дар модели Риманн-Томанн умумияти одамон дар робита ба рафтор ва таъсири даркшаванда дар доираи самти дахлдор ва гурӯҳҳо ҷамъбандӣ мешавад, ки дар натиҷа типҳои муайяни хислатҳо ба миён меоянд. Агар ҳамаи типҳои ҳосилшударо якҷо ҷамъ кунем, он гоҳ онҳоро метавон ба таври муназзам дар як типология пешниҳод кард. Нигаред ба таълимот дар бораи типҳо тибқи модели Фритс Риманн.

Дар заминаи модели Риманн – Томанн, масалан, типологияи муштариён аз тарафи Лорентс таҳия гардид, ки он рафтори маъмулии коммуникативӣ, талабот ва ангеҷаҳо ҳангоми қарорҳои муштариён дар бораи харид, махсусан тамоси шахсӣ бо фурушанда нишон медиҳад.

7. Рамзкушӣ аз ҷониби Гиранда

Ҳангоми иртиботи байни шахсиятҳо суҳан ҳамеша аз боби он меравад, ки чизе ба таври шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ гуфта шавад ва ҳамзамон натиҷаи он ҳосил гардад. Ҳар шахс кӯшиш мекунад ҳар дуи онҳо – баён ва таъсири онро дар ҳолати таҳаммулгароёна истифода барад. Дар ҳолатҳои экстремалӣ Фирис танда ба таъсири ҳосилшаванда кам аҳамият медиҳад. Вай нисбат ба кор қариб ки бе ягон таваҷҷуҳ рафтор мекунад (подходит к делу). Фиристандае, ки асосан ба ҷавоби суҳанонаш интизор аст, баръакс, фикр мекунад, ки чӣ тавр метавонад ба ҳадаф расад. Барои вай дар мадди аввал тактикаи суҳбат қарор дошта, ҳақиқат он қадар муҳим нест. Вобаста ба ин ҳар Фиристанда бояд аз худ бипурсад, ки:

- Суҳанро чӣ тавр бояд баён кард?
- Дар ин маврид ба ҳамсуҳбат чӣ тавр бояд таъсир расонд?

Аксар вақт Фиристанда аз суҳанҳои мурочиатии пинҳон (рамздор) истифода мебарад. Вай он чизеро, ки аз Гиранда мехоҳад ба даст орад, фақат ба таври ғайримустақим баён мекунад. Масалан, роҳбарон ғолибан бо мурочиатҳои пардапӯшона кор мекунанд, вақте ки онҳо хабар додани ягон хабарӣ ногуворро ба корманд лозим мешуморанд. Он вақт Гиранда имкон дорад нисбат ба ин хабар ҳисси нобоварӣ пайдо намояд. “Вай бо ин ба ман чӣ гуфтан мехоҳад?” Кам иттифоқ меафтад, ки Гиранда баъди шунидани суҳани пардапӯшона маънии онро бозпурсӣ кунад. Вай охир бояд аввал ба маънии он сарфаҳм равад. Ҳангоми хабарҳои норавшан корманд метавонад аз масъулият канорагирӣ кунад. “Ман ба ҳар ҳол инро нафаҳмидам; инро шумо ба таври мушаххас нагуфта будед”. Ҳамин гуфтаҳо барои роҳбари Гиранда низ дахл дорад. Вай ҳангоми зарурат метавонад фикри худро рад карда, мавқеашро тамоман тағйир диҳад.

Суҳанони пардапӯшона (рамздор) ҳамзамон бо ин аз ранҷиши эҳтимоли ҳимоя мекунанд. Ошкор баён кардани фикру андеша муносибатҳои байни Фи-

ристанда ва Гирандаро хубтар мекунад. Хостаҳо, мулоҳизаҳо ва дархостҳо равшан баён мегарданд. Муносибатҳо боз ҳам тақвият меёбанд, агар дар доираи он шахсон ба ҳамдигар рӯирист сухан гӯянд. Барои ба роҳ мондани иртиботи ошкоро бо Гиранда асосҳои зарурӣ лозиманд. Масалан, Фиристанда бояд донанд, ки ӯ чӣ мехоҳад ва дунболи андешаи дигарон нагардад. Ба воситаи ошкорбаёнӣ дархосту талабот низ бидуни ягон исрори ғаври равшан баён мешаванд. Ҳамчун Фиристанда мехоҳам дар ин бора бо фикрии шахсие, ки нисбати Гиранда дорам, ошно шавам. Нишондодҳо дуруст баён мешаванд ва Гиранда метавонад розӣ ё норозӣ буданро интиҳоб кунад. Зеро вай фикр мекунад, ки дар ниҳояти кор масъулият на танҳо ба зиммаи тарафи дигар, балки ба зиммаи Гиранда низ бор мешавад. Байни ошкоро ва пардапӯшона, ризоият ва норозигӣ Гиранда фикр мекунад, ки кадоме аз онҳо қобили қабул мебошад, аммо аксар вақт қобили қабул будани яке аз онҳо ба ҳолату ҳиссиёти Гиранда вобаста аст. Агар “имрӯз” муроҷиатҳои ошкоро эҳтимол сабаби ба миён омадани ихтилоф гарданд, “пагоҳ” онҳо метавонанд барои мо дар ҳамин гуна ҳолат бинобар ҳолати эмотсионалии Гиранда ба баёни ифодаҳои агрессивӣ оварда расонанд, ки ин вазъиятро боз бадтар месозад. Ҳангоми ошкорбаёнӣ роҳҳои ҳилаю найранг ва ноҷоиз истифода намешавад. Вай фикри Фиристанда ва Гирандаро эҳтиром мекунад, то эътибори якдигарро паст назананд. Онҳо ҳамеша тимсоли инсонӣ хушбину хушгӯ мебошанд.

Сатҳи муносибат байни Фиристанда ва Гиранда

Сатҳи муносибатҳо барои пурмазмун гузаштани суҳбат аҳамияти калон дорад. Масалан, ифодаи эҳсос дар муносибат бо дигарон муҳим мебошад. Ҳолати воқеии ҳиссиёт аксар вақт ғавран аз тарҳи қиёфаи ҳамаҷуҳр маълум мешавад. Вобаста ба он ки то кадом андоза ба шахс таъсир мерасонем, мо дар ботин ба шахс муроҷиат мекунем, ё аз ӯ рӯ мегардонем. Бе ба роҳ мондани муносибати мувофиқ суҳбати дуруст имконнопазир аст. Агар муносибатҳо дар маҷрои нодуруст қарор дошта бошанд, он гоҳ имконияти ошкоро бо шарик баён кардани андеша ғайриимкон аст. Ҳангоми муносибатҳои мавҷуда муҳтавои хабар метавонад пурра дар ҷойи дуҷум қарор гирад ва сатҳи муносибатҳои бо проблемаҳо сироятёфта ба мадди аввал барояд.

Агар дар баробари ҳамаҷуҳр бо эҳтиром бошем, маълум аст, ки ӯро шахсияти дар пояи худ меҳисобем. Мо ба вай тарзе муроҷиат мекунем, ки онро меҳисобем, то ҳамин тавр ба мо муроҷиат кунанд. Самимона будани муносибатҳои озодона барои тасмимгирӣ ва мустақилона амал кардан имкон медиҳад. Беэҳтиромӣ ба ҳамаҷуҳри худ ва кӯшиши ғамхорӣ бешак боиси тезутунд гузаштани суҳбат мешавад. Зеро дар кадом поя будани муносибат, чӣ гуна муносибат кардан асоси ҳар гуна баҳсу мунозира буда, ҳалалдоршавии муносибатҳо боиси бархӯрду ихтилоф мегардад. Масалан, дар ниҳояти кор сухан на дар бораи худӣ мавзӯ, балки худ аз худ дар бораи фақат муносибатҳо ё дар бораи он меравад, ки кӣ қавитар аст. Ҳамин тавр суҳбат танҳо вақте пурмазмун мешавад, ки агар муносибатҳо бо ягон шӯру ангеа ҳалалдор нашаванд.

Рамзкушой аз ҷониби Гиранда

Табиист, ки барои доштани муоширати (иртиботи) хуб ба мувофиқа раси дани ҳамсухбатон асос мебошад. Дар техника бошад ин фарқе надорад. Масалан, барои шунидани садо ва дидани тасвир зарур аст, ки басомади ду радиё- стансия мувофиқ ояд. Ҳамин гуна мувофиқат нисбат ба одамон низ амал меку над. Гиранда бояд хабари фиристодаро қабул карда, онро рамзкушой кунад, баъд онро тафсир карда, амал намояд. Агар ба суҳбат аз нуқтаи назари Гиранда нигарем, он гоҳ сарфаҳм рафтани он вобаста аз он аст, ки кадоме аз ин 4 компо- ненти хабар дар ҳоли ҳозир вазни бештар доранд:

- мазмуни моддӣ;
- шахсияти Фиристанда;
- хусусиятҳои шахсии ӯ;
- рафтор дар муносибат.

Агар Гиранда таваҷҷуҳашро ба гӯш кардани фикри баёншаванда равон ку- над, он гоҳ кӯшиш мекунад, ки чиз, далелу маълумотро фаҳмида гирад. Вай то кадом андоза воқеӣ ва муҳим будани сухани баёншударо месанҷад. Аз рӯи до- нишу таҷрибааш вай кӯшиш мекунад, ки мазмуни аслиро ба хотир гирад. Пеш аз ҳама, мардон меҳоянд ба паҳлуҳои аслии хабар диққат диҳанд. Онҳо дар пайи мувоҳисаи шайъӣ/корӣ ҳастанд. Агар мушкилот, баръакс, дар муносибат ҳои байни шахсиятҳо бошад, он гоҳ муоширати (иртиботи) онҳо душвортар мешавад.

Агар Гиранда бештар ба он чизе, ки ба худифшоии Фиристанда дахл до - рад, гӯш диҳад, он гоҳ вай дар навбати аввал шахсияти ӯро таҳлил мекунад. Вай кӯшиш мекунад хислатҳои хос, ҳассосият ва ангеаҳои таҳриқдиҳандаи ҳамсух- батро тадқиқ намояд. Агар мо худифшоии одамони атрофамонро хуб сарфаҳм мерафтем, он гоҳ метавонистем аз ҳоли аҳволи ва ҳиссиёти ботинии онҳо хуб-

Расми 4. Ҷанбаҳои худифшоии гиранда

тар воқиф шавем, вале дар баробари ин якбора бо сарбории зиёд дучор мешудем. Кӣ меҳаҳад, ки доимо муваффақияту камбудихояшро аз берун доништа гиранд? Ба хоҳири эмин нигоҳ доштани худ аз ин мушкилот шахс ба ҷалби филтр эҳтиёҷ дорад.

Дар мавриди шахсияти Гиранда суҳан аз он боб меравад, ки қадом тарафҳои хабар қавитар ифода шудаанд. Гиранда қўшиш мекунад, ки маълумоту талаботи дар хабар омадаро фаҳмида амал кунад. Шахсоне, ки меҳаҳанд бо ҳар роҳ ба атрофиён худро нағз нишон диҳанд, ба онҳо хизмат кунанд, талаботу эҳтиёҷоти худро дар мадди дувум қарор медиҳанд.

Ҷавоби хабар (фидбек)

Мушкилоти иртиботи хуб ҳамин тариқ дар ҳуди мураккабии хабар (баён) ниҳон аст. Фиристанда қўшиш мекунад бо суҳанони худ мазмунӣ аслиро тавсиф карда, фикрашро дуруст баён кунад. Ҳангоми истифодаи калимаҳо, аломатҳо ва рамзҳо Фиристанда метавонад тасаввуроти дигареро, ки аз пиндошта Гиранда фарқ дорад, алоқаманд намояд. Шарҳу тафсири хабари нофаҳмо фиристодаи Фиристанда аз умедвориҳои ӯ ва тарс саҳт вобастагӣ дорад. Ҳангоми муошират бо атрофиён мо доимо мулоҳизаҳоямонро баён мекунем. Аз миқдори қами маълумот мо баъдан барои худ қигунагии шахсиятро тасвир мекунем. Дар ин гуна мулоҳизабарорӣ миқдори зиёди омилҳои субъективӣ (масалан, расмиятпарастӣ, синну сол, рафтор ва ғ.) нақш мебозанд.

Аз сабаби мураккаб будани хабар ногузир нофаҳмӣ дар иртибототи байни шахсиятҳо ба вуҷуд меояд. Аксар вақт мо чунин мешунавем: “Ман инро нагуфтаам!”.

Фиристанда ва Гиранда набояд ба айбдорсозии ҳамдигар машғул шаванд. Суҳан дар бораи боадолатӣ ё беадолатӣ намеравад. Мазаммату сарзаниши ҳамдигарӣ боиси амиқтар фурӯ рафтан ба лойдони (ботлоқи) сукут мегардад. Бо ошқорбаёнӣ зиёд (“ман суҳанро фаҳмидам/дарк кардам”) Гиранда метавонад масъулиятро барои ақсуламал ва суҳбат ба зимма гирифта, барои беҳтар шудани муошират (иртибот) саҳм гузорад.

Ҳабари фиристода ва гирифта ба ҳам ҳеҷ вақт ҳамонанд нестанд. Онҳо ҳамчун ду қорҷўбаи ба ҳам қаспидаи як мусаввара ҳастанд. Агар шумо аз сабаби ҳамдигарнофаҳмӣ аз ҳам дуртар шудан гиред, он гоҳ ин метавонад ягон вақт ба қанда шудани робитаҳо оварда расонад. Тавассути ақсуламали ошқорои Гиранда ба хабар Фиристанда метавонад ба он ҷавоб диҳад. Шанси гирифтани хабари фиристода ва гирифташуда дар шакли нисбатан монанд ба миён меояд. Нафаҳмидан ва нодуруст маънидод қардани хабар имкон дорад бо ин роҳ бартараф қарда шавад.

Чунин шуморида мешавад, ки хабари интиқолдодаи Фиристанда ҳамеша якранг мебошад, охир гирандагони гуногун бинобар хусусиятҳои ҳоси худ хабари гирифташударо ба таври гуногун маънидод мекунанд. Аз ин рӯ ҷавоб низ (фидбек) низ ҳеҷ вақт якхел буда наметавонад. Бинобар ин вобаста ба шахси иштироккунанда зарур аст, ки ҷавоби хабар байни Фиристанда ва Гиранда ба таври инфиродӣ сурат гирад.

8. Суҳбат оид ба фурӯш

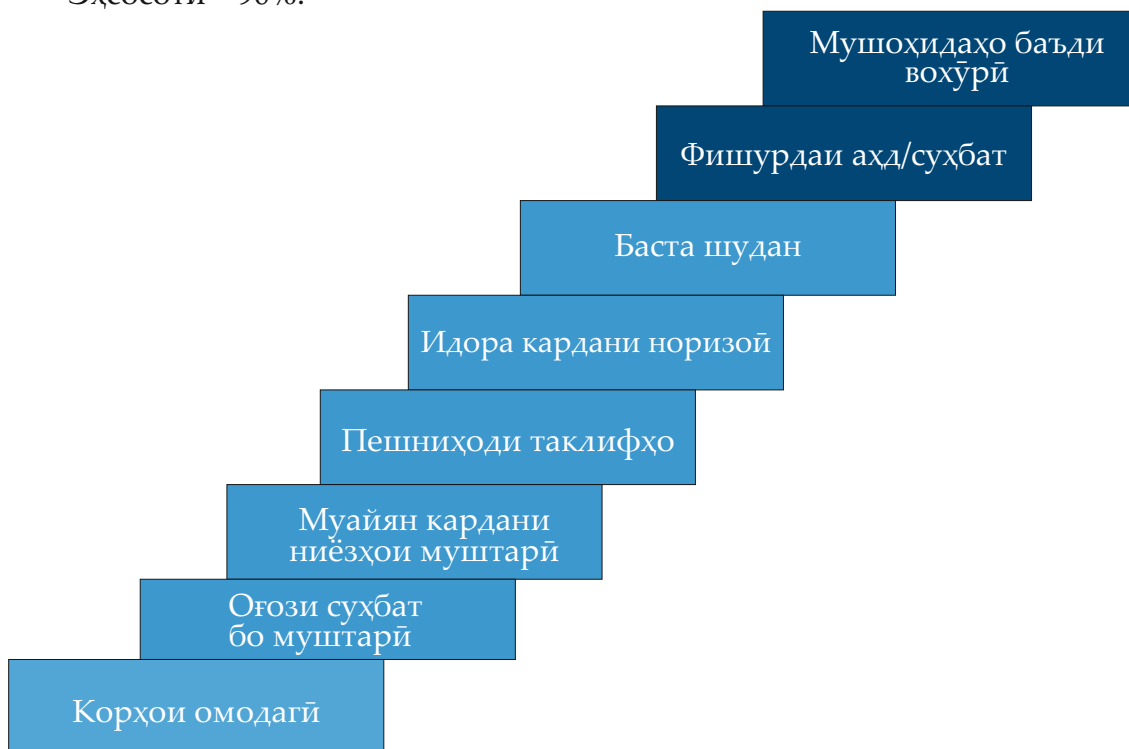
Идеологияи фурӯш:

1. Барои фурӯш танҳо муштарӣ зарур аст, на каси дигар!

2. Сар ва Дили муштарӣ – чизҳоеанд, ки ба онҳо ҳар яки мо метавонем таъсир расонем. Ба ибораи дигар, таъсир расонидан ба фикри нафари дигар ва ҳиссиёти он.

Муштарӣ умедвори он аст, ки фоида гирад ва вазифаи мо аз ангезиш додан, фаъол намудани ин умедворӣ ва ин лаззати пешакӣ иборат мебошад.

- Қабули қарори оқилона – 10%;
- Эҳсосотӣ – 90%.

Расми 5. Нақшаи раванди фурӯш

Фурӯши аввалин – фурӯш ба худ аст. Аз он ки ба чӣ бовар доред, амалҳои минбаъдаи Шумо вобастаанд. Аз амалҳои шумо вобастааст, ки чиро меҳахед дошта бошед.

Ҳамин тавр, оё маҳорати шумо барои ҷалб кардани муштариёни нав кофӣ аст? Барои ин онҳоро бояд аз ҳолати номуайяни, дудилагӣ баровардан лозим аст ва коре бояд кард, ки даъвати шумо барои маҳз ба бонки шумо, на бонки дигар рӯ овардани онҳо қавитар бошад. То андозаи муайян ин чизҳо аз боварии шумо ба маҳсулоти пешниҳодшавандаи бонкии шумо, аз боварӣ ба он, ки бо пешниҳоди ин маҳсулот ба муштарӣ дар ҳалли мушкилоташ ё қонё гардонидани ниёзҳояш кӯмак мекунад, вобастагӣ дорад. Ҳамчунин зарур аст, ки дар назди худ гузоштани мақсадҳои муайяноро ёд гирем. Ҳамин тавр, то кадом андоза бовар доштани кормандон ба маҳсулоти бонкие, ки пешкаш мекунад ва кадом мақсадҳоро дар назди худ мегузоранд, аз амалҳои минбаъдаи онҳо вобастагӣ дорад.

Фурӯш – ин пеш аз ҳама ғаълона ҷалб кардани муштарӣ, раванди эҷодкоронаи пайдо кардани муштариёни нав мебошад. Дар ин кор асосан онҳое муваффақ мешаванд, ки бештар энергия сарф карда, эҷодкорӣ нишон медиҳанд.

Фурӯши инфиродӣ – силсилаи амалҳое, ки корманд бо мақсади бовар кунонидани муштарӣ ба зарурати кушодани корт ё гузоштани амонат, ки ниёзхояшро мебарорад, анҷом медиҳад. Аксар вақт корманд маҷбур мешавад панҷ монеаи асосиро, ки ба муштарии эҳтимолӣ барои қабули қарор имкон наmediҳанд, бартараф намояд:

- боварӣ ба бонк нест – онро бояд ба вучуд овард;
- зарурати гузоштани амонатро ҳанӯз нафаҳмидаанд – онро бояд амалӣ намуд;
- ба маҳсулоти муайян майлу хоҳиш нест – онро бояд ба вучуд овард;
- ба дурустии амалҳои худ боварӣ нест – онро бояд ба вучуд овард;
- ба бастанӣ аҳд шитоб намекунад – онро бояд анҷом дод.

Ҳамин тавр, аз он шурӯъ мекунем, ки фурӯш давраҳои муайян дорад, ки зарурӣ буда, гузаштан аз онҳо ба мо барои ба даст овардани муштариёни нав натиҷаҳои дилхоҳ медиҳад.

Қоидаҳои гузаштани давраҳои фурӯш:

- Гузариш ба давраи навбатӣ – гузариш ба давраи навбатии раванди фурӯш он вақт ба мақсад мувофиқ аст, ки агар вазифаҳои давраи ҷорӣ иҷро шуда бошанд;
- Риоя кардани мизони вақт – дар раванди фурӯш вақти дар ҳар давраҳои фурӯш қарор доштан маҳдуд аст ва ба муддати умумии раванди фурӯш баробар аст;
- Назорати бонавбати давраҳо – муштарӣ барои якбора ҷаҳида гузаштан аз давраҳо кӯшиш кунад, он гоҳ ба як тараф ба муддаи кӯтоҳ оромона гузаштани ӯ иҷозат диҳед ва баъд ӯро боз ба давраи аввала бозгардонед;
- Назорати ҳолати эмотсионалии ҳам муштарӣ ва ҳам худ;
- Мувофиқат ба вазъият – дар ҳар давра истифода бурдани роҳи усулҳои фурӯш, ки ба ҳолати мушаххаси муштарӣ, дараҷаи омодагии муштарӣ, дараҷаи боварӣ ба шумо, ба бонк ва маҳсулоти бонкӣ созгор аст.

Муносибати фурӯшанда ба фурӯш аз малакае, ки дар фурӯш дорад, муҳимтар аст.

Натиҷаҳои ояндаи корманд аз он вобастаанд, ки ӯ чӣ тавр бо муштарӣ тамосу ҳамкорӣ ба роҳ мемонад.

Дар ин марҳила характери робитаҳои ояндаи корманд ва муштарӣ муайян карда мешавад. Агар тамос ба роҳ монда шавад, муштарӣ барои ба расмият даровардани корт, гузоштани амонат бо майли том розӣ мешавад. Агар таассуроти нахустин умедбахш набошад, он гоҳ дар оянда низ натиҷаҳои самарабахшро интизор шудан мушкил аст.

Дар оғози маслиҳатдиҳӣ, шумо расидан ба қадри суҳбати шахси роҳи мегирад, ки барои муаррифии минбаъда замина мегузорад. Ва ин шартӣ ҳатмӣ аст, агар шумо хоҳед, ки монеаҳоро рафъ карда, боварию ба вучуд оред.

Ба роҳ мондани тамос бо муштарӣ бо ин роҳҳо имкон дорад:

- таърифу ситоиш;
- суҳбати шавқовар;
- хизматрасонии хосса;
- имову ишора ва мимика.

Дейл Карнеги чунин гуфтааст: “Номи одам – ин оҳангест, ки барояш аз ҳама ширину марғуб дар ҳар забон мебошад”.

Барои он ки дар шахс таассуроти нек ба вуҷуд оред, ҳар қадар имкон дорад ҳамон қадар бештар номашро гирифта муроҷиат кунед.

Ба инсон хеле хушоянд аст, агар дигарон ба вай мароқ зоҳир кунанд. Ҳеҷ кас намехоҳад, ки бо вай ба мисли “яке аз” ё ҳамин тавр як муштарии навбатӣ муошират (рафтор) намоянд.

Аввал ташхис – баъд нусхаи дармон (ретсепт). Нахуст эҳтиёҷоти муштариро муайян карда, баъд пешниҳоди тижоратӣ намоед.

Касеро таърифу ситоиш кардан ҳунар аст ва таърифу ситоиш дар ҷойи кор ҳунар андар ҳунар аст.

Нагузored, ки дар ҳамсуҳбат фикре пайдо шавад, ки гӯё шумо ба ӯ хушомаду тамаллуқ мегӯед ё чизеро аз ӯ мехоҳед ба даст оред. Вай бояд фикр кунад, ки шумо комилан самимӣ ҳастед. Барои ин бояд ду шартро риоя намоед:

- воқеан ҳам самимӣ бояд буд, вале як ҳуди самимият натиҷаи дилхоҳ намедихад. Ҳатто агар шумо ҳақиқатан ҳам фикр кунед, ки ҳамсуҳбати шумо бароятон намуна аст, вай метавонад ба хулосае ояд, ки вайро ҳамин тавр ба худ моил кардан мехоҳед.
- дарҳол баъди таърифу ситоиш ҳамсуҳбатро ба тарафи худ ҷалб намоед. Барои хулоса баровардан каме вақт лозим аст. Таърифу ситоишро кӯтоҳ карда, баъди он дарҳол доир ба моҳияти ситоиш савол диҳед. Он гоҳ ҳам суҳбат дар хусуси савол фикр мекунад ва таърифу ситоиш фаромӯш шуда, ҳисси гуворо боқӣ мемонад.

Суҳбати ҷолиб - суҳбате, ки метавонад сурат гирад, бояд пеш аз ҳама барои муштарӣ ҷолиб бошад.

Имову ишора ва мимика – ҳар имову ишора маълумоти муайянеро медиҳад. Барои ҷалб сохтани муштарӣ бояд ҳамаи имову ишораҳои худро пешакӣ фикр кунед.

Тарзи аз ҳама хуби ба муштарӣ писанд омадан – табассуми малеҳ ва самимӣ аст, ки фазои гуворои муоширатро ба вуҷуд меорад.

Бояд ҳолати исти “баста” сарфи назар шавад, дастонро салибвор болои ҳам нагузored, дар пешатон ҳеҷ чиз нагузored. Дар ёд дошта бошед, ки доштани рӯй бо дастон таассуроти ғайрисамимӣ ба вуҷуд меорад.

Муштариро на он чи гуфта мешавад, балки он чи ки ӯ мефаҳмад, бовар мекунонад.

Агар шумо дар бораи эҳтиёҷоту ниёзҳои муштарӣ ба маҳсулоте, ки меҳаҳад аз мо истифода барад, ҳарчи бештар маълумот гиред, он гоҳ метавонед ба муштарӣ ягон чизи беҳтареро назар ба чизи дар аввал меҳостааш пешниҳод кунед.

Мо шаш ходими чусту чолок дорем, ки ҳамаи чизи дар атроф дидаамонро аз онҳо фаҳмида мегирем. Онҳо бо ишораи мо ба ҳама ҷо ҳозир мешаванд. Онҳо чунин ном доранд: Чӣ? Чаро? Кӣ? Чӣ тавр? Кай? Дар кучо?

5 сабабе, ки аз рӯи онҳо савол додан муфид аст:

- то ки муштарӣ қадру қимат доштанаширо ҳис кунад;
- то ки раванди гузариши давраҳо зерин назорат гирифта шавад;
- то ки эҳтиёҷоту хостаҳои муштарӣ фаҳмида шавад;
- то ки муштарӣ ба суҳбат моил (чалб) шавад;
- то ки ягон чиз норизо будани вай маълум гардад.

Набояд муайян кардани эҳтиёҷоти муштарӣ ба истинтоқ табдил ёбад. Хуб мешуд агар пайиҳам на бештар аз 2 савол дода, баъдан чизҳои шумида хулоса карда шаванд.

Бояд дар хотир дошт: барои ба боварии муштарӣ сазовор шудан маҳорату таҷриба лозим аст. Шумо ба ин муваффақ намешавед, агар муштариёро савол-борон кунед. Ҳангоми ба боварӣ даромадан чизи асосӣ на миқдори саволҳост, ки барои муайян кардани хоҳишҳо медиҳед, балки лаҳну оҳангест, ки бо он суҳбат мекунад.

Саволҳои пӯшида: ҳа/не

Саволҳои пӯшида барои ба маҷрои муайян равон ва назорат кардани ҷараёни суҳбат истифода мешаванд.

Саволҳои кушода – саволҳоеанд, ки дар онҳо бо ҷавоби кӯтоҳи “ҳа” ё “не” маҳуд шудан лозим нест. Саволҳои кушода барои ба сухан даромадани муштарӣ, ба вучуд овардани ҳисси қадру қимат доштани муштарӣ, ба вучуд овардани фазаи мусоиди суҳбат кӯмак мерасонанд. Онҳо одатан бо калимаҳои “Кӣ”, “Чӣ”, “Чӣ тавр”, “Дар кучо” сар мешаванд.

Боварӣ ва қадру қимат

Боварӣ дар ҷараёни маълум кардани эҳтиёҷҳо ба даст меояд. Агар сухан дар бораи қадру қимат равад, он гоҳ вайро шумо дар вақти муаррифӣ мушоҳида карда метавонед.

Муайян кардани қадру қимат аз тасдиқ кардани арзиши мол болотар аст. Аз рӯи маълумоти гирифта арзиш танҳо як қисми ками он чизест, ки муштариёро ба маҳсулоти харидаашон чалб месозад.

Фарз кардем, харидор ворида мағозаи пойафзол мешавад, диққати ӯро як ҷуфт туфли ба худ мекашад, ӯ онро ин тараф он тараф гардонида мебинад, ки нархаш 1000 сомонӣ будааст.

Шумо аз қиёфаи таачҷубзадаи муштарӣ мефаҳмед, ки сабаби таачҷуб чист – туфли ниҳоят қимат будааст.

Дар вақти муаррифӣ шумо мегӯед, ки ин туфлиро устои беҳтарин дӯхтааст ва ӯ барои сифати туфли ҷавоб мегӯяд. Усто ҳамаи қисмҳои пойафзолро чунон моҳирона интиҳоб кардааст, ки онҳо ба таври идеалӣ ба ҳам мутобиқат доранд.

Ба ин чиз диққат диҳед: агар суҳанони шумо ҳамчун тасвири ба вучуд овардани осори хунари садо диҳад, туфли воқеан ҳам арзишнок мешавад.

Шумо ба тавсифи худ давом медиҳед: “Азбаски ин кори муаллифӣ аст, дар он тамғаи усторо мебинед. Туфли ягон сӯроҳӣ ё ноҳамворӣ надорад, ҳамаи қисмҳои он ба ҳам мувофиқат доранд. Дар муқоиса бо туфлие, ки дар конвейер истеҳсол кардаанд, ин туфли бемонанд аст”.

Ҳамаи инро шумо бояд фаҳмо, бо боварии тамои нақл кунед, то муштарӣ ба суҳанони Шумо итминон ҳосил кунад. Акнун 1000 сомонӣ, ки муштарӣ баъди ба мағоза дохил шуданаш дар нархномаи туфли дида буд, дигар дар назараш нархи миёншикан наметобад. Агар қимати пойафзол бо ин суҳанон боло равад, он гоҳ таассуроте ҳосил мешавад, ки нарх паст аст.

Вақте ки муштарӣ қадру қимати маҳсулоти бонкии моро фаҳмида мегирад, меёри фоизӣ аҳамияташро аз даст дода, қамаҳамият мегардад.

Норозигӣ мисли меҳ аст: ҳар қадар онро саҳттар кӯбӣ, ҳамон қадар амиқтар фуру меравад

Вокуниш ба норозигӣ бояд мусбат бошад. Вай бояд на ҳамчун эътироз, балки ҳамчун пешниҳоди созанда дарк карда шавад.

Вариантҳои аз ҳама маъмули вокуниши мусбат инҳоянд:

- Таъриф дар муқобили норозигӣ – фурушанда дар муқобили норозигӣ таърифро пеш гирифта, бо ин роҳ вазифаи худро дар назди харидор адо мекунад. Вай муҳити созори муоширатро ба вучуд меорад, ки дар он муштарӣ нарма шуда, дигар аз эътироз даст мекашад.
- Эътирозро эҳтимолӣ қабул кардан – эътирозро эҳтимолӣ қабул карда, корманд ба муштарӣ имкон медиҳад, ки бодиққат суҳанони ӯро гӯш карда, таҳлил кунад. Вай розӣ мешавад, ки эътирозҳои муштарӣ асоси ҷиддӣ доранд. Чунин муносибат муҳити хубро фароҳам меорад.
- Додани савол доир ба моҳияти эътироз. Ҳамин тавр корманд на танҳо ба муштарӣ бодиққатии худро ба масъала нишон медиҳад, балки маълумоти барои суҳбати оянда заруриро ба даст меорад.

Набояд ба инҳо роҳ дод:

- Рӯирист рад кардани эътироз – эътирозро рад карда, корманд бо ин васила муштариро ба ҳақ набудани ӯ бовар мекунонад. Вай гӯё мегӯяд: “ту ҳеҷ чизро намефаҳмӣ”. Табиист, ки ин гуна амал вокуниши саҳти манфиро ба вучуд меорад. Дар натиҷаи чунин муносибат яқинан, муштарӣ аз ҳамкорӣ даст мекашад.
- Далелу асосҳои муштариро зерӣ шубҳа қарор дода, корманд бо ин роҳ муштариро ба ноуҳдабарой дар қабули қарори мустақил бовар мекунонад.

- Эътирозро рад карда, саволҳои берун аз мавзӯи дода, корманд гӯё таваҷҷуҳ ба муштарио як сӯ мегузорад. Вай бо ин кор нишон медиҳад, ки муштарӣ дар назди вай қадру эътиборе надорад, ҳол он ки дар амал набояд ба чунин муносибат роҳ дода шавад.
- Суханони муштарио бурида корманд шанси охирини ҳамкориро аз даст медиҳад. Аввалан, ин муомилаи бад маҳсуб мешавад, дуюм, беэътиромии кормандро нисбат ба муштарӣ нишон медиҳад.

Вақте ки фурӯш амалӣ шуд, Харидор ба ҳар шарҳу гуфтаи фурӯшанда эътибор медиҳад

Ҳеч гоҳ муқоиса накунад!

Ҳар дафъа вақте ки ягон маҳсулоти бонкиро танқид мекунад, шумо бо ин кор гуфтаниед, ки бонк хизматрасониҳои на он қадар хубро пешниҳод мекунад. Илова бар ин, муқоиса ҳамеша субъективӣ аст, яъне ба ибораи дигар танҳо ба назари шумо ин ё он хизматрасонӣ беҳтару муфидтар аст.

Масъалаи амонатгузорию бо мушаххасоти навъҳои он пешниҳод кунед. Беҳтарин қарор он аст, ки диққатро асосан ба афзалиятҳои хоси ҳар як навъи амонат ҷалб кунед. Ин бо суханони зерин ба даст меояд: “амонати А хуб аст, чунки....” ва “амонати Б хуб аст, зеро...”. Ба ин фарқиятҳо ишора карда, ба дом наафтед ва нагӯед, ки як навъи амонат аз дигараш беҳтар аст, шумо бояд муштарио водор намоед, ки вай дар асоси мушаххасот ва натиҷагирӣ дар бораи он чизе, ки ба он эҳтиёҷ дорад, мустақилона қарор қабул кунад.

Ҳамин тавр, муштарӣ аллакай бо бонки шумо, афзалиятҳо, хизматрасониҳои он ошноӣ пайдо карда, дудилагию норозигияш аз байн рафтааст. Ин бо эҳтимоли қавӣ метавонад маънои онро дошта бошад, ки ӯ омодааст пул ба амонат гузорад, вале бо вучуди ин муштарӣ аз ҷӣ сабаб бошад хомӯш аст ва ҳанӯз тасмими ниҳой нагирифтааст, яъне, корманд бояд ӯро ба қабули тасмими ниҳой водор карда, барои амалӣ шудани он мусоидат намояд.

Тарзҳои ба охир расонидани фурӯш:

- Бебозгаштии раванд:
 - Акнун шартнома мебандем?
 - Гӯед, ки кадом навъи кортро мехоҳед?

Бо ин суханон корманд гуфтаниаст, ки созиш ба даст омад. Муштарӣ дар сурати рад кардани ин суханон аз нигоҳи равонӣ худро норозат ҳис хоҳад кард.

- Хавф, шитобкорӣ:
 - Эҳтимол дорад, ки баъди як ҳафта меъёрҳои фоизӣ пасттар шаванд.

Корманд ба муштарӣ ҳисси изтиробро талқин мекунад. Вай ба муштарӣ барои фикр кардан вақт намода, зуд ӯро маҳдуд месозад. Ин муштарио ба зуд қабул кардани қарор водор мекунад.

- Соҳибшавӣ:

Шумо дар аввали ҳар моҳ барои гирифтани фоиз меоед. Корманд ба муштарӣ иқрори аллакай баста шудани шартномаро пешниҳод мекунад.

- Алтернатива – мисол:

– Ба шумо амонати ҷамъшаванда лозим аст ё барои кӯдакон?

Ин гуна алтернатива – домест барои муштарӣ. Ба интихоби маҳсулот эътибор дода, вай ноаён дар бораи бастани шартнома тасмим мегирад.

- Ҷавоб ба эътироз:

– Агар ман инро дар панҷ дақиқа ба расмӣ дарорам, Шумо амонат мегузоред?

Истифодаи ин усул хуб аст, агар муштарӣ дигар эътироз накунад ва агар ӯ дар як масъала “дармонад”. Ба муштарӣ рад кардани пешниҳод мушкил негарад, зеро корманди бонк ваъда медиҳад, ки ба муштарӣ кӯмак кунад ва дар бадали ин меҳода ҳуҷҷатҳои ӯро барои амонатгузорӣ ба расмӣ дарорад.

Сигналҳои харидорӣ

- изҳори рӯирист дар бораи розигӣ;
- зоҳир кардани мароқ ба баъзе қисматҳо, мушаххасот;
- агар шахс хоҳад, ки дар бораи пешниҳоди Шумо маълумоти бештар гирад, вай аллакай фикран муштариӣ бонки Шумо мешавад (вайро метавонед муштариӣ худ ҳисоб кунед);
- сарчунбонӣ бо аломати тасдиқ, табассум;
- тағйир додани ҳолати ист ва қиёфа.

Бастани созишнома

- Хулоса кардани созиш;
- Аҳду паймон дар бораи иқдомҳои минбаъда;
- Ба даст овардани ҳамдигарфаҳмӣ

Саволнома (чеклист). Омодагӣ ба гуфтушунӣ

- 1) Мақсаду вазифаҳои худро муайян кунед.
- 2) Натиҷаҳои интизориро мушаххас намоед.
- 3) Маълумот ҷамъоварӣ намоед.
- 4) Муҳити мусоид фароҳам оваред.
- 5) Ба мубориза/ихтилоф омода шавед.
- 6) Барои ҳаллу фасли ихтилоф омодагӣ гиред
- 7) Созишномаро барои тасдиқ омода кунед
- 8) Ҳафт (7) хатогие, ки дар вақти гуфтушунӣ аз онҳо бояд худдорӣ кард
- 9) Саволи ниҳой

1) Мақсаду вазифаҳои худро муайян кунед

а. “Аз ин гуфтушунӣ маҳз чиро интизорам?”

б. “Чиро гирифтнам зарур аст, то эҳтиёҷотамро қонеъ гардонам?”

в. “Бар ивази он чизе ки мегирам, чиро бояд диҳам?”

г. “Захираҳои молиявӣ ва муваққатии ман маҳдуданд, дар гуфтушунӣ чиро талаб кунам?”

2) Натиҷаҳои интизориро мушаххас намоед

а. Натиҷаҳо дар тасаввуроти ман кадомҳоянд?

- б. Барои тақвияти мавқеи худ кадом далелу асосҳо дорам?
- в. Далелу асосҳои худро ба тарафи дигар гуфтушунид чӣ тавр муаррифӣ кунам?
- г. Натиҷаҳои интизорӣ дар тасаввуроти тарафи дигар кадомҳоянд?
- ғ. Тарафи дуёми гуфтушунид чӣ тавр мавқеаширо дастгирӣ мекунад?
- д. Фарқиятҳои нисбатан муҳим дар натиҷаҳои интизорӣ аз тарафҳои гуногун чӣ тавр дида мешаванд?

3) Маълумот ҷамъоварӣ намоед

- а. Кӣ бо тарафи дигар гуфтушунид анҷом медиҳад ва ман дар бораи ин чиро медонам? Ақидаи онҳо дар бораи гуфтушунид чист?
- б. Талаботи (эҳтиёҷоти) онҳо, сабабҳои, ки онҳоро водор мекунад, кадомҳоянд?
- в. Кай ва дар кучо гуфтушунид барпо мешавад? Кадом тарафҳои мусбат (+) ва манфӣ (-) –и ин вариантҳо барои ман..., барои тарафи дигар вучуд дорад?
- г. Натиҷаи гуфтушунид кадом пайомдҳои иқтисодию сиёсӣ ва инсонӣ дар пай дорад?
- ғ. Дар ин гуфтушунидҳо кадом имконияту захираҳоямро метавонам хуб истифода барам?

4) Муҳити мусоид фароҳам оваред

- а. Бо кадом роҳ метавонам бо тарафи дигар хубтар тамос ба роҳ монам?
- б. Чӣ тавр метавонам рӯҳияи умумиро ба самти “Бурд кардам – Бурд кардам” равона кунам?.

5). Ба мубориза/ихтилоф омода шавед

- а. Сабабҳои/ҷанбаҳои асосии мубориза/ихтилоф кадомҳоянд?
- б. Чӣ тавр муайян кунам, ки ба тарафи дигар дар муқоиса бо он чи ки мехоҳад, чӣ заруртар аст?

6) Барои ҳаллу фасли ихтилоф омодагӣ гиред

- а. Барои ҳаллу фасли ихтилоф чӣ корҳоро анҷом медиҳам? Барои ҳаллу фасли ихтилоф ба иқдомҳои тарафи муқобил чӣ воқуниш нишон медиҳам?
- б. Ба кадом гузаштҳо омодаам? Бо кадом шартҳо?
- в. Ба ивази гузаштҳоям чиро метавонам ба даст орам?

7) Созишномаро барои тасдиқ омода кунед

- а. Кадом раванди тасдиқ лозим аст?
- б. Барои татбиқи он кадом иқдомҳо заруранд?

8) Ҳафт хатогие, ки дар вақти гуфтушунид аз онҳо бояд худдорӣ кард

- а. Ба гуфтушунид хуб омода нашудан
- б. Истифодаи рафтори ҳаросафканӣ
- в. Бесабрӣ ва оташинӣ зоҳир кардан
- г. Худро идора карда натавоништан, бетаҳаммулӣ зоҳир кардан
- ғ. Сергапӣ кардан ва гӯш накардан
- д. “Муҳокима” кардан ба ҷойи “бовар” кунонидан (бо далелҳо)
- е. Нодида гирифтани ихтилоф ба ҷойи ҳал кардани он

9) Саволи ниҳой

а. Оё ҳамаи лаҳзаҳои муҳими маълумотро (мақсадҳо, манфиат – асосӣ ва далелҳои боварбахш, масъалаҳои асосӣ, далелҳои таассуротбахш), ки ҳар вақт (пеш аз гуфтушунид ё танаффуси дар лаҳзаи даркорӣ эълонкарда) барои дилпур кардани худ ва муваффақият ба даст овардан кӯмак мерасонанд, навишта гирифтаед?

Як варақи қоғаз метавонад ёвари беҳтарин барои Шумо бошад!

9. Истимои фаъол / фаъолона гӯш кардан

Истимои фаъол – усули нисбатан маъмулу босамари психологӣ мебошад. Вай на танҳо ҳангоми фуруш, балки ҳангоми ҳалли мушкилоти муайян, барои баровардани қарорҳои корӣ ва ҳатто дар ҳадамоти ёрии психологӣ истифода мешавад.

Моҳияти истимои фаъол ҳамин аст, ки одаме, ки ягон мушкилот дорад, метавонад онро беҳтару хубтар ҳал намояд. Аз ин рӯ корманд бояд ба суҳанони муштарӣ бодикқат гӯш карда, ўро ба қабул кардани қарор ҳавасманд созад.

Бояд муштарӣ ба суҳбат моил карда шуда, дастгирӣ эҳсос намояд. Мумкин аст сар ҷунбонидан, бале гуфтаи, нишон додани он, ки шумо гӯш карда истодаед ва барои ҳалли масъала манфиатдоред. Беҳтараш якнима нишаста, рост ба рӯйи мусоҳиб нигоҳ накарда суҳбат намоед. Кӯшиш кунед, ки ба ҷараёни суҳбат назорат карда, саволҳои бамаврид диҳед.

Мағзи сари инсон назар ба артикулятсияе, ки дар даҳон сурат мегирад, чор маротиба тезтар кор мекунад, бинобар ин нағз гӯш кардан қобилияти худидоракунии ва бодикқатири талаб мекунад. Ба суҳанони дигарон гӯш карда, мо бо ин роҳ нишон медиҳем, ки онҳо бароямон муҳим мебошанд, суҳанони онҳо воқеан қобили гӯш кардан аст ва онҳо одамони даркориянд. Ҳамин тавр, ҳунари дигаронро то охир гӯш карда тавоништан метавонад муоширати мо ва муносибати ботро бо дигар одамон беҳтар кунад.

Истимои фаъол – ин раванди муошират аст ва барои бобарор буданаш бояд ҳар чӣ бештар фаъол бошад. Ҳамин тавр шунаванда иштирокдори фаъоли раванди муошират аст.

Истимои фаъол – ин мутамарказ кардани диққат ба тарзест, ки тавонем мушкилотро хубтар ошкор карда, барои ҳаллу фасли онҳо кӯшиш ба харҷ диҳем. Иштибоҳ аст агар гӯем, ки мо танҳо бо гӯши худ мешунавем, муҳимтар аз ҳама гӯш кардан бо мағзи сар, чашм, бадан ва дил мебошад.

Фарқ байни гӯш кардан ва истимои фаъол дар он аст, ки гӯш кардан ин раванди шунидани овоз бо гӯшҳост. Барои бештари одамон ин ҳамин тавр сурат мегирад. Истимои фаъол чизест, ки барои он шумо бошууруна тасмим мегиред, вай мутамарказ кардани диққат ва дар мағзи сар таҳлил кардани маънои калимаю ҷумлаҳоро талаб мекунад.

Истимои фаъол – методи оптималӣ

Истимои фаъол ин малакаест, ки таҷрибаи хубро тақозо дорад. Ин ҷо чанд тавсия оид ба инкишоф додани малакаи истимои фаъол пешниҳод карда мешавад:

Ба гӯянда нишон диҳед, ки он чӣ вай мегӯяд, шумо ба он манфиатдоред:

- диққати худро ба гӯянда равон кунед;
- рӯирист ба гӯянда бигӯед, ки Шумо ба чӣ манфиатдоред ва чаро;
- аз сигналҳои шифоҳӣ барои ба роҳ мондан ва нигоҳ доштани ҳамдигарфаҳмӣ истифода баред;
- вақте ки гӯянда таваққуф мекунад ё дудила мешавад, сигналҳои шифоҳии кӯтоҳро барои мусоидат ба идомаёбии муошират истифода баред, масалан, “марҳамат”, “идома диҳед”, “баъд чӣ шуд?”;
- кӯшиш кунед сухани гӯяндаро бо гуфтани ягон хабар дар бораи таҷриба, идея ё ақидаи худ набуред.

Барои тавзеҳ ва гирифтани маълумот савол диҳед ва диққатро ба суҳбат равона кунед:

- барои гирифтани маълумоти бештар саволҳои ошкоро диҳед;
- саволҳои пӯшидаро камтар истифода баред;
- мавриди зарурат барои идора кардани суҳбат аз саволҳо истифода баред.

Ба гӯянда фаҳмонед, ки шумо ӯро фаҳмидед:

- чизи шунидаатонро бо калимаҳои худ ба тарзи дигар баён намоед;
- агар гӯянда бо шумо розӣ набошад, бори дигар кӯшиш кунед, то замоне, ки ба мувофиқа нарасед, суҳбатро идома диҳед;
- ҳолати рӯҳии гӯяндаро ба инобат гиред.

Нишон диҳед, ки Шумо гӯш карда истодаед:

- чизи шунидаатонро ба тарзи дигар баён карда, фикратонро бо суханони худ такрор кунед;
- бо роҳи тасвири фикрҳои, ки ба саратон дар натиҷаи суханони гӯянда омадаанд, ҷавоб диҳед;
- аз гӯянда дар хусуси чиро дар назар доштани пурсида, ба масъала равшанӣ андозед;
- суханони гӯяндаро такрор намоед;
- хомӯш истед, агар гӯянда хомӯш ё ба фикр фурӯ рафта бошад;
- чӣ тавр фикри гӯяндаро фаҳмиданатонро мухтасар ҷамъбаст ва хулосагирӣ кунед.

Принсипҳои фаъолгӯшкунӣ

Расми 6. Принсипҳои истимои фаъол

Усулҳои истимои фаъол:

- Нақл – дарки фикрҳои гӯянда бо суҳанони худ (ба тарзи дигар баён кардан), масалан: “Тавре ки ман мефаҳмам....”, “Ба фикри шумо....”, “Ба ибораи дигар.....”;
- “Эхо- вокуниш” – такрор кардани суҳанони охирии ҳамсуҳбат (“Ва он гоҳ мо ба бонк рафтем. – Ба бонк?”);
- Саволҳои мушаххаскунанда (“Ту чиро дар назар доштӣ?”) ё саволҳои ёридиҳанда (Чӣ? Дар кучо? Кай? Чаро? Барои чӣ?);
- Саволҳои водоркунанда (“Хайр баъд.... Баъд чӣ шуд?”);
- Натиҷагирӣ – ҷамъбаст кардани идеяҳои асосии ҳамсуҳбат, ба ҳам пайвастанӣ қисматҳои ҷудогонаи суҳбат.
 - Ҳамин тавр, Ба фикри Шумо.....
 - Суҳанони шумо чунин маъно доранд, ки....
 - Ба ибораи дигар
- Нишон додани ҳиссиёт:
 - Ба назарам, Шумо чунин эҳсос карда истодаед, ки...
 - Мефаҳмам, Шумо ҳоло дар ғазабед.

Ҳар инсон қариб ки ин ё он техникаи истимои эмпатикиро истифода мебарад, вале аксар вақт ин нофаҳмида сураат мегирад.

Бо донишҳои техникаи истимои фаъол ва истифода бурда тавонистани он, мо метавонем муштариро дарк намоем, фикру зикри ўро аниқ муайян кунем, эҳтиёҷоти ўро ошкор созем. Ҳоло дар масъалаи барои муштарӣ аҳамият доштани суҳбат бо “забони манфиат” намеистем, то муштарӣ фаҳмад, ки аз мо чиро мегирад. Бояд он чиро гӯем, ки мехоҳанд аз мо шунаванд. Фаҳмидани он низ муҳим аст, ки муштарӣ маҳз чиро мехоҳад аз мо шунавад.

Барои он ки муштарӣ фурушандаро дуруст дарк кунад, чизи муҳим ин таваҷҷуҳи ўро ҷалб кардан, дар назди ў эътибор пайдо кардан аст, то муштарӣ дар ҷараёни суҳбат фикрашро кушоду равшан баён кунад. Ин натиҷаро танҳо дар ҳолати дуруст муаррифӣ кардани худ ба даст овардан мумкин аст. Аз ин рӯ каме дар ин бора истода мегузарем.

Худмуаррифӣ – ин муаррифӣ кардани худ ба ҳамсуҳбат ё шунавандагон (аудитория) мебошад. Дар ин вақт дигарон ба намуди зоҳирӣ, рӯҳия, оҳанги нутқ, маънии суханон ва ишораҳои Шумо баҳо медиҳанд. Чанд қоидаи умумии одӣ мавҷуд аст, ки имкон медиҳанд, дар бораи худ таассуроти мусбат ба вучуд орем. Маълум аст, ки инсон дар давоми 30 сонияи аввал барои худ тасмим мегирад, ки суҳбатро давом диҳад ё не, оё вай ба шунаванда писанд меояд ё не. Агар баъди 30 сония вай аҳамият надиҳад, минбаъд вай гӯё “хомӯш мешавад” ва ё суҳбатро ба охир мерасонад, ё дилтангона гӯш карда, қариб ки ҳеҷ чизро намефаҳмад. Бинобар ин муҳим аст, ки ҳангоми вохӯрии аввал, ҳангоми суҳбати телефони нахустин муштариро ҳавасманд ё моил созем.

Гӯш кардан ва шунидан – аз ҳам фарқ доранд

Ҷойи шубҳа нест, ки дар рафти муошират бо муштарӣ на танҳо гӯш кардан, балки шунидани ў низ муҳим мебошад, яъне дар ҳақиқат ҳам бояд эҳсос кард, ки муштарӣ чӣ мегӯяд ва ҷиҳатҳои муҳимми онро дар хотир дошт. Бисёриҳо чунин ақида доранд, ки ин кори осон аст ва бовар доранд, ки ҳамеша чунин хоҳад буд, вале дар зиндагии воқеӣ ҳама чиз каме дигартар аст. Ҳама эҳсос кардаанд, ки бодикқат дарк кардани ҳатто маълумоти одитарин кӯшиши муайянеро тақозо мекунад. Мо ин ҷо танҳо баъзе суханонро гуфтем. Дар суҳбати муқаррарӣ бо муштарӣ ин суханон бисёртаранд, вале эҳтимол дорад мушоҳида карда бошед, ки баъди такрори чандбора ҳамааш осонтар мешавад.

Санҷидани худ, ки то кадом андоза муштариро пурра мешунавед, хеле одӣ аст: такрор кунед, ки муштарӣ маҳз чӣ гуфт. Маънои умумиро не, балки маънои пурраро такрор кунед. Аз ин бехтар боз як муддат метавонед суҳбатро дар диктофон сабт кунед, он гоҳ эксперимент бобарор хоҳад буд.

Шунидани муштарӣ баъди тамрини муайян он қадар мушкул нест. Ин як малака аст, ки хеле муфид буда, ягон чизи мушкulu ҳилагарона надорад. Танҳо дар сурати бодикқат гӯш кардани муштарӣ метавон хоҳишу имкониятҳои ўро шунид. Бинобар ин инро дар хотир ҳамеша бояд нигоҳ дошт.

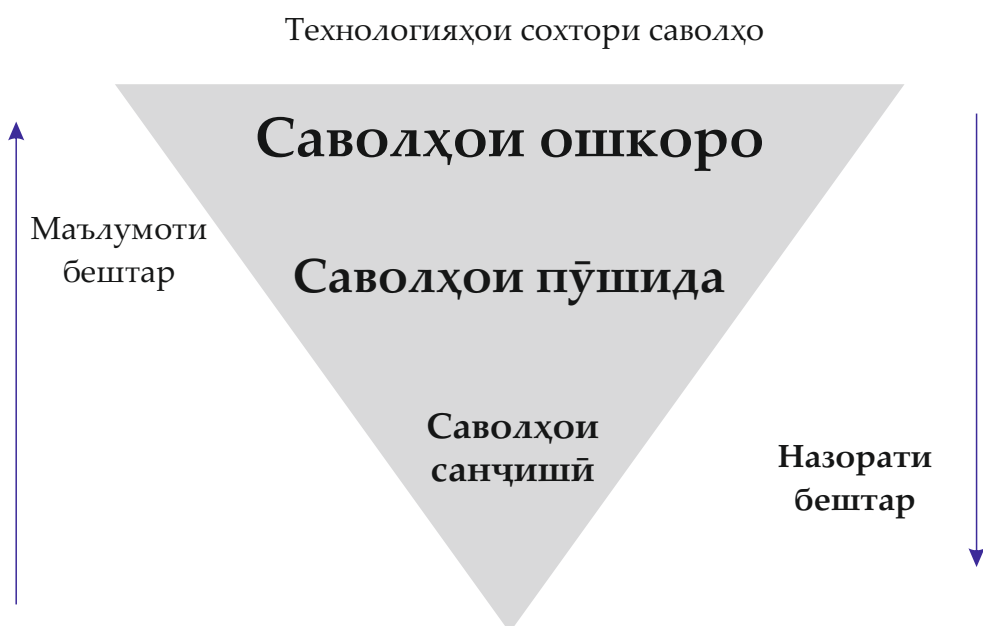
Пурсиши судманд

Илова ба истимои судманд, дуруст савол дода тавонистан як баҳши муҳими раванди суҳбат ба ҳисоб меравад. Чор навъ савол мавҷуд аст, ки вобаста ба саҳеҳии ҷавоб истифода мешаванд.

Саволи ошкоро	Кӣ, чӣ, кай, куҷо, чаро, чӣ тавр, барои чӣ	 ҷамъовариҳои маълумот
Саволҳои санҷишӣ ёридиҳанда	Ҳамин тавр не? ростӣ? Шумо розӣ?	 тафтишӣ, он вақте, ки Шумо қариб боварӣ доред.
Алтернативӣ	Интиҳоби бе интиҳоб	 тасдиқи далелҳо
Саволҳои пӯшида	Ҷавоби “ҳа” ё “не”	 тасдиқи далелҳо

Расми 7. Чор навъ савол

Расми 8. Технологияҳои сохтори саволҳо

10. Муоширати (иртиботи) хаттӣ

Суханони навиштаро аксар вақт суханони гуфта иваз мекунанд. Аксар вақт одамон вақте ки e-mail ё мактуб мегиранд, вақте ки паёмакро воқеан нашунида, хондаанд, чунин меғӯянд: “аз шунидани суханонат хурсандам”. Агар онҳо туро нағз донанд, ҳатто метавонанд зехнан овози туро дар суханони навишташуда “шунаванд”. Навиштани паёмак ба дӯстон ва ҳамкорон шояд ҳамон тавре ки бо онҳо сухан меғӯй, ҳамон тавр табиӣ бошад. Боз вақте ки аз мо навиштани чизе ро хоҳиш мекунанд, ғолибан худро нороҳат ҳис мекунем, зеро навиштан самараи кӯшишҳои зиёд назар ба сухани даҳонӣ ба ҳисоб меравад.

Шаклҳои шифоҳӣ ва хаттии муошират (иртибот) аз бисёр ҷиҳат ба ҳам монанданд. Ҳар дуи онҳо ба равандҳои асосии иртибот асос ёфтаанд, ки ҳашт унсури асосиро дар бар мегиранд: фиристанда, гиранда, хабар, канал, ҷавоб (фидбек), муҳит, контекст ва монеаҳо. Ҳашт унсури асосии муошират (иртибот), ки дар Ҷадвали 1 дар шакли ҷамъбасти оварда шудааст, аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳар унсур метавонад дар иртиботи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода шавад.

Ҷадвали 1. Ҳашт унсури асосии муошират (иртибот)

Унсурҳои муошират	Таъриф	Шифоҳӣ	Хаттӣ
1. Фиристанда	Фиристанда хабарро омода намуда, ирсол мекунад	Маъруф ба Катя бо телефон занг мезанад	Маъруф ба Катя e-mail менависад
2. Гиранда	Гиранда хабарро аз фиристанда мегирад	Катя Маъруфро гӯш карда истодааст	Катя e-mail-и Маъруфро меҳонад
3. Хабар	Хабар – нияту хоҳиш ё дархост, ки фиристанда барои гиранда таҳия кардааст	Маъруф телефон карда аз Катя хоҳиш намуд, ки соати 3:15 дар конференс иштирок намояд	Тариқи e-mail Маъруф аз Катя хоҳиш кард, ки дар конференс соати 3:15 иштирок намояд
4. Канал	Канал - ин роҳест, ки тариқи он хабар аз фиристанда ба гиранда рафта мерасад	Канал – телефон.	Канал - e-mail.
5. Ҷавоби хабар (фидбек)	Фидбек – хабарест, ки гиранда дар ҷавоб ба фиристанда ирсол мекунад	Катя ҳа меғӯяд	Катя тариқи e-mail ҳа меғӯяд
6. Муҳит	Муҳит – атмосфераи физикӣ, ки дар он муошират (иртибот) ба миён меояд	Катя бо қатора сафари хидмати рафта истода буд, ки Маъруф ба ӯ бо телефон занг зад.	Катя паси мизи корӣ нишастааст, вақте ки e-mail-и Маъруфро мегирад

7. Контекст	Контекст -интизориҳои психологиро аз манбаъ ва гиранда дар бар мегирад	Катя интизор аст, ки Маъруф маълумотро тариқи e-mail равон карда, телефон карданро хоҳиш менамояд	Катя интизор аст, ки Маъруф алоқаи телефонӣ мекунад. Маъруф интизор аст, ки Катя e-mail-и ӯро бо маълумот дар бораи занг задан дида мебарояд, то вай ба конфаронс ҳамроҳ шавад
8. Монеаҳо	Монеаҳо ба мисли сазои баланд, ҳамаи он чизҳоеанд, ки раванди муоширатро банд ё халалдор мекунанд.	Катя соати 3:15 занг мезанад, вале ӯ дар конфаронс иштирок карда нметавонад, зеро вай фаромӯш кардааст, ки бо Маъруф дар минтақаҳои гуногуни вақт қарор доранд.	Катя интизори занги телефони Маъруф дар соати 3:15 аст, вале Маъруф занг назад.

Суханони навишта ба раванди афзояндаи муоширати байни Фиристанда ва Гиранда имкон медиҳад, вале ин бештар ҷанбаи асинхронӣ (ноҳамзамонӣ) дорад, зеро дар вақтҳои гуногун ба амал меояд. Вақте ки мо рӯ ба рӯ муошират мекунем, ҷавоб (фидбек) мегирем, вале суханони навиштаи мо чунин ҳамкориҳои байни шахсиятҳоро иваз мекунад ва ба мо ҷавоб ҷавран намерасад. Азбаски бештари вақт шахсан ҳузур надорем, бинобар ин вақте ки касе навиштаи моро меҳонад, муҳим он аст, ки интизори ҷавоби ӯ ҳастем.

Ҷон Тилл ва Куртленд Боуи ду муаллифи маъруф дар соҳаи муоширату иртибот саволномаеро (чеклистро) барои ба нақша гирифтани хабари тичоратӣ таҳия намуданд. Дувоздаҳ (12) саволи зерин, ки ин ҷо замима мегарданд, дар бораи омодагӣ ба раванди навиштани хабар хеле муфид мебошанд:

1. Мақсади асосии худро муайян кунед: мехоҳед хабар диҳед, бовар кунед, ҳамкорӣ намоед, ҳамкориро тезонед ё хонандаро ҳавасманд намоед?
2. Ҳадафи ҳосил худро муайян намоед.
3. Боварӣ ҳосил намоед, ки мақсади шумо воқеӣ ҳаст.
4. Боварӣ ҳосил намоед, ки фурсати хуб бароятон фаро расидааст.
5. Боварӣ ҳосил кунед, ки манбаъҳои Шумо манбаъҳои муътамаданд.
6. Боварӣ ҳосил намоед, ки хабар ба фаъолияти (тиҷорати) Шумо таъсири мусбат мерасонад.
7. Шумораи иштирокдоронро муайян кунед.
8. Композитсияи (таркиби) иштирокдоронро муайян кунед.
9. Дониш ва сатҳи огоҳии иштирокдоронро доир ба мавзӯи муайян кунед.
10. Ҷавобҳои эҳтимолиро пешакӣ муайян кунед.
11. Канали дурустро интихоб намоед.
12. Боварӣ ҳосил намоед, ки иттилооти пешниҳодшуда дуруст, дар доираи одоб ва бамаврид аст.

То ба ҳол мо каналҳои одӣ ва маъмулии муоширати хаттиро истифода намудем: нусхаи мактубе, ки дар лифтофти стандартӣ бо почта фиристода шудааст, вале дар шароити муосири бозаргонӣ ин гуна каналҳо камтар вомехӯранд ва каналҳои электронӣ ҳар чӣ бештар дастраси мардум шуда, мавриди пазируш қарор доранд.

Кай фиристодани паёмаки фаврӣ ё смс дар муқобили e-mail ё факс мувофиқтар аст? Байни мактуб ва огоҳинома чӣ фарқият ҳаст? Байни ҳисобот ва пешниҳодҳо чӣ? Мактуб худ як воситаи муошират аст, вале ҳар яке аз ин каналҳо камбудию афзалиятҳо ва пайомадҳо доранд, ки онҳо дар Ҷадвали 2, Каналҳои хаттии муошират (иртибот) ҷамъбаст шудаанд.

Ҷадвали 2. Каналҳои хаттии муошират (иртибот)

Канал	Афзалият	Норасоӣ	Натиҷа	Кай бояд интихоб кард
Хабари фаврӣ (смс) ё хабари матнӣ	Зуд амал мекунад, барои зуд мубодила кардани ҳаҷми хурди маълумот хуб аст, арзон мебошад	- Ғайрирасмӣ - барои маълумоти ҳаҷман калон мувофиқ нест - Ихтисораҳо ба нофаҳмӣ бурда мерасонанд	Гирифтани ҷавоби зуд	Ба таври ғайрирасмӣ дар байни иштирокдорони баробарҳуқуқи як сатҳ дар ташкилот истифода мешавад; Ба Шумо бояд зуд ва арзон алоқа кардан бо ҳамкорон барои эълони хурдак ва ҳаҷми маҳдуди иттилоот лозим аст.
E-mail	- Зуд; - Барои нисбатан тезтар мубодила кардани иттилоот хуб аст; - Хати “субъект” имкон медиҳад бисёр хабарҳо таҳти як мавзӯ ё лоиҳа муттаҳид карда шаванд; - Интишори осон, ҳамроҳ кардани гирандагон; - Арзон	- Тугмаи “фиристодан”-ро ҳар вақт пахш кардан мумкин аст; - Аз назар гузаронидан ё хонда нобуд кардан мумкин аст; “Фиристодан ба ҳама” хато аст; “Бозфиристодан” хато аст; - Бойгонии калон метавонад боиси он шавад, ки e-mail дар спам филтри гиранда қарор гирад	Маълуман ҷавобро дар давоми 24 соат интизор шудан мумкин, ҳарчанд меъёрҳо вобаста ба ҳолат ва фарҳанги тадрукотӣ аз ҳам фарқ доранд.	- Шумо бояд муошират кунед, вале вақт чизи аз ҳама муҳим нест; - Шумо бояд бойгониро/замимаро ирсол кунед (ба шарте ки андозаи файл калон набошад).

Факс	• Зуд; • Ҳуҷҷатҳоро мерасонад	• Гирифтани ҳуҷҷатҳо (масалан, дар мошинка имкон дорад коғаз ё тонер тамом шавад); • Технологияи ғайристатсионарии телефон маҳбубияти (оммавияти) худро барои мубодилаи онлайни маълумот аз даст медиҳад.	Одатан факс дурдароз (чанд саҳифа) нест (не омидааст)	• Шумо меҳаҳед ҳуҷҷатеро фирмистед, ки форматии он бояд бетағйир бошад, ба мисли доруҳати тиббӣ ё ордери имзошудаи корӣ; • Барои истифода бурдани варақаи расмӣи ширкати Шумо имкон медиҳад.
Огоҳинома	• Расмӣ, вале аз мактуб дида камтар расмӣ аст; • Равшан нишон медиҳад, ки ўро кӣ ба он ҷо, кай ба кӣ фирмистодааст	• Огоҳиномаҳе, ки тариқи e-mail фирмистода шудаанд, имкон дорад нодида нобуд карда шаванд; • Замимаҳо имкон дорад тариқи спам-филтрҳо нобуд карда шаванд	Маълуман дар дохили ташкилот барои расонида ни дастурҳо аз роҳбар доир ба стратегия ва расмиёт ё ҳуҷҷатҳои бо мақсади хос муттаҳид шудаанд.	Шумо бояд ҳабари умумиро дар дохили ташкилот паҳн кунед (коммуни-сироват)
Мактуб	• Расмӣ; • Бланкаи расмӣи корхона ширкати шуморо муаррифӣ карда, боварио афзун мекунад	• Шояд ба қайд гирифта шуда ё ноҳонда мавқуф гузошта шуда бошад; • Хароҷот ва вақт барои ҷоп, тасдиқ, муҳргузори, хароҷоти иловагии почта-вӣ ва гардиш тариқи низоми почта	Шаклҳои хос бо мақсадҳои хос алоқамандӣ доранд	Шумо бояд ҳабар диҳед, бовар кунед, ҳабари бад ё ҳабари манфи-ро расонед ва иртиботро дар ҳуҷҷат сабт намоед.
Ҳисобот	Вақти зиёд барои таҳия	Таҳқиқоти комил ва ҳуҷҷатӣ карданро талаб мекунад	Шаклҳои хос барои мақсадҳои хос; Дар маҷмӯъ ҳисоботҳо барои додани маълумот	Шумо бояд муносибатҳои байни ҳаҷми зиёди маълумотро ҳуҷҷатӣ кунед, то ба мардуми дарун ва берун ҳабар диҳед.

Пешниҳод	Вақти зиёд барои таҳия	Тадқиқоти комил ва ҳуҷҷатгузорино тақозо мекунад.	Форматҳои хос барои мақсадҳои хос; Дар маҷмӯъ пешниҳод барои боваркунонидан аст	Шумо бояд мардумро бо далелу маълумот бовар кунонед
----------	---------------------------	---	---	---

Ҳангоми интихоб кардани канали мувофиқ барои паёмрасонӣ Шумо метавонед худро аз бисёр мушкилоту дарди сарҳо халос карда, эҳтимолияти онро зиёд менамояд, ки паёми шумо хонда мешавад ва ба он тарзе ки мехостед, он тавр амалӣ мегардад

11. Усули саволдиҳӣ

Барору муваффақият дар соҳаи иҷтимоӣ ё кор бевосита ба маҳорати саволи дуруст додани Шумо ва гирифтани ҷавоби зарурӣ алоқаманд мебошад. Дар ҳаёти иҷтимоӣ ин ақида ба Шумо кӯмак мерасонад, ки дӯстиро нигоҳ дошта, шарикӣ навро истиқбол гиред ё бо ҳамсояҳо дӯстӣ барқарор кунед. Дар соҳаи тижорат санҷати саволи дуруст додан ё ин корро натавониستان метавонад дар бастанӣ созишнома кӯмак расонад ё баръакс, онро барбод диҳад ва дар оянда ба зинаҳои баландтари мансаб баромадани Шуморо муайян кунад.

Ҳама медонанд, ки агар шахс саволро нодуруст диҳад, худро хеле ноҳинҷор ҳис мекунад. Ин ҷо нақли як иштирокдори семинарамонро дар бораи кӯшишҳои ӯ барои ба роҳ мондани робита бо ҳамсоя мисол меорем: “Ман кӯшиш кардам, бо тамоми ҳастиям кӯшиш карда савол додам, вале ба он ҳеҷ гуна ҷавоб нагирифтам. Он гоҳ саволи нав додам. Баъд аз ин боз саволи нав. Дар ниҳоятӣ кор, худро ба сифати як агенти БФИ (Бюрои Федералии Иқтишоф) ҳис кардам, ки на ягон инсонӣ ба таври муқаррарӣ суҳбаткунанда, балки гумонбаршудаеро бозпурсӣ мекард”.

Мисоли дигар. Питер агент (намоянда) оид ба фурӯши компютер аст, мехоҳад системаи нави онро фурӯшад.

Питер: Аз кай боз ин системаро истифода мебаред?

Харидор: қариб якуним сол.

Питер: Вай ба Шумо маъқул аст?

Харидор: Бале, комилан.

Питер: Оё ин ҳамон системаест, ки Шумо онро мехостед?

Харидор: Бале, комилан.

Питер: Онро аз кучо харидед?

Харидор: аз ширкати “Apple”.

Питер: Хизматрасонии онҳо Шуморо қонеъ мегардонад?

Харидор: То ба ҳол ягон мушкилот пеш наомадааст, аз ин рӯ аз хизматрасонии онҳо истифода набурдаам.

Питер: Яъне Шумо боре ҳам ба хизматрасониҳои онҳо дучор нашудаед?.

Харидор: Не.

Питер: Фаҳмо. Имрӯз ҳавои хуб, ҳамин тавр не?

Харидор: Бале, Чаро мо бо ҳам сайр накунем?

Саволро ҳама медиҳанд, вале қисми ками одамон медонанд, ки чӣ тавр онро анҷом додан мумкин аст, то суҳбат маҷрои зарурӣ дошта бошад. Вақте ки ба саволхоятон ҷавоби мухтасар мегиред, имкон дорад, ки гап дар бораи ба якдигар хусумат доштани ҳамсуҳбатон ё ба онҳо аҳамият надодани Шумо намеравад. Яқинан, Шумо саволро дуруст интихоб накардед ё онро бо оҳанги нодуруст ифода намудед.

Барои ҷавоби қонеъкунанда гирифтани техникаи саволгузорию доништан лозим аст. Як нуктаи ба ҳама маълум вучуд дорад: касе ки дуруст савол медиҳад, ҷавоби дуруст мегирад. Ҳамин тавр, ба ҳамдигар савол додани ҳамсуҳбатон ҳамеша ба манфиати кор мебошад. Ин имкон медиҳад, ки:

- раванди интиқоли иттилоот ба маҷрои ворид гардад, ки ба нақшаю хос таҳии шумо мувофиқ аст;
- дар суҳбат ташаббусро ба даст гирифта нигоҳ доред;
- ҳамсуҳбатро ба ваҷд оварда, аз монолог ба тарзи аз нигоҳи интиқоли маълумот босамари гуфтугӯ - диалог гузаред;
- ба ҳамсуҳбат имкон диҳед, ки худашро нишон диҳад, ки вай медонад ва ҳуди вай маълумоти ба шумо заруриро пешниҳод кунад.

Аксари одамон бо сабабҳои гуногун ба саволҳои мустақим бо дили нохоҳам ҷавоб медиҳанд (аз сабаби ба қадри кофӣ надонишани предмет, аз тарси он ки маълумотро нодуруст баён мекунад, маҳдудиятҳои қарӣ, мушқилот дар баёни фикр ва ғ.). Бинобар ин нахуст бояд ҳамсуҳбатро ҳавасманд созем, ба вай фаҳмонем, ки чаро ҷавоб додан ба саволҳои Шумо ба манфиати вай мебошад. Илова бар ин, зарар надорад, агар фаҳмонед, ки чаро доништани ин ё он факт барояшон ҷолиб аст ва шумо иттилооти аз вай гирифтаро чӣ тарз истифода мекунед. Бояд дар хотир дошт, ки ҳамсуҳбат аз Шумо низ мепурсад: “Чаро вай меҳаҳад инро донанд?” Барои чӣ ин ба вай ҷолиб аст?”.

Чанд гурӯҳи саволҳо мавҷуданд. Равоншиноси югославӣ Предраг Митсич, масалан, навъҳои зерини саволҳоро муайян кардааст:

Саволҳои “ПҶШИДА” – саволҳое, ки ба онҳо “ҳа” ё “не” гуфта ҷавоб додан мумкин аст. Онҳо муҳити тезтунди суҳбатро ба вучуд меоранд, зеро якбора “фазои маневри” ҳамсуҳбати шуморо танг месозанд. Ин гуна рӯирист савол додан хатар ҳам дорад, зеро эҳтимол ҳамсуҳбат гумон кунад, ки гӯё шумо ӯро мавриди бозпурсӣ (истинток) қарор медиҳед. Маркази вазнинии суҳбат ба тарафи шумо майл мекунад, ки дар натиҷа ҳамсуҳбати шумо имконияти баён кардани фикрро аз даст медиҳад.

Пешниҳоди саволҳои пӯшида на дар вақти ба шумо зарур будани гирифтани маълумот, балки он вақт тавсия дода мешавад, ки меҳаҳед гирифтани роҳи ҷамсуҳбат ё тасдиқи мувофиқаи қаблан ҳосилшударо тезонед.

Саволҳои “ОШКОРО” – саволҳое, ки ба онҳо “ҳа” ё “не” гуфта ҷавоб додан мумкин нест ва онҳо ягон навъ шарҳу эзоҳро тақозо мекунад. Онҳо маъмулан бо ин калимаҳо оғоз мешаванд: “чӣ”, “кӣ”, “чанд”, “чаро”, “фикри шумо чист?”.

Бо ёрии ин гуна саволҳо шумо ба ҳамсуҳбати худ имкон медиҳед, ки маневр

кунад ва суҳбат аз монолог ба диалог табдил ёбад. Ҳамсуҳбат имкон дорад бе ягон тайёри бо салоҳдиди худ маълумотеро интихоб кунад, ки мехоҳад ба шумо хабар диҳад. Ин кор ӯро аз ҳолати сарбастагӣ ва тамкин берун мекунад.

Чунин навъи саволро он вақт медиҳанд, ки агар шумо ба маълумоти иловагӣ ниёз дошта бошед ё мехоҳед сабаби ҳақиқӣ ва мавқеи ҳамсуҳбатро маълум кунед. Хатар дар он аст, ки умуман дар чараёни суҳбат худро аз даст додан мумкин аст.

Саволҳои риторикӣ барои нисбатан амиқ баррасӣ кардани масъала лозиманд. Ба ин гуна савол ҷавоби рӯиност намедиҳанд, зеро мақсади онҳо – ба вучуд овардани саволҳои нав ва нишон додани маъалаҳои ҳалнашуда ё ба даст овардани дастгирии мавқеи худ аз тарафи иштирокдорони суҳбат бо роҳи розигии хомӯшона мебошад. Масалан, “Оё мо ин гуна ҳодисаро шоиста мешуморем?”, “Охир мо дар ин масъала ба ҳам мувофиқ ҳастем”.

Саволҳои “ТАҲАВВУЛОТӢ” суҳбатро дар самти комилан муайян нигоҳ медоранд ё масъалаи навро ба миён мегузоранд. Онҳо вақте дода мешаванд, ки агар доир ба ягон масъала маълумоти кофӣ гирифта бошед ва мехоҳед ба масъалаи дигар гузаред ё муқовимати ҳамсуҳбатро эҳсос карда, кӯшиш мекунед онро рафъ намоед.

Агар ҳамсуҳбат ба ин гуна саволҳо ҷавоб диҳад, он гоҳ аз рӯи ҷавобҳои ҷойҳои осебпазир ва мавқеи ӯро метавон маълум кард. Масалан: “Ба фикри шумо оё зарур аст, ки....?”, “Дар амал барои шумо ин.....чӣ тавр рӯй медиҳад?”, “Шумо дар бораи..... чӣ ақида доред?”.

Саволҳои БА ФИКР ВОДОРКУНАНДА ҳамсуҳбатро маҷбур мекунанд, ки амиқ фикр кунад ва чизҳои гуфтаро шарҳ диҳад. Ба вай имкон дода мешавад, ки ба ақидаи баёнкардааш тағйирот дохил кунад. Дар натиҷа фазои муносиб дар заминаи муносибати ягона доштан ба масъала фароҳам меояд. Мисолҳо барои ин навъи савол: “Оё Шумо чунин мешуморед, ки....?”, “Оё ман фикри шуморо дар бораи ... дуруст фаҳмидам?”.

Пеш аз додани савол ба ҳозирбудагон бояд худро ба ҷойи онҳо гузошт (тасаввур кард) ва ҳаминро фикр кард, ки барои онҳо чӣ чиз ҷолиб аст ва онҳо бо чӣ розӣ ва аз чӣ норозиянд.

Дар оғози суҳбат ташаббусро ба даст гирифта, кӯшиш кунед, ки бо пешниҳоди саволҳои пӯшида фазои созгор фароҳам оред. Дар ин маврид бояд танҳо саволҳои дода шаванд, ки ба онҳо ҳатман ҷавоби тасдиқӣ мегиред. Бо ин роҳ Шумо бори худро сабук карда, розигии ҳамсуҳбатро ба даст меоред ва ба боварии ӯ сазовор мегардед.

Мисолҳо оид ба саволҳои пӯшида:

- “Шумо омодаед, ки....” – Ҷавоби эҳтимоли “ҳа”.
- “Оё бароятон ҷолиб аст?” – Ҷавоби эҳтимоли “ҳа”.
- “Барои муайян кардани он, ки бароятон ҷалб кардани ширкати мо мувофиқтар аст, баъзе маълумот лозим аст. Оё метавонам вобаста ба ин ба Шумо

мо чанд савол диҳам?” – Ҷавоби эҳтимолӣ “ҳа”.

Дар марҳилаи навбатӣ, вақте ки ҳудуди интиқоли маълумот васеъ шуда, му-
бодилаи маълумот сурат мегирад, бояд бештар саволҳои ошкоро дода шаванд.

Баъд аз ин марҳилаи санҷиши маълумоти гирифташуда фаро мерасад. Ин
ҷо бештар саволҳои риторикӣ ва саволҳои ба фикр водоркунанда нақши му-
ҳим доранд.

Дар охири суҳбат самтҳои нави ахбордиҳиро муайян карда, аз саволҳои та-
ҳаввулотӣ (дигаргункунанда) истифода баред.

Бо додани чунин саволҳо чиро мехоҳед ноил шавед? Шумо аз “суҳбати ҷанг
ҷолӣ” канорагирӣ мекунад ё эҳтимолияти чунин сурат гирифтани онро кам ме-
кунад. Охир ҳар андеша (хусусан андешаи бедалел) дар ҳамсуҳбат рӯҳияи зид-
дият ва далелҳои ҷавобиро дар шакли ошкоро ё пӯшида бармеангезад. Агар
шумо фикру ақидаатонро дар шакли савол ба миён гузоред, он гоҳ бо ин роҳ
ниятҳои муқобилият кардани ҳамсуҳбатро нарм мекунад ё аз байн мебаред.

Таснифи саволҳои ҳамсуҳбатонро нисбатан муфассал раваншиносии олмо-
нӣ Н.Энkelман муайян кардааст. Аз рӯи ин тасниф тавсияҳои ин олимро доир
ба техникаи саволгузорӣ нишон медиҳем. Тибқи ин таснифот савол дода, аз
рӯйи он аллакай навъи ҷавобро муайян мекунад.

Саволҳои ИТТИЛООТӢ. Касе, ки саволҳои иттилоотӣ медиҳад, ба дониш,
таҷриба ва маслиҳати дигарон ниёз дорад. Сухан дар бораи ҷамъоварии маъ-
лумоти зарурӣ меравад, то дар бораи ягон чиз тасаввурот пайдо намоем. Савол-
ҳои иттилоотӣ – ҳамеша саволҳои ошкоро ҳастанд. Ин маънои онро дорад, ки
савол ба ягон мавзӯи муайян ё ҳолати қор дахл дорад, дар ин маврид ҷавобди-
ҳанда маълумоти муайяно хабар дода, онро шарҳ медиҳад.

Саволҳои САНӢИШӢ. Муҳим он аст, ки саволҳои санҷишӣ дар вақти суҳ-
бат дода шаванд, то маълум намоем, ки ҳамсуҳбат ҳанӯз ба шумо гӯш карда
истодааст ё не, шуморо мефаҳмад ё ҳамин тавр фақат бале мегӯяд. Саволҳои
нисбатан одии санҷишӣ: “Дар ин бора чӣ фикр доред?”, “Шумо низ дар ин бо-
ра ба мисли ман андеша доред?”, “Ба фикри Шумо ин ҷо сухан дар бораи қор-
ҳои анҷом намода намеравад?”.

Аз рӯи ҷавоби ҳамсуҳбат мушоҳида мекунад, ки вай ба фикрҳои Шумо аҳа-
мият медиҳад ё не. Агар Шумо ҳангоми ба саволи мушаххас ҷавоб додан оҳанги
эътироз ё нофаҳмиро маълум намоед, он гоҳ лозим аст, ки каме ақибнишинӣ
кунед.

Саволҳои САМТГӢРӢ. Саволҳои барои самтгирӣ ба хоҳири муайян қар-
дани он дода мешаванд, ки оё ҳамсуҳбат ба фикри қаблан баёншуда ё тасмими
пештара тарафдор аст ё не. Саволҳои одии ин навъ инҳоянд: “Доир ба ин мав-
зӯ боз савол доред?”, “Назари Шумо дар ин боб чист?”, “Ба ба қадом ҳулоса
омадед?”, “Оё фаҳмидед, ки мо бо ин роҳ қадом мақсадро дар назар дорем?”.

Албатта, баъди додани саволҳои самтгирӣ бояд хомӯш истода имкон ди -

диҳед, ки ҳамсухбат фикрашро баён намояд. Вайро саросема накунад, зеро бояд фикрашро ба як ҷо ҷамъ карда, мулоҳизаҳояшро бо тартиб баён кунад. Ҳатман саволи самтгирӣ диҳед, агар меҳоҳед дар бораи ягон афзори мураккаб ё хизматрасонии нав нақл намоед, зеро баъди ҷумлаи панҷуми Шумо ҳамсухбат фикран хомӯш меистад. Аз рӯи ҷавоби ин савол дарҳол барои худ муайян мекунад, ки ҳамсухбат чиро фаҳмид, оё вай омодааст ба далелҳои Шумо розӣ шавад.

Саволҳои ТАСДИҚӢ аз он хотир дода мешаванд, ки роҳи ҳамдигарфаҳмиро пайдо кунанд. Агар ҳамсухбати Шумо панҷ маротиба ба Шумо розӣ шавад, он гоҳ ба саволи шашум, ки ҳалкунанда аст, ҷавоби инкорӣ нахоҳад дод. Англизҳо дар ин рост назар ба дигарон то андозае эҳтиёткору оқибатандеш ҳастанд. Одатан суҳбати онҳо аз мубодилаи маълумот дар бораи обу ҳаво сар мешавад. Агар дар масъалаи мазкур ҳамфикрӣ ба даст ояд, он гоҳ гузаштан ба ҳалли масъалаҳои минбаъда осонтар хоҳад буд. Дар ҳар гуна суҳбат саволҳои тасдиқӣ гузаштан лозим аст ва ба он чизе, ки пайванд месозад, на ҷудой, аҳамият додан зарур аст. Масалан, “Шумо низ шояд аз ин хурсанд бошед, ки”, “Агар хато накунам, Шумо чунин мешуморед, ки....”.

Саволҳои ШИНОСОӢ. Тавре аз номи онҳо маълум аст, бояд Шуморо бо ақидаи ҳамсухбат шинос намоянд. Ҳамин тавр, онҳо низ саволи ошкоро ҳастанд ва ба онҳо кӯтоҳ “ҳа” ё “не” ҷавоб додан ғайриимкон аст. Масалан: “Аз розӣ ҳастед?”, “Мақсади Шумо аз..... дар чист?”.

Саволҳои МУТАҚОБИЛ . Ҳарчанд дар маҷмӯъ ба савол бо савол ҷавоб додан аз рӯи одоб нест, аммо саволи мутақобил усули маснӯии психологӣ мебошад. Масалан: “Ин дастгоҳ чанд пул меистад?” Ҷавоб: “Дар чанд пул онро харидан меҳоҳед?” Ин гуна саволҳо ба торафт маҳдуд шудани риштаи суҳбат боис гардида, ҳамсухбатро ба он наздик меорад, ки ниҳоят вай “ҳа” мегӯяд.

Саволи **алтернативӣ**. Ин гуна савол ба ҳамсухбат барои интихоб имкон медиҳад, аммо миқдори вариантҳои имконпазир набояд аз се вариант зиёд бошад. Саволи алтернативӣ тасмими ғавриро дар назар дорад. Дар ин маврид калимаи “ё” аксар вақт ҷузъи асосии савол мебошад: “Қадам рӯзи ҳафта барои Шумо мувофиқтар аст: душанбе ё сешанбе?”, “Қадам ранг ба шумо бештар қолиб аст: зард ё сурх?”

Саволҳои **якқутба**. Инҳо такрори саволи Шумо аз ҷониби ҳамсухбат дар бораи он аст, ки ӯ Шуморо фаҳмидааст, ки сухан дар бораи чӣ меравад. Вай саволро такрор мекунад ва танҳо баъди ин ҷавоб медиҳад. Натиҷаи ин савол дугона аст: дар Шумо таассуроте ҳосил мешавад, ки саволатон дуруст фаҳмида шудааст ва ҷавобдиҳанда имкон пайдо мекунад ҷавобашро хуб фикр кунад.

Эродҳои **тасдиқкунанда**. Бо эроди худ: “Ин саволи хеле дурусту муносиб аст” - Шумо гӯё ба он ишора мекунад, ки ҳамсухбат саволҳои оқилона медиҳад ва моҳияти суханонро хуб ба гӯш мегирад. Боз як имконияти дигар: “Ман шодам, ки ба ман маҳз ҳамин саволро додед” ё “Аз он ки Шумо ба ман маҳз ҳамин саволро медиҳед, ба исбот мерасад, ки.....”.

Агар меҳоҳед пурра санъати суҳбатроиро нишон диҳед, он гоҳ бояд гоҳ-гоҳ эродҳои тасдиқкунанда гиред, зеро ҳеч чиз ҳамсуҳбати Шуморо хурсанд намекунад, магар ҳақ шумурдани суханони ӯ.

Саволҳои ҳидояткунанда. Дрижери оркестр ба мусикинавозон ё як қисми оркестр ишора мекунад, ки кай навозанд, кадом қисми асари мусиқиро интихоб ва ифоданок иҷро кунанд. Вай суръати навоҳтанро оҳиста, суст ё баланд мекунад. Айнан ба ҳамин монанд Шумо низ метавонед риштаи суҳбатро ба дасти худ гирифта, онро ба маҷрое раво кунед, ки бароятон бештар писанд аст. Нагузоре, ки ҳамсуҳбати Шумо самтҳои номатлуби суҳбатро бароятон таҳмил кунад. Вақт тез мегузарад ва Шумо фурсати ба ақиб нигаристан надоред, ки чӣ тавр вақти барои суҳбат ҷудошуда ба поён расидааст, ҳол он ки Шумо навакка суҳбатро оғоз карда будед, ба ҷойи он ки дар ин вақт онро бояд ҷамъбаст мекардед.

Саволҳои иғвогарона. Иғво андохтан, яъне ситезаҷӯӣ, шӯр ангехтан аст. Касе, ки саволи иғвогарона медиҳад, бояд донанд, ки ин шӯрангезист. Ҳамзамон ин гуна саволҳоро дар ҷараёни суҳбат низ истифода бурдан зарур аст, то маълум карда шавад, ки шарикӣ шумо воқеан чӣ меҳоҳад ва оё ҳолати корро дуруст сарфаҳм меравад.

Мисол: “Шумо ҳақиқатан ҳам чунин мешуморед, ки дастгоҳи истеҳсолкардаи Шумо дар се соли оянда ҳанӯз рақобатпазир хоҳад буд?”, “Шумо бовар доред, ки ин молро боз муддати зиёд бо ҳамин нарх фурӯхтан мумкин аст?”

Саволҳое, ки дар оғози гуфтушунӣ, маъруза (суханронӣ) меоянд. Агар савол моҳирона гузошта шавад, он гоҳ ин оғози хуб аст. Шарикӣ гуфтушунӣ ё шунавандагон дарҳол ҳавасманд мешаванд, ки ҳолати интизории мусбат ба вуҷуд омадааст.

Мисол: “Агар ба Шумо масъалаи рӯзмарраи истеҳсолиро пешниҳод намоям, барои ҳалли он бароям ҳафт дақиқа вақт меёбед?”, “Дар корхонаи Шумо ҳар рӯз бекормонии....дида мешавад. Шумо ба ман иҷозат медиҳед, ки роҳи ҳалли ин масъаларо пешниҳод кунам?”, “Барои пул кор кардан ва илова бар ин хӯрдани ғами пиронсолӣ Шумо бояд бисёр кор кунед. Агар ман ба Шумо ду роҳеро пешниҳод кунам, ки бо ёрии онҳо пули Шуморо бе ягон хавфу хатар дучанд созад, ин Шуморо ҳавасманд месозад?”

Саволҳои ҳулосакунанда (хотимаӣ). Мақсади саволҳои ҳулосакунанда ба анҷом расонидани суҳбат аст. Беҳтараш аввал як ё ду саволи тасдиқкунанда дода, ҳамзамон табассуми дӯстона кунед ва ба қадри имкон сари ҳудро бо аломати тасдиқ ҷунбонед: “Ман тавонистам Шуморо бовар кунонам, ки бартариҳои ин дастгоҳ барои корхонаи Шумо дар ҷиҳати...”, “Акнун бовар кардед, ки то чӣ андоза истифодаи ин дастгоҳ осон будааст?”, “Оё ҳамчун мутахассис мушоҳида кардед, ки таҷҳизот то кадом дараҷа барои осон кардани кор мувофиқ аст?”

Баъди ин якбора саволи хотимаӣ додан мумкин аст.

Мисол: “Насб кардани дастгоҳ кай барои Шумо мувофиқтар аст – 15 ноябр ё 15 декабр?”, “Қадам костюмро бароятон печонида диҳам – костюми рангаш сиёҳ ё нақшдорро?”

Дар хотима усули ҷавоб ба саволҳои ҳамсухбатро нишон медиҳем. Моҳияти ин усул ба чанд қоидаҳои усулан муҳим асос меёбад. Қоидаҳои мазкур инҳоянд:

1. Ба саволҳои мураккаб он вақт ҷавоб диҳед, ки агар варианти хуб фикр-кардашудаи ҳалли онро дошта бошед. Агар чунин вариантро надошта бошед, он гоҳ бехтараш бе тайёрии суханбофӣ накунад, зеро худро дар ҳолати нобоб қарор хоҳед дод.

2. Агар пурсанда дар саволаш аз калимаю ибораҳои манфӣ, ночноносаҳеҳ истифода кунад, он гоҳ ҳангоми ҷавоб додан онҳоро такрор накунад.

3. Ба саволҳои иғвогарона бехтараш ҷавоб надихед. Хуб мешуд агар суҳбатро ба тарафи дигар равона кунед.

4. Савол ҳар қадар эҳсосотӣ бошад, ҷавоб низ ҳамон қадар бояд кӯтоҳ бошад. Ҳар қадар пурсанда бештар эҳсосотӣ бошад, ҳамон қадар ба ӯ оромона ва хунсардона ҷавоб бояд дод.

12. Чор тарафи як хабар

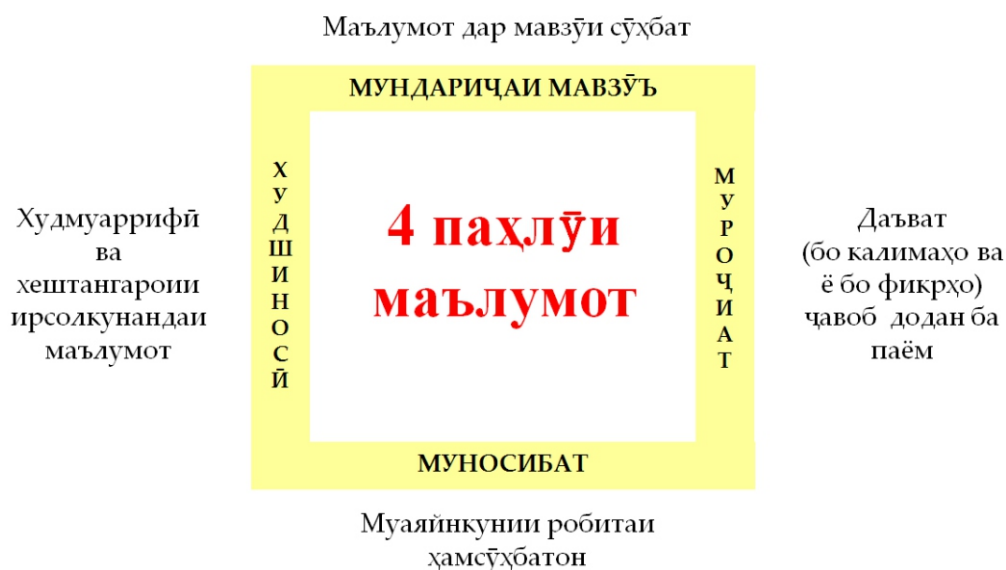
Моделҳои чор канал

Моделҳои 4 канал ё моделҳои чор гӯшро равшанӣ оломонӣ Фридеманн Шултс фон Тун соли 1981 барои шарҳу маънидоди хабари шифоҳӣ (нутқ) пешниҳод кардааст.

Моделҳои “чор гӯш” характери бисёрзинаи хабареро, ки одамон ҳангоми иртибот ирсол мекунад, тавсиф карда, постулати Ватславикро дар бораи характери муносибатро доштани ҳар сухан ва модели сетарафаи Карл Бюлерро дар бар мегирад. Ба андешаи Шултс фон Тун сатҳҳои ноаён (қисматҳои маъноӣ) дар дохили хабар дар баробари маъноӣ ибтидоии он қабул карда шуда, паёми шадиди эмотсионалиро назар ба маъноӣ ибтидоӣ дар худ доранд.

Чор сатҳи дарки хабар (чор гӯш):

- Сатҳи далелҳо бевосита далелу маълумотеро, ки дар бораи вазъи ҳолат дар хабар зикр шудаанд, дар бар мегирад.
- Сатҳи даъват ба амал ягон хоҳиши гӯяндаро ё даъват ба ягон амали дигарро ифода мекунад.
- Сатҳи муносибат дарки муносибати байни ҳамсухбатонро ифода мекунад ё ба вучуд меорад.
- Сатҳи илқо (“Ман”- хабар) “Ман”-и гӯяндаро бошуурона ё ихтиёрон ифода мекунад. Мисол, маълумот дар бораи муносибати ӯ ба ҳадаш, системаи арзишҳои ӯ, эмотсияи ӯ ва ғ.

Расми 9. Модели чор канал

Сатҳи далелҳо

“Маҳз чиро меҳоҳам хабар диҳам?”

Дар ҳар хабар ягон маълумоти мушаххас оид ба вазъу ҳолати чизҳо дарҷ ёфтааст. Вазифаи фиристандаи маълумот он аст, ки он маълумотро возеҳу фаҳмо интиқол диҳад. Дар сатҳи муҳокимаи ҳолати корҳо шахс кӯшиш мекунад ин маълумоти мушаххасро бурда расонад.

Ҳангоми таҳлили ин канал касе, ки хабар ба вай дахл дорад, набояд хусусиятҳои имову ишораи ғӯяндаро ё муносибати худро нисбат ба ғӯянда ба инобат гирад.

Сатҳи даъват ба амал

“Бо фиристодани ин хабар чиро меҳоҳам ба даст орам?”

Иртибот ҳамеша бо мақсади муайян анҷом дода мешавад. Хабарҳои гирифташуда дар Гиранда иштиёқи фикр кардан, ҳис кардан ё анҷом додани корҳои муайянро (ё иштиёқи амалӣ намудани онҳоро) ба вучуд меорад. Кӯшиш барои таъсир расонидан ба ҳамсӯҳбат метавонад дар ин ё он сатҳи ошкоро ё махфӣ бошад – дар ин ҳолат истилоҳи “манипулятсия” истифода мешавад.

Сатҳи муносибат

“Дар бораи ту чӣ фикр дорам” (“Ту” - хабар) ё “Муносибатҳои мутақобилиаи мо чӣ гуна аст?” (“Мо” – хабар).

Ин канал муносибатро нисбат ба ҳамсухбат ифода мекунад. Тобишҳои он ки мо ба одамон, атрофиён муроҷиат мекунем, фикру андешаи моро дар бораи онҳо нишон медиҳад. Ин гуна тобишҳо дар таҳияи хабар ба шакли имову ишора ва мимика, оҳанг ва тон ифода шудаанд. Аз тарафи дигар вобаста ба муносибате, ки ба мо доранд, ҳис мекунем, ки моро қабул ё рад мекунанд, пуштибонӣ мекунанд ё ҷиддӣ қабул намекунанд. Муносибати хуб дар суҳбат “дар пояи баробарӣ ва эҳтироми ҳамдигар” ифода мегардад.

Сатҳи илқо

Дар бораи худ чӣ гуфтан мехоҳам? (“Ман” – хабар)

Дар ҳар хабар ҳамчунин дар бораи шахсияти ғӯянда маълумот мавҷуд аст. Сухан гуфта, мо ҳамеша дар хабар як маълумоти хурдакакро дар бораи шахсияти худ ошкор мекунем. Ин ҳам ба нияти ба вучуд овардани таассуроти муайян дар бораи худ ва ҳам беихтиёронро кушода додани олами ботиниамон дахл дорад. Ҳар хабар ҳамин тарз қолаби шахсияти ғӯянда мешавад.

Мисол:

Зан сари чанбари мошин нишаста мошин меронад (зан – гирандаи хабар). Мард (фиристандаи хабар) дар паҳлуи вай нишастааст.

Фиристанда: “Нигоҳ кун, сабз шуд” (оҳанги сухан метавонад гуногун бошад)

- Маълумоти мушаххас: “Чароғак нишон медиҳад, ки гузаштан мумкин аст”.

- Даъват:

- “Хайр, ҳай кун охир!”

- “Марҳамат, ба пеш ҳай кун”

- “Мехоҳам, ки (хоҳишмандам) бодикқат бошӣ ва зуд амал кунӣ”

- Муносибати (мутақобилаи) имконпазир:

- “Ту назар ба ман суғтар будай”

- “Ман ту гуфта ба ту муроҷиат кардам, зеро мо ҳамкориҳои мутақобилаи наздик дорем”

- “Ба фикрам ту ранги сабзро надидӣ ё оҳиста амал мекунӣ”

- Илқо кардани “Ман”-и худ (масалан):

- “Ман бегоҳам. Мехоҳам худам сари фармони мошин нишинам”

- “Шитоб дорам, мехоҳам, ки ҳар чӣ тезтар рафта расем”

- “Ман намефаҳмам, чаро ту ҳанӯз ҳам ҳай намекунӣ, ҳол он ки ман ранги сабзро мебинам, ман аз ин норизоям ё ба фикрам ту ба маслиҳату дастурҳои ман эҳтиёҷ дорӣ”

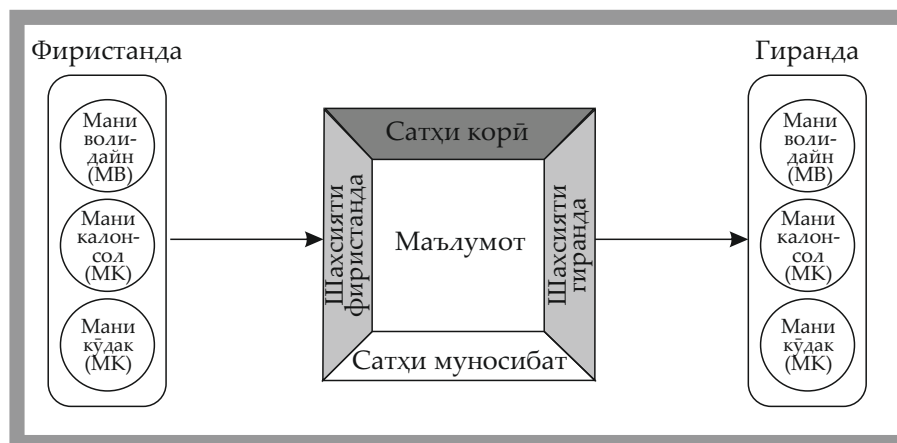
Гирандаи маълумот метавонад ўро он тарзе, ки фиристанда мехост, нафаҳмад. Ин ба ҳар як канал ва хусусан ба ду канали охири дахл дорад. Масалан, Фиристанда таъкидашро дар хитобаи хабар нишон додааст, вале Гиранда иттилооти дар канали муносибатҳои мутақобил бударо бештар дарк мекунад. Дар модели чор канал ин яке аз сабабҳои асосии нофаҳмӣ дар муошират (иртибот) аст.

13. Таҳлили транзаксия

Баррасии муносибатҳои Фиристанда – Гиранда бо таҳлили транзаксияҳо имконпазир мебошад (ниг. Расми 4). Тибқи он Фиристанда ва Гиранда дорои се (3) ҷузъи таркибии шахсияти худ мебошанд:

- Мани волидайн (МВ),
- Мани калонсол (МК),
- Мани кӯдак (МК)

Дар ҳолати муқаррарӣ Фиристанда ва Гиранда бо якдигар аз рӯи Мани калонсол муошират мекунад. Дар мавриди гурӯҳӣ – сардор- корманд бошад суҳан метавонад дар бораи “муоширати волидайн- кӯдак” равад. Корманд худро дар ин гуна ҳолат кӯдак ҳис карда, ҳодисаҳои овони кӯдакиро/мактабро/таҳсилро ба ёд оварда, ҳамон тарз рафтор мекунад. Фаҳмидани ин ва дигар муносибати мутақобил метавонад барои муоширати озод байни роҳбар ва корманд ҳе-ле муфид бошад.

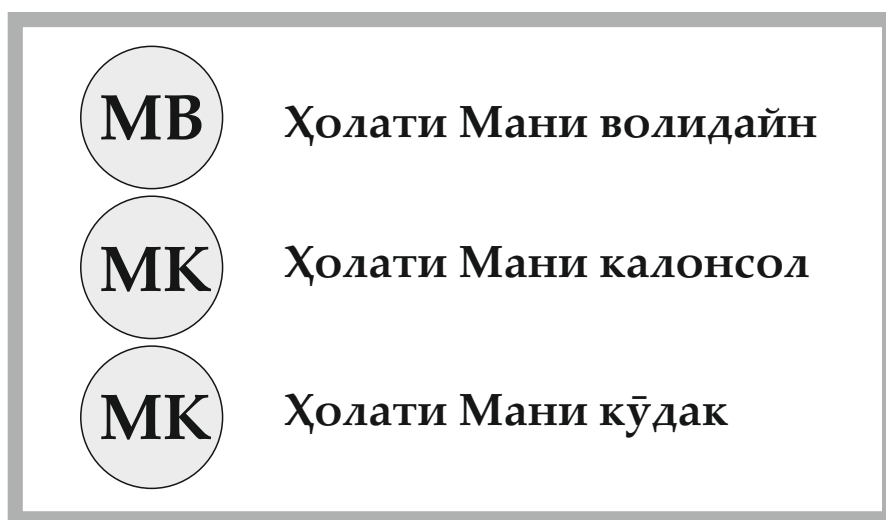

Расми 10. Таҳлили транзаксияи “фиристанда - гиранда”.
Соҳтори модел.

Таҳлили транзаксия шахсияти инсонро дар “Ман - ҳолат” нишон медиҳад. Ман – ҳолат ҳамчун маҷмӯи ҳамаи ҳиссиёт, тимсоли афкор ва навъи рафторҳои мост. Ҳис кардан, фикр ва амал кардан ба се қисмати шахсият дахл доранд (ниг. Расми 7).

Соҳтори модел мазмуни Ман – ҳолатро нишон медиҳад. Дар назарияи таҳлили транзаксия ҳаминро ба назар мегиранд, ки ҳар инсон дар ҳолати муайян дар яке аз ин Ман – ҳолатҳо қарор дорад. Ман – ҳолат дар ин маврид ҳолати умумии рафторро нишон медиҳад, ки вобаста ба вақт ва вазъият одам онро анҷом медиҳад.

Дар ҳолати “Мани волидайн” мо фикр мекунем, ҳис мекунем ва тарзе рафтор мекунем, ки инро аз падару модари худ ё дигар шахсони намуна омӯхтаем. Ин ҳолат арзишҳо, меъёрҳо, талаботу қоидаҳои ба мо меросмонда ва манъи амалҳои нораворо дар назар дорад, ки мо дар лавҳи хотир гирифтаем ва онҳо беихтиёр ё ба тарзи дигар ба рафторамон таъсир гузошта, моро идора меку-нанд. Ҳолати Мани волидайн ба гузашта нигаронида шудааст.

Расми 11. Сохтори модели Ман – ҳолат

Дар ҳолати “Мани калонсол” мо фикр мекунем, ҳис менамоем ва вобаста ба вазъ ва ақли солим рафтор менамоем. Мо тамоми имкониятамонро, ки ба мо ҳамчун ба калонсолон додаанд, истифода мебарем. Иттилоот беғаразона ва объективона баҳо дода мешавад, таҷриба озод аз ҳар гуна хурофот ташаққул меёбад ва қарорҳо дар асоси ақли солим қабул карда мешаванд. Дар “Мани калонсол” мо воситаҳоеро пайдо мекунем, ки бо ёрии онҳо метавонем воқеиятро санҷида, масъаларо ҳал намоем. Ин ҷо инчунин дар бораи ҳолатҳои “Мани волидайн” ва “Мани кӯдак” мулоҳиза мебарорем.

Дар “Мани кӯдак” мо фикр мекунем, ҳис мекунем ва мисли кӯдакон рафтор менамоем. Дар “Мани кӯдак” моделҳои зеҳнӣ, ҳиссиёт ва рафтор ҷараён доранд, ки аз овони кӯдакӣ гирифтаем ва бо онҳо мо ҳамчун кӯдак бобарор будем. Аз ин рӯ Мани кӯдак низ ба гузашта нигаронида шудааст.

Ҳар се ҳолати Ман ба шахсият дахл доранд. Агар мо хоҳем, ки ҳамчун калонсолон зиндагиро ба роҳ монда, онро омӯзем, он гоҳ ба мо Мани калонсолиа-мон лозим аст. Нуқтаҳои ибтидоии аз Мани волидайнӣ мо додашуда ҳамзистии моро бо дигарон имконпазир мегардонад. Худ ба худ будан, эҷодкорӣ ва дарки эмотсионалиӣ вазъият ба мо дар кӯдакӣ назар ба даврони калонсолӣ осонтар ба даст меомаданд.

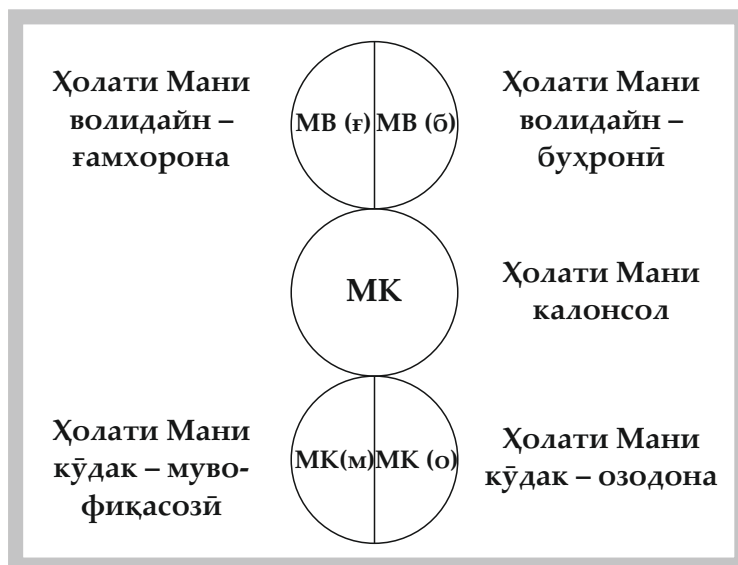
Дар Мани кӯдакӣ мо ба ин сифатҳо дастрасӣ дорем. Агар фикран ва дар ҳиссиётамон дар яке аз ин ҳолатҳои Ман қарор дошта бошем, пас мо тарзи рафтори ин ҳолати Манро нишон хоҳем дод.

Бар ҳилофи ин, дониستاني ҳолати Ман имкон медиҳад, ки аз худ ё атрофиён мувофиқ ба рафторамон воқуниш бинем.

Моделҳои функционалӣ

Моделҳои функционалӣ (ниг. Расми 8) ба модели сохтор асос ёфта, равандҳои ҷараёндештаре тавсиф мекунад. Аз рафтори инсон фаҳмида мешавад, ки шах-

сият дар кадом модели функционалии Ман – ҳолат қарор дорад.

Расми 12. Модели функционалии ҳолатҳои МАН

Дар ҳолати бухронии Мани волидайн мо ба рафтори падару модарамон тақлид мекунем. Дар шакли мусбати худ мо эҳтиёт мекунем ё бо рафторамон ба дигар одамон мусоидат мекунем. Дар шакли манфии худ мо модели рафторро истифода мебарем, ки қадру қимати дигаронро паст мезанем ё онҳоро таҳқир менамоем. Дар ҳолати Мани волидайн – ғамхорона дар ҳолати ғамхоронаю пуштибонӣ қарор дорем.

Дар шакли мусбати худ мо ба одамон кӯмак расонида, онҳоро дастгирӣ ва эҳтиром мекунем. Дар шакли манфии худ мо одамонро аз мавқеи бартарият доштанишон “дастгирӣ” менамоем. Аз ин мавқеи баланд мо ба дигарон мағрурона (ҳавобаландона) нигоҳ мекунем.

Мо калонсолтар ҳастем ва бинобар ин метавонем нишон диҳем, ки кадоме беҳтар аст. Дар модели функционалӣ ҳолати Мани волидайн минбаъд тақсим намешавад. Вай ҳамчун модели сохторӣ ба имкониятҳои доштаи мо, ки калонсолон доранд, маҳдуд мегардад.

Дар ҳолати Мани кӯдак – мувофиқсозӣ мо тарзе рафтор мекунем, ки инро гӯе падару модарамон аз мо чашмдор ҳастанд. Дар шакли мусбат мо аз рӯи қоидаҳои зиёд амал мекунем, ки онҳоро кӯркӯрона тақлид менамоем. Риояи ин қоидаҳо ба мо эътироф ва таҳсинро дар муошират бо дигар одамон кафолат медиҳад ва барои мо афзалият дорад. Дар шакли манфии худ рафтори мо ба рафтори калонсолон рост намеояд. Дар ҳолати озоди Мани кӯдак мо комилан озодона аз он чи ки падару модар чашмдоранд, рафтор менамоем. Мо ба мисле, ки дар даврони кӯдакӣ қарор дошта дошта, он тавре ки мехостем амал мекардем, рафтор мекунем. Дар шакли мусбати худ чунин рафтор ҳиссиёти ҳаётро ба мисли калонсолон афзун мекунад. Дар ҳолати дахлдори бехатар мо масалан, ҳиссиёту ҳаяҷони худро нишон медиҳем. Дар шакли манфии худ мо одамо-

одамони дигарро ба тааҷҷуб монанда, озодӣ ва шояд саломатӣ ва ҳаётро дар хатар мегузorem. Ҳамин тавр, модели функционалӣ бо раванди мушоҳидаи тарзҳои рафтор (чӣ тавр равандҳои алоҳида ҷараён доранд?) рост намеояд. Масалан, модели сохторӣ ҷанбаҳои дохилии равонӣ ва модели функционалӣ ҷанбаҳои байни шахсиятҳоро фаро мегирад. Ҳар ду дар раванди ҳамзистии одамон мушоҳида мешаванд.

Ҷанбаҳои дохилии равониро танҳо пай бурдан ё бо ёрии хулосаҳо муайян кардан мумкин аст.

14. Услубҳои муошират (иртибот) тибқи модели Шултс фон Тун

Расми 13. Услубҳои муошират (иртибот)

Равоншиноси соҳаи муошират (иртибот) Шултс фон Тун ҳашт услуби муоширатро (иртиботро) пешниҳод кардааст, ки рафтори коммуникативиро бо ёрии онҳо метавон тавсиф кард.

Дар усулҳои муошират (иртибот) суҳан на дар бораи сифатҳои муайяни шахс, балки дар бораи тарзи рафтор меравад, ки аз ҳолат ё вазъи дахлдор ва ҳамсуҳбат вобастаанд. Як шахсият усулан ҳамаи услубҳои муоширатро дорост ва метавонад онҳоро ба таври мувофиқ истифода барад. Кадом услуб осонтар муяссар мешавад ва бештар истифода мегардад, ин аз хостаҳои (афзалиятҳои) шахс ва таҷрибаи муошират вобаста аст, яъне рафтори азхудшуда мебошад.

“Ман чӣ кор кунам?”

Услуби вобаста аз эҳтиётот бо ҳиссиёт, ғамхорӣ ва атрофиён тавсиф мешавад, донишмандон он ки аз тарафи аксарият пуштибонӣ шудааст. Ин аз дигарон низ талаб карда мешавад.

“Ман ба ту ёрӣ медиҳам ва ҳамеша ба хоҳири ту инҷоям”

Услуби кӯмакрасонро зарурату эҳтиёҷоти ба дигарон кӯмак расонидан ва шарикӣ зӯр будан ба вучуд меорад. Ин ҷо дар мадди аввал ба шарик гӯш кардан, фаҳмидани мушкилоти ӯ ва ҳамдилию ҳамдардӣ (эмпатия) қарор дорад. Дар ин маврид кӯмак саҳт таъсирбахш аст.

“Ба ман иҷозат деҳ, ки ба хотири ту ин ҷо бошам”

Услуби одамдӯстона низ ҳамон модели дар канори шарик будан ва кӯмак карданро дар назар дорад. Дар ин маврид услуби одамдӯстона тамоюли қурбон карданро дорад.

“Ту ин корро нодуруст кардӣ! (Ту гунаҳгорӣ)”

Услуби агрессивии беқадрсозӣ кӯшиш мекунад дигаронро хурду ночиз, паст созад, то ки худаш қурбон нашавад. Аз ин сабаб вай ба тарзи ҷанҷолӣ ва нафратовар (тоқатнопазир) ва ҳатто баъзан таҳқиромез ва обрӯрезонанда буруз мекунад.

“Нигоҳ кун, ки ман чӣ гуна хубам!”

Дар услуби исботкунанда салоҳияти худӣ дар зоҳир ва шахсияти худ ҳамчун шахсияти оӣ, писандида, сарватманд ва соҳибмаълумот нишон дода мешавад.

“Ин ҳамин тавр ва на ба таври дигар анҷом дода мешавад!”

Услуби муайяну назораткунанда ба ҳамсуҳбат мефаҳмонад, ки чӣ чиз хуб аст, чӣ чиз бад. Вай аксар вақт ба баёни ахлоқӣ ва баҳодиҳанда роҳ мекушояд.

“Ба ман наздик нашав”

Услуби фосилагирӣ. Дар ин услуб ба воситаи имову ишора ва забони ба - дан хосту эҳтиёҷот аз фосила баён карда мешавад.

“Ба ман гӯш кунед: ман чунинам!”

Услуби аз хабар хушҳолшаванда, аз хабар ғамгиншаванда дар бораи худ бо рангҳои мафтункунанда нақл карда, дар маркази диққат қарор дорад. Аз ин сабаб аксар вақт хеле таъсирбахш аст.

Ба худ савол диҳед:

Кадам услуб ба ман осонтар даст медиҳад?

Кадам услуб ба ман ва дигарон писанд нест?

Дар кадам ҳолат ман ба кадам услуб майл дорам?

Оё шахсоне ҳастанд, ки услуби муайяно дар ман ба вучуд меоранд?

Кадам услубҳо бештар ба ҳамдигар мувофиқ меоянд?

Пурсишнома доир ба услубҳои муошират (иртибот)

Саволҳо имкон медиҳанд, ки ба фарқияти ҳашт услуб нигариста, услубҳои нисбатан бартариатдоштаи муоширатро баҳо диҳем.

Услуби вобаста аз эҳтиёҷот

- Ҳангоми суҳбат ба ҳамсуҳбат ҳиссиётеро илқо мекунам, ки ӯ шахси зӯру босалоҳит аст
- Ман бо осонӣ метавонам аз дигарон имдод пурсам
- Аксар вақт худро очизу нотаъон ҳис мекунам
- Агар худам аз уҳдаи кор набароям, аз дигарон кӯмак талаб мекунам

Услуби кӯмакрасон

- Ҳангоми суҳбат вақти зиёдро ба ҳалли мушкилоти дигарон сарф мекунам
- Бо майли том кӯмаки худро ба дигарон пешниҳод мекунам
- Аксар вақт худро зӯр ва серкор ҳис мекунам
- Аксар вақт дар бораи хислатҳои хуби худ таъриф мешунавам

Услуби одамдӯстӣ

- Зимни суҳбат пурра ба ҳамсуҳбати худ диққат медиҳам
- Эҳтиёҷоти худро аксар вақт дар мадди дуҷум қарор медиҳам
- Ман шахси арзанда ҳастам, зеро ба дигарон ғамхорӣ мекунам
- Одатан кореро анҷом медиҳам, ки онро аз ман ҷашмдоранд

Услуби агрессивӣ

- Агар дар рафти суҳбат касе маро ранҷонад, дар ғазаб мешавам
- Худамро беқадр ҳис мекунам
- Обрӯю нуфуз доштанро эҳтиром мекунам, бинобар ин меҳомам нуфузу ҳокимият дошта бошам
- Меҳомам дар зиндагӣ шахси зӯру тавоно бошам

Услуби худисботкунанда

- Бароям ба вучуд овардани симои хуб муҳим мебошад
- Бароям натиҷа муҳим аст
- Аз атрофиён таърифу ситоишро умедворам
- Баъзан ҳамеша худро хуб нишон додан душвор аст

Услуби муайяну назораткунанда

- Агар имкон бошад, худро аз ҳодисаҳои ногаҳонӣ ғайриҷашмдошт эҳтиёт мекунам
- Бароям он муҳим аст, ки қоидаҳо риоя шаванд
- Зарур аст, ки ҳамеша худро идора кунам ва боинтизом бошам
- Метавонам ҳама чизро хуб ба нақша гирифта, анҷом диҳам

Услуби фосилагирӣ

- Аксар вақт ба чизҳо нигоҳи болобаландона дорам
- Ба ман писанд нест, вақте ки одамон зимни суҳбат бо ман хеле наздик мешаванд

- Муҳим он аст, ки аз дигарон вобаста нестам
- Сухан гуфтан дар бораи ҳиссиёти идроки худам бароям бо мушкилӣ ба даст меояд

Услуби аз хабар хушҳолшаванда, аз хабар ғамгиншаванда

- Бо майли том ба дигарон дар бораи таҷрибаи худ ва ҳодисаҳо нақл мекунам
- Бароям муҳим он аст, ки идеяҳоям аз ҷониби дигарон эътироф ва пазируфта шаванд
- Баъзан агар дар бораи худ ва зиндагиям нақл кунам, чизеро аз ҳад зиёд муҳобот мекунам
- Танҳо миқдори ками одамон Мани ҳақиқиро медонанд.

Бахши 7

Ҳуқуқ

Танзими ҳуқуқии фаъолияти бонкӣ

Баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ (соли 1991) Тоҷикистон аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ гузашт. Дар Тоҷикистон муносибатҳои нави бозаргонӣ ба роҳ монда шуда, аз ҷумла бонкҳои тиҷоратӣ ба фаъолият шурӯъ карданд. Вобаста ба ин ба Тоҷикистон лозим омад, ки заминаи қонунгузорию ҳудро тағйир диҳад. Соли 1994 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав қабул гардид, ки он барои заминаи ҳуқуқии бунёди давлати мустақили Тоҷикистон асос гузошт. Барои ба танзим даровардани фаъолияти бонкӣ дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 14 декабри соли 1996 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” ва 23 майи соли 1998 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” қабул гардид. Баробари бозори хизматрасонии бонкӣ ва пайдо шудани муносибатҳои нави ҳуқуқӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” аз 19 майи соли 2009 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” аз 28 июни соли 2011 дар таҳрири нав қабул гардиданд.

Солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон талабот ба хизматрасониҳои бонкдорӣ исломӣ рӯ ба афзоиш дорад. Ин боис гардид, ки бо ташаббуси Бонки миллии Тоҷикистон 26 июли соли 2014 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” қабул карда шавад.

Қонунҳое, ки фаъолияти бонкиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим медароранд, инҳоянд:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон
2. Қонуни ҚТ “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон”
3. Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти бонкӣ”
4. Қонуни ҚТ “Дар бораи танзим ва назорати асъор”
5. Қонуни ҚТ “Дар бораи ташкилотҳои маблағгузорию хурд”
6. Қонуни ҚТ “Дар бораи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузорию терроризм”
7. Қонуни ҚТ “Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ”
8. Қонуни ҚТ “Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ”
9. Қонуни ҚТ “Дар бораи ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд”

10. Қонуни ҚТ “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ”
11. Қонуни ҚТ “Дар бораи таърихи қарз”
12. Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ”
13. Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ”
14. Қонуни ҚТ “Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок”
15. Қонуни ҚТ “Дар бораи фондҳои ғайридавлатии нафақа”
16. Қонуни ҚТ “Дар бораи металҳо ва сангҳои қиматбаҳо”
17. Қонуни ҚТ “Дар бораи ломбард”
18. Қонуни ҚТ “Дар бораи мубориза бо терроризм”

Дастурамалҳои Бонки миллии Тоҷикистон, ки дар заминаи онҳо фаъолияти бонкӣ танзим карда мешавад:

1. Дастурамали №207 “Оид ба тартиби ташкил ва истифодаи захира барои пӯшонидани талафоти имконпазир аз рӯи қарзҳо дар Бонки миллии Тоҷикистон”
2. Дастурамали №205 Дар бораи пур намудани шакли ҳисоботи оморӣ №1 - АМ “Амалиётҳои молиявии берунаи субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ”
3. Дастурамали №204 “Оид ба тартиби анҷом додани амалиёти интиқолӣ аз ҷониби шахсони воқеӣ ба кушодани суратҳисоби бонкӣ”
4. Дастурамали №202 “Оид ба тартиб ва қоидаҳои додани иҷозатнома, асос барои рад ё бозхонд кардани иҷозатнома барои фаъолияти нуқтаҳои мубодилаи асъор ва тартиби анҷом додани ин фаъолият”
5. Дастурамали №201 “Дар бораи хизматрасонии фосилавии бонкӣ”
6. Дастурамали №200 “Дар бораи муайян ва санҷидани шахсияти муштарӣ ва молик-бенефитсиар”
7. Дастурамали №199 “Дар бораи тартиби додани қарзи хурд дар ташкилотҳои маблағгузории хурд”
8. Дастурамали №198 “Дар бораи тартиби танзими фаъолияти фондҳои қарзии хурд”
9. Дастурамали №197 “Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзии хурд”
10. Дастурамали №196 “Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои амонатии қарзии хурд”
11. Дастурамали №195 “Дар бораи кор бо қарзҳо дар Бонки миллии Тоҷикистон”
12. Дастурамали №194 “Дар бораи захираҳои ҳатмии ташкилотҳои қарзӣ аз рӯи пасандозҳо ва уҳдадорӣҳои дигари ба онҳо монанд”
13. Дастурамали №193 “Дар бораи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар ҚТ”
14. Дастурамали №192 “Дар бораи тартиб ва қоидаҳои анҷом додани амалиёти асъорӣ-фурӯши мол, иҷрои кор ва хизматрасонӣ бо асъори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”
15. Дастурамали №191 “Дар бораи тартиби анҷомдиҳии амалиёти асъорӣи вобаста ба ҳаракати сармоя аз тарафи резидент”
16. Дастурамали №190 «Дар бораи тартиби хизматрасонӣ тавассути кортҳои пардохтии бонкӣ»
17. Дастурамали №189 «Дар бораи коғазҳои қиматноки Бонки миллии Тоҷикистон»
18. Дастурамали №188 “Дар бораи кушодани суратҳисобҳои резидентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо асъори хориҷӣ дар бонкҳои берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон”

19. Дастурамали №186 «Дар бораи тартиби додани қарз ва ҳисоб кардани ғоиз дар ташкилотҳои қарзӣ»

20. Дастурамали №181 "Дар бораи талабот ба низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар ташкилотҳои қарзӣ"

21. Дастурамали №178 «Дар бораи ташкили ҳисоббаробаркуниҳо байни ташкилотҳои қарзӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон»

22. Дастурамали №177 «Дар бораи ташкил ва истифодаи захира ва фонди пушонидани талафоти имконпазир аз рӯи қарзҳо»

23. Дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ»

24. Дастурамали №175 "Оид ба меъёрҳои ҳадди ниҳоми мавқеи қушодаи асъорӣ ва тартиби ҳисоби онҳо барои ташкилотҳои қарзӣ (кредитӣ)"

25. Дастурамали №173 "Оид ба қорҳои қассавӣ дар муассисаҳои низоми бонкӣ"

26. Дастурамали №171 «Дар бораи қушодан, аз нав ба расмият даровардан ва бастанӣ суратҳисобҳои бонкӣ аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ дар ҚТ».

27. Дастурамали №170 «Дар бораи аз қониби Бонки миллии Тоҷикистон гузаронидани амалиёти кӯтоҳмӯҳлатӣ амонатӣ бо ташкилотҳои қарзӣ»

28. Дастурамали №168 "Дар бораи тартиби истифодаи асъори хориҷӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон"

29. Дастурамали №165 "Дар бораи музоядаҳои қарзии Бонки миллии Тоҷикистон"

30. Дастурамали №156 "Дар бораи анҷом додани амалиёти РЕПО ва баръақси РЕПО аз қониби Бонки миллии Тоҷикистон бо қоғазҳои қиматноки давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон"

31. Дастурамали №150 «Дар бораи тартиби гузаронидани амалиёти сейфӣ аз қониби бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»

32. Дастурамали №142 "Дар бораи тартиби ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намудани асъори нақди миллий ва хориҷӣ ва қоғазҳои қиматноки бо асъори миллий ва хориҷӣ ифодаёфта"

33. Дастурамали №141 "Дар бораи тартиби баҳисобгирии бухгалтерии иҷорай молиявӣ (лизинг) дар бонкҳо"

Фаъолияти соҳибқорӣ

Фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бидуни таъсиси шахси ҳуқуқӣ ё бо таъсиси шахси ҳуқуқӣ амалӣ мегардад.

Анҷом додани фаъолияти соҳибқорӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ (соҳибқорони инфиродӣ)

Шаҳрвандоне, ки ба синни балоғат расидаанд, метавонанд аз лаҳзаи бақайдгирии давлатӣ ба сифати соҳибқори инфиродӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ ба фаъолияти соҳибқорӣ машғул шаванд. Нисбат ба фаъолияти соҳибқории шаҳрвандон, ки бидуни таъсиси шахси ҳуқуқӣ анҷом дода мешавад, агар аз қонунгузорӣ ё моҳияти муносибатҳои ҳуқуқӣ тартиби дигаре барнаояд, мувофиқан қоидаҳои Кодекси граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мегардад, ки фаъолияти шахсони ҳуқуқии ташкилотҳои тижоратӣ бударо танзим менамоянд.

Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амали шахрванд (шахси ҳуқуқӣ)

Қобилияти ҳуқуқии шахрванд аз лаҳзаи таваллуд шудани ӯ пайдо шуда, бо баробари фавтиданаи қатъ мегардад.

Мазмуни қобилияти ҳуқуқдории шахрванд - шахрванд метавонад ҳам дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам берун аз он дорои ҳуқуқи моликият ба молу мулк, аз ҷумла асъори хориҷӣ бошад; молу мулкро мерос гирад ва васият кунад; дар қаламрави ҷумҳурӣ озодона ҳаракат карда, ҷойи зист интихоб намояд; ҳудуди ҷумҳуриро озодона тарк карда, ба қаламрави он баргардад; бо ҳар гуна ғайриқонунии манъанакардаи санади қонунӣ машғул шавад; мустақилона ё якҷоя бо шахрвандон ва шахси ҳуқуқии дигар шахси ҳуқуқӣ таъсис диҳад; ҳар гуна аҳдҳои бо санади қонунӣ манъанашударо анҷом дода, дар уҳдадорӣҳои иштирок намояд; дорои ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ба ихтироот, асари илмӣ, адабӣ, санъат ва натиҷаҳои дигари ғайриқонунии зеҳнӣ бошад; ҷуброни зиёни моддӣ ва маънавиро талаб намояд; ҳуқуқи дигари молу мулкӣ ва шахсӣ дошта бошад.

Қобилияти шахрванд барои бо амали хеш ба даст овардан ва татбиқ намудани ҳуқуқи граҷданӣ, барои худ муқаррар намудани уҳдадорӣ ва иҷро намудани он (муқаллафияти граҷданӣ) дар ҳаҷми пурра бо фаро расидани балоғат, яъне пас аз расидан ба синни ҳаҷдаҳ, ба миён меояд.

Агар тибқи қонун издивоҷ то ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расидан иҷозат бошад, шахрванди ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасида аз вақти издивоҷ карданаи пурра қобилияти амалро ба даст меорад. Мутобиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон синни издивоҷ дар ҳаҷдаҳсолагӣ муқаррар карда мешавад. Дар ҳолатҳои истисноӣ суд ҳуқуқ дорад синни издивоҷро бо хоҳиши шахси хоҳишманди издивоҷ, ки қонун барои мардон ва занон муқаррар кардааст, метавонад на бештар аз як сол кам кунад. Қобилияти амали дар натиҷаи издивоҷ бадастомада дар сурати бекор кардани никоҳ низ пурра боқӣ мемонад. Дар сурати беэътибор донишгари никоҳ суд метавонад дар ҳусуси аз лаҳзаи муайяннамудаи суд қобилияти пурраи амалро аз даст додани ҳамсари ноболиғ қарор қабул намояд.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” бақайдгирии давлатии шахрванд ба сифати соҳибкори инфиродӣ аз ҷониби Кумитаи андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

Анҷом додани ғайриқонунии соҳибкорӣ бо таъсиси шахси ҳуқуқӣ

Ташкилоте шахси ҳуқуқӣ доништа мешавад, ки дар моликият, пешбурди хоҷагидорӣ ё идоракунии оперативӣ молу мулк алоҳида дошта, аз рӯи уҳдадорӣҳои худ бо ин молу мулк масъулият дорад, метавонад аз номи худ ҳуқуқҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро ба даст оварда, татбиқ намояд, уҳдадорӣ гирад, дар суд даъвогар ва ҷавобгар бошад.

Шахси ҳуқуқӣ бояд тавозун ё сметаи мустақил дошта бошанд.

Бо сабаби иштирок дар ташкили молу мулкӣ шахси ҳуқуқӣ муассисони (иштирокдорони) он метавонанд нисбат ба ин шахси ҳуқуқӣ уҳдадорӣ ҳатмӣ ё ҳуқуқӣ молу мулкӣ ба амволи ӯ дошта бошанд.

Ба шахсони ҳуқуқие, ки нисбат ба онҳо иштирокдорон ҳуқуқӣ ҳатмӣ доранд, инҳо дохил мешаванд:

- ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ;
- кооперативҳои истеҳсоли ва матлуботӣ.

Ба шахсони ҳуқуқие, ки муассисони онҳо ба молу мулкашон ҳуқуқӣ моликият ё ҳуқуқӣ дигари молу мулкӣ доранд, корхонаҳои воҳид, аз ҷумла корхонаҳои фаръӣ, инчунин муассисаҳои дохил мешаванд, ки аз ҷониби молики муассиса маблағгузорӣ мешаванд.

Ба шахсони ҳуқуқие, ки муассисонашон (иштирокдоронашон) нисбат ба онҳо ҳуқуқӣ молу мулкӣ надоранд, инҳо дохил мешаванд:

- ташкилотҳо (иттиҳодияҳои) ҷамъиятӣ ва динӣ;
- фондҳои хайрия ва фондҳои дигари ҷамъиятӣ;
- иттиҳодияҳои шахсони ҳуқуқӣ (ассотсиатсияҳо ва иттифоқҳо).

Қобилияти ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ аз лаҳзаи таъсиси он ба миён омада, дар лаҳзаи ба охир расидани он қатъ мегардад.

Ҳуқуқӣ шахси ҳуқуқӣ ҷиҳати татбиқи фаъолияте, ки барои машғул шудан ба он гирифтани иҷозатнома зарур аст, агар дар қонунҳо тартиби дигаре муқаррар нашуда бошад, аз лаҳзаи гирифтани ҷунин иҷозатнома ё дар муҳлати дар он зикргардида ба миён омада, бо гузаштани муҳлати амали он қатъ мегардад.

Ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ

Ташкилотҳои шахси ҳуқуқӣ буда метавонанд, ки ба даст овардани фоидаи мақсади асосии фаъолияти худ қарор додаанд (ташкилотҳои тиҷоратӣ) ё мақсади ба даст овардани фоидаи надошта, фоидаи байни иштирокдорон тақсим намеkunанд (ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ).

Шахсони ҳуқуқие, ки ташкилотҳои тиҷоратӣ мебошанд, метавонанд дар шакли ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ, кооперативҳои истеҳсоли, корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва коммунали таъсис дода шаванд.

Шахсони ҳуқуқие, ки ташкилоти ғайритиҷоратӣ мебошанд, метавонанд дар шакли кооперативҳои матлуботӣ, ташкилотҳои (иттиҳодияҳои) ҷамъиятӣ ё динӣ, муассисаҳои аз ҷониби молик маблағгузоришаванда, фондҳои хайрия ва фондҳои дигар, инчунин дар дигар шаклҳои пешбинишудаи қонун таъсис дода шаванд.

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ танҳо ба қадре ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шуда метавонанд, ки барои мақсадҳои оинномавии онҳо зарур аст.

Таъсиси иттиҳодияҳои ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ дар шакли ассотсиатсияҳо ё иттифоқҳо иҷозат дода мешавад.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ аз ҷониби Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

Шахси ҳуқуқиро як ё чанд муассис (шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ) таъсис дода метавонанд.

Навъҳои асосии шахсони ҳуқуқӣ

	Соҳибкори инфиродӣ	ҶММ	ҶСП	ҶСК
Ширкат (ном ба қайд гирифта мешавад)	Дар Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ	Дар Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ	Дар Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ	Дар Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ
Номи шахси воқеӣ ва шахси ҳуқуқӣ	КХ, ному насаб	ҶММ “XXX”	ҶСП “XXX”	ҶСК “XXX”
Идорасозии корхона	-	- Маҷлиси умумии иштирокдорон (агар ҷамъият беш аз ду иштирокдор дошта бошад); - Шӯрои назорат (агар дар Оиннома пешбинӣ шуда бошад); - мақоми иҷроия (мақоми яккасардор ё коллегиялӣ)	- Маҷлиси умумии иштирокдорон (агар ҷамъият беш аз ду иштирокдор дошта бошад); - Шӯрои назорат (агар дар Оиннома пешбинӣ шуда бошад); - мақоми иҷроия (мақоми яккасардор ё коллегиялӣ)	- Маҷлиси умумии иштирокдорон (агар ҷамъият беш аз ду иштирокдор дошта бошад); - Шӯрои назорат (агар дар Оиннома пешбинӣ шуда бошад); - мақоми иҷроия (мақоми яккасардор ё коллегиялӣ)

Масъулият	Аз рӯи уҳдадор иҳои худ бо та- моми молу мул- ки ба вай таал- луқдошта ҷавоб- гар аст, ба ис- тисноии амволе, ки мутобиқи санадҳои қонун- гузорӣ ситони- да намешавад	Иштирокдору- ноии ҷамъият аз рӯи уҳдадори- ҳои он ҷавобгар нестанд ва хав- фи зарари мар- бут ба ғаёли- яти ҷамъиятро ба андозаи ар- зиши саҳми гу- зошташон ба зимма доранд.	Саҳмиядорон аз рӯи уҳдадо- риҳои ҷамъия- ти саҳомӣ ҷавоб- гар нестанд ва зарари эҳтимо- лиро аз ғаёли- яти он ба ан- дозаи арзиши саҳмияҳои ба онҳо тааллуқ- дошта ба зим- ма доранд.	Саҳмиядорон аз рӯи уҳдадо- риҳои ҷамъия- ти саҳомӣ ҷавоб- гар нестанд ва зарари эҳтимо- лиро аз ғаёли- яти он ба ан- дозаи арзиши саҳмияҳои ба онҳо тааллуқ- дошта ба зим- ма доранд.
Сармоя	Маҳдуд нест	500 сомонӣ (ҳадди ақал)	1000 сомонӣ (ҳадди ақал)	5000 сомонӣ (ҳадди ақал)
Тақсими фоида	Вобаста ба ҳис- са дар сармояи оинномавӣ	Вобаста ба ҳис- са дар сармояи оинномавӣ	Вобаста ба ҳис- са дар сармояи оинномавӣ	Вобаста ба ҳис- са дар сармояи оинномавӣ
Махсусиятҳо	Аз номи худ дар асоси шаҳодат- нома ё патент амал мекунад	ҶММ – шакли нисбатан маъ- мули пешбурди ғаёлияти со- ҳибкорӣ аст. Бо харҷи нисбатан камтар барои таъсиси он ва ҳисоботи нисба- тан мухтасар – ин шакли таш- килию ҳуқуқӣ яке аз шаклҳои нисбатан ҷоли- би пешбурди ғаёлият (биз- нес) мебошад	-сармояи оин- номавӣ на аз ҳисоби ҳисса, ба мисли ҶММ, балки аз ҳисоби саҳмияҳо фаро- ҳам меояд; -миқдори саҳ- миядорон набо- яд аз 50 нафар зиёд бошад; - саҳмиядорони ҷамъият барои харидани саҳ- мияҳои ҷамъи- ят ҳуқуқи афза- лиятнок доран	-сармояи оин- номавӣ на аз ҳисоби ҳисса, ба мисли ҶММ, балки аз ҳисоби саҳмияҳо фаро- ҳам меояд; -миқдори саҳ- миядорон маҳ- дуд нест; - ҳуқуқ дорад обунаи кушода ба саҳмияҳои баровардааш гузаронад ва онҳоро фурӯ- шад ;

Филиал (шуба) ва намояндагӣ

Филиал (шуба) – воҳиди махсуси сохтори ташкилоти қарзӣ, ки берун аз маҳалли ҷойгиршавии он қарор дошта, аз номи он пурра ё қисман фаъолияти бонкиро иҷро менамояд ва бо ташкилоти қарзӣ сармояи оинномавӣ ва тавозуни ягона дорад.

Намояндагӣ – воҳиди махсуси сохтори ташкилоти қарзӣ, ки берун аз маҳалли ҷойгиршавии он қарор дошта, манфиатҳои онро ҳифз ва намояндагӣ мекунад ва ягон намуди фаъолияти бонкиро иҷро наменамояд.

Роҳбари филиал (шуба) ё намояндагӣ дар асоси ваколатномае, ки роҳбари ҷамъият додааст, амал мекунад.

Таъсиси бонк

Бонкҳо ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, ба истиснои бонки давлатӣ, дар шакли ҷамъияти саҳомӣ таъсис меёбанд (ташкilotҳои маблағгузори хурд ба сифати ташкilotҳои тиҷоратӣ дар шакли ҷамъияти саҳомии пӯшида ё ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд таъсис дода мешаванд).

Бонкҳо мисли дигар ташкilotҳои тиҷоратӣ дар шубаҳои Раёсати бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродии Кумитаи андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҳалҳо ба қайд гирифта мешаванд.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳии навъҳои алоҳидаи фаъолият” фаъолияти бонкӣ дар асоси иҷозатнома сурат мегирад. Аз ин рӯ бонкҳо уҳдадоранд, ки баъди бақайдгирии давлатӣ ва гирифтани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатӣ аз Бонки миллии Тоҷикистон иҷозатнома гиранд. Бонки миллии Тоҷикистон барои анҷом додани фаъолияти бонкӣ як иҷозатнома медиҳад, ки муҳлати амали он номаҳдуд аст.

Бонк шахси ҳуқуқӣ буда, аз рӯи уҳдадориҳои худ бо тамоми молу мулкаш ҷавобгар мебошад ва метавонад аз номи худ ҳуқуқҳои амволӣ ва ғайриамволӣ ба даст орад, дар суд даъвогар ва ҷавобгар бошад.

Бонк дорои муҳри мудаввар бо номи пурраи худ бо забони давлатӣ ва яке аз забонҳои хориҷӣ бо нишон додани шакли ташкилию ҳуқуқӣ, тамға, варақаи расмӣ бо номи худ, нишони худ ва дигар воситаҳои мушаххаскунандаи аёни мебошад.

Саҳмиядорони бонк аз рӯи уҳдадориҳои бонк ҷавобгар намебошанд ва хавфи зарари марбут ба фаъолияти онро ба андозаи арзиши саҳмияҳои ба онҳо тааллуқдошта ба зимма доранд.

Саҳмиядороне, ки саҳмияҳоро пурра пардохт накардаанд, аз рӯи уҳдадори-

ҳои бонк ба андозаи қисми нопардохтаи саҳмияҳои ба онҳо тааллуқдошта масъулияти муштарак ба зимма доранд.

Бонк аз рӯи уҳдадориҳои давлат ва мақомоти он ҷавобгар намебошад.

Давлат аз рӯи уҳдадориҳои бонк ҷавобгар намебошанд, ба истиснои ҳолатҳое, ки агар давлат чунин уҳдадориҳоро қабул карда бошад.

Бонки фаръӣ – бонке, ки зиёда аз панҷоҳ фоизи саҳмияҳои овоздиҳандаи он ба бонки дигар тааллуқ дорад.

Мақомоти идорасозии бонк:

Идораи бонкро чунин ташкилотҳо фароҳам месозанд:

- мақоми олии бонк - маҷлиси умумии саҳмиядорон (иштирокдорон);
- мақоми идорӣ - Шӯрои нозирон, ки аз ҷониби маҷлиси умумии саҳмиядорон (иштирокдорон) таъсис дода мешавад;
- мақоми иҷроия, ки аз ҷониби Шӯрои нозирон таъсис дода мешавад.

Мақомоти идорасозии бонкҳои давлатӣ ва ваколатҳои онҳоро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” муайян менамояд.

Маҷлиси умумии саҳмиядорон

Ба салоҳияти Маҷлиси умумии саҳмиядорон инҳо мансубанд:

- ворид намудани тағйиру иловаҳо ба оинномаи ҷамъияти саҳомӣ;
- азнавташкилдихии ихтиёрии ҷамъияти саҳомӣ;
- барҳамдихии ҷамъияти саҳомӣ, таъини комиссияи барҳамдихӣ ва тасдиқи тавозуни фосилавӣ ва ниҳонии барҳамдихӣ;
- муайян намудани шумораи аъзои Шӯрои нозирони ҷамъияти саҳомӣ, интихоби аъзои он ва пеш аз муҳлат қатъ намудани ваколатҳои онҳо;
- муайян намудани миқдор, арзиши номиналӣ, навъи саҳмияҳои эълоншуда ва вомбаргҳо ва ҳамчунин ҳуқуқҳое, ки ба ин саҳмияҳо ва вомбаргҳо дода шудааст;
- зиёд кардани сармояи оинномавии ҷамъияти саҳомӣ тавассути зиёд кардани арзиши номиналии саҳмияҳо ё бо роҳи паҳн кардани саҳмияҳои иловагӣ;
- кам кардани сармояи оинномавии ҷамъият бо роҳи кам кардани арзиши номиналии саҳмияҳо, бо роҳи як қисми ин саҳмияҳоро бо мақсади кам кардани миқдори умумии онҳо харидани ҷамъияти саҳомӣ ва инчунин бо роҳи пардохтани арзиши саҳмияҳои ба дастоварда ё азнавхаридаи ҷамъияти саҳомӣ;
- таъсиси мақомоти идоракунии ҷамъияти саҳомӣ, тасдиқи низомномаҳои онҳо, пеш аз муҳлат қатъ намудани ваколатҳои онҳо, агар бо оинномаи ҷамъияти саҳомӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ” ҳалли ин масъалаҳо ба салоҳияти Шӯрои нозирони ҷамъияти саҳомӣ вогузор нашуда бошад;

- тасдиқи аудитори ҷамъияти саҳомӣ ва подошпулии он. Интихоби Комиссияи тафтишотӣ;
- тасдиқи ҳисоботи солона, ҳисоботи муҳосибавӣ, аз ҷумла ҳисобот дар мавриди фоида ва зарари (ҳисоби даромад ва зарар) ҷамъияти саҳомӣ, инчунин тақсими фоида аз ҷумла пардохти (эълони) суди саҳмияҳо ва товони зарари ҷамъияти саҳомӣ аз рӯи натиҷаҳои соли молиявӣ;
- тасдиқи дастури кори Маҷлиси умумии саҳмиядорон;
- интихоби аъзои комиссияи баҳисобгирӣ ва пеш аз муҳлат қатъ намудани ваколатҳои онҳо;
- қабули қарор дар бораи маъқул донишони аҳдҳо дар ҳолатҳои пешбининамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ”;
- аз ҷониби ҷамъияти саҳомӣ харидани саҳмияҳои паҳнкардшуда дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ;
- қабули қарор дар бораи иштироки ҷамъияти саҳомӣ дар таъсис ё фаъолияти дигар шахси ҳуқуқӣ бо роҳи супурдани як ё якчанд қисми дороиҳо ба маблағе, ки дар маҷмӯъ 25 фоиз ё бештари ҳамаи дороиҳои ҷамъияти саҳомиро ташкил медиҳад;
- тасдиқи ҳуҷҷатҳои дохилии ҷамъияти саҳомӣ, инчунин дигар ҳуҷҷатҳои дохилии ҷамъияти саҳомӣ, ки тасдиқи онҳо мутобиқи оинномаи ҷамъият таҳти салоҳияти Маҷлиси умумии саҳмиядорон қарор дорад;
- пардохти суди (дивиденди) саҳмия;
- дигар масъалаҳое, ки тибқи қонунгузорӣ салоҳияти Маҷлиси умумии саҳмиядорон мебошанд.

Шӯрои нозирон

Шӯрои нозирон барои муайян намудани самтҳои асосии фаъолияти бонк ва назорати таъбиқи он масъул буда, идорасозии онро назорат мекунад. Шӯрои нозирони бонк дорои ваколатҳои зерин мебошад:

- муайян намудани ҳадафҳои фаъолияти бонк ва дурнамои он;
- муқаррар намудани стандартҳои идорасозии хавфҳо ва ҳадди ақалли меъёрҳои мақбули дохилӣ;
- ошкор намудани хавфҳои асосие, ки бонк дучори онҳо мегардад ва муқаррар кардани ҳадди ҷоиҳои ин хавфҳо;
- назорати тадбирҳое, ки мақоми иҷроияи бонк барои ошкор, андозагирӣ, мониторинг ва назорати хавфҳо меандешад;
- нигоҳдории низоми мувофиқи босамари назорати дохилӣ, инчунин мониторинги самарабахшии низоми назорати дохилии аз тарафи мақоми иҷроияи бонк амалишаванда;
- муқаррар намудани сиёсати дохилӣ ва сармоягузорӣ, низоми назорати дохилӣ ва меъёрҳои ахлоқ;
- маъқул донишони ба вазифа таъин ва аз вазифа озод кардани аъзои Раёсат ва кормандони роҳбарикунандаи бонк бо пешниҳоди раис ё раиси Раёсати бонк, ба истиснои роҳбар ва сармуҳосиби филиали бонк;
- тасдиқи сохтори ташкилӣ ва таъини роҳбари сохтори аудити дохилии (сараудитори) бонк;

- муайян кардани шартҳо ва андозаи музди меҳнати раис, муовинони ӯ ва сараудитори бонк;
- таъсис ва барҳамдиҳии филиалҳо ва намояндагиҳои бонк;
- баррасии натиҷаҳои аудит ва санҷиши дохилию берунӣ.

Ҳайати Шӯрои нозирон бояд аз панҷ нафар кам набошад. Аъзои Шӯрои нозирон дар маҷлиси умумии саҳмиядорон ба муҳлати 4 сол интиҳоб карда мешаванд. Аъзои Шӯрои нозирон метавонанд дар давоми давраҳои минбаъдаи муҳлаташ баробар аз нав интиҳоб карда шаванд.

Шӯрои нозирон метавонад аз ҳисоби саҳмиядорон (иштирокдорон), аз ҷумла муассисон ва мутахассисони коршиноси дорои маълумоти олий, ки шахсони босалоҳият ва муътамаданд, интиҳоб шавад. Шӯрои нозирон раиси шӯро аз ҳисоби аъзои худ интиҳоб мекунад.

Аъзои Шӯрои нозирон наметавонанд:

- дар ягон ташкилоти қарзии дигар, ба истиснои ҷамъияти вобаста кор кунанд;
- аъзои оилаи узви Шӯрои нозирони ташкилоти қарзӣ бошанд;
- аъзои Шӯрои нозирон ё саҳмиядори (иштирокдори) дигар ташкилоти қарзӣ бошанд;
- раис ё узви Раёсати ташкилоти қарзӣ бошанд;
- хизматчиӣ давлатӣ бошанд;
- синнашон аз сӣ кам бошад.

На камтар аз чор як ҳиссаи аъзои Шӯрои нозирон бояд дар низоми бонкӣ таҷрибаи кории зиёда аз се сол дошта бошанд.

Мақомоти иҷроия

Роҳбарии бевоситаи фаъолияти ҷорӣ бонк аз ҷониби мақоми иҷроияи он - Раёсат (мақоми дастаҷамъии иҷроия) ё раиси бонк (мақоми инфиродии иҷроия) ё Раёсат ва раиси бонк амалӣ мегардад. Агар Раёсат ва раиси бонк дар як вақт ҳамчун мақоми иҷроия таъсис дода шаванд, он гоҳ раиси бонк вазифаи раиси Раёсати онро иҷро менамояд.

Мақоми иҷроияи бонк аз ҷониби Шӯрои нозирон таъсис дода шуда, барои иҷрои қарорҳои Шӯрои нозирон ва идорасозии амалиёти ҳаррӯзаи бонк масъул мебошад. Ҳайати Раёсати бонк набояд аз се нафар кам бошад.

Раис ва узви Раёсати бонк наметавонанд узви Шӯрои нозирон интиҳоб гарданд.

Раёсати бонк дорои ваколатҳои зерин мебошад:

- татбиқи самтҳои асосии фаъолияти бонк;
- таъмини риояи меъёрҳои идорасозии корпоративӣ ва талаботи идорасозии

- хавфҳои бонк;
- таъмини сатҳи зарурии низоми идорасозии бонк, ки масъулият, ваколат ва муносибатҳои байниҳамдигарии сохторҳои дохилӣ, шахсони мансабдор ва кормандони дигари бонкро муқаррар менамояд;
- ташкили низоми назорати дохилии бонк, мониторинги мутобиқат ва самаранокии он.

Раис ё раиси Раёсати бонк дар асоси ойинномаи бонк амал карда, ваколатҳои зеринро ба зимма дорад:

- аз номи бонк бе ваколатнома баромад карда, онро дар муносибат бо мақомоти давлатӣ ва ғайридавлатӣ намояндагӣ мекунад, шартномаҳо менамояд;
- кормандони бонкро ба кор қабул ва аз кор озод мекунад;
- дар ҷаласаҳои Раёсати бонк раисӣ мекунад;
- ба қарорҳо ва протоколҳои маҷлисиҳои Раёсати бонк имзо мегузорад;
- вазифаҳоро дар байни муовинон тақсим мекунад;
- фармону амрҳо медиҳад, ки иҷрояшон барои кормандони бонк ҳатмӣ мебошад;
- шартҳо ва андозаи музди меҳнати кормандони бонкро, ба истиснои раис, муовинони раис ва сараудитори бонк муайян мекунад;
- барои фаъолияти бонк пурра масъул мебошад;
- масъалаҳои дигари фаъолияти бонкро, ки ба салоҳияти Раёсат, Шӯрои нозирон ва Маҷлиси умумии саҳмиядорони (иштирокдорони) бонк тааллуқ надоранд, баррасӣ мекунад.

Ҳангоми аз ҷониби як шахс таъсис ёфтани бонк, ин шахс наметавонад раис ё раиси Раёсати бонк бошад.

Назорат ва санҷиш

Бонки миллии Тоҷикистон ба фаъолияти бонкҳо бо тартиби зерин назорати маҷмӯӣ анҷом медиҳад:

- ҳисобот, ҳуҷҷатҳо, тавзеҳот, баёнот, далелҳо ва маълумоти аз ҷониби бонк тибқи қонун пешниҳодшударо баррасӣ мекунад;
- аз бонкҳо ва бонкҳои фаръии онҳо ва ҷамъиятҳои вобастаи онҳо дар шакли хаттӣ пешниҳод ва тасдиқ намудани ҳар гуна маълумоти иловагӣ, ҳисобот, ҳуҷҷатҳо, тавзеҳот, баёнот ва ё далелҳоро талаб менамояд;
- дар хусуси вазъи молиявӣ, манбаи маблағҳои пулӣ, нуфузу эътибори саҳмиядорони бевосита ё бавоситаи бонк ва оид ба шахсе, ки барои соҳиб шудан ба даҳ фоизи саҳмияҳои бонк ва зиёда аз он муроҷиат менамояд, маълумот талаб мекунад;
- санҷиши бонк, бонкҳои фаръӣ ва вобастаи онҳоро тавассути корманд ё кормандони худ ё шахсоне, ки бо ин мақсад аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон таъин шудаанд, анҷом медиҳад.

Санҷиш баррасии фаъолияти бонкро барои муайян кардани вазъи молиявии он, инчунин мувофиқати фаъолияти бонк ба талаботи қонунгузори Ҷум-

ҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, санадҳо ва сиёсати дохилии онро дар бар мегирад.

Бонки миллии Тоҷикистон на камтар аз як маротиба дар як сол санҷиши ҳамаҷонибаи ҳамаи бонкҳоро анҷом медиҳад, ба истиснои намояндагӣ, ки на камтар аз як маротиба дар ду сол мавриди санҷиш қарор дода мешаванд.

Шахсони барои гузаронидани санҷиш таъиншуда барои риояи талаботи сирри бонкӣ масъул мебошанд. Кормандони роҳбарикунанда, кормандон ва намояндаи ташкилоти қарзӣ ё бонки фаръӣ ва ҷамъиятҳои вобастаи он вазифадоранд дастрасии шахсони мазкурро ба ҳамаи утоқҳои корӣ, аз ҷумла ба ҳазинаҳо, ғанҷхонаҳо, китобҳои ҳисобдорӣ, суратҳисобҳо, ҳуҷҷатҳо, сабтҳо, аз ҷумла сабтҳои электронӣ таъмин намоянд.

Ҳар гуна маълумот, аз ҷумла маълумоти дорои сирри бонкӣ, ки аз ҷониби санҷишгарон талаб мегардад, бояд аз ҷониби бонк сари вақт пешниҳод карда шавад. Кормандони роҳбарикунандаи бонк вазифадоранд дар гузаронидани санҷиш ҳамаҷониба мусоидат намоянд.

Бонки миллии Тоҷикистон Шӯрои нозирони бонкро оид ба натиҷаҳои санҷиш огоҳ месозад.

Тартиби гузаронидани санҷиш, ҷамъбаст ва пешниҳоди натиҷаҳои он бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад.

Мақомоти андоз метавонанд ташкилоти қарзиро аз рӯи масоили пардохти андоз аз фаъолияти бонкӣ санҷиш намоянд.

Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон аудити фаъолияти молиявӣ хоҷагии бонкҳои давлатиро анҷом медиҳад. Аудити бонкҳо, аз ҷумла бонкҳои давлатӣ, аз тарафи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисмати хизматрасонии маблағҳои буҷети давлатӣ, фондҳои давлатӣ ва қарзҳои давлатӣ гузаронида мешавад.

Мақомоти дигари давлатӣ наметавонанд фаъолияти бонкҳоро санҷанд. Муносибати байни онҳо ва бонкҳо ба тартибе, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” муқаррар кардааст, сурат мегирад.

Бонки миллии Тоҷикистон мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» нисбат ба бонкҳо чораҳои фаврии ислоҳӣ ва таъсиррасонӣ татбиқ менамояд.

Сирри бонкӣ

Маълумот дар бораи фаъолият ва ҳолати молиявии муштарӣ, ки ба ташкилоти қарзӣ ҳангоми хизматрасонӣ ва муносибат бо муштарӣ ё бо шахси сеюм маълум шудааст ва ошкор кардани он мумкин аст ба муштарӣ зиёни моддӣ ё маънавӣ расонад, сирри бонкӣ мебошад.

Маълумоти зерин сирри бонкӣ маҳсуб мешавад:

- дар бораи мавҷудияти суратҳисобҳои бонкӣ, соҳибони онҳо, дар бораи маблағҳои пулии дар онҳо мавҷуда ва амалиёти бо ин суратҳисобҳо иҷрошавандаи муштариён;
- дар бораи интиқоли маблағҳои пулӣ аз тарафи шахсони воқеӣ бе кушодани суратҳисоб ва дар бораи фиристонандагони (гирандагони) онҳо;
- дар бораи маблағҳои пулӣ ва ашёи қиматбаҳои муштарӣ, ки дар ташкилоти қарзӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Маълумоте, ки ба сирри бонкӣ мансуб мебошад, танҳо ба шахсони зерин дода мешавад:

- ба соҳиби суратҳисоби бонкӣ ва соҳиби ашёи қиматбаҳо ё намояндаи онҳо;
- ба фиристонандагон ва гирандагони интиқолҳои пулӣ;
- ба Бонки миллии Тоҷикистон бо талаби он;
- ба Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба аудити муштарӣ ташкилоти қарзӣ дар қисми хизматрасонии маблағҳои буҷети давлатӣ, фондҳои давлатӣ ва қарзҳои давлатӣ дар асоси мактуби раиси Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ба судҳо - дар асоси қарори (таъиноти) суд (судя);
- ба иҷроғари суд дар асоси қарори иҷроғари суд вобаста ба ҳуҷҷати иҷро;
- ба бюрои таърихи қарз мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таърихи қарз»;
- ба мақомоти таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ нисбат ба муштариёни ташкилоти қарзӣ - дар асоси қарори (таъиноти) суд (судя) мутобиқи Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ба мақомоти андоз аз рӯи масъалаҳои пардохти андози шахсони ҳуқуқӣ дар асоси мактуби роҳбари мақоми андоз бо пешниҳоди нусхаи фармони мақоми андоз оид ба санҷиши онҳо, агар ин бо Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шуда бошад.

Муқаррароти мазкур дар ҳолати бо сабабҳои гуногун қатъ гардидани муносибатҳо байни муштарӣ ва ташкилоти қарзӣ низ эътибори ҳудро гум намеkunанд.

Маълумот дар бораи сирри бонкӣ дар сурати вафоти муштарӣ дода мешавад:

- ба шахсоне, ки аз тарафи муштарӣ дар васиятнома зикр шудаанд;
- ба судҳо, идораҳои нотариалӣ ва муассисаҳои консулгарии хориҷӣ аз рӯи парвандаҳои меросии муштарӣи ғайриқонуний.

Ифшои сирри бонкӣ бе риояи шартҳои дар боло зикршуда манъ аст, агар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳои дигарро пешбинӣ накарда бошад.

Барои ғайриқонунӣ ошкор намудани сирри бонкӣ шахсони гунаҳкор бо тар

тиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Маблағҳои дар суратҳисобҳои бонкӣ ё маблағҳои ва доройҳои дигари дар ташкилотҳои қарзӣ нигоҳдошташаванда дар асоси қарори (таъиноти) суд (судя), қарори иҷроғари суд вобаста ба ҳуҷҷати иҷро ҳаёс карда мешаванд.

Ҳангоми ҳаёс намудани маблағҳои пулии дар суратҳисобҳои бонкӣ буда, бонк ғавран амалиёти додани онҳоро дар доираи маблағе, ки ҳаёс карда шудааст, қатъ мекунад.

Ҳангоми ҳаёс намудани ашёи қиматбаҳои дигаре, ки дар бонк нигоҳ дошта мешаванд, бонк додани онҳоро ба соҳибонаш қатъ менамояд.

Аҳд (шартнома)

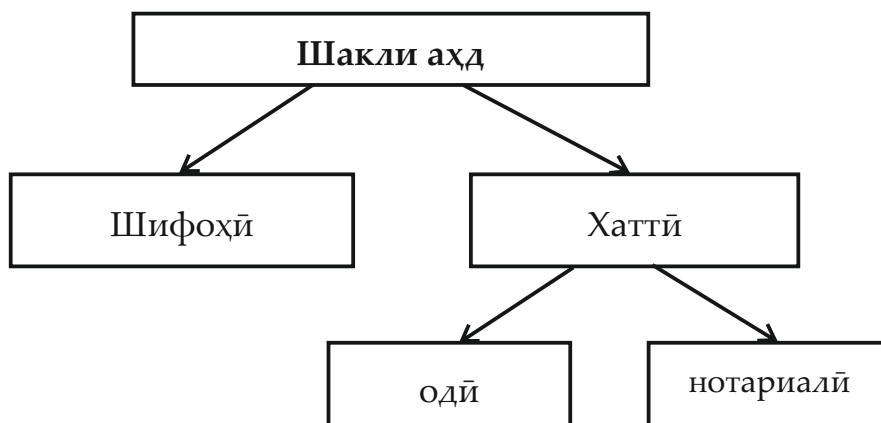
Амали шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ, ки ба муқаррар намудан, тағйир додан ё қатъ намудани ҳуқуқу уҳдадорӣҳои граҷданӣ равона гардидааст, аҳд дониста мешавад.

Аҳдҳо метавонанд яктарафа, дутарафа ё бисёртарафа (шартномаҳо) бошанд.

Аҳде яктарафа дониста мешавад, ки барои анҷоми он мутобиқи қонун ё созишномаи тарафҳо ифодаи иродаи як тараф (масалан васиятнома ва ваколатнома) зарур ё кифоя мебошад.

Шартнома созиши ду ё якҷанд шахс барои ба вуҷуд овардан, тағйир додан ё қатъи ҳуқуқу ва уҳдадорӣи граҷданӣ мебошад. Барои бастанӣи шартнома ифодаи иродаи мувофиқашудаи ду тараф (аҳди дутарафа) ё се тараф ва ё бештар аз он (аҳди бисёртарафа) зарур аст. Нисбат ба шартнома қоида дар бораи аҳдҳои дутарафа ё бисёртарафа, ки инро Кодекси граҷданиӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, татбиқ мегардад.

Аҳд ба таври шифоҳӣ (даҳонӣ) ё хаттӣ (одӣ ё нотариалӣ) баста мешавад.

Аҳде, ки мумкин аст шифохӣ баста шавад, дар он сурат анҷомёфта доништа мешавад, ки рафтори шахс ба азму хоҳиши бастанӣ аҳд шаҳодат медиҳад.

Агар дар қонун тартиби дигаре муқаррар нагардида бошад, аҳде, ки бо додани жетон, чипта (билет) ё аломати дигари одатан қабулшуда тасдиқ гардидааст, анҷомдодашуда эътироф карда мешавад.

Аҳде, ки барои он қонунгузорӣ ё созишномаи тарафҳо шакли хаттиро (одӣ ё нотариалӣ) муқаррар накардааст, метавонад дар шакли шифохӣ баста шавад.

Аҳди хаттӣ бояд бо тартиб додани ҳуҷҷате баста шавад, ки мазмуни онро ифода карда, аз ҷониби як шахс ё шахсони аҳдбаста ё шахси ваколатдори онҳо имзо шудааст.

Дар қонунгузорӣ ва созишномаи тарафҳо мумкин аст талаботи иловагӣ, ки шакли аҳд бояд ба он мутобиқат намояд (дар бланкаи дорои шакли муайян ба имзо расондан, муҳр гузоштан ва ғайра) муқаррар гардида, оқибати риоя на кардани ин талабот пешбинӣ карда шавад. Агар дар қонун ё созишномаи тарафҳо чунин оқибат пешбинӣ нагардида бошад, пас шакли одии аҳди хаттӣ истифода мешавад.

Ҳангоми бастанӣ аҳд истифодаи акси айнии имзо бо ёрии воситаҳои нусхабардории механикӣ ё воситаи дигар, имзои электронӣ рақамӣ ё шакли дигари имзои шахсӣ дар ҳолатҳо ва мувофиқи тартиби пешбиниамудаи қонун ё созишномаи тарафҳо роҳ дода мешавад.

Агар дар қонунгузорӣ ё созишномаи тарафҳо тартиби дигаре муқаррар нагардида бошад, мубодилаи мактуб, барқия (телеграмма), телефонограмма, теле тайпограмма, факс ва ҳуҷҷатҳои дигари муайянкунандаи субъектҳо ва мазмуни ифодаи иродашон ба шакли хаттии анҷоми аҳдбандӣ баробар карда мешавад.

Агар шахрванд бо сабаби иллати ҷисмонӣ, беморӣ ё бесаводӣ шахсан имзо гузошта натавонад, бо хоҳиши ӯ аҳдро шахрванди дигар имзо карда метавонад.

Имзои ин шахрванд бояд аз ҷониби нотариус ё мансабдори дигари барои анҷоми чунин амали нотариалӣ ҳақдошта бо зикри сабабҳое, ки аҳдкунада бо дасти худ имзо карда натавонистааст, тасдиқ карда шавад.

Аҳдҳои зерин ба истиснои аҳде, ки тасдиқи нотариалиро талаб мекунад, бояд дар шакли одии хаттӣ баста шаванд:

- аҳди шахсони ҳуқуқӣ байни худ ва бо шахрвандон;
- аҳди байни шахрвандон ба маблағе, ки аз андозаи бо қонун муқаррар - гардидаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо (1 нишондиҳандаи ҳисоб ба 40 сомонӣ баробар аст) на камтар аз бист маротиба бештар аст ва дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун, - сарфи назар аз маблағи аҳд.

Риоя накардани шакли одии аҳди хаттӣ тарафҳоро аз ҳуқуқи дар мавриди баҳс ҷиҳати тасдиқи аҳд ва шартҳои он аз истинод ба баёноти шоҳидон маҳрум месозад, вале онҳоро аз ҳуқуқи овардани далелҳои хаттӣ ва далелҳои дигар маҳрум намесозад.

Дар ҳолатҳои бевосита дар қонун ё созишномаи тарафҳо зикргардида риоя накардани шакли одии аҳди хаттӣ он безътибор мегардад.

Аҳдҳои аз ҷониби нотариус тасдиқгардида бо роҳи дар ҳуҷҷати ба талаботи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқаткунанда аз ҷониби нотариус ё мансабдори барои анҷоми чунин амали нотариалӣ ҳуқуқдошта сабт кардани навиштаҷоти тасдиқкунанда анҷом дода мешаванд.

Тасдиқи нотариалии аҳд дар ҳолати зайл ҳатмист:

- дар ҳолатҳое, ки дар қонун зикр гардидааст (тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳд бо амволи ғайриманқул ҳатман дар нотариус тасдиқ карда мешавад);
- бо талаби яке аз тарафҳо.

Аҳдҳо бо молу мулки ғайриманқул (бегона кардан, ипотека, иҷораи дарозмуддат, мерос гирифтани ва ғайра) бояд ба қайди давлатӣ гирифта шаванд.

Риоя накардани шакли нотариалӣ ё талаботи бақайдгирии давлатии аҳд боиси безътибории он гардида, чунин аҳд безътибор дониста мешавад.

Агар аҳде, ки бақайдгирии давлатиро талаб мекунад, дар шакли дахлдор баста шуда бошад, вале яке аз тарафҳо аз бақайдгирии он саркашӣ намояд, суд ҳақ дорад бо талаби тарафи дигар дар бораи бақайдгирии аҳд қарор барорад. Дар ин ҳолат аҳд мутобиқи қарори суд ба қайд гирифта мешавад.

Дар ҳолатҳои пешбининамудаи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон тарафе, ки беасос аз тасдиқи нотариалӣ ё бақайдгирии давлатии аҳд саркашӣ менамояд, бояд ба тарафи дигар зиёни аз таъхири бастани аҳд ва бақайдгирии расидаро ҷуброн намояд.

Шартномаи оммавӣ - шартномае мебошад, ки аз ҷониби ташкилоти тиҷоратӣ баста шуда, дар он уҳдадориҳои ташкилот дар мавриди фуруши маҳсулот, иҷрои кор ё хизматрасонӣ, ки чунин ташкилот мувофиқи хусусиятҳои фаъолият бояд нисбат ба ҳар муроҷиаткунанда анҷом диҳад (савдои чакана, мусофиркашонӣ дар нақлиёти истифодаи умум, хизматрасонии алоқа, таъминоти барқ, хизматрасонии тиббӣ, меҳмонхонаҳо ва ғайра) муайян гардидааст.

Ташкилоти тиҷоратӣ дар бастани шартномаи оммавӣ, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ё дигар санади ҳуқуқӣ, ҳақ надорад як шахсро нисбат ба дигаре авлотар шуморад.

Нархи мол, кор ва хизматрасонӣ, инчунин дигар шартҳои шартномаи ом -

мавӣ ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун додани имтиёзҳоро барои категорияи алоҳидаи истеъмолкунандагон пешбинӣ менамояд, барои ҳамаи истеъмолкунандагон якхела мебошад.

Навъҳои шартнома:

1. Шартномаи хариду фурӯш
2. Шартномаи иваз
3. Шартномаи ҳада
4. Шартномаи иҷора
5. Шартномаи паймонкорӣ
6. Шартномаи қарзӣ
7. Шартномаи гарав
8. Шартномаи пасандози бонкӣ
9. Шартномаи ҳисоби бонкӣ
10. Шартномаи ниғаҳдорӣ
11. Дигар шартномаҳо

Сохтори шартнома:

- Номи тарафҳо
- Мавзӯи шартнома
- Нархи шартнома
- Тартиби ҳисоббаробарӣ
- Мӯҳлати иҷрои шартнома
- Ҳуқуқи уҳдадорӣҳои тарафҳо
- Масъулият барои иҷро накардани шартнома
- Тартиби ҳалли баҳсҳо
- Дигар шартҳо
- Нишонӣ ва мушаххасоти тарафҳо

Мерос

Мерос ин гузаштани ҳуқуқи амволӣ ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ба дигар шахс ё ашхос (ворисон) гузаштани ҳуқуқҳои шахсии ғайримолу-мулкӣ ба молумулк вобастаи шахси ғавтида (меросгузор) тибқи шартҳои ворисии ҳуқуқии универсалӣ эътироф мегардад. Мерос, агар аз қонунгузорӣ тартиби дигаре барнаояд, ҳамчун як маҷмӯи мукамал ва дар ҳамон як лаҳза мегузарад.

Мерос тибқи васиятнома ва қонун анҷом дода мешавад.

Ворисӣ тибқи қонун ҳангоми вучуд надоштани васиятнома ё агар он қисмати ҳамаи меросро муайян насозад, инчунин дар дигар ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ҷой дошта метавонад.

Мерос аз вақти вафоти шахрванд ё ғавтида эълон гардидани ӯ оғоз мешавад.

Замони оғози мерос (ҳангоми зарурат инчунин лаҳзаи) рӯзи вафоти меросгузор ва ҳангоми ғавтида эълон намудани ӯ рӯзи эътибори қонунӣ пайдо намудани қарори суд дар хусуси ғавтида эълон гардидани шаҳраванд мебошад, агар дар қарори суд рӯзи дигар нишон дода нашуда бошад. Агар дар давоми як шабонарӯз (бисту чор соат) шахсоне, ки ҳуқуқ доштанд яке пас аз дигаре мерос гиранд, вафот карда бошанд, онҳо дар як вақт вафоткарда эътироф мешаванд ва ба меросгирӣ ворисони ҳар яки онҳо даъват карда мешаванд.

Маҳалли оғози мерос маҳалли охирини зисти меросгузор мебошад. Агар маҳалли зисти охирини меросгузор номаълум бошад, пас маҳалли оғози мерос маҳалли ҷойгиршавии амволи ғайриманқули ба меросгузор дахлдошта ё қисмати асосии он ва ҳангоми набудани амволи ғайриманқул - маҳалли воқеъ гардидани қисми асосии амволи манқул эътироф карда мешавад.

Ворисон тибқи васиятнома ва қонун шаҳравандони дар лаҳзаи оғози мерос зинда ва ҳамчунин кӯдакони ҳангоми зинда будани меросгузор дар батни модар ва баъди оғози мерос зинда таваллудшуда буда метавонанд.

Ворисон тибқи васиятнома ҳамчунин мумкин аст шахсони ҳуқуқӣ ва давлат бошанд.

Меросгирӣ бо васиятнома

Васиятнома иродаи ихтиёрии шаҳраванд оид ба ихтиёрдорӣ ҳуқуқи амволии ба ӯ дахлдошта ва дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун ҳуқуқи ғайриамволӣ ҳангоми вафот кардан эътироф мешавад, ки ба тарзи зарурӣ ба расмӣ дароварда шудааст.

Васиятнома бояд шахсан тартиб дода шавад. Тартиб додани васиятнома тариқи намоёнда иҷозат дода намешавад.

Шаҳраванд метавонад ҳамаи амвол ё як қисми амволи худро ба як ё якчанд шахс, ки ба гурӯҳи ворисон тибқи қонун дохил мешаванд ё дохил намешаванд, ҳамчунин ба шахсони ҳуқуқӣ ва давлат васият намояд.

Васиятгар ҳуқуқ дорад бидуни тавзеҳи сабаб як ё якчанд нафар ё ҳамаи ворисонро тибқи қонун аз мерос маҳрум намояд.

Меросгузор метавонад озодона васиятномаи тартибдодашро баъди анҷом ёфтани он рад намояд ё тағйир диҳад ва дар ин ҳолат уҳдадор нест, ки сабабҳои рад намудан ё тағйир додани онро нишон диҳад.

Васиятнома бояд дар шакли хаттӣ бо нишон додани макон ва замони тартиб дода шудани он таҳия карда шавад.

Васиятномаҳои зерин, ки дар шакли хаттӣ тартиб дода шудаанд, эътироф

карда мешаванд:

- васиятномаҳое, ки ба таври нотариалӣ тасдиқ карда шудаанд;
- васиятномаҳое, ки бо васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқгардида баробар карда шудаанд.

Васиятнома бояд аз тарафи васияткунанда шахсан имзо гардад.

Васиятномаи ба таври нотариалӣ тасдиқшударо бояд васиятгар нависад ё аз забони ӯ аз тарафи нотариус бо иштироки шоҳид навишта шавад. Нотариус ҳангоми навиштани васиятнома аз забони меросгузор метавонад воситаҳои техникии умумиқабулшударо (мошинкаи чопӣ, компютери шахсӣ ва ғайраро) истифода барад.

Агар васияткунанда бо сабаби нуқсони ҷисмонӣ, беморӣ ё бесаводӣ васиятномаро бо дасти худаш имзо карда натавонад, пас бо хоҳиши ӯ дар ҳузури нотариус ё шахси дигари мансабдор мутобиқи қонуни тасдиқкунандаи васиятнома мумкин аст аз тарафи шахрванди дигар бо нишон додани сабабҳо, ки васиятгар наметавонад васиятномаро бо дасти худаш имзо намояд, имзо карда шавад.

Васиятномаҳои зерин бо васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқшуда баробар доништа мешаванд:

- васиятномаи шахрвандоне, ки барои табобат дар беморхонаҳо, госпиталҳо, муассисаҳои табобатии статсионари дигар мебошанд ё дар хонаи пиронсолону маъҷубон зиндагӣ мекунанд ва сардухтурон ё муовинони онҳо оид ба қисми тиббӣ ё духтурони навбатдори ин беморхонаҳо, госпиталҳо ва муассисаҳои дигари табобатӣ ва ҳамчунин сардорони госпиталҳо, директорон ё сардухтурони хонаи пиронсолон ва маъҷубон тасдиқ намудаанд;
- васиятномаи шахрвандоне, ки ҳангоми шино кардан дар киштиҳои таҳти парчами кишвари киштии шиноқунанда қарор доранд ва аз тарафи капитани ин киштиҳо тасдиқ шудаанд;
- васиятномаи шахрвандоне, ки дар экспедитсияҳои кашфиётӣ, арктикӣ ё экспедитсияҳои дигар буда аз тарафи сардорони ин экспедитсияҳо тасдиқ гардидаанд;
- васиятномаи хизматчиёни ҳарбӣ ва аъзои оилаи онҳо ва дар нуқтаҳои ҷойгиршавии қисмҳои ҳарбӣ, ки нотариусҳо нестанд ва ҳамчунин васиятномаи шахсони мулкӣ ва аъзои оилаи онҳо, ки дар ин қисмҳои ҳарбӣ кор мекунанд ва аз тарафи командирони қисмҳои ҳарбӣ тасдиқ шудаанд;
- васиятномаи шахсоне, ки дар ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ ҳастанд ва аз тарафи сардорони маҳалли маҳрум сохтан аз озодӣ тасдиқ шудаанд;
- васиятномаи шахсоне, ки дар маҳалҳои алоҳидаи аҳолинишин зиндагӣ мекунанд ва нотариус нест, аз тарафи шахси роҳбариқунандаи мақоми иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё худидоракунии маҳаллӣ тасдиқ шудаанд.

Васияткунанда ҳуқуқ дорад ҳар вақт васиятномаро бекор ё тағйир диҳад.

Ворисони қонунӣ ба меростирӣ бо навбат даъват карда мешаванд.

Ҳангоми меростирии қонунӣ фарзандхондшуда ва наслҳои он, аз як тараф ва фарзандхонда ва хешовандони ӯ, аз тарафи дигар бо хешони хунӣ баробар ҳисоб карда мешаванд.

Ворисони қонунии ҳар як навбат дар ҳолати набудани ворисони навбати пешина, бартараф намудани онҳо аз мерос, аз тарафи онҳо қабул нагардидани мерос ё даст кашидан аз он ҳуқуқ ба мерос доранд.

Дар навбати аввал мероси қонуниро бо ҳиссаи баробар фарзандон (аз ҷумла фарзандхондшудагон), ҳамсарон ва падару модар, фарзандхондагонӣ меросгузор ва ҳамчунин кӯдакони шахси вафоткарда, ки баъди вафоти ӯ таваллуд шудаанд, мегиранд.

Ҳангоми набудани меросгирони навбати якум ҳуқуқи вориси қонуниро дар навбати дуюм бо ҳиссаи баробар бародару хоҳарони меросгузор ва ҳамчунин бобою бибӣ ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар мегиранд.

Ҳангоми набудани меросгирони навбатҳои якум ва дуюм ҳуқуқи меростирии қонуниро дар навбати сеюм бо ҳиссаи баробар бародару хоҳарони падару модари (тағо, амак, хола ва амма) меросгузор мегиранд.

Кӯдакони ба балоғат нарасида ва ғайриқобили меҳнати васиятгар ва ҳамчунин падару модар (падархонду модархонд), ҳамсари ғайри қобили меҳнат сарфи назар аз мазмуни васиятнома, на камтар аз се ду ҳиссае, ки ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ (ҳиссаи ҳатмӣ) тааллуқ дошт, мерос мегиранд.

Ҳуқуқи мероси тариқи васиятнома ё қонун ба ҳамсарон (зан ё шавҳар) дахлдошта ба ҳуқуқҳои дигари амволии онҳо, ки бо ҳолати дар никоҳ будан бо меросгузор, аз ҷумла ҳуқуқи моликият ба як қисми амволи дар никоҳи якҷоя ба даст омадааст, дахл надорад.

Ҳуқуқи оила

Амволе, ки зану шавҳар дар давраи занашӯӣ ҷамъ кардаанд, моликияти муштаракӣ онҳо мебошад. Даромаде, ки зану шавҳар дар натиҷаи фаъолияти меҳнатӣ, соҳибкорӣ ва зехнӣ ба даст овардаанд, нафақа, ёрдампулӣ ва пардохтҳои дигари пулии гирифтаашон, чизҳои харидаашон, коғазҳои қиматнок, сҳмия, пай ва ҳама гуна молумулки манқул ва ғайриманқули дар давоми занашӯӣ ҷамъкардаашон, сарфи назар аз он, ки ба номи кадоме аз зану шавҳар харида шудааст (ё маблағ гузаронида шудааст), моликияти муштаракӣ онҳо ҳисоб мешавад.

Ҳуқуқ ба молумулки муштарак ҳамчунин ба зан ё шавҳаре низ тааллуқ дорад, ки дар давоми занашӯӣ хоҷагиро пеш мебурд, фарзандонро нигоҳубин ме

кард ё бо сабабҳои узрнок даромади мустақилона надошт.

Ҳуқуқи соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ молумулке, ки моликияти муштараки зану шавҳар мебошад, бо ризоияти мутақобилаи онҳо сурат мегирад.

Ҳангоми аз ҷониби зан ё шавҳар анҷом додани муомилоти вобаста ба ихтиёрдорӣ молумулки умумӣ чунин тасаввур мешавад, ки ӯ бо розигии ҳамсари худ амал мекунад. Муомилоте, ки аз ҷониби яке аз ҳамсарон оид ба ихтиёрдорӣ молумулки умумӣ анҷом дода шудааст, аз ҷониби суд қисман бо сабаби мавҷуд набудани розигии ҳамсари дигар танҳо ҳангоме ғайриқонунӣ эътироф мегардад, ки агар яке аз онҳо бо чунин талаб муроҷиат намояд ва танҳо дар сурати собит гардидани он, ки тарафи дигар аз муомилот огоҳ буд ё пешакӣ бояд норозӣ будани тарафи дигарро барои анҷом додани чунин муомилот медонист.

Барои анҷоми муомилоти вобаста ба ихтиёрдорӣ молумулки ғайриманқул ва муомилоте, ки мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун тасдиқ ё қайди нотариалиро талаб мекунад, бояд розигии пешакии аз тариқи идораи нотариалии давлатӣ тасдиқшудаи зан ё шавҳар гирифта шавад.

Ҳамсаре, ки ризоияти дар идораи нотариалии давлатӣ тасдиқшудаи худро барои иҷрои аҳд намодааст, ҳуқуқ дорад дар қисми молумулки ба ҳудаш тааллуқдошта дар моликияти умумии якҷоя бекор кардани аҳдро талаб намояд, ё ҳамсар ҳуқуқ дорад ба андозаи ҳиссаи дар боло зикргардида аз маблағе, ки ҳамсараш аз фуруши молумулк ба даст овардааст, дар давоми се сол аз рӯзи огоҳ шудан аз чунин муомилот ё мебоист аз иҷрои чунин муомилот огоҳ шавад, бе эътибор донишани чунин муомилот ё пардохти пулии онро талаб намояд.

Амволе, ки ба зану шавҳар то ақди никоҳ тааллуқ дошт, инчунин молумулке, ки дар давраи занושӯӣ зан ё шавҳар ҳамчун ҳадя ё мерос гирифтааст, моликияти ҳар кадоми онҳо мебошад.

Ашъёи истифодаи шахсӣ (либос пойафзол ва ғайра), ба истиснои ҷавоҳирот ва асбоби дигари зебу зинат, гарчанде дар давраи занושӯӣ аз ҳисоби маблағҳои умумии зану шавҳар ба даст оварда шудаанд, моликияти шахсии ҳар кадоме аз зану шавҳар ба ҳисоб меравад.

Суд метавонад молумулкero, ки ҳар кадоме аз зану шавҳар ҳангоми ҷудо зиндагӣ карданашон ҷамъ овардаанд, дар сурати воқеан қатъ гардидани ақди никоҳ моликияти ҳар кадоми онҳо эътироф намояд.

Амволи ба ҳар як ҳамсар тааллуқдоштаро метавон моликияти муштараки онҳо донист, агар муқаррар гардад, ки дар давоми занושӯӣ аз ҳисоби молумулки умумии зану шавҳар ё молумулки шахсии зан ё шавҳар ва ё меҳнати ӯ саҳме гузошта шудааст, (таъмири асосӣ, азнавсозӣ, азнавҷиҳозонӣ ва ғайра), ки дар натиҷаи он арзиши молумулки ба ҳар кадоме аз зану шавҳар тааллуқдошта хеле афзудааст, агар дар аҳдномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад.

Аҳдномаи никоҳ - созишномаи шахсоне мебошад, ки никоҳ мекунад ё созишномаи зану шавҳар аст, ки ҳуқуқи молумулкӣ ва уҳдадориҳои онҳоро дар давраи заношӯӣ ва (ё) дар ҳолатҳои бекор кардани он муайян менамояд.

Аҳдномаи никоҳ метавонад ҳам то бақайдгирии давлатии ақди никоҳ ва ҳам дар ҳар вақти давраи заношӯӣ баста шавад.

Аҳдномаи никоҳ, ки то бақайдгирии давлатии ақди никоҳ баста шудааст, аз рӯзи бақайдгирии давлатии ақди никоҳ эътибор пайдо мекунад.

Бастани аҳдномаи никоҳе, ки яке аз тарафҳои никоҳдшванда шахрванди хориҷӣ ё шахсӣ бешаҳрванд мебошад, ҳатмӣ буда, он бояд то ба кайд гирифтани ақди никоҳ баста шавад.

Аҳдномаи никоҳ дар шакли хаттӣ баста шуда, бояд аз ҷониби нотариус тасдиқ карда шавад. Риоя накардани ин расмиёт боиси беэътибор донистани аҳднома мегардад.

Зану шавҳар ҳуқуқ доранд, ки бо аҳдномаи никоҳ низоми моликияти муш-тараки ба молумулки умумӣ муқаррарнамудаи қонунро тағйир дода, низоми моликияти саҳмиро ба тамоми молу мулки дар давоми ақди никоҳ ҷамъоварда-ашон ё ба намудҳои алоҳидаи он ё худ ҳама гуна низоми молу мулки умумиашонро, ки ба ҳар яки онҳо тааллуқ дорад, муқаррар намоянд.

Аҳдномаи никоҳ метавонад ҳам нисбат ба молу мулки мавҷуда ва ҳам нисбат ба молу мулки ояндаи зану шавҳар баста шавад.

Зану шавҳар ҳуқуқ доранд, ки дар аҳдномаи никоҳ ҳуқуқи уҳдадориҳои худро дар мавриди таъминоти яқдигар; тариқи иштирокро дар даромади ҳамдигар; хароҷоти тарафайни ҷашну маросимҳои оилавӣ ва молу мулкero муайян намоянд, ки дар сурати бекор кардани ақди никоҳ ба ихтиёри ҳар кадоми онҳо гузошта мешавад, инчунин ҳама гуна муқаррароти дигари марбут ба муносибатҳои молумулкиашонро дохил намоянд.

Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои пешбининамудаи аҳднома метавонад бо муҳлатҳои муайян маҳдуд карда шавад ё бо шартӣ фаро расидан ё фаро нарасидани шароити алоҳида вобаста карда шавад.

Аҳдномаи никоҳ наметавонад қобилияти ҳуқуқӣ ё амалии зану шавҳар; ҳуқуқи онҳоро барои мурочиат ба суд ҷиҳати ҷифзи ҳуқуқҳояшон; танзими муносибатҳои шахсии ғайримолу мулкии байни зану шавҳар; ҳуқуқи уҳдадориҳои шахсии зану шавҳарро нисбат ба фарзандон маҳдуд кунад; муқарраротero пешбинӣ намояд, ки ҳуқуқи ҳамсари корношоями эҳтиёҷмандро ба таъминот маҳдуд кунанд ва шартҳои дигаре дошта бошад, ки зан ё шавҳарро дар ҳолати ниҳоят нугувор гузоранд ё хилофи асосҳои умумӣ ва мазмуну муҳтавои қонунҳои оила бошанд.

Дар аҳдномаи никоҳе, ки яке аз тарафҳои никоҳшаванда шахрванди хориҷӣ

ё шахсӣ бешаҳрвандӣ мебошад, бояд шартҳои зерин ба таври ҳатмӣ пешбинӣ карда шаванд:

- муносибатҳои молумулкии тарафҳо, ҳуқуқи уҳдадориҳои онҳо оид ба молу мулк;
- уҳдадориҳои тарафҳо вобаста ба таъмини фарзандон;
- бо манзили истикоматии шахсӣ таъмин намудани ҳамсар ва фарзандон;
- нигоҳубини ҳамсари корношоями эҳтиёҷманд.

Ваколатнома

Ваколатнома аз ҷониби як шахс ба шахси дигар додани ваколоти ҳатмӣ барои намоёндагӣ дар назди шахси сеюм доништа мешавад. Ваколатдиҳанда метавонад ваколатномаро барои аҳд бастанӣ намоёнда бевосита ба шахси сеюми дахлдор диҳад.

Ваколатнома барои бастанӣ аҳде, ки шакли нотариалиро талаб мекунад, ба истисноӣ ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун, бояд аз ҷониби нотариус тасдиқ карда шавад.

Ба ваколатномаҳои тасдиқкардаи нотариус чунин ваколатномаҳо баробаранд:

- ваколатномаи хизматчиёни ҳарбӣ ва шахси дигари дар госпиталҳо, санаторияҳо ва муассисаҳои дигари ҳарбии таълимӣ муолиҷашаванда, ки аз ҷониби сардори чунин муассиса, муовини ӯ оид ба қисми тиббӣ, сардӯхтур ё духтури навабтдор тасдиқ шудааст;
- ваколатномаи хизматчиёни ҳарбӣ ва дар маҳалҳои ҷойгиршавии қисмҳо, ҷузъу томҳо, муассисаҳои ҳарбӣ ва таълимгоҳҳои ҳарбӣ, ки идораҳои нотариалӣ ва мақомоти дигари анҷомдиҳандаи амалҳои нотариалӣ надоранд, инчунин ваколатномаи коргарону хизматчиён, аъзои оилаҳои онҳо ва аъзои оилаҳои хизматчиёни ҳарбӣ, ки аз ҷониби командири (сардори)-и ин қисм, ҷузъу том, муассиса ё таълимгоҳ тасдиқ шудаанд;
- ваколатномаи шахси дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрумшудагон қарордошта, ки аз ҷониби сардори маҳбасхонаи дахлдор тасдиқ кардааст;
- ваколатномаи шаҳрвандони болиғи қобили амали дар муассисаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли қарордоштае, ки аз ҷониби маъмурияти ин муассиса ё роҳбари (муовини ӯ) мақоми дахлдори ҳифзи иҷтимоии аҳоли тасдиқ гардидааст.

Муҳлати амали ваколатнома бештар аз се сол буда наметавонад. Агар дар ваколатнома муҳлат нишон дода нашуда бошад, он эътибори худро дар давоми як соли пас аз санаи дода шуданаш нигоҳ медорад.

Ваколатномае, ки санаи дода шуданаш зикр наёфтааст, эътибор надорад.

Ваколатномаи аз ҷониби нотариус тасдиқшудае, ки барои анҷоми амалҳо дар хориҷа пешбинӣ гардида, дар хусуси муҳлати эътибори он ишорае надорад, то аз ҷониби шахси ваколатномаро дода бекор карда шуданаш эътибор дорад.

Шахсе, ки ба ӯ ваколатнома дода шудааст, амалхоеро, ки барои иҷрояшон

ваколатдор шудааст, бояд шахсан анҷом диҳад. Агар дар ваколатнома чунин ваколат дода шуда бошад ё шахс барои ҳифзи манфиати шахси ваколатномаро дода ба ин кор маҷбур бошад, ӯ метавонад иҷрои ин амалҳоро ба шахси дигар вогузор намояд.

Шахсе, ки ваколаташро ба шахси дигар вогузоштааст, бояд дар ин хусус шахси ваколатнома додари огоҳ сохта, дар бораи шахсе, ки ба ӯ ваколаташро вогузошта аст, маълумоти зарурӣ пешниҳод намояд. Дар сурати иҷро накардани ин уҳдадорӣ шахси ваколаташро вогузоркарда барои амалҳои шахсе, ки соҳиби ваколат шудааст, ҳамчун амалҳои худ масъулият бар дӯш мегирад.

Мухлати амали ваколатномаи мувофиқи тартиби ба шахси дигар вогузор намудани ваколат додашуда набояд аз мухлати амали ваколатномае, ки дар асоси он дода шудааст, зиёдтар бошад.

Амали ваколатнома дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад:

- иҷрои амалҳое, ки дар ваколатнома пешбинӣ гардидаанд;
- гузаштани муҳлат ваколатнома;
- ваколатномаро бекор кардани шахсе, ки онро додааст;
- даст кашидани шахсе, ки ба ӯ ваколатнома дода шудааст;
- қатъ гардидани ғайриқобилияти шахси ҳуқуқие, ки аз номи он дода шудааст;
- қатъ гардидани ғайриқобилияти шахси ҳуқуқие, ки ба он ваколатнома дода аст;
- вафот кардани шахрванде, ки ваколатнома додааст, ғайриқобили амал, дорои қобилияти маҳдуди амал ё бедарак эътироф гардидани ӯ;
- вафот кардани шахрванде, ки ба ӯ ваколатнома дода шудааст, ғайриқобили амал, дорои қобилияти маҳдуди амал ё бедарак эътироф гардидани ӯ.

Шахсе, ки ваколатнома додааст, метавонад ҳар вақт ваколатнома ё ба шахси дигар вогузор намудани ваколатро бекор кунад ва шахсе, ки ба ӯ ваколатнома дода шудааст, метавонад аз он даст кашад. Созишнома дар бораи даст кашидан аз ин ҳуқуқ эътибор надорад.

Бо қатъи ваколатнома ба шахси дигар вогузор намудан беэътибор мегардад.

Навъҳои ваколатнома

Вобаста ба ҳаҷм ва хусусияти ваколатҳои дар ваколатнома дарҷшуда ваколатнома ба ваколатномаи кул, махсус ва якдафъаина тақсим мешавад

1. Ваколатномаи кул – барои иҷрои амалҳое дода мешавад, ки ҳамаи соҳаи ғайриқобилияти шахси ҳуқуқиро дар бар мегирад ва ё барои идорасозии умумии ҳамаи амволи шахрванд дода мешавад. Ваколатномаи кул ба роҳбари филиали шахси ҳуқуқӣ дода мешавад ва филиал бошад ҳамин амалҳоеро, ки худи шахси ҳуқуқӣ анҷом медиҳад, танҳо дар ҳаҷми камтар анҷом медиҳад. Бинобар ин ба роҳбари шахси ҳуқуқӣ, роҳбари филиал ваколатномаи кул медиҳад. Вақте ки шахрванд ба хориҷа меравад, вай метавонад ваколатномаи кулро барои идорасозии ҳамаи амволаш ба шахрванди дигар диҳад.

2. Ваколатномаи махсус барои иҷрои ягон маҷмӯи амалҳои ҳуқуқии ба ҳам алоқаманд дода мешавад. Масалан, ваколатномаи махсус аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ба мушовири ҳуқуқӣ барои бурдани корҳо дар арбитраж на барои ҳалли ягон кор, балки барои маҷмӯи амалҳои марбут ба ҳалли баҳси арбитражӣ дода мешавад.

3. Ваколатномаи якдафъаина барои иҷрои ягон амал, як аҳди мушаххас (масалан гирифтани интиқоли почтавӣ, имзои шартнома, таҳияи санад ва ғ.) дода мешавад ва баъди иҷрои ин кор эътибори худро аз даст медиҳад.

Ҳуқуқи моликият – ин низоми меъёрҳои ҳуқуқиест, ки муносибатҳои молик будан ба воситаҳои истеҳсолот ва ашёи истеъмолиро муқаррар мекунад.

Молик нисбат ба амволи худ се ҳуқуқ дорад:

1. Ҳуқуқи соҳибӣ

Ҳуқуқи соҳибият маънои имконияти физикии доштани чиз, таъсири хоҷагӣ ба чизро дорад. Дар ин маврид бояд дар назар дошт, ки ба ғайр аз моликон боз шахсоне метавонанд соҳибони қонунии ашё бошанд, ки тибқи шартнома амволи ғайриманқул, масалан тибқи созишномаи иҷора дар ихтиёр доранд.

2. Ҳуқуқи истифода

Ҳуқуқи истифода ин ҳуқуқи аз молу мулк ба даст овардани хосиятҳои фоидаҳои он бо роҳи истифода ва баҳрабардорӣ мебошад. Дар раванди истифода амвол ё пурра истеъмол мешавад ё фарсуда (истеҳлок) мегардад. Ҳуқуқи истифода бо ваколатҳои соҳибият робитаи наздик дорад, зеро тибқи қоидаи умумӣ молу мулкро танҳо дар сурати соҳибии он будан истифода бурдан мумкин аст. Ҳуқуқи соҳибият ва истифода на танҳо ба молик, балки ба дигар шахсони дорои ин ваколатҳо, ки аз молик гирифтаанд, тааллуқ доранд.

3. Ҳуқуқи ихтиёрдорӣ

Зери мафҳуми ҳуқуқи ихтиёрдорӣ ҳуқуқи муайян намудани тақдири ҳуқуқи молу мулк (фурӯхтан, ҳадя кардан, ба иҷора додан) фаҳмида мешавад.

Масъулияти (ҷавобгарии) ҳуқуқӣ – истифода кардани чораҳои маҷбурӣ аз ҷониби давлат нисбат ба онҳоест, ки қонунро вайрон мекунад.

Навъҳои ҷавобгарӣ ва чораҳои ҷазо аз хусусияти қонуншиканӣ вобастаанд. Чунин навъҳои ҷавобгарӣ вучуд дорад:

- ҷавобгарии ҷиноӣ – танҳо барои ҷиноят муқаррар мешавад. Танҳо суд метавонад шахсро ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашад ва дараҷаи ҷавобгарию муайян намояд. Чораҳои ҷазои ҷиноӣ инҳоянд: ҷарима, аз озодӣ маҳрум кардан, ҳукми қатл ва ғ.;
- ҷавобгарии маъмурӣ – барои кирдорҳое, ки тартиботи ҷамъиятиро ҳалалдор месозанд ё дар соҳаи идорасозии давлатӣ содир шудаанд. Дараҷаи ҷавобгарӣ ин ҷазои маъмурӣ аз қабili огоҳсозӣ, ҷарима, корҳои ислотӣ, ҳабси маъмурӣ то 15 шабонарӯз мебошад;
- ҷавобгарии граҷданӣ – барои нақзи ҳуқуқҳои молу мулкӣ – иҷро накар-

дани уҳдадориҳо аз рӯи шартнома, расонидани зарари молӣ. Дараҷаи олии ҷавобгарӣ – ҷуброни зарар аст;

- ҷавобгарии интизомӣ – барои вайрон кардани интизоми меҳнат, таҳсил, интизоми ҳарбӣ, хизматӣ. Чораҳои таъсиррасон барои ин нави қонуншиканӣ инҳоянд: танбеҳ, сарзаниш, аз кор озод кардан, аз муассисаи таълимӣ хориҷ кардан.

Усулҳои таъмини иҷрои уҳдадорӣ

Иҷрои уҳдадорӣ ба воситаи ноустуворона, гарав, нигоҳ доштани молу мулк қарздор, замонат, кафолати бонкӣ, байъона ва дигар усулҳои пешбиниамудай қонун ё шартнома таъмин карда шуданаш мумкин аст.

Ноустуворона (ҷарима, ҷаримаи аҳдшиканӣ) маблағе мебошад, ки тибқи қонун ё шартнома муайян гардидааст ва қарздор вазифадор аст ҳангоми иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ, аз ҷумла дар ҳолати гузаронидани муҳлати иҷро, онро ба кредитор пардозад. Тибқи талаби пардохти ноустуворона кредитор ба исботи зиёни ба ӯ расонидашуда вазифадор намебошад.

Гарав. Вобаста ба гарав кредитор мутобиқи уҳдадории бо гарав таъмингардида (дорандаи гарав) дар ҳолати иҷро нашудани ин уҳдадорӣ аз ҷониби қарздор барои аз арзиши молу мулк ба гарав гузошташудаи шахсе, ки ин молу мулк ба ӯ марбут аст (гаравдеҳ) ҷиҳати қонеъ намудани талаботаш нисбат ба дигар кредиторон ҳуқуқи афзалиятнок дорад, ба ғайр аз ҳолатҳои дар қонун муқарраркардашуда.

Навъҳои гарав:

- гарави амволи манқул (амволи хонагӣ, мол дар гардиш, таҷҳизот, мошин ва ғ.);
- гарави амволи ғайриманқул (ипотека) (хона, иморат, иншоот ва ғ.)

Дар шартномаи гарав бояд предмети гарав, моҳият, андоза ва муҳлати иҷрои уҳдадорӣ, ки бо гарав таъмин шудааст, нишон дода шавад. Дар он инчунин бояд ифода гардад, ки молу мулк ба гарав гузошташуда дар назди кадоме аз тарафҳо қарор дорад.

Шартномаи гарав бояд дар шакли хаттӣ баста шавад. Риоя накардани шакли хаттӣ боиси беътибор гардидани шартномаи гарав мегардад.

Нигоҳ доштан. Кредитор молу мулкero, ки дар ихтиёр дорад ва онро бояд ба қарздор ва ё шахси муайяннамудай қарздор супорад, дар сурати аз ҷониби қарздор дар муҳлати муайяншуда иҷро накардани уҳдадории пардохти ҳаққи мол ё ҷуброни хароҷоти қарзҳо вобаста ба ин ё зиёни дигар ҳақ дорад то иҷро гардидани уҳдадориҳои дахлдор онро нигоҳ дорад.

Замонат. Тибқи шартномаи замонат зомин уҳдадор мешавад, ки дар назди кредитори дигар шахс барои пурра ё қисман иҷро намудани уҳдадориҳои он ҷавобгар бошад.

Шартномаи замонат бояд хаттӣ тартиб дода шавад. Дар сурати ба тарзи хаттӣ тартиб надодани он шартномаи замонат беътибор мегардад.

Кафолат. Дар асоси кафолат бонк, дигар муассисаи қарзӣ ё ташкилоти сугурта (кафил) бо хоҳиши шахси дигар (принсипал) ба кредитори принсипал (бенефитсиар) мутобиқи шарти уҳдадорӣ бо кафолат таъминшуда, бо пешниҳоди талабномаи бенефитсиар оид ба пардохти маблағ уҳдадорӣ хаттӣ медиҳанд.

Шартномаи кафолат бояд хаттӣ тартиб дода шавад. Дар сурати ба тарзи хаттӣ тартиб надодани он шартномаи кафолат беътибор мегардад.

Байъона. Байъона маблағе эътироф карда мешавад, ки як тарафи имзокунандаи шартнома мутобиқи маблағи тибқи шартнома пардохташаванда барои исботи бастанӣ шартнома ва таъмини иҷрои он ба ҳисоби тарафи дигар мегузаронад.

Шартнома дар бораи байъона, сарфи назар аз маблағи байъ, бояд дар шакли хаттӣ баста шавад.

Ҳангоми шубҳа кардан ба он, ки оё маблағи аз ҷониби дигар ба ҳисоби шартномаи пардохт гузаронидашуда байъона аст ё на, аз ҷумла дар натиҷаи риоя накардани созишнома дар бораи байъона дар шакли хаттӣ, ин маблағ, агар тартиби дигаре исбот нашуда бошад, ба сифати пешпардохт эътироф карда мешавад.

Молу мулки шахрвандон, ки тибқи ҳуҷҷатҳои иҷро онҳоро ситонидан мумкин нест

Аз молу мулк ва асбобу анҷоми зерине, ки тибқи ҳуқуқи моликияти шахсӣ ё ҳисса дар моликияти умумӣ ба қарздор мансубанд ва барои қарздор ва шахсони тахти парасториаш қарордошта заруранд, дар асоси ҳуҷҷатҳои иҷро наметавонад ситонидан анҷом дода шавад:

- бинои истиқоматӣ бо иморатҳои хоҷагидорӣ ё қисми алоҳидаи он, агар қарздор ва оилаи ӯ дар он ҷо муқимӣ зиндагӣ кунанд, инчунин қитъаи замин, ки дар он иморатҳо ҷойгиранд, ба истиснои ҳолате, ки қарзи барои сохтани хона додаи бонк ситонида мешавад ё хона ба гарав гузошта шудааст;
- хонаи истиқоматии хусусигардонидашуда ё як қисми он дар доираи меъёри ҳадди ақалли майдони истиқомат, ки барои ҳамин маҳал муқаррар гардидааст, агар қарздор ва оилаи ӯ дар он ҷо муқимӣ зиндагӣ кунанд, ба истиснои ҳолате, ки агар қарзи барои сохтани хонаи истиқоматӣ додаи бонк ситонида мешавад ё хонаи истиқоматӣ ба гарав гузошта шуда бошад;
- қитъаи замин ё як қисми он, ки ба хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) мансуб мебошад, инчунин қитъаи замини барои пешбурди хоҷагии наздиҳавлигӣ зарурӣ, дар ҳаҷми ҳадди ақалле, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба замин пешбинӣ намудааст;

- аз шахсоне, ки шуғли асосиашон кишоварзӣ (фермерӣ) мебошад - иморатҳои ёрирасон ва ҳайвоноти хонагӣ ба миқдоре, ки барои қонеъгардонии эҳтиёҷоти ҳадди ақалли оилаи онҳо заруранд;
- хӯрокӣ барои чорво, ки то ҷамъоварии хӯрокии нав ё то давраи ба чарогоҳ баровардани чорво зарур аст;
- аз шахсоне, ки шуғли асосиашон кишоварзӣ (фермерӣ) мебошад - тухмие, ки барои кишти навбатӣ зарур аст;
- асбобу анҷоми хона, сару либос, ки барои қарздор ва шахсони таҳти парасториаш қарордошта заруранд; асбобу анҷоми барқии маишӣ; сару либос, пойафзол, либоси тағ, рахти хоб, асбобу анҷоми ошпазхона; сару либоси кӯдакона;
- озуқаворӣ ба миқдоре, ки барои қарздор ва аъзои оилаи ӯ то ҳосили нав заруранд, агар шуғли асосии қарздор кишоварзӣ (фермерӣ) бошад ва дар ҳолатҳои дигар - маҳсулоти хӯрокворӣ ва маблағи умумӣ дар ҳаҷми на камтар аз сад ҳадди ақалли музди меҳнат (дар рӯзи нигоҳ доштани маблағ) барои қарздор ва барои шахсони таҳти парасториаш қарордошта;
- сӯзишворие, ки ба оила барои таомпазӣ ва гарм кардани бинои истиқоматӣ дар ҷараёни мавсими гармидиҳӣ зарур аст;
- ашё, асбобу анҷоми аёни, китоб, ки барои идомаи шуғли касбии қарздор заруранд (ба истисноии асбобу анҷоми, ки аз маводи қиматбаҳо таҳия шудаанд, инчунин арзишҳои таърихӣ бадеӣ дар сурате, ки агар қарздор бо ҳалнома аз ҳуқуқи шуғл ба фаъолияти дахлдор маҳрум карда шуда бошад ва ҳангоме, ки агар асбобу анҷоми зикргардидаро ӯ барои машғулият ба касби ғайриқонунӣ истифода барад);
- воситаи нақлиёте, ки махсус барои ҳаракати маъҷубон таъин гардидааст;
- ҷоизаҳо, нишону медал ва дигар нишонҳои фарқкунанда, ки қарздор бо онҳо сарфароз гардидааст.

